SELİM İLERİ

İSTANBUL MAYISTA BİR AKŞAMDI

2.
Baskı

DENEME

SELİM İLERİ

1949'da İstanbul'da doğdu. 19 yaşında *Cumartesi Yalnızlığı* isimli ilk öykü kitabı yayımlandı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini 1972'de yarım bıraktı. 1976'da *Dostlukların Son Günü*'yle Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, 1977'de *Her Gece Bodrum*'la Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü aldı. Romanları ve öyküleriyle edebiyat çevresinde geniş yankılar uyandırdı. *Yaşarken ve Ölürken* (1981) *Milliyet Sanat* dergisince yılın romanı seçildi. *Kırık Bir Aşk Hikâyesi* adlı senaryosu Sinema Yazarları'nca 1982-83 mevsiminin en iyi senaryosu ödülüne layık görüldü. *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* (1991) Türkiye Yazarlar Birliği Roman Ödülü'nü aldı. *Allahaısmarladık Cumhuriyet* adlı oyunu 1997'de hem Afife Jale hem de Avni Dilligil ödüllerini aldı. İleri'ye 1999 yılında, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti "televizyon" alanında Kültür-Sanat Ödülü verdi. Radyo çalışmaları dolayısıyla aynı yıl Dialog Medya Ödülü'nü aldı. 2001'de *Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak* yayımlandı ve 2002 Orhan Kemal Roman Armağanı'yla ödüllendirildi. Selim İleri ayrıca, 2003 yılında *Uzak, Hep Uzak* adlı deneme kitabıyla Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü, 2005 yılında *İstanbul'un Sandık Odası* adlı kitabıyla da TYB'nin Hatıra-Gezi alanındaki ödülünü, 2012'de ise Aydın Doğan ödülünü aldı. Aynı yıl Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'ne layık görüldü. Selim İleri'nin bütün kitapları Everest Yayınları tarafından yayımlanmaktadır:

Destan Gönüller/Fotoğrafı Sana Gönderiyorum (cep boy) (2009), *Annem İçin* (2009), *Kırık Deniz Kabukları* (2009), *Son Yaz Akşamı* (2009), *Ay Işığı* (2009), *İstanbul İlk Romanımda Leylâk* (2009), *Yaşarken ve Ölürken* (2009), *Bir Akşam Alacası* (2010), *Dostlukların Son Günü* (2010), *İlkgençlik Çağına Öyküler - 1,2* (2010), *Bu Yalan Tango* (2010), *Oburcuk Mutfakta* (2010), *Kar Yağıyor Hayatıma* (2010), *Her Gece Bodrum* (2010), *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* (2010), *Gramofon Hâlâ Çalıyor* (2010), *Cemil Şevket Bey Aynalı Dolaba İki El Revolver* (2011), *Solmaz Hanım Kimsesiz Okurlar İçin* (2011), *Daha Dün* (2011), *Yağmur Akşamları* (2011), *Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak* (2011), *Yarın Yapayalnız* (2011), *Hepsi Alev* (2011), *Bir Denizin Eteklerinde* (2012), *Yaşadığım İstanbul* (2012), *Ölünceye Kadar Seninim* (2012), *Hayal ve Istırap* (2012), *Kafes* (2012), *Yıldızlar Altında İstanbul* (2012), *İstanbul Seni Unutmadım* (2012), *İstanbul Sandık Odası* (2013), *Mel'un* (2013), *İstanbul Hatıralar Kolonyası* (2013), *İstanbul Lâle ile Sümbül* (2013).

İSTANBUL MAYISTA BİR AKŞAMDI

Selim İleri

§

Yayın No **1261**
Deneme **92**

İstanbul Mayısta Bir Akşamdı
Selim İleri

Yayına hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan
Kapak tasarım: Füsun Turcan Elmasoğlu
İllüstrasyon: Füsun Turcan Elmasoğlu

© 2014, Selim İleri
© 2014; bu kitabın tüm yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Ocak 2014
2. Basım: Şubat 2014

ISBN: 978 - 605 - 141 - 699 - 1
Sertifika No: 10905

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com
www.twitter.com/everestkitap

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

İstanbul Sonsuz Şehir

Hatıra Kalan Sesler....3
Buna kim karar veriyor?....11
Pargalı padişah damadı mıydı?....15
"Meselâ 'mehtap' demek..."....19
O günlerde Sultanahmet....23
İstanbul'u okumak....26
Mücevherlerin Romanı....30
"Uzun Yollar Aşıp Gelen Çiçek"....35
İstanbul'un romanları....38
Hayal ve hakikat çerçevesinde....46
27 Mayıs Anıları....50
Boğaziçi'nde Aşk....53
Evlerinin önü akasya....57
İstanbul'da şubat...61
Hatırladığım bahçeler....65
İstanbul'un güz çiçekleri....69
Şimdi Adalar'ın vakti....73
Defterimde eylül....76
Perdeler açılırken...80

İstanbul'da Edebiyat

Nesl-i Ahîr'de sönen İstanbul 91
Bir Hüseyin Rahmi monografisi 95
Reşat Nuri'nin şiirleri 99
Bir 'Boğaziçi yazarı'... 103
Herkesin Tanpınar'ı başka 106
Millî Şef, Akademi'de 110
Edebiyat 'salon'larında 114
Aşk ve karasevda romanları 118
Edebiyat geceleri, edebiyat matineleri 121
Astragan mantolu kadın romancılar 123
Mektuplardaki anılar 127
Nasıl çalışıyorlardı? 134
Anılarımda Stefan Zweig 138

Gelmez Günler

Nişantaşı'nda daha dün... 145
1930'ları 'okumak' 149
Kış bahçeleri 153
İstanbul'da yaşlanış ve genceliş 157
O eski Ankara... 161
Süheyl Ünver'in defterlerinde Bursa 164
Belki aşkla yazdım 168
"Gelmez günler çocukluğum" 172
Yolun başı/45 yıl önce... 176
Bazı sokaklar, resimler... 180
Çocukluğumda ilkyaz 184
Seyrettiğim en eski Türk filmi 188
Bir kez daha Kemal Tahir 192

Anılarımda Cahit Külebi 203
Kemal Bilbaşar'a mektup 208
Nezihe Araz'ı anmak... 212
Cemil Şevket Bey'in İstanbul'u 215
Sonsuz tasarılar kuyumcusu 219
Türkân Şoray'la anılar 223

Unutulmayanlar

Demokrat Parti yılları 231
İstanbul'un sinemalarında... 235
Beyoğlu'nda Hollywood yıldızları 239
Bir seslendirme kraliçesi 243
Küçükhanımefendi'yi anmak... 254
Çok zarifti... 258
Gerçek bir aktör 262
O Ayten Alpman'dı 266
Sevgili Sezen Aksu 270

Mutfaktan

Çocukluğum, daha dün... 277
Mevsimin ilk çorbası 281
Bahar Yemekleri 285
Bir asma yaprağı 288
Füruzan "Yaz Geldi" öyküsünü ilk nerede yayımladı? 292
Sofranıza salatalar 296
O eski mutfakta güzle birlikte... 300

Birinci Bölüm

İSTANBUL SONSUZ ŞEHİR

Hatıra Kalan Sesler

Daha önce "İstanbul'un Sesleri"nde değinmiştim (*İstanbul Hatıralar Kolonyası* kitabımda): Halide Edib Adıvar'ın bir hikâyesi var, "Kubbede Kalan Hoş Sadâ". Bu hikâyeyi ablamın ders kitabında okumuştum ve bir daha unutamadım.

Cihangir'de oturduğumuz yıllar. Edebiyata tutkum yeni başlıyor, özellikle Türk edebiyatına. Nihat Sami Banarlı'nın hazırladığı o ders kitabına gönül borçlarımı çok sonra duyacağım. *Aşk-ı Memnu*'u ve doğup büyüdüğü yerlerin çöl güneşini özleyen Beşir'i o kitaptan tanıdım. Shakespeare'in unutulmaz sonelerinden biri o kitaptaydı. Racine, Corneille adlarıyla ilk kez orada karşılaşıyordum. Sonra *Eylûl*...

Beşir usul usul ölüyordu. Halid Ziya'nın dili, sözcükleri benim için pusluydu ama, Beşir'in ölüşü yüreğimi yakıyordu. İkide birde bu kitabı açar, sayfaları arasında kaybolurdum. *Eylûl*'de Suad ve Necib piyano başındaydılar, galiba *La Traviata*'nın uvertürü yankıyordu...

Halide Edib'e gelince, o, "1955 senesi Mayıs'ının birinci günü İstanbul gazetelerinde bomba gibi patlayan bir ilân"la başlıyordu:

"Bay (...) Türk musikîşinasları arasında bir müsabaka açıyor. Konu yerli, bilhassa İstanbul hayatından alınmış bir opera olacaktır. Müsabakaya girenler 1956 senesi Mayıs'ının birinci günü Gülhane Parkı'nda eserlerini çalacak yahut söyleyeceklerdir."

Hakem heyetinde İstanbul Konservatuvarı müdürü, yerli müzik ustaları, Alman, Rus, İtalyan musikîşinaslar varmış. Ayrıca Pietro Mascagni seçiciler kurulunda olmayı şimdiden kabul etmiş.

Seksen yaşındaki, hiç evlenmemiş Bay (...) bütün servetini birinci gelen sanatkâra bırakacak! Yarışma sonuçlanmadan ölürse, ödül için "kanunî tertibat" alınmış! Bütün İstanbul halkı yarışma günü Gülhane Parkı'na çağrılıyor!

Ne kadar heyecanlanmıştım! Gerçi opera hakkında bütün bilgim, *Eylûl*'den seçme parçadaki piyano başı sahnesiydi, Suad'la Necib'in terennüm ettikleri popüler aryalar falan. Buna karşılık Gülhane Parkı sık sık gittiğimiz bir yerdi; çay bahçelerinde otururduk, orada kukla tiyatrosu seyretmiş, İbiş'i ilk kez görmüştüm. Akşam olunca lâle şekilli ışıklar yanardı Gülhane Parkı'nda. Demek müsabaka orada gerçekleşmişti!

1955-56 ders yılı benim Cihangir İlkokulu'na başladığım yıl. Bir 'hikâye' okuduğumu büsbütün unutmuş; demek beş yıl önce bu yarışmayı biz de izleyebilirdik üzüntüsüyle karalar bağlıyordum. Kim bilir kaç kez, büyüklerime, Gülhane Parkı'nda böyle bir yarışmayı hatırlayıp hatırlamadıklarını sordum. Hatırlayan yoktu, zaten gülüp geçiyorlardı.

Hayallerimdeki savruluş ne kadar sürdü, bilmiyorum. Nihat Sami'nin hazırladığı ders kitabı, ablam üniversiteye başlayınca, ortadan kayboldu. Shakespeare'in sonesinden, Beşir'den, *Eylûl*'den ayrılmıştım. Onlara uzun yıllar kavuşamadım. Fakat sonra birer ikişer çıkageldiler. *Aşk-ı Memnu*'u, *Eylûl*'ü okudum. Ortalıkta görünmeyen yalnızca Halide Edib'in hikâyesiydi.

Epey Halide Edib okudum, *Handan* için, *Sinekli Bakkal* için yazdım. Halide Edib'in öykü kitaplarını, *Harap Mabetler*'i ve *Dağa Çıkan Kurt*'u da okudum. Gelgelelim "Kubbede Kalan Hoş Sadâ" sırra kadem basmıştı.

Hâlâ tuhaf bir inancım vardı: 1955 yılının İstanbul gazetelerini tarasam, müsabaka ilânıyla yüz yüze gelecektim... Git git bu çocukça düşüncemden vazgeçtim.

Meğer 1974 yılını bekliyormuşum! *Cumartesi Yalnızlığı*, *Destan Gönüller*, *Pastırma Yazı* çoktan yayımlanmış; yazardan sayılırım. Tam o günlerde Atlas Kitabevi *Kubbede Kalan Hoş Sadâ*'yı yayımladı. İnci Enginün, *Handan* romancısının dergilerde kalmış hikâyelerini, mensur şiirlerini, sohbetlerini bu kitapta bir araya getirmişti. Nice zaman sonra "Kubbede Kalan Hoş Sadâ"ma kavuşuyordum...

Dahası, bambaşka bir sürpriz bekliyormuş beni: İnci Enginün, "Kubbede Kalan Hoş Sadâ"nın ilk kez 1938 yılında, *Yedigün* dergisinin 5 Temmuz tarihli 278. sayısında yayımlandığını belirtmişti. O 1955, 1956 hep gelecekteki tarihler! Halide Edib bir bakıma bilim-kurgu esinli bir hikâye yazmış... Kalakalmıştım.

Kalakalmıştım ama, "Kubbede Kalan Hoş Sadâ" beni yine etkileyecekti. İşte yarım yüzyıl sonra da etkiliyor; bu hikâyenin eşsiz bir İstanbul hikâyesi olduğunu yeniden vurgulamak istiyorum. İstanbul'a dair en güzel hikâyelerden biri!

Bir şehir seslerle dile getirilebilir mi? Hatıralar, izlenimler, görüntüler elene elene, bir şehir seslerden ibaret olabilir mi? Öyküyü okudukça hissediyordum ki, İstanbul seslerle örülmüştür...

Halide Edib o 5 Temmuz 1938 tarihinde İstanbul'a henüz dönmemiştir. 1924'teki büyük yol ayrımından sonra İngiltere'de, Paris'te, Amerika'da, Hindistan'da geçen yıllar. Dönüş 1939'da. Üstü örtük anlatılsa da yarı sürgün yılları. Halide Edib belki gönüllü bir sürgün ama, eşi Adnan Adıvar zorunlu sürgün.

"Kubbede Kalan Hoş Sadâ" İstanbul'dan çok uzaktaki dönemde kaleme getiriliyor. Yaşanan değil, sadece 'hatırlanan' bir İstanbul söz konusu.

1 Mayıs 1956 tarihi gelip çatınca, daha çok donanma gecelerini, zafer günlerini çağrıştıran kısa bir tasvirle yol alıyor öyküsünde Halide Edib:

"Gök ve deniz İstanbul mavisi, güneşin ışığı meçhul zenginin altınları gibi parlak ve bol, Gülhane Parkı mahşer gibi, o kadar ki, içeriye sığamayan halk kayıklarda, vapurlarda, ellerinde dürbün, kulakları tetikte, müsabaka konserini görmeye ve işitmeye çalışıyor."

Yazarın "meçhul zengin" dediği, ilânda adı verilmeyen Bay (...); o şimdi İstanbul'da çok meşhur. Herkes onu merak ediyor. Seksenlik ihtiyarlar mahalle kahvesine bile çıkamaz olmuşlar. "Çünkü bir köşede nargilesini çeken herhangi ihtiyar karşısında gözleri fıldır fıldır dönen, şapkaları arkaya atılmış" genç gazeteciler hep aynı soruyu soruyorlar: "Baba, kaç yaşındasın? Evli misin?"

O aralık bir de şarkı çıkmış; evlerde, sokaklarda "bangır bangır" söyleniyor: "Ararım, seksen yaşında bir ihtiyar"! Kimlik belirlenemeden 1956 Mayıs'ı!

Orkestra terasta, kameriyenin altındaymış. Öyle anlaşılıyor ki, orkestra için bir kameriye özel olarak kurulmuş. İkinci bir kameriyede hakem heyeti. Acaba neresi? Bu sahneyi hep gözümün önüne getirmeye çalışırdım: Gülhane Parkı'nda kameriyeler nereye kurulmuştu? Eskinin Gülhane Parkı'nı hatırlayan Halide Edib 1930'ların yeni düzenlemelerinden haberli miydi?

Şimdi hatırlayamıyorum ama, Halide Edib'in romanlarından birinde, belki –1918 tarihli– *Mev'ut Hüküm*'de, bir Gülhane Parkı sahnesi vardır. Yazar, "Kubbede Kalan Hoş Sadâ"yı yazarken o eski sahnesini anmış mıydı? İstanbul'dan uzakta neler hissediyordu?

Devam edelim:

"Terasın etrafını bir polis kordonu tutmuş. Kameriyelerde ve terasın önünde, bir sürü hoparlör var. Çünkü kalabalığın bir kısmı musikîşinasları görmek değil, hattâ işitemeyecek kadar uzakta."

İstanbul Konservatuvarı müdürü yarışmayı başlatıyor: İlk eser, piyanist Saffet Subay'ın, konu Molla Gürani'de bir aşk macerası. Niçin Molla Gürani? Halide Edib neden Molla Gürani'yi hatırlıyordu? Ama üzerinde uzunca duramazdım, yazarın amansız istihzası başlardı: Bu yeni Molla Gürani'de aşk sahneleri "Havai adaları tangoları gibi baygın, opera kahramanı Bay Zımbırtay" Amerikan zenci fokstrotları gibi "sar'a illetine" tutulmuş, bir şeyler söylüyor.

Halk şaşkındır. İhtiyar bir kadın, "Ayol bunun neresi Molla Gürani?" diye sorar. Genç nesil Bay Zımbırtay'ın fokstrotlarından memnundur ama, büyük çoğunluk İstanbul'un seslerini –bir 'opera'da olsa bile– beklemektedir.

1930'ların sonunda, 1950'lerin ortasındaki 'bilimkurgusal' opera yarışmasını kaleme getiren Halide Edib anlatıyor: "Müsabakada sekiz sanatkâr vardı. Bunlardan yedisi İstanbul sokaklarından yahut semtlerinden birindeki bir aşk macerasını temsil ediyordu. 'Fatih güzelinin sevdiği adam', 'Şişli kızları', 'Vefa'da vefasız', 'Haliç'te mehtap', 'Kasımpaşalı Kasım', 'Boğaziçi geceleri'.

Bu operaların mevzuu hoparlör ile hülâsa olarak halka veriliyordu. Çünkü sanatkâr eserinin kendince en güzel sahnelerini çalıyordu. Bu eserlerin içindeki hâkim melodi telâkki edilen şarkıyı da bir koro heyeti söylüyordu. Her sanatkâra yarım saat verilmişti."

Anılan semtlerin gelecekteki kaderleri üzerinde düşünülebilir. Halide Edib'in "Kubbede Kalan Hoş Sadâ"yı yazdığı yıllarda bütün bu semtler iyi kötü eski çehrelerini koruyabilmişti. İstanbul büyük bir değişime uğramamıştı. Fakat çok geçmeyecek, başta Molla Gürani, bütün bu semtlerde irkiltici dönüştürümler gerçekleştirilecekti.

"Amerikan zenci fokstrot"lu Molla Gürani'ye şaşıran "Molla Güranili ihtiyar kadın" gibi, Halide Edib de 1950 sonrasında olup biteceklerden habersizdi. Geleceğe yönelik kurgusunda 'yeni' Molla Gürani'den söz açmıyordu.

Haldun Hürel *İstanbul'un Ansiklopedik Öyküsü*'nde anlatıyor:

"Bu semtteki camisi 1917 Fatih yangınında yanan ve çok zarar gören Molla Gürani, Fatih döneminin en önemli din bilginlerindendi ve 1487'de ölmüştü. Molla Gürani aynı zamanda Süleymaniye yakınındaki eski Aya Teodosios Kilisesi'ni kendi adıyla camiye çevirmiştir. Camisinin yanında tekkesi de dururdu. Her ikisi birden Menderes döneminde Millet Caddesi açılırken ortadan kaldırılmıştır. Bu cadde çevresinde yakın yıllara dek 18. yüzyılın en önemli eserlerinden Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi bulunuyordu. Bu da yok olmuştur."

Gülhane Parkı'ndaki yarışmada, "musikî münekkitleri" yedi eseri ya "çok alafranga", ya "çok alaturka" bulurlar. Aradığı ve özlediği uygarlık çizgisinde salt Doğu'ya ya da salt Batı'ya odaklanmayan, 'odaklanamayan' Halide Edib hep bir sentezi aramıştır. "Kubbede Kalan Hoş Sadâ" öyküsü de onun bu incelikli özleminin bir simgesi sayılabilir.

1938'de –bugün handiyse unutulmuş– bir öyküde dile getirdiklerini, Halide Edib sonraları da sürdürecek, tekrar tekrar vurgulayacak, *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri*'nde tarihsel panoramayla anlatacaktır...

Gülhane Parkı'nda nihayet akşam olur. Yazar "Nihayet akşam erdi" diyor. İstanbul akşamlarına özgü tatlı bir loşluk belirir. Sırada sekizinci eser; orkestra değişir. "Bu orkestra Türkiye'de elli sene evvel kullanılan telli, zilli sazlar, davul, dümbelek, çiftenağra, zurna vs. musikî âletlerinden" oluşmaktadır.

Biraz yorgun, biraz bezgin dinleyiciler yeniden canlanırlar. Canlanışta, hoparlörden söylenenlerin de etkisi vardır:

"Bu opera eski bir ut hocasının hayatıdır." Opera ve ut!, yan yana, bir arada, birlikte...

Kubbede Kalan Hoş Sadâ operasının kahramanı Eyüplü Hacı Selâmi Efendi'ymiş, Enderun'un yetiştirdiği son kişilerden. Opera beş perde, ilk üç perdesi "eski zamanlara ait eski Türk besteleri" esinli; son iki perde "yeni sesleri" müziğe döküyor.

Yaşlı ut hocası birden bastıran, geçmişi büsbütün unutmuş, bir bakıma 'inkâr' etmiş sesler karşısında artık hayattan hiçbir şey anlayamıyor.

"Hayatının son seneleri iş bulamadığı için yavaş yavaş nasıl en feci bir sefalete düştüğünü gösterir. Nihayet bu adam bir mezarlıkta kimsesiz ölür. Hacı Selâmi Efendi'nin ölürken duyduğu İstanbul sesleri ve bunların dimağında yarattığı son hava burada çalınacaktır."

"Kubbede Kalan Hoş Sadâ" eskiyle yeninin iç içe yaşayabileceğini, ancak 'birlikte' yaşayabileceğini, eskide yeninin, yeni de eskinin hayat bulabileceğini, ikisinden birinin eksikliğinde, Doğu'nun ya da Batı'nın eksikliğinde bütün dengenin bozulacağını, bozulmaya yazgılı olduğunu söyleyen ender edebî metinlerden biridir.

Operada kemençeler başlamıştır! "Üürüüü üürüüü..." Herkes "Horoz ötüyor" diye fısıldaşır. Sonra müzikten başka ses kalmaz, herkes susmuştur. Eski bir İstanbul sabahı doğmaktadır sanki.

"Elli sene evvelki İstanbul sesleri ve onları çıkartanlar mezarlarından kalkmış" gelmişlerdir. Kemençelerden sonra tamburlar ve kemanlar. Hep 'opera'da. "Tamburlar ve kemanlar kalın sesli bir adamla, billûr sesli bir erkek çocuğun, seher vakti iki minareden verdikleri 'Essalât'ı" verirler. İstanbul artık uyanmıştır, bir operada, o eski İstanbul.

Şimdi salepçi, sütçü, börekçi, zerzevatçı... bütün sokak satıcıları geçmektedir.

Opera sanatını en yadırgayanlar bile bu seslerle haşır neşir, biraz şaşkın, biraz mutlu.

Derken dümbelekler: "Tamtara tamtam!"

Gülhane'deki ihtiyar kadınlar "Hakkâmlar, hakkâmlar geçiyor!" diye haykırışırlar. Eski bir ahbabı görmüşçesine sevinçlidirler. "Gökte melek yerde can"ı söyleyerek goygoycular geçerler. "Hüseyn'e kıydılar", "Benim adım dertli dolap" ilâhileri söyle-

nirken, "birdenbire tefli, zilli, maşalı" bir gezgin Çingene saz takımı "Vallahi güzel gözlerin, billâhi güzel" şarkısını duyurur. İşin tuhafi, bütün bu sesler, şarkılar, çalgılar *Kubbede Kalan Hoş Sadâ* operasında kargaşa yaratmaz. Tam tersine derin bir ahenk, uyum söz konusudur.

Gülhane Parkı'nda olduğunca, operada da akşam olur. Şimdi İstanbul'un hüzünlü akşam sesleri duyulmaktadır.

Akşama doğru vişneli kaymaklı dondurmacı geçer, simitçi geçer. Yoğurtçuyla birlikte akşam esmerliği. Sonra "mırmırık boza, mısır buğdaycı Arnavut çocuğu da" gelip geçer.

Herhangi bir İstanbul gecesi değildir bu. Belki birçok akşamın, geceye başlangıcın sesleridir ama, şimdi operada hepsi bir gurbeti söyler gibidir. Sesler usul usul hafifler, daha uzaktan, daha uzaktan gelmeye başlar. Sesler eridi eriyecek.

"Gırç gırç bir beşik sallanıyor, kalın, uzun bir kadın sesi ninni" söylüyor: "Karga karga gak demiş... Eeeee..."

Sesler birden kesilir. Halide Edib, opera kahramanı Selâmi Efendi'nin sesleri duyamaz olduğunu söylüyor. Belleğinde uyanan sesler Selâmi Efendi'nin, İstanbul'un eski sesleri, yaşlı ut hocasının dimağıyla beraber söner. Bir daha uyanmamak üzere... Halide Edib'den bu son vurgudur.

Umutsuz vurguya rağmen, 1957 senesinde İstanbul ilk kez *Kubbede Kalan Hoş Sadâ* operasının bütününü dinleyebilecektir. O gece orkestrayı yönetmek üzere Pietro Mascagni İstanbul'a gelecektir.

"Salzburg musikî festivali" *Kubbede Kalan Hoş Sadâ*'yı bu yılki programı için dâvet etmiştir. Hazım Aslan artık dünya çapında bir addır; Halide Edib "İstanbul'un yetiştirdiği büyük evlât" diyor...

"*Kubbede Kalan Hoş Sadâ*" hikâyesi hüzün dolu ama yürek ısıtan bir sürprizle sona erer. Bir gün okursunuz dileğiyle, o sürprizi açıklamayacağım.

Yalnız bu alıntıdan vazgeçemiyorum:

"*Kubbede Kalan Hoş Sadâ*'yı yazdırmaya sebep olan meçhul zengini nihayet buldum. Keresteciler'de küçük bir evde oturuyor. (...) Ne eski bir harp zengini, ne de borsa oyuncusu. Eski bir basma tüccarı. (...) Ticarete girmeden musikîye meraklıymış. Genç yaşında sağır olmuş. Bir defa Avrupa'ya gitmiş. Bir opera seyretmiş. Galiba eski bir şehrin hayatına aitmiş."

Buna kim karar veriyor?

"Başlarına siyah ibrişim destmâl setr etmişler..."

Asaf Hâlet Çelebi'nin Varlık Yayınları için hazırladığı *Naimâ / Hayatı Sanatı Eseri* 1953 tarihlidir.

Bu kitabı 1960'ların sonuna doğru Üsküdar'da bir kitabevinde bulmuştum, Paşakapısı'nda, tramvay durağının karşısındaki kitabevi.

Çelebi'nin ilginç bir tespiti var:

"Zapt ettiği tarihin ağır ve karanlık günlerini, devlet işlerinin liyakatsiz ellerde oyuncak oluşunu, askerin ve vilâyetlerdeki paşalar ve mütegallibenin mütemadî isyanları neticesinde kopan herc ü merci, huzursuzluğu, milletin çektiği acıları Naimâ çok iyi hissedebilmişti; çünkü yaşadığı devir zapt ettiği tarihin acı günlerinden de acı idi."

Bir bakıma, Naimâ'nın hangi ruh durumunda kaleme getirdiği duyumsanıyor. Kendi günlerinin etkisi, geçmişte olup bitmişlere ne ölçüde yansıdı; Çelebi'nin uyarısıyla, yeniden düşünmek ihtiyacı duyuyoruz.

Asaf Hâlet, Naimâ'dan seçmelerde Kösem Sultan sayfalarına yer vermemiş. Genç Osman'ın öldürülüşü, Dördüncü Murad'ın kişiliğini belirleyen olaylar daha anlamlı görünmüş. Kösem Sultan'ın olmayışı bende hayal kırıklığı yaratmıştı.

Hemen hemen o sıralar, Naimâ'nın tarihi Zuhuri Danışman'ın çevrimyazısı ve sadeleştirmesiyle cilt cilt yayımlanmaya başlamıştı. Elbette yine Kösem Sultan'ın peşindeydim.

Naimâ, ihtilâl peşindeki ulemayı saraya çağıran Valide Sultan'ı başında "siyah ibrişim" örtü –'örtü' diyorum ama, sözlükler destmâl karşılığı 'mendil'i belirtiyor– onlarla konuşurken, onları sorguya çekerken dile getirir. Bu, gerçekten çok şaşırtıcı bir sahnedir: Haremin kapalı gösterilmiş dünyası, şimdi, Valide Sultan'ın ihtilâlci ulemayla yüz yüze görüştüğünü saptamaktadır.

Naimâ, "Ulema ve ağalar cümle dest-beste-i selâm-ı kıyam edüb huzurunda durdular" diye yazmış. Ahmet Refik *Ocak Ağaları*'nda bu sahneden söz açmış mı, hatırlamıyorum. Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümâyun*'da gözden kaçırmamış. Peirce, Naimâ'nın uzun, dramatik anlatımı diyor. Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*'nda, "başını ipek bir mendille örtmeyi yeterli görüp" saptamasıyla ayrıca vurgulamış...

Benim Mahpeyker Sultan'a ilgim bir resim dolayısıyla, tamamıyla düşsel, yirminci yüzyılda yapılmış bir resim, illüstrasyon. Büyük olasılıkla Münif Fehim'in fırçasından. Kim bilir hangi dergideydi. Fakat bu resim belleğimden hiç silinmedi. Nihayet *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*'da 'yazarak kurtulacağımı' sandım.

"Bu resimde uzun saçlarının örgülerine taşlı iğneler, kurdelalar takılmış, boynunda incileri, devekuşu yumurtası kadar iri zümrütü, kulağında armudî zümrüt küpeleri, parmaklarında elmas ve yakut yüzükler, sırtında beyaz ipekliden geceliğiyle Kösem Sultan içine saklandığı gömme dolaptan birtakım iriyarı ağalar tarafından dışarıya çekiliyordu. Saçlarındaki taşlı iğnelere, boynundaki muhteşem inci gerdanlığa, zincir ucundaki büyük zümrüte, kulağındaki pırlantalar da kakılmış armudî küpelere, yakut ve elmas yüzüklere eller uzanıyor; Kösem Sultan'ın beyaz ipekliden entarisi kanlanmış, saçlarının örgüsü yer yer çözülmüş, kurdelaları yerlere düşmüş, ağzı açık, gözleri dışarı uğramış, boynuna geçirilen kalın, burmalı perde ipinden kurtulmaya boş yere çabalıyordu."

Buraya aktarırken, *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*'dan işte tam on sekiz yıl sonra, Mahpeyker Sultan'ı kuyumcu camekânına dönüştürmüş olduğumu irkilerek fark ediyorum. Herhalde Osmanlı tarihini abartılardan örmüş, okuru kandırmış yazarların etkisi altında kalmışım. Oysa o mücevherat için pek çok kaynak taramıştım.

Gerçi düşsel resim de gerçeklikle bağ kurmaktan, gerçekliğe hiç değilse yaklaşmaktan muhakkak ki uzak durmuştu...

Resimden sonra Kösem Sultan hayal dünyamın kişileri arasında yer aldı. Kimdi, hayata nasıl bakmıştı, sevinçleri ve üzüntüleri nelerdi, duyguları, sevgileri, acıları; başta Ahmet Refik'in *Kadınlar Saltanatı*, erişebildiğim kitaplar, yazılar çiziler, neredeyse bütün kaynaklar, Kösem Sultan'ı saltanat ihtirasında âdeta –üstelik 'vicdan azapsız'– bir Lady Macbeth kılmıştı.

Reşat Ekrem Koçu'nun *Kösem Sultan* romanı tatlı tatlı anlatır ama, Birinci Ahmed'le yaşanmış mutlu günlerden sonra, Kösem Sultan başka biri olup çıkar, Eski Saray'daki bekleyişinde entrikalar çevirir, sonunda Dördüncü Murad'ı tahta çıkartır ve Koçu'nun ısrarlı vurgusuyla oğlu üzerinde inanılmaz bir egemenlik sağlar.

Uzaktan uzağa Freud'dan esintili bu egemenlik tahlilinde, Mahpeyker Sultan sadece 'saltanat naibesi' değildir, bir yandan da "müthiş bir akıbet"e zemin hazırlar, oğlunun iç dünyasında.

Reşat Ekrem'in romanındaki Kösem çok güzel bir genç kızdır. 1645'te Venedik Balyosu'nun kaleme getirdiği 'gerçek' Mahpeyker Sultan, ellilerindeyken hâlâ etkilemektedir: "Ana kraliçe, yaşına rağmen çok güzel..."

Edebiyat tarihlerimizde, ansiklopedik sözlüklerde adı hiç anılmayan Suzan Sözen'in *Siyah Zambak*'ı 1962'de yayımlandı. Dördüncü Murad döneminin panoraması olmak iddiasındaki romanda Kösem Sultan başrollerden birindeydi. *Siyah Zambak*'ı soluk soluğa okumuştum. Kösem yine kıyıcıydı, ama Suzan Sözen de kendince çözümlemelere girişiyordu:

"Belki bu satırlarda Kösem bize bir canavar gibi görülmektedir. Kendi menfaati uğruna oğlunun katlini soğukkanlılıkla düşünebilen bu kadın muhakkak ki bir canavar ruhu taşıyordu. Fakat bu ruh, bu korkunç hüviyete bürünmek için acaba hangi safhalardan geçmişti?

Korkunç hisleri, hırsları, kalpsizliği ve gaddarlığı ile dünya tarihlerinde ayrı bir yeri olan Kösem'in mâzisi nasıldı?

Tarih kitapları, Kösem hakkında gayet ağır isnatlarda bulunuyorlar. Acaba hakikat böyle mi idi?"

Böyle söyledikten sonra hakikatlere yol alacağını sandığımız yazar, Birinci Ahmed'le Kösem Sultan'ın mahrem hayatına geçer ve bir zamanlar "bir Jan d'Ark ruhu" taşımış eski Anastasya'nın Birinci Ahmed'den nasıl nefret ettiğini ibretlik söylemle anlatır.

Romancıların yanı sıra, Hammer de aralarında olmak üzere, tarihçilerin eşine az rastlanılır bir 'muhteris' kimliğiyle yansıttıkları Mahpeyker Sultan halkın çok sevdiği bir insanmış. Daha gençliğinden Büyük Valide Sultan'lığına bu sevgi, işin tuhafi, sürüp gitmiş.

Osmanlı tarihinde her kişinin başına gelen onun da başına gelmiş olmalı: Okudukça, karşınıza, iki üç ayrı Kösem Sultan çıkar...

Ne var ki, belgeler, halkın onu neden sevdiğini açık seçik gözler önüne seriyor. Zaten öldürülüşü epey üzmüş olmalı; Valide-i Maktule, Valide-i Şehide sanları kanıtlıyor.

Belgelerden iz sürdüğümüzde; üvey oğlu Genç Osman'a annece yakınlığı, onunla birlikte İstanbul gezintilerine çıkışı, pek de öyle "kalpsizliğine" işaret etmiyor. Dahası, Genç Osman padişahlığı sırasında Kösem Sultan'ı Eski Saray'da ziyaret etmiş. O çağda başka örneği olmayan bir ziyaret...

Haslarından gelen gelir epey yüklü ve Mahpeyker Sultan bu geliri hayır işlerinde kullanmış. Anıt eseri, Üsküdar'daki Çinili Camii Külliyesi; on yedinci yüzyıldaki çini tutkusunu Çinili Cami'de görebilirsiniz. Çakmakçılar Yokuşu'ndaki –bugün ha-

rabeye dönüştürdüğümüz– güzelim Büyük Valide Hanı Çinili Camii Külliyesi'ne vakıf olarak yaptırılmış.

Naimâ, Anastasya'nın fakirlere, evlenecek çağdaki genç kızlara, hastalara, borç yüzünden hapse düşmüşlere yardımını tutkulu sözlerle dile getirir. Ben, nedense, Ahmet Refik'e değil, Naimâ'ya inanıyorum.

Pargalı padişah damadı mıydı?

Bu Pargalı'yı tırnak içine almam gerekirdi. Bizim kuşak onu "Makbûl ve Maktûl" İbrahim Paşa olarak tanır.

Hayat hikâyesi yüzyıllardan akarak bir ibret örneği olmuştu. Bulunduğu, daha doğrusu 'yükseldiği' mevkide başı dönmüşler hep Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa'ya benzetilirdi.

Büyüklerimizin çoğu İbrahim Paşa'nın kim olduğunu galiba pek bilmiyorlardı. Bilinen, padişahın –hangi padişahın?– gözde adamıyken, yani makbûlken, ihtirasına yenik düştüğü ve maktûl olduğuydu. "O kadar makbûlmüş, paldır küldür maktûl olmuş" denirdi.

İtiraf edeyim ki, maktûlün ne anlama geldiğini öğrenememiştim. Bunlar çocukluğuma, ilkokul çağıma rastlayan yıllar. Makbûlüyse az çok kavrıyordum. Çünkü komşularımızdan Makbûle Hanım emekli general eşiydi. Ona da, "İsminin mânâsı hayatına aksetmiş" denirdi. Doğrusu, Makbûle Hanım da "Paşa"sından hep iftiharla söz açardı...

Tarihi çok geç sevdim. Çocukken ailecek gittiğimiz Topkapı Sarayı Müzesi gezintimiz, sarayı gezişimiz, Cellât Çeşmesi için falan anlatılanlar, ürküntülere yol açmıştı. Tarih dendi mi, çocukluğum boyunca, kanlı giysiler, kanlı gömlekler gelirdi gözümün önüne. Bazı korkunç rüyalar hatırlıyorum ayrıca.

Ortaokuldaki Tarih ders kitaplarımız üçüncü hamur kötü kâğıda kötü basılmış kitaplardı. Resimlerine, illüstrasyonlarına

bakakalırdınız. Bu berbat kitaplar kim bilir kaç kuşağı tarih sevgisinden uzak tuttu.

Ancak lise ikide tarih öğretmenim, romanlar sevdalısı Zehra Tapman'ın yol göstericiliğinde, geçmişin, yüzyılların o kadar zengin dünyalarına açılabildim. Rahmetli öğretmenimizi *Cumartesi Yalnızlığı*'ndaki "Türküsüz"de bir öykü kişisi kılmaya çalışmıştım. Nezihe Meriç ve Bilge Karasu'dan esinlerle yüklü bu öyküyü şimdi yeniden yazmayı ne kadar isterim!

Ablamın kitaplığında benimle yaşıt bir kitap vardı: *Osmanlı Padişahları*. Vasfi Mahir Kocatürk yazmış. Vasfi Mahir Yedi Meşale şairlerinden. *Osmanlı Padişahları* popüler tarih yazımlarının örnekleri arasında sayılabilir. Yazarı, o günlerin ideolojik yaklaşımlarına bağlı kalmış.

Sık sık sayfalarına dalıp giderdim *Osmanlı Padişahları*'nın. İbrahim Paşa ilk kez orada karşıma çıkmış olmalı:

"İbrahim Paşa Rum'dan dönme idi. Sultan Süleyman'ın büyütmesi olup şehzadeliğinden beri yanında bulunuyordu. Kanunî padişah olduktan sonra onu has odabaşısı yapmıştı. Kendisine çok itimat ettiğinden, kudret ve zekâsını da gördüğünden, devlet teşkilâtındaki ananeye rağmen, bir müddet sonra odabaşı İbrahim ağayı sadrazamlığa çıkarıverdi ve kız kardeşiyle de evlendirdi. İbrahim Paşa sadrazamlık vazifesini on dört yıl büyük bir başarıyla yaptı ve devlete yüksek hizmetlerde bulundu.

Fakat son yıllarında padişahın teveccühü ve kendi kudret ve haşmetiyle fazla şımardı. Gitgide kendini padişah kadar ve hattâ ondan daha kuvvetli görmeye başladı. Şimdiki Sultanahmet meydanında bulunan haşmetli sarayında oturduğu yerde kabul ettiği Avusturya elçilerini bir müddet ayakta durdurduktan ve el etek öptürdükten sonra kendilerine şu sözleri söylemişti: (...)"

O sözler, özetin özeti, İbrahim Paşa'nın kendini padişahla eşit, hattâ Kanunî'den üstün gördüğüne dairdir. Başka tarihlerde de epey tekrarlanmış; hatırlıyorum. Kanunî, "eski kulu ve eniş-

tesi olan Sadrazamın hareketlerini tam bir uyanıklıkla fakat belli etmeden takip etmiş", Kocatürk'e göre.

Beş aşağı beş yukarı, başka popüler tarih yazmışlara göre de. Sonunu usul usul kendi hazırlamış. Popüler tarih yazarları böyle demeye getirmişler.

İbrahim Paşa'yla yıllar sonraki karşılaşmam, yine bir Topkapı Sarayı gezintisi sırasında olmuştu. Alay Köşkü'nün altından Sirkeci yönüne yürüdüğümüzde, kılavuzumuz, kunt dış duvarlara gömülmüş küçük bir kapıyı göstererek, bu kapının Maktûl ve Makbûl İbrahim Paşa için açılmış olduğunu söylemişti.

İbrahim Paşa bazı geceler geç saatlere kadar "Harem"de kalırmış ve sarayın bütün öteki kapıları çoktan sıkı sıkıya örtülmüş olduğundan, bu küçük, göze batmaz, özel kapıdan çıkar, kendi sarayına dönermiş. Çok etkilenmiştim.

Dahası, uzman tarihçi kılavuzumuz öyle bir tablo çiziyordu ki, şimdinin *Muhteşem Yüzyıl*'ına öncüldü. Çünkü Kanunî, İbrahim Paşa, Hürrem, şehzadeler, hanım sultanlar filan hep birlikte oturuyorlar, söyleşe söyleşe, akşam yemeği yiyorlar...

1970'lerin sonunda Prof. Nurhan Atasoy'un bir emek ve 'buluş' emeği olan *İbrahim Paşa Sarayı* adlı eserini hayranlıkla okudum. Atasoy, yarısı yıkılıp gitmiş İbrahim Paşa Sarayı'm eski minyatürlerden yola çıkarak ve eski minyatürlerin görsel malzemesinden yararlanarak, 'yazı yoluyla yeniden inşa eder'. "Pargalı"nın görkem düşkünlüğü artık iyice sezilir.

Tabiî Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nun *İstanbul* kitabındaki önemli bilgilendirmesini de eklemeliyim. Şehsuvaroğlu, Budin dönüşü, İbrahim Paşa'nın Kral Sarayı'ndan, tunç heykelleri, Herkül'ü, Diana ve Apollon'u getirtip kendi sarayının önünde ele güne açık açık sergilediğini yazar. Maceranın gerisinde, bu açık teşhirle alay eden bir şairin birkaç mısrai yüzünden öldürtülmesi trajedisi var...

İşte, ara ara –ve akıcılığını, çekiciliğini asla inkâr etmeyerek– *Muhteşem Yüzyıl*'ı izlerken, "Pargalı" bir kez daha karşıma çıkacakmış. Bu kez ciddi bir tarihçinin yazısında!

Yapı Kredi Yayınları, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın makalelerini, değerli Nuri Akbayar'ın titiz çalışmasıyla, bugünün okuruyla buluşturuyor. İkinci kitap *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler*. Bu çok önemli makaleler kitabının 293. sayfasında "Kanunî Sultan Süleyman'ın Veziriâzamı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi" başlıyor.

Ne saklamalı; kitabı baştan sona tararken bu makaleyle yüz yüze gelince, apar topar okumaya başladım "Pargalı"nın 'izdivaç hikâyesi'ni. (*Muhteşem Yüzyıl* dizisinin asıl yararı bu soy okumalar olsa gerek.)

Benim bu yazıdaki amacım diyor Uzunçarşılı, "İbrahim Paşa damat mıdır, değil midir? Şüphesi hakkında bir tetkik(...)" Hemen ekliyor: "Pargalı"nın yüzyıldaşı tarihlerde "bu zatın damatlığı hakkında hiçbir kayıt" yokmuş. Sonraki kaynaklarda da yokmuş. Bırakın damatlığı; "zevcesinin de saltanat hanedanına uzaktan veya yakından mensubiyetine dair de bir mütalaa" yokmuş. Âli, Peçevî, Solakzade... hiçbirinde yok!

Peki, nerden çıkmış padişah damatlığı? Müneccimbaşı "(C. 3, s. 481) İbrahim Paşa'nın 930 h 1524 m'de damatlığı için bir sûr-ı hümayun tertip olunarak padişahın Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'na gittiğini beyan" etmiş. –Namık Kemal'in yabana atılamayacak kaygılarına rağmen bizim tarihçilerin pek itibar ettiği– ünlü Hammer, tabiî Müneccimbaşı'nı "mehaz göstermeyerek", "Pargalı"nın padişahın kız kardeşini aldığım "zikrederek, düğün hakkında tafsilât" vermiş!

Ayrıca Uzunçarşılı kendisinin de yanıldığını belirtiyor. Kendi *Osmanlı Tarihi*'nde Uzunçarşılı, İbrahim Paşa'yla Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Hatice Sultan'ın evlendiğini yazmış. Bu da epey bir kişi tarafından tekrarlana gelmiş. Uzunçarşılı şimdi eldeki mektupları, özellikle mektupları, ama başka kaynakları, hattâ en küçük bir kayıt bilgisini değerlendiriyor: Hanımın ismi Muhsine, Kumkapı'da 1532'de bir cami yaptırtmış...

Mektuplardan alıntılar dönemin gerçek çehresini 'görmek' isteyenler için olağanüstü ipuçları veriyor. Elbette "Pargalı"nın gerçek kişiliği için de. Uzunçarşılı, incelemesini 1965'te yayımlamış. Ne denir?!

"Meselâ 'mehtap' demek..."

Boğaziçi Mehtapları'nı yeniden okudum. Biraz üzüldüm: Bu harikulâde eser günümüz insanları için âdeta bir bilmece olmuş.

Abdülhak Şinasi 'yiten' Boğaziçi'nin belki ilk tanığı. Gerçi Refik Halid de kaygılıdır: "Boğaziçi Olduğu Gibi" yazısında, 1930'ların iyice sonunda "beton inşaat" tehlikesine işaret eder. Ne var ki, "periler"i kaçırmazsak, eski Boğaziçi'nden geriye bir şeyler kalacağına inanır.

Ruşen Eşref –*Boğaziçi Yakından*, 1938– yeni zamanın ve yeni düzenin Boğaziçi'ni tahripkâr ellerden kurtaracağını söylüyor. Ülkülerle donanmış o söylem, hemen her şeyde olduğunca, Boğaziçi için de Cumhuriyet'in tılsımlı değneğine ihtiyaç duyuyor.

Oysa Abdülhak Şinasi, kendi tarihçesinin başlangıç dönemlerinde bile, yıkık, tenha, kimsesiz bir Boğaziçi'nde yaşandığını kimi bilinç ışımalarında itiraf eder. Daha o zamanlar, imparatorluğun sonunda, eski saraylar, büyük ve görkemli yalılar, uçsuz bucaksız korular ortasında saklanmış köşkler harabeye dönüşmüş; Abdülhak Şinasi derin hüzün duyuyor.

Daha o zamanlar, çiçeklerin limonlukları kırık camlı, kameriyeler kurumuş leylâk iskeletleriyle çevrili, geniş bahçeler enikonu bakımsızmış. "Bunların kendilerine mahsus nebatî hayatları yavaş yavaş sahipsiz kalmış bir hayvanın talihi kadar olsun dokunaklı" görünüyormuş.

Boğaziçi Yakından da bu acıklı görünümü tasvir eder. Bitki örtüsü kendi haline bırakılmıştır. Fakat Ruşen Eşref, yeni zama-

nın her şeyi bir an önce, çarçabuk bayındır kılacağı umudundadır. Abdülhak Şinasi böylesi bir umuttan söz açmıyor.

Kendi kişisel yaşamından da söz açmıyor. O, bir rüya yalnızlığının insanıdır. Gerçekliğiyse, Yakup Kadri'nin *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'ndan öğreniriz. Yakup Kadri bu anıları yazabilmek için alıngan arkadaşının ölümünü beklemiştir. Sonra neşter vurur:

"Aile ocağı Rumelihisarı'ndaki ahşap yalının aşı boyası soluk bir renk bağlamış, kayıkhanesinin direkleri çürümeye yüz tutmuş ve belki de damı her yanından akmaya başlamıştı. İçerisinde ise, eşyalar bir hayli yıpranmış, taban tahtalarını örten ince örgülü hasırlar yer yer aşınmış idi. Burada, bir eski refah ve ikbal devrini hatırlatan birkaç stil mobilya ve bir Bohemya âvizesi ve bir Venedik aynasıyla altmış yetmiş yaşlarında iki hotozlu kalfadan başka bir şey görünmüyordu."

Abdülhak Şinasi bu yalıdan, bu 'ev'den için için utanırmış. İkide birde, çok yakın zamanda yeni bir yere taşınacaklarını söylermiş. Hiçbir zaman taşınamamışlar.

Bununla birlikte, Abdülhak Şinasi o kağşamış eşyadan, o yıpranmışlıktan barok bir üslûp kurmuştur. Geçmişte var olduğunu sandığı her şey, belki bir rüya, mutlaka özlem ve hayal. Dille, kelimelerle yaratılmış rüyayı, handiyse yarım yüzyıl öncesinden başlayarak, her zaman çok severek okudum.

Yalnız bu kez, *Boğaziçi Mehtapları*'ndan şu cümleler aklımı karıştırdı:

"Meselâ 'mehtap' demek mehtaplı bir gecede Boğaziçi'nde dolaşan bir kayıkta bir saz takımı peşinden onu dinleyerek yapılan gezinti demekti. 'Valde Paşa'nın mehtabı' demek bu saz âlemini onun tertip ettiğini söylemekti. 'Mehtapçılar' demek de bir gezintiye iştirak edenler demekti."

Bugünkü kuşaklara galiba artık hiçbir şey hissettiremiyor. Hangi kayık, hangi saz takımı? Valde Paşa kim? Valde Paşa'yı yirmilerindeki, otuzlarındaki genç arkadaşlarıma sordum. Yanı-

tı biliyordum: Elbette tanımayacaklardı. Gelgelelim merak da etmediler. Yukarıdaki alıntıyı okudum; sadece dinlediler, dinlemekle yetindiler...

Boğaziçi'nin o zamanlara özgü adlandırışlarından sonra, Abdülhak Şinasi, musikî sanatında odaklaşarak, bütün bir saz mevsiminin anlatısına yol alır. Anlatı herhangi bir olay örgüsünü baştan reddeder. İç anlam yelpazelerine gönül vererek, Boğaziçi'ni duyguya getirir.

*Çamlıca'daki Enişte*miz yazarı semtlerimizin hepsinde başlı başına bir uygarlık görmüştür. Ama Boğaziçi'ninki apayrıdır, orada mimarîyle doğa birleşir, tezatlar arınır, denizden yalıya, yalıdan bahçe ve koruya, nihayet yükselen tepelere büyüleyici bir uyum eşlik eder. Meraklısının, bugün yalnızca bazı ressamlarımızın eskilerde kalmış eserlerinde görebileceği bir peyzaj...

Boğaziçi Yalıları'nda, yalı mimarîsi, hem denizi kucaklayan, hattâ denizden can bulan, canını denize seve seve vermek isteyen özelliğiyle; hem de, yeşile, mavinin enginliklerinden sonra, bahçenin, korunun sayısız ayırtılarla bezenmiş çeşit çeşit yeşil alacasına açılan pencereleriyle ifade edilir.

Bu özel medeniyeti bir yandan 'tabiat sevgisi' besler, bir yandan "musikî iptilâsı", hepsinden çok, "mâzinin mahremiyetleriyle" dolup taşan İstanbul, Boğaziçi töresi.

Şimdi gece olmuştur. *Boğaziçi Mehtapları*'nın "Toplanış"ı geceyle birlikte başlar. Bütün bu gecelerde, sazlı sözlü âlemlerde yalnızca Boğaziçi sakinlerinin hissedebileceği değerler gizlidir.

Mehtap gecelerine dışarıdan katılanlar, sözgelimi, havanın rutubetinden, kayıkların devrileceğinden korkarlar. Ama Boğaziçi'nde yaşayanlar, denizle, mehtapla, hattâ gecenin serinliğiyle, rutubetle çoktan yakınlık kurmuşlar.

Kayıklar, sandallar yola koyulunca, saz faslı yükseldikçe yükselir. Musikî, iki sahil arasında yankılanarak devam eder. İstanbul, geçmiş zamana hânendelerin, çalgıların sesleriyle dalgalana dalgalana geri döner. Abdülhak Şinasi –yaşanıp yaşanmadığı, kendi-

sinin 'sahiden' yaşayıp yaşamadığı bizim için artık hiç de önemli olmayan– anılarını "gümüşservi"de tek tek seçer. Kayıklar kervanı yalıların önünden geçerken, o da, usul usul gizliliklere eğilir, her yalıdan bin öykü çıkarır, sonra sessizliğe, "sükût"a gönül verir...

"Aşk Faslı" büsbütün hayallere, rüyaya kapılıp gitmişken, "Dağılış" çıkagelecektir. Dağılış, ayrılış ve nice zamanlar sonra hatırlayış, *Boğaziçi Mehtapları*'nın son bölümleri, vaktiyle, "Mâziyi cennet sanmak, işte şu aldanış, içinde bulunduğumuz zamanı şu görmezden gelmek dik başlılığı, şüphesiz geleceğe eşsiz bir yazar sunuyor bugün" diye yazmışım. Şimdiyse öyle olmadığını, öyle olamayacağını ayırt ediyorum.

Abdülhak Şinasi'nin dile getirdiklerinden hiçbiri en küçük bir izde olsun belirmiyor! Aslında Refik Halid'inkilerden de iz kalmamış. Ruşen Eşref'in beklentisi, doğanın korunacağı, serpileceği umudu şimdinin görünümünde acı bir istihzayı andırıyor.

Boğaziçi Mehtapları'nın zengin anlatımı, üslûbu bile yabancı. Alfabe cümleleriyle yazılmış –çoğu kâğıt ziyanı– kitapların başı çektiği günümüzde kaç sabırlı okur çıkar da, Abdülhak Şinasi'nin yazdıklarından tat alır?!

Yakın dostu Yakup Kadri, "Edebiyat" diyor, "Abdülhak Şinasi'nin bütün ömrü boyunca yegâne aşkı idi. Hattâ diyebilirim ki, hayat onun için yalnız edebiyattan ibaretti."

Edebiyat sözcüğünün mecazî anlamını biliyorsunuz tabiî: "Boş, gereksiz, yapmacık ve özentili sözler." Başkalarıyla paylaşmak arzusuyla, *Boğaziçi Mehtapları*'ndan hepi topu üç beş sayfayı yüksek sesle okudum. Şaşkın, bıkkın bakışlarda edebiyatın mecazî anlamından kaynaklanmış huzursuzluğu yakaladım.

Neden saklayayım: O bakışlardan, o huzursuzluktan hastalıklı, kötücül bir sevinç duydum. Sevinçlerim epeydir böyle.

O günlerde Sultanahmet

Ergenlik çağımdan günlerdi; babam, "tarihî" İstanbul'u "görmem ve öğrenmem" için yaz sonu günleri, güz günleri İstanbul gezilerine götürürdü.

Gerçekten, 1950'lerin sonunda, hele 1960'larda İstanbul git git başka bir şehir oluyordu. Tabiî bugünün korkunç, azman değişmeleriyle, değiştirimleriyle benzeşmeyen, kendi çapında, iyi kötü 'uyum'la büyüyen bir İstanbul. "İstimlâk" İstanbul'u ama; yabancı gezginlerin yüzyıllar boyu anlata anlata, öve öve bitiremedikleri silueti yerli yerinde...

Levent, Etiler gibi yeni semtler, Hilton Oteli, ilk 'yalı apartmanlar', şu bu, birdenbire "tarihî" İstanbul denmesine yol açmıştı. Annemin babaannesi Feride Hanım yıllarca Horhor'daki ahşap, küçük evinde oturmuşken, orası sadece Horhor'ken, birdenbire Horhor'un da tarihî İstanbul'da kaldığı söylenir olmuştu...

O zamanların güzelim bahçe içi Levent evleri bile pek beğenilmezdi. Levent için "Kışın kurtlar iner oraya" dendiğini hatırlıyorum.

İşte o günlerde bizim İstanbul gezintilerimiz başladı. Sultanahmet'e birkaç kez gittiğimizi unutamam.

Bu, tarihî İstanbul, aslında daha eskilerde gönül yakmış. İlk izlenimler, gözlemler, ilk tespitler şiirde, romanda, öyküde. Yahya Kemal'in "Kocamustâpaşa" şiiri sözgelimi. Peyami Safa *Fatih-Harbiye*'siyle büsbütün vurguluyor.

Geçenlerde bir inceleme kitabında okudum, Peyami Safa için, kesin tercihi Fatih'ten yanaydı deniliyordu. Bu konu beni hep düşündürür: *Fatih-Harbiye*'de Neriman'ın eski semtine pişmanlıkla dönüşü, Harbiye'den yaşlı bir Beyaz Rus'un, "yaslar giyinmiş bir ecnebî kadın"ın keskin, irkiltici uyarılarıyla, hazin hikâyesiyle gerçekleşir.

Pek üzerinde durulmamış ama, 'sentez arayış', Peyami Safa'da sık sık karşımıza çıkar. Server Bedi adına sığınarak kendi siyasî

kisvesinden kurtulabildiği *Cumbadan Rumbaya* göz ardı edilemeyecek bir belgedir...

Tarihî İstanbul, öyle sanıyorum ki, yenilerde yitirdiğimiz Leyla Erbil'i de çok ilgilendirmiş. Son eserlerinde, örnekse *Üç Başlı Ejderha*'da ve *Kalan*'da taa Bizans'a kadar uzanıyor, bugünkü siyasî çıkmazlara onca eskilerden sesleniyor.

Gelelim Sultanahmet gezintilerimize. Bizans'ın Hipodrom'u benim için her şeyden önce o müthiş eski anıtlardı. Eşsiz Leyla Erbil'in "üç başlı ejderha"sı hem ürkütür hem gönlümü çelerdi.

Yıllar sonra okudum; 1740 doğumlu, Ermeni tarihçi-eğitimci Sarkis Sarraf Hovhannesyan anlatıyor: "Birçok kısımdan meydana gelen diğer bir taş anıt sağlamlığından ötürü şaşırtıcıdır. Bu, bronzdan yapılmış ve birbirine sarılmış üç yılan biçiminde bir âbide olup, bunun baş kısmı Sultan I. Süleyman'ın ünlü veziri İbrahim Paşa tarafından bir merasim gününde topuzla ve kazaen yarısından kırılmıştır." (Elmon Hançer'in çevirisi.)

Evliya Çelebi tam öyle anlatmamış, onunkinde İbrahim Paşa yok. Evliya Çelebi'ye göre, Yılanlı Sütun ya da Burma Sütun dediğimiz anıt, İstanbul'u yılan, çıyan, akrep gibi korkunç, zehirli hayvanlardan korurmuş. Sultanahmet Camii yapılırken bir kısmı toprak altında kalmış. Bu yüzden boyu kısalmış.

Evliya Çelebi, II. Selim diyor, at üstünde geçerken "bozdoğan mücevher topuz"la "ejder sureti"ne vurmuş, topuz ejderin batı tarafına isabet etmiş, çenesi kırılan ejder başı artık yılanlardan koruyamaz olmuş İstanbul'u.

Burma Sütun'un tılsımına da inanıyor Evliya Çelebi. Öbür "kelle"lere de bir şey olursa, İstanbul'u akrep, çıyan basar kaygısında... Ama sonunda olanlar olmuş.

Babam, yılan başlarından birinin Arkeoloji Müzesi'nde olduğunu söylemişti. Tarihî İstanbul gezintilerimizde Arkeoloji Müzesi'ne birkaç kez gitmiştik; yılan başını gördüm mü, çıkaramıyorum.

Sultanahmet'te her şey tarih, hattâ söylence, geçmiş zamandı. Bugünkü kadar bayındır değildi o zamanlar. Yıkık yıprak İbrahim Paşa Sarayı'nın görünümü aklımda. Şehzadeler, Mustafa, Selim ve Mehmed'in sünnet düğünleri burada yapılmış. Dikilitaş'a gösteri, hüner uğruna çıkmak isteyenler arasında ölenler olmuş. O Dikilitaş daima gözümü alırdı.

Sonra meşhur Kanlı Çınar! Yüzyıllara meydan okumuş Kanlı Çınar benim için bir tarihî anıt gibiydi. Zaten, İstanbul'un böylesi çok uzun ömürlü ağaçları, her düşünüşümde, coşkular uyandırırdı. Yalnız İstanbul'un mu? Elbette Bursa'nınkiler de. Lise ders kitabımızda "Bursa'da Zaman"ı okuyunca çok şaşırmıştım: Tanpınar asırlık, yorgun ağaçların tanık olduklarından söz açıyordu. Ben de hep o tanıklıkların peşindeydim...

Celâlî isyanlarının yansıması kargaşalar, ayaklanmalar İstanbul'u her gün sarsıyor. Avcı Mehmed dönemi. Yeniçeriler ayak divanında ısrarlı. Derken isyan büyüyor, öldürülenler buraya kadar getiriliyor, Kanlı Çınar'ın altına. Meydandaki çınara asmışlar öldürülenleri! Gözümün önüne gelirdi.

Fakat talihsiz çınarın başına gelenler bundan ibaret değil. Zaman geçecek, Yeniçeri Ocağı söndürülürken, idam edilmiş yeniçerilerin cesetleri de Kanlı Çınar'a asılacak! "Vakvak ağacı" sözü o günlerden sonra galiba.

Sedefkâr Mehmed Ağa'nın inanılmaz güzellikteki Sultanahmed Camii'ni daha önce yazmaya çalıştım. Tanpınar'ın *Beş Şehir*'ini okuyan her okur, onun Sultanahmed Camii anlatımı karşısında donakalır. Sultanahmet Meydanı'nda olup bitenler, yüzyıllar içinde o kanlı ayaklanmalar, zorbalıklar, isyanlar, bu görkemli tapmağa yaklaştıkça diner, uğultular kesilir. Bugün bile, Sultanahmet'in yakıcı, gürültücü patırtıcı turizm yoğunluğunda, Sultanahmet Camii birdenbire sessizlik, dinginlik olup çıkar.

Bu kez en eskilere dönmek, en eskileri yazmak istiyorum. Kim bilir, 1960'larda hangi gündü. Tarih, sanat, mimarî, süslemecilik konusunda hemen hiçbir şey bilmediğim halde, camiin

çinileri, kubbe pencerelerinden yansıyan ışıklar ortasında, rüyayı andırır bir etki bırakmıştı. O kadar çini ışıltısını, ancak çinilerde o kadar sır ışıltısına kavuşabilen narçiçeği kırmızısını, yeşili ve uçsuz bucaksız maviyi ilk kez görüyordum.

Yaşlanış, biraz da bazı şeylerin birer ikişer eksilişi. Taşıt trafiğine kapatıldığından beri Sultanahmet'e pek ender gidebiliyorum, uzun yürümelerde zorluk çektiğim için. Fakat bütün görünüm belleğimde.

Demin camie girer girmez, daha büyük avluda hissedilen sessizliği söyledim. Tanpınar'ın yazıklanışını alıntılamadan geçemeyeceğim yine de:

"Ne yazık ki içinden sükûnet ve huzurun ve murakabenin ta kendisi olan zamanı bize bir ney faslı gibi sunan bu şaheser bittiği tarihten (I. Mustafa zamanı) 1826'ya kadar ardı arkası kesilmeyen ihtilâllere şahit oldu. Kinle, ihtirasla kudurmuş kitleler yedi başlı ejderhalar gibi kapısını dövdüler, avlusunun ravakları altında kanlı müşavereler yaptılar. Minberlerinde en kanlı fetvalar okundu. Osmanlı tarihinin 1826 tenkiline kadar bütün mide, bünye fesadı ona doğru aktı."

Biraz ötelere gidin, meydanları, Hürrem Sultan Hamamı'nı geçin, Tevkifhane Sokağı'nın sapağında, küçük, yapısı yenilenmiş bir türbe, Sancaktar Baba Türbesi bütün erinciyle sizi karşılayacak. İhtiraslar, kin, kibir, karanlık dünya işleri burada susuyor. Bitişiğindeki Yeşil Ev'de sadece ince bir su sesi...

İstanbul'u okumak

Mektup Everest Yayınları'na geldi. Sayın Lâmia Pesen yazmış; *Yaşadığım İstanbul*'da adları geçen eserleri saptamış, "Sizde İstanbul'u okumak ne zaman, nasıl başladı?" diye soruyor.

Zaman zaman başka dostlar da soruyorlar, o eserleri bir düzen çerçevesinde mi okuduğumu soruyorlar. Ben de şimdi yanıtlamak istiyorum.

İstanbul'u adım adım saptamak, izlemek diye bir şey yoktu başlangıçtaki okumalarımda. Bir roman, bir öykü kitabı, kapılır giderdim. Yine de, yeniyetmeliğimde okuduğum bir eserin bu anlamda izi kalmış olmalı. Şimdi düşününce öyle geliyor bana.

Bu, Safiye Erol imzalı *Kadıköyü'nün Romanı*'dır. 1939'da yayımlanmış. Besbelli, uzun yıllar okur beklemiş. O beklenen okurlardan biri de bendim herhalde. Haydarpaşa mendireği, Kadıköyü vapur iskelesi, Moda, Şifa, Mühürdar derken, çocukluğumun geçtiği semtler yeniden beliriyordu, Safiye Erol öylesine güzel dile getiriyordu ki, evler, insanlar, sokaklar, bitki örtüsü avucumun içindeydi artık. *Kadıköyü'nün Romanı*'nın tasvire açılmış sayfalarından çok etkilenmiştim. İstanbul'u okumak konusundaki en eski anım bu olsa gerek.

Safiye Erol'un eserinden sonra dikkat etmeye başladım: Başka romanlarda da anılıyor, yaşıyordu İstanbul. Meselâ Esat Mahmut Karakurt'un *Sokaktan Gelen Kadın*'ında Fenerbahçe, Halide Edib'in *Âkile Hanım Sokağı*'nda Lâleli, Nezihe Meriç'in "Ümit Fakirin Ekmeği" hikâyesinde Numune Hastanesi, Sait Faik'te Burgaz... Dikkatli okuyordum. Yazarların, doğup büyüdüğüm, yaşadığım şehre hangi perspektiften baktıklarını tahlil etmeye çalışıyordum.

Bir gün *Sergüzeşt*'i okudum. Yine Moda anlatılmıştı, Moda'daki Âsaf Paşa Konağı. Safiye Erol'un plajlı, tenis kortlu Moda'sıyla *Sergüzeşt*'inki ne kadar farklıydı! Aradan kırk yıl geçmiş, bu semt bambaşka bir çehre edinmiş. Oysa *Sergüzeşt*'te hâlâ bir kırlık, tenha, görünüm uçsuz bucaksız.

Bir zaman, romanlar, öyküler aracılığıyla İstanbul'un dinmez değişimlerini saptamaya çalıştım. Kırlık Moda, Muazzez Tahsin'in bazı romanlarında artık kotralı, yelkenlili Moda'dır.

Ya da Sermet Muhtar Alus imzalı *Pembe Maşlahlı Hanım*'da bol bol tasvir edilen "Fenerbahçesi", Peride Celâl'in *Dar Yol*'unda her anlamda doku değişmesine uğramıştır. *Pembe Maşlahlı Hanım*'da fayton gezintileri, toz duman; *Dar Yol*'da kır kahveleri, renkli ampullerle bezenmiş gazinolar...

Fakat hep okuyup geçiyormuşum. Çünkü not tutmuyordum. Günün birinde İstanbul için bir şeyler karalayacağım aklımın ucundan geçmezdi.

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenim Rauf Mutluay'ın salık vermesi üstüne *Üç İstanbul*'u okudum. *Üç İstanbul* o günlerde ünlenmemiş bir romandı. Yani okur bekleyenlerden. 93 Muharebesi, İttihat ve Terakki dönemi, Mütareke yılları; birbiri ardınca, gerçekten üç İstanbul. Mithat Cemal Kuntay ayrıntı çılgını bir yazardı; İstanbul yaşamasının giyimi kuşamı, möblesi, mefruşatı, daha neleri işlenmiştir bu romanda.

Aynı ayrıntı zenginliğini yıllar sonra okuduğum İbrahim Efendi Konağı'nda da yakalayacaktım. Sâmiha Ayverdi *İbrahim Efendi Konağı*'nın 'roman' olmadığını söyler. Yine de, bence, bir anı-romandır bu eser. Üstelik, İstanbul'u okumak açısından bir başyapıttır.

Konak yaşamasının bütün özelliklerini, on dokuzuncu yüzyılın ortasında kaleme getirir Ayverdi. Yaşama biçimi, gelenek-görenek, musikî, çilingir sofrası, komşular, harem ve selâmlık dünyası, kâhyalar, uşaklar, hizmetçiler, âdeta İstanbul'da, İstanbul'un bir konağında bütün on dokuzuncu yüzyıl!

İbrahim Efendi Konağı'ndan önce ve sonra, zaten pek çok konak romanı her zaman ilgimi çekti. Yakup Kadri'den *Kiralık Konak*'ı özellikle salık verebilirim. Yine Yakup Kadri'nin *Hep O Şarkı*'sında Nâfi Molla Konağı öylesine canlı betimlenmiştir ki, toplumsal tarihimizin bir belgesi bile sayılabilir.

Bazı genç okurlar "Bu konaklara, köşklere ne oldu?" diye soruyorlar. Pek hazin 'turistik' restorasyonlarla gülünç kılınmış bir iki örneği görmezden gelirsek –gelebilirsek–, konakların sonunu Feyyaz Kayacan'ın *Çocuktaki Bahçe* romanından okuyabiliriz.

Otuzlarımda İstanbul konulu, İstanbul odaklı başka türden kitaplar keşfettim. Kömürcüyan'ın ve İnciciyan'ın İstanbul tarihleri bugün de baş ucu kitaplarım arasındadır. Bu harikulâde eserlere Naimâ'nın tarihini de eklemek gerekir. Naimâ kuru bir

olay anlatıcısı değildir. Tam tersine, yorumları, değerlendirişleriyle okuru yüzyıllar öncesinin İstanbul'unda yaşatır. Bu anlamda Evliya Çelebi'yi hatırlatmam herhalde yersiz: Evliya Çelebi belki ilk 'modern' İstanbul romanının yazarı, payitahtı dile getirdiği sayfalarında.

Yakın dönemlerde yaşanmış bir İstanbul var; fakat usul usul tarihe karışıyor. Sâmiha Ayverdi eşsiz *İstanbul Geceleri*'nde o İstanbul'u anlatmıştır. Şimdi yeniden okumak özlemi duyuyorum. *İstanbul Geceleri*'yle birlikte *Boğaziçi'nde Tarih*'i de elbette.

Dünya görüşleri hiç mi hiç bağdaşmıyor: Ayverdi ve Melisa Gürpınar. Ama Gürpınar'ın *Dul Evinde İncesaz*'ı, İstanbul duyarlılığı dendi mi, Sâmiha Ayverdi'nin yazdıklarıyla kardeş olup çıkıyor. Demek İstanbul'un bir 'birleştiriciliği' söz konusu. *Dul Evinde İncesaz*'ı çok severek okumuştum. Fakat bir türlü bu kitap için yazamamıştım. Son dönemin en güzel İstanbul yaşaması kitaplarından biri. Füsun Akatlı 2008'de şöyle yazmış:

"Anlatı edebiyatımızda bir Nezihe Meriç, bir Selim İleri, bir Füruzan, bir Tomris Uyar varsa, şiirimizde bir Yahya Kemal, bir Behçet Necatigil, bir Edip Cansever varsa, denememizde bir Salâh Birsel, bir Melisa Gürpınar varsa, o İstanbul, üzerinden geçen insan ayaklı buldozerlerle, silindirlerle, arsız debdebeler, tantanalarla yok olmayacak bêsbelli."

Acaba? İstanbul'u okumak bu açıdan çoğu kez hüzün verir. Yıllar öncesinin bir uyarısı ya da önerisi ne yazık ki kimselerin ilgisini çekmemiştir. Bütün bir İstanbul rüyasının şair-yazarı olan Abdülhak Şinasi Hisar, vakit geçirmeden bir "Boğaziçi müzesi" kuralım demiştir ama, müze işi yıllar yılı savsaklanmış, sonunda eksik püksük Sadberk Hanım Müzesi ortaya çıkmıştır. Gerçi, eksiğine püksüğüne rağmen bu özel müzeye şükran duymamız gerekiyor...

Sevgili Füsun Akatlı, Yahya Kemal'i, Necatigil'i, Cansever'i anmış. Ben Oktay Rifat'ı eklemek isterim. "Nara Benzerdin"den alıntılıyorum:

"(...) Kırıldı / İnce belli bardaklar. Küpeçiçekleri / Kavruldu gitti tozlu camların ardında. / Kenar semtleri İstanbul'un! Sisli, ılık / İlkyaz günleri! Cumbalar, şahnişler! (...)"

Doğrudan doğruya İstanbul olan romanlar var. Örnekse, Peyami Safa'dan *Fatih-Harbiye*, *Yalnızız*, *Biz İnsanlar*; Orhan Kemal'den *Gurbet Kuşları*, *Devlet Kuşu*, *Bir Filiz Vardı*; Melih Cevdet'ten *Aylaklar*; Peride Celâl'den *Üç Kadının Romanı*; Kemal Tahir'den *Esir Şehir* dizisi, *Kurt Kanunu*; Tarık Buğra'dan *İbiş'in Rüyası*; Tanpınar'dan *Huzur*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*; Mehmed Rauf'tan *Eylül*; Oktay Rifat'tan *Bir Kadının Penceresinden*, *Bay Lear*. Bu liste uzar gider. Gelişigüzel sıraladım, çünkü ben de öyle yazılış sırasına filan sokmadan okudum. Her birinden nice incelikler yakaladım.

Unutulmuş İstanbul romancıları var: Her fırsatta andığım Reşat Enis. Reşat Enis İstanbul'un öteki yüzünü, kirli yüzünü yazmış...

İnanılmaz İstanbul öykücüleri var: Sevim Burak ve *Yanık Saraylar*. Füruzan ve *Parasız Yatılı*. Muzaffer Buyrukçu'dan nice öykü.

Çok özel anı kitapları var, İstanbul dünyasına ait: Nahid Sırrı Örik'ten *Eski Zaman Kadınları Arasında*. Salâh Birsel'den beş cildlik *Salâh Bey Tarihi*...

Söyledim: Bu liste, bu döküm sona ermez!

Mücevherlerin Romanı

Mücevherleri bilirdim ama, mücevher için yazı yazılabileceğini bilmezdim.

Annemin pek mücevheri yoktu, bir inci kolye, anneannemden yadigâr tektaş yüzük, sıradan altın bilezikler. Ama yazları Büyükada'da oturan, annemin arkadaşı Madam Jüliyet'in pırlan-

talarla donanmış zümrüt gerdanlığını hatırlıyorum. Tabiî artık hayal meyal, başka mücevherler de...

Sonra 1960'larda Haluk Y. Şehsuvaroğlu'nun *Eski Türk Sanatları* kitabını okudum. Duyarlı bir anlatımla yazılmış bu kitapta "Eski Yüzükler" yazısı, okuduğum ilk mücevher yazısı. İtiraf edeyim ki, epey şaşırmıştım. Şehsuvaroğlu Osmanlı dünyasındaki yüzükleri tatlı tatlı anlatıyordu. Meselâ padişahlar daha çok serçe parmaklarına elmas, yakut, zümrüt taşlı yüzük takıyorlardı. Meselâ III. Osman "kebir limonî elmas" yüzüğünü çok seviyordu. Aynı padişah –kayıtların saptadığına göre– bir yıl sonra "sarı yakut, kırmızı yakut, zeytunî yakuttan olmak üzere üç tek taşlı bir yüzük yaptırtmıştı".

Yüzük seven son Osmanlı padişahı II. Mahmud'muş. Hem sağ elinin hem sol elinin serçe parmaklarında "ekseriya" yakut ve zümrüt yüzükler. Şehsuvaroğlu, II. Abdülhamid döneminde "Benderyan'ın zümrüt, akik, elmas üzerine hakkettiği âyeti kerimeli, tuğralı yüzükler"i anlatır...

Derken Reşat Ekrem Koçu'nun giyimkuşam sözlüğünde "Kabakçiçeği iğne"yle karşılaştım. Öylesine oyuncaklı bir yapımmış ki elmas taşlardan bu çiçek, hanımlar taktığında tir tir titrermiş. Her titreyişinde de elmaslar ebemkuşağı renklerle ışıldarmış... Çok hoşuma gitmişti. O sıralar yazdığım bir hikâyede, galiba "Duyarlık", kabakçiçeği iğneyi hem kullanmış, hem de, Koçu'nun anlatımından yararlanarak uzun uzadıya kaleme getirmiştim.

Kabakçiçeği iğnenin uzun yıllar sonra, Osmanlı mücevher sanatını yorumlayan nefis bir kitapta ve bu kez "Çiçekli sallantılı iğne" olarak karşıma çıkacağı aklımın ucundan geçmezdi. Bir süredir değerli Gül İrepoğlu'nun *Osmanlı Saray Mücevheri*'ni okuyorum. Tarihe karışmış mücevherler, İrepoğlu'nun kaleminden bugüne anlatıyorlar öykülerini. Kitabın alt başlığı da zaten vurguluyor: "Mücevher üzerinden tarihi okumak"... Bu eser bir 'tutku'nun verimi hiç kuşkusuz; böylesi bir emek başka türlü göze alınamazdı.

Peki ama bu tutku ne zaman başlamıştı? Sevgili arkadaşım Gül'e "Mücevhere ait en eski hatıran; ilk gördüğün ve unutamadığın mücevherin hikâyesi?" diye sordum.

Şöyle yanıtladı: "Hayatımda büyük yeri olan, beni koynunda büyüten teyzemin kulağından eksik etmediği küpeleriydi ilk tanıştığım mücevherler. Beni kucağına aldığında onlara giderdi elim, sallanan ince ajur işlemeli birer altın topun dibinde minik birer incinin yer aldığı küpeler. Ona da büyükannesinden kalmıştı. Çok yakışırdı teyzeme, her kıyafetle uyardı, ilerleyen yıllarda bunu fark etmiştim. O küpeler şimdi bende, profesör unvanını aldığımda teyzem bana kutlama hediyesi olarak onları verdi, büyük zevkle takıyorum."

(Bu arada, İrepoğlu'nun teyzesinin Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli sanat tarihçilerinden Profesör Nurhan Atasoy olduğunu söylemeliyim. Nurhan Hanım'ın gönlü ganîdir: Hayran kaldığım için, bana da İznik çinisi bir vazo hediye etmişti...)

En ince ayrıntısına kadar Osmanlı saray mücevherini didik didik eden Gül İrepoğlu'na ikinci sorum "Bir mucize olsa Osmanlı Sarayı'nın üç mücevheri senin olsaydı, hangilerini isterdin?"di.

"Öncelikle büyük-büyük dedemiz Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'ya Sultan I. Mahmud'un armağan etmiş olduğu, padişahın kendisinin fermanlarında 'hazinemden çok pahalı ve nefis bir mücevher' diye nitelendirdiği elmas yüzüğün şimdi benim parmağımda parlamasını isterdim doğrusu! Kitapta bu yüzüğün öyküsüne değindim ama, ne yazık ki kendisini hiç görmedim tabiî, çünkü yüzük kayıp."

Şehsuvaroğlu, yüzüklere dair, benim unutamadığım yazısında I. Mahmud'u anmadan geçememiş:

"Yüzüklere meraklı hükümdarlardan biri olan I. Mahmud 1751 senesinde, kendisine maî roza elması, roza elması ve büyük yakuttan üç yüzük yaptırtmıştı. Ayrıca (kebir roza elmastan) diğer bir yüzük için de on beş kuruş imaliye parası vermişti."

Şimdi yine Gül'ün –mucize gerçekleşse– yanı başında bulundurmak istediği öteki mücevherlere dönüyorum:

"Bundan başka bir ayna mahfazasını arzu ederdim (TSM 2/1797, kitapta s. 148 ve 150'de), Osmanlı'nın parlak zamanını tüm görkemiyle yansıtan ve kendi yüzümü de onun içine yerleşmiş billûr aynadan görmekten hoşlanacağım. Yeşim üzerine gül biçimli altın yuvalara oturan yakutlar ve zümrütlerle bezeli, sanki davetkâr bir çiçek bahçesi... Bu ayna mahfazasına bakarak, kitaptaki bilimsel metinden bağımsız çerçevelerden birini yazdım, belki de o kısa kurgusal metinde padişahın bu aynayı özenle yaptırtıp aşkla armağan ettiği isimsiz kadın bendim, evet, öyle hissettim galiba. Yani bu hayalimin aynası da zaten bana aitti, şu anda sarayın hazine dairesinde dursa da!

Bir de armudî zümrütlerin yarım çiçek biçiminde dizildiği bir çift küpe (TSM 2/7532, kitapta, s. 294) var ki, onları çok benimsemişimdir oldum olası. Levnî'nin, yaşantımda bana yeni dünyalar açan, üzerine yazdığım bilimsel kitaptan sonra ilk romanıma esin kaynağı olan bu Lâle Devri nakkaşının fırçasından çıkma kadın portrelerinde görülen küpelerin aynısı... Yani yine bir özdeşleşme durumu!"

Gül İrepoğlu'na son sorum şuydu: "Bir tarih boyunca bütün görkemiyle sürmüş mücevher ve kuyum ustalığı bugün ne oldu da fabrika işinin pençesine düştü? Zevkteki bu değişimi nasıl yorumlamalı?"

"Bu bir eğitim ve görgü meselesi" dedi yazar, "günümüzün olanaklarının yanı sıra" diye ekleyerek. "Köklü mücevher geleneğini önce iyi tanımak gerekiyor ve mücevheri aşkla yaşamak... Yeraltının binlerce yılda eskimiş değerli 'cevher'inden bir parçaya yeryüzünde en fazla bir ömürlük sahip olma gerçeğinin farkında olmak, ondan da önce o değerli cevheri gereğince özenli işlemenin önemini bilmek, aynı zamanda da gösterilecek özenin karşılığının alınacağından emin olmak şart.

Eskiden sarayın beğenisi ve desteğiyle gelişen bir sanat dalıydı bu, yani hem doğru yönlendirme, hem de ciddi bir masrafa gereksinim duyuyor. Bu kitabı yazmamdaki bir amaç da mücevher geleneğini ayrıntılarıyla aktarmaktı, mücevherin her dönemin en incelikli ifade aracı oluşundan yola çıkarak farklı bir okuma sunmaktı. Sonuçta bilgi zevki geliştirecektir."

Bilkent Kültür Girişimi Yayınları'nın verimi *Osmanlı Saray Mücevheri*, Ersu Pekin'in yetkin tasarımıyla gözler için de bir şölen; Mas Matbaacılık'ın özenini de ayrıca vurgulamak gerekiyor.

İrepoğlu birinci bölümde "Padişahın hazinesi"ni anlatıyor. Sonra "Geleneklerde mücevher", değerli taşlar, mücevher eşyalar, aynalar, taa tabancalara, at koşumlarına, kamçıya açılan çok geniş, okuru büyüleyen bir yelpaze. Yazılışına uzaktan tanıklık etmiştim: Yazarın bazan bir yüzük için, bazan bir sorguç için nasıl çaba harcamış olduğunu ayrıca dipnotlardan saptayabilirsiniz. Bütün kaynakları tarama çılgınlığına varmış bir çaba...

Şimdi bu satırları yazarken, Hazine Dairesi'nden ben ne isterdim diye düşündüm. Çocukluğumda, ilkgençliğimde, sonraları çokça gittiğim Topkapı Sarayı Müzesi bende hep bir rüya izlenimi bırakmıştır; bunda mücevherin payı olmalı. Sözgelimi billûr sandıkçadaki zebercet taşlarını ikide birde, hiç sebep yokken gözümün önüne getirirdim. Hele çocukluğumda, bu zebercet taşlarına benzediği için severdim naneli akide şekerlerini...

Ama *Osmanlı Saray Mücevheri*'nin sayfaları arasında gezinirken, bu kez, en çok nakkaşların eserleri, minyatürler gönlümü çeldi. 215. sayfada II. Selim'in minyatürüne dakikalarca baktım. Levnî'nin III. Ahmed'ine de...

Öyle sanıyorum ki, Gül İrepoğlu, Osmanlı saray mücevherine böylesine geniş bir panoramadan yaklaşan ilk yazar. Mücevherlerin harikulâde romanını okumak isteyenlere özellikle salık veriyorum.

"Uzun Yollar Aşıp Gelen Çiçek"

Meğer bir romanın, yenilerde noktaladığım *Mel'un / Bir Us Yarılması*'nın sayfaları arasında bir bölüm, bir oluntu olarak yer alacakmış; ama o zamanlar nereden bilebilirdim?!

1966-67 ders yılı. Atatürk Erkek Lisesi onuncu sınıfta öğrenciyim. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenimiz Bâkiye Ramazanoğlu, Divan şiirinde sıra Nedim'in şiirlerine gelince, Lâle Devri'nden de söz açmak ihtiyacı duyuyor; Lâle Devri'nin Osmanlı medeniyetine bambaşka bir çağ açtığını söylüyor. Şiiriyle, sanatıyla, mimarîsiyle bu çağın öyle uzun sürmemesine, süremememesine, kesintiye uğramasına açıkça yeriniyor.

Gelgelelim Tarih öğretmenimiz Zehra Tapman aynı kanıda değil. Zehra Hanım, Lâle Devri'nin bir sefahat, yoldan çıkmışlık dönemi olduğu kanısında. Halkın mesafeli duruşuna aldırmayan padişahla sadrazam eğlenceden eğlenceye koşuyorlar, lâle bahçelerinde geceler geceleri izliyor, sonunda Patrona Halil hepsinin hakkından geliyor.

Bâkiye Hanım, Yahya Kemal'in bazı şiirlerini okuyor ve "büyük şair"in belli bir olgunluğa eriştiğinde bu şiirleri "boşuna" yazmadığını, eskiden kök salmış bir uygarlığı yeniden gündeme getirmek istediğini anlatıyor. Zaten "Lâle Devri" adını da Yahya Kemal takmış...

Zehra Hanım pek aynı kanıda değil. Saray ve çevresi ala ala hey yaşarken, büyük çoğunluk ciddi sıkıntı içinde. Patrona Halil İsyanı bir tür halk hareketi. Yahya Kemal'in şiirleriyse, o rubailer, *Eski Şiirin Rüzgârıyle*'ler âdeta birer 'bilinçsizlik' örneği...

Bunlar bende birer bulmacaydı. Hangi hocamızın söylediğine inanmak gerekiyordu? Sonra, okuduğum çeşit çeşit tarih kitapları da Lâle Devri'ne bambaşka, birbirine –çoğu kez– karşıt yorumlarla yaklaşıyordu.

İstanbul'a gelince, 1950'lerin ikinci yarısında, 'lâle'ye tekrar kucak açmıştı. Lâle tarhlarıyla çevrili, lâle şekilli lambalarla aydınlatılmış Gülhane Parkı'nı hatırlıyorum.

Sonra, hem muhafazakâr kesimde, hem 'aydınlanmacı' kesimde Lâle Devri'ni hem şiddetle yeren hem göklere çıkaran kişiler de tanıyacaktım. Yani karşıtlık, karşıt yorumlar katmerlenecekti. Muhafazakârların yaklaşımında Patrona Halil, örfe, âdete saygısız sarayı yola getirmişti. İlerici olduklarını söyleyenlerin yaklaşımındaysa, Patrona Halil bir halk lideri, kurtarıcısıydı.

Muhafazakârlar, bir yandan da, Osmanlı sanatında bir doruk noktası sayıyorlardı Lâle Devri'ni. Öteki kesim ise, Lâle Devri'yle birlikte, görece de olsa, Batı'ya açıldığımız fikrindeydi...

Şimdilerde Gül İrepoğlu'nun *Lâle / Doğada, Tarihte, Sanatta* (Yapı Kredi Yayınları) adlı eserini okuyorum. Sanatımızda ve tarihimizde lâlenin yerine sağduyuyla yaklaşılabileceğini öğreniyorum, özenle, kılı kırk yararak.

Osmanlı dünyasında mücevherin serüvenini geniş perspektiften irdeleyen İrepoğlu, bu kez 'lâle'yi odak seçmiş. Yine tarihte, özellikle sanat tarihimizde yol alıyor, benzeri yazılmamış bir çalışmaya imza atıyor. Yapı Kredi Yayınları'ysa, göz kamaştırıcı bir yapımla bu kitabı okurlarla buluşturuyor. Görsel malzeme açısından öylesine zengin ki bu kitap, günlerce ve günlerce sayfalarına dalıp gidebilirsiniz.

"(...) zevklerin giderek incelişi beraberinde çiçek meraklılarını doğuracak, yabani lâle ıslâh edilip türleri seçilecek, yeni ve mükemmel lâleler elde etmek için büyük çabalar gösterilecek; Lâle-i Rûmî (Osmanlı lâlesi, İstanbul lâlesi) diye isimlendirilen lâle ortaya çıkacak, bu tür lâleyi ilk yetiştiren, Kanunî'nin şeyhülislâmı Ebussuud Efendi olacaktır.

Lâleyi sevmeye, lâleyi yetiştirmeye ve lâleyi türlü çeşitli yüzeylerde betimleyip işlemeye olan rağbetin, bu çiçeğin zarafetinin ve çeşitli anlamlarının yanı sıra, onun biçiminde ve ismindeki harflerle Allah kavramının ve kelimesinin yansımasını bulmak fikrinden kaynaklandığı kuşkusuzdur.

Böylesi anlamları kendisinde toplayan ve biçimi de benzersiz olan bu çiçeğin saltanatla özdeşleştirildiği söylenebilir. Artık İs-

tanbul lâlesinin serüveni başlamıştır, çeşitlerle birlikte esinler de çoğalacak, her yan renklenecektir."

Geçmişte, Feyhaman Duran, Zeki Faik İzer monografilerinde olduğu gibi, İrepoğlu'nun lâleye yaklaşımında da yarı sanat tarihçisi, yarı romancı bir edası var. Bu tutum, gerek üslûbunda, gerek anlattıklarında, gerekse tercihlerinde beliriyor. *Lâle*'yi okurken, bir bakıma, lâlenin Osmanlı'daki romanını da okuyorsunuz, üstelik yetkin bir sanat tarihçisinin 'güvenilir' kaleminden.

"Uzun yollar aşıp gelen çiçek" diyor İrepoğlu, sonra Lâle Devri'ne geçiyor, edebiyatta, müzikte, tezhipte, minyatürde lâleden esinlenişleri –neredeyse– tek tek inceliyor.

Neredeyse diye vurgulamam boşuna değil. Çalışması sürüp giderken tanıklık etmiştim; Gül en küçük bir ayrıntının bile kitaba aktarılması için çaba harcıyordu. Nitekim çağdaş edebiyatımıza ve resmimize lâlenin yansımalarını saptamak için nice zamanlar didindi. Bu arada Batı kültüründeki lâleyi de elbette göz ardı etmedi.

Yirminci yüzyıla yaklaştıkça, ressamlarımızın eserlerinde galiba lâle ikinci planda kalmış. Çiçekleri oldum bittim çok severim. Bununla birlikte çiçeğe 'özlü' sevgi bende resimlere baka baka pekişmiştir. İbrahim Çallı'nın manolyalarını gördükten sonra, ağaçtaki, dallardaki manolyanın benim için anlamı değişmişti. Galiba leylâk da öyle. Hele lâle! İrepoğlu'nun eserinde Çallı'nın sümbüllü, nergisli ve 'tek tük' lâleli bir resmi yer alıyor. Lâle sanki ikinci planda, arka planda.

Oysa yüzyıllar boyunca öyle mi? *Lâle* kitabı, uzun yollar aşıp gelen çiçeği çinide, ahşapta, kalemişinde, taşta, mermerde, madende, camda yaşatırken, yüzyılların lâle tutkunluğunu vurguluyor. Sanattaki lâle âdeta olgunlaşa olgunlaşa soluk alıp vermiş.

Beş altı yıl önce Kubbealtı Neşriyatı Ekrem Hakkı Ayverdi'nin unutulmaz lâle resimleriyle bezeli *18. Asırda Lâle*'sini yayımlamıştı. Bu albüm daima elimin altındadır. Lâlelere dakikalarca dalıp gidebilirsiniz, çizim, renk, işleniş sizi nerelere, nelere sa-

vurmaz ki! İrepoğlu da 'mecmua'dan örnekler vermek ihtiyacını duymuş.

Lâlelere verilen adlara gelince, her birinin öykü adı, şiir adı olabileceği elbette yadsınamaz. Geçen zaman bu adları unutturmuşsa da, Hulki Aktunç'un bir öyküsünü hatırladım. Lâle, çiçek adlarından esinlenmişti Hulki, öylece kotarmıştı öyküsünü...

"Lâleyi Dokumak" ve "Mücevher Lâle" artık son bölümlerde karşımıza çıkıyor. Dostum Gül İrepoğlu'nun güzel giyim kuşama, mücevhere zaafını bildiğim için, bu son bölümlere özel bir önem verdiğini söylesem, bilgiçlik mi etmiş olurum. Lâleli kumaşları, lâleli kaftanları anlatırken, lâleli işlemeleri betimlerken herhalde mutlu saatler, günler geçirdi diye düşündüm.

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki "Ârife Tahtı"nı elbette gördüm, dahası, kim bilir kaç kez gördüm; ne yazık ki sedeften lâlelerini hep es geçerek...

Gül, Ârife Tahtı'nı kaleme getirirken o sedeften lâleleri, gülleri, hanımellerini, karanfil ve sümbülleri öylesine sevgiyle yazıyor ki, güzel bir Doğu masalının tadını yakalıyorsunuz. Sanki bu taht Topkapı Sarayı Müzesi'nde değilmiş de, Gül İrepoğlu'nun çocukken dinlediği bir masaldaymış...

İstanbul'un romanları

Bir mektup aldım: Sn. Emir Yöntem 'İstanbul edebiyatı' üzerine bazı yakınmalarını dile getirmiş. İstanbul odaklı monografiler, incelemeler, İstanbul'dan esinlenilmiş şiirler, sonra öykülerde, romanlarda İstanbul...

Emir Yöntem şurada burada gelişigüzel bilgilerle yetinmek zorunda kaldığını belirtiyor. "Hiç değilse İstanbul'a dair şiirlerden iyi bir antoloji yapılamaz mı?" diye sormuş.

Antoloji, güldeste, seçki, nasıl adlandırırsanız, öylesi çalışmaları yapmak artık çok zor. Yeni yasalar antolojinin yapımını

enikonu zorlaştırdı. Yazardan izin alacaksınız, yayınevinden izin alacaksınız, vâristen izin alacaksınız: Katlanılır çile değil.

Gerçi geçmişte de antoloji, seçki adı altında özensiz, değersiz, sadece ticari gayeli o kadar çok kitap yayımlandı ki, yeni yasaların koruyuculuğuna hak veriyorsunuz...

Emir Yöntem'in mektubunu okuduktan sonra, belleğimde derin iz bırakmış İstanbul romanları sökün etti. Tabiî bölük pörçük, darmadağınık, yayılış ve yayımlanış tarihlerinden bağımsız, işte karmakarışık.

İlk aklıma gelen *İstanbul'un Bir Yüzü* oldu, belki adında İstanbul geçtiği için. Refik Halid bu romanını 1920'de yayımlamış. O zamanki adı *İstanbul'un İçyüzü*. Bendeki baskı 1939 tarihini taşıyor, Semih Lûtfi Kitabevi'nin yayını. *İstanbul'un İçyüzü* 1939'da artık *İstanbul'un Bir Yüzü* olmuş.

Bu roman Birinci Dünya Savaşı'mn, Mütareke yıllarının sancısını çeken İstanbul'u yansıtır. Yeni zenginler, vurguncular, ala ala hey yaşamalar. Romancı herhalde İstanbul'un içyüzünü o zamanlar öyle görmüş ve zaman geçince, başka İstanbul'lar da olduğunu düşünerek *İstanbul'un Bir Yüzü* demeyi tercih etmiş.

Yaşını başını almış bir eser olmasına rağmen *İstanbul'un Bir Yüzü* bugün de tat alınarak okunabilir. *Sözde Kızlar*'da Peyami Safa'nın, *Sodom ve Gomore*'de Yakup Kadri'nin kapkaranlık, o kadar 'günahkâr' gördükleri Mütareke İstanbul'u Refik Halid'in iyimser bakışında büsbütün umutsuzluğa terk edilmemiştir. Bir yıkımdır yaşananlar ama, er geç aydınlığa kavuşulacaktır...

Beyrut'ta, Halep'te geçen eserleri bir yana, Refik Halid Karay bence çok önemli bir 'İstanbul romancısı'. Meselâ Boğaziçi'nin bütün geçmiş zaman pitoreskini mi özümsemek istiyorsunuz, hiç vakit kaybetmeden *Bu Bizim Hayatımız*'ı okuyun derim.

Ya da İkinci Dünya Savaşı'ndan kıl payı sıyrılmış İstanbul'da, o dönemde neler yaşandı, nasıl yaşandı, seçkin denebilecek çevrelerde olup bitenler ilginizi çekiyorsa *Anahtar*'ı özellikle salık veririm. *Anahtar*'ın konusu, entrikası sürükleyicidir; okuru alıp

götürür. Ne var ki, Refik Halid bir çağın yaşama biçimini de hiç sezdirmeden eserine eklemiştir. *Anahtar* bittiğinde İstanbulluluk meselesinde ufkunuz genişleyecektir.

Tabiî *Bugünün Saraylısı*'nı ve *Sonuncu Kadeh*'i de unutmuyorum. İlkinde 'değişen' İstanbul karşımıza çıkar. *Bugünün Saraylısı*'ndaki Florya gezintisi, o plaj gününe handiyse vurgunum; yıllar yılı açıp yeniden okurum. *Üç Nesil Üç Hayat*'taki Florya sahnesiyle karşılaştırın, bir kentin yaşamasındaki değişimleri hiçbir toplumbilimcimizin dile getiremediği ölçüde kavrarsınız.

Sonuncu Kadeh sevinçlerle, hüzünlerle, hatırlayışlar, içlenişlerle sürüp giden bir İstanbul panoraması. Yitik bir aşkın peşine düşmüş anlatıcı şehrin birçok semtinde bize kılavuzdur artık...

İstanbul'un Bir Yüzü'yle başlayan Refik Halid fırtınası dinince, İstanbul tasvirlerine kapıldığım ilk roman hangisiydi diye hatırlamaya çalıştım. Bendeki, okumalarımdaki en eskiyi bulamadım ama, yazılış tarihi açısından *Sergüzeşt*'i ille anmak gereğini duydum. 1897 tarihli Sergüzeşt, Samipaşazade Sezai'nin eseridir. Dönemi için çok değerli bir roman; Halid Ziya Uşaklıgil "Bir Yazın Tarihi" adlı uzun öyküsünde *Sergüzeşt*'e hayranlığını özellikle vurgulamış.

Sergüzeşt'te üç ayrı İstanbul vardır. Birincisi, Kafkasya'dan kaçırılmış dokuz yaşındaki Dilber'in ilk satıldığı evin İstanbul'udur, merhametsiz bir İstanbul. Sonra, on beşindeyken, Dilber bir kez daha satılır. Şimdi artık Asaf Paşa konağındadır. Moda'daki bu varlıklı konak sayısız ayrıntıyla tasvir edilmiştir. Burada ikinci İstanbul karşımıza çıkar: Alaturkanın yanına alafrangayı eklemek ihtiyacı duymuş bir İstanbul. Üçüncü İstanbul, Celâl'in Dilber'i umutsuzca aradığı yağmurlu sokaklar İstanbul'u: Yoksul ve bedbaht İstanbul.

Moda'daki konak on dokuzuncu yüzyıl sonundaki, yenileşme tasasına düşmüş İstanbul'un âdeta yetkin bir minyatürüdür. Eşyası, resimleri, döşeme tarzıyla bu konak yenileşmemizin o günkü zevki hakkında çok şey söyler.

Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde "kederli mevzular"a düşkünlük üzerinde duruyor, Sezaî Bey'i de düşkünlük gösterenler arasına katıyor. Sonra şu değerli tespit:

"Sami Paşazâde Sezaî'nin *Sergüzeşt*'inde bu hissî unsura henüz çok müteredditbir 'realizm' arzusuyla, kibar ve sanatkârane, hattâ Avrupalıca bir hayatı aksettirmek endişeleri karışır. Yine bu romandaki konuşmaların bazılarında âdeta Servet-i Fünûn edebiyatının o şairâne ve solgun hissîliği vardır."

Sergüzeşt'ten sonra –bu kez semtlerin çağrışımıyla– Safiye Erol'un *Kadıköyü'nün Romanı*'nda durakladım.

Yıl artık 1939. Münif Fehim'in eşsiz kapak illüstrasyonuyla *Kadıköyü'nün Romanı* yayımlanıyor. Edebiyatımızın nice zamanlar görmezden geleceği Safiye Erol daha ilk romanında çok güçlü bir yazar. Eser yazık ki ilgi devşirmeyecek...

Kadıköyü bugün çok değişti, biliyorum. Kadıköyü'nde, Bahariye Caddesi üstündeki Geren Apartımanı'nın giriş katında doğmuşum. Kadıköyü'nde büyüdüm. O günlerin Kadıköyü'nden neredeyse hiçbir şey kalmadı geriye. Anılarım yetmediğinde Safiye Erol'un romanını tekrar okurum. Haydarpaşa, mendirek, vapurlar, deniz fenerleri, iskele, Altıyol, Bahariye, Moda, Frerler Mektebi, Şifa hep oradadır, hem de ne ince tasvirlerle!

Safiye Erol'un üç romanı daha var: *Ülker Fırtınası*, *Ciğerdelen* ve *Dineyri Papazı*. Bu üç roman da İstanbul'un romanları arasındadır. Gerçi *Ciğerdelen* tarihe açılır. Ama başlangıcındaki kübik İstanbul evi, Canzi'nin Ayaspaşa'daki küçük dairesi gözümün önünden gitmez.

Dineyri Papazı'ndaysa İstanbul Boğaziçi'nden Beyoğlu'na akıp gider. *Ülker Fırtınası* bir yandan 'hışma uğramış' alaturka müziği irdelerken, bir yandan da İstanbul yaşamasından peyzajlar sunar.

Hak ettiği ilgiyi devşirememiş bir başka Kadıköyü romanı var: Feyyaz Kayacan'ın 1982'de yayımladığı *Çocuktaki Bahçe*.

'Hikâyeci' Feyyaz Kayacan üzerinde iyi kötü durulmuş. Ama *Çocuktaki Bahçe* tam anlamıyla göz ardı edilmiş. Kayacan, "*Çocuktaki Bahçe* iki yanlı bir roman" diyor, "bir yanı meddah, bir yanı Kafka. Bu iki öğe, durmadan yer değiştirmekte, birbirini etkilemekte." Meddahçılar Kafka'dan, Kafka'cılar meddahtan hoşlanmadıklarından olacak, *Çocuktaki Bahçe*'ye apar topar ölü toprağı serpilmiş.

Oysa gizli bir başyapıt *Çocuktaki Bahçe*. İşte Kadıköyü'nden "payton"lar geçiyor. Daha doğrusu geçip gitmiş "payton"lar; anlatıcı belleğinden çıkarıyor, atları, arabacıları, hele kamçıları! Alıntılıyorum:

"Ne güzel şeylerdi o kamçılar. Ne nazlı gösterişleri vardı. Bunlar kötek aracı değildi, arabacıların beğeni anlayışlarının birer ölçütüydü. Kamçıların ucu boncuklar, renk renk kurdelelerle süslü. Saplarına bakır, pirinç, nikel halkacıklar geçirilmiş. Daha üstünde, balmumu sürülerek sırım gibi dayanıklı kılınan mavi, kırmızı, yeşil, sarı sicimler sarılı sıkı sıkı. Her kamçı değişik bir yaratıcılığın elinden çıkmaydı. Kamçıların paşası, kamçıların kralı, kamçıların firavunu idi bunlar."

Aslında, İstanbul'un romanları bitecek gibi değil.

Meselâ Hüseyin Rahmi de unutulmayacak bir İstanbul romancısıdır. Cevdet Kudret ondan söz açarken, eserlerinin İstanbul yaşamasına en ince ayrıntıyı bile ihmal etmeksizin açıldığını belirtir ve şöyle demek ihtiyacını duyar: "Onun eseri ortadan kaldırıldığı zaman, yarım yüzyıllık toplum hayatımız üzerindeki bilgimizin ne kadar azalacağını düşünmek, bu eserlerin toplumsal değerini anlamak için yeter bir kanıttır."

Gerçekten, Hüseyin Rahmi'nin anılardan, yaşantılardan ve 'kendi şimdiki zamanı'ndan yola çıkarak yazdığı İstanbul bugünün yirmi milyonluk kentiyle kıyaslansa, akıllara durgunluk verici bir dökümle yüz yüze geliriz. Neler değişmiş, niye değişmiş, bu değişmeler iyi mi olmuş, kötü mü olmuş, mimarîden insan iliş-

kilerine, yaşama biçiminden gelenek ve göreneğe, birkaç kitabın konusu olabilir bu döküm.

Hattâ bu romanlar aynı dönemde yazılmış, yayımlanmış başka romanlarla yan yana okunsa, yine çok şaşırtıcı sonuçlara varılabilir. Hemen örnek vereyim. Halid Ziya'nın *Aşk-ı Memnu*'u ve Hüseyin Rahmi'mizin *Cehennemlik*'i.

İkisi de Boğaziçi'nde, ikisi de Boğaziçi'nin bir yalısında geçiyor. Ama ne kadar farklı gözlemler ve tahlillerle! *Aşk-ı Memnu*'da Adnan Bey yalısı bütünüyle alafranga bir hava estirir. *Cehennemlik*'te Hasan Ferruh Efendi'nin eviyse bütünüyle alaturka. *Aşk-ı Memnu* 1900 tarihli; *Cehennemlik* 1924 yılında kitap halinde yayımlanıyor, daha önce İleri gazetesinde tefrika edilmiş.

Halid Ziya Uşaklıgil, Suut Kemal Yetkin'e ünlü mektubunda, o zamanlar Boğaziçi'nde Adnan Bey yalısındaki gibi yaşayan aileler vardı diyor. Yanı başında, muhakkak ki, *Cehennemlik*'te olduğunca yaşananlar da vardı. İstanbul yaşamasının zenginliği ve çeşitliliği, bu iki roman sayesinde, âdeta sosyolojik bir çalışma için gözler önüne seriliyor...

Hiç de muhafazakâr, tutucu olmayan Hüseyin Rahmi'nin 'alafrangalık' meselesinde bazı tereddütleri var. Kaleme getirdiği *Şıpsevdi*'nin ilk adı *Alafranga*'ymış. Eserinin başına önsöz yazan romancı, bizde kaç çeşit alafrangalık alıp başım gitmiş, tatlı tatlı anlatır. Batı medeniyetine hiçbir itirazı yoktur, açıkça vurgular: "Batı medeniyeti bize uyarıcı bir meşale oldu. Bundan sonra da ilerleme işinde önde, önümüzde gidecektir."

Ne var ki, Hüseyin Rahmi, "Frenklere tapma hastalığına yakalanmışlar"a itiraz etmektedir. *Şıpsevdi*'nin baş kişisi onlardan biri mi? "Hayır" diyor yazar. Ama istihzasını ekleyerek: "Göreceğiz ki o da değil. Bazı sınırlı zamanlarda akıllılık anları görülmesine bakılırsa, seyrek nöbetli sıtma gibi, aklı gelir gider takımından olması daha kuvvetli bir ihtimaldir." (Zahir Güvemli sadeleştirmesi.)

Şıpsevdi'nin daha giriş bölümünde, yüz yirmi yüz otuz yıl önceki İstanbul'un 'atlı tramvay' düzeni sanki şimdi yaşıyoruzcasına bize yansır. Eğer bu harikulâde bölüm yazılmasaydı, Cevdet Kudret'in söylediği gibi, dünkü yaşayışımızdan habersiz kalırdık.

Hele o, dükkânının önüne mangal çıkarmış cızbız köfte pişiren kambur kahveciyle atlı tramvaydaki kadınların karşılıklı konuşmaları sahnesi, kaçgöç devri açısından okunsa, İstanbul'da kadın erkek ilişkisinin bambaşka bir çehresini duyumsatacaktır.

İstanbul'u romanlardan 'okumak ve yaşamak' isteyenler, şüphesiz ki, Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserine de başvurmak zorundalar. Zorundalar diyorum, çünkü Abdülhak Şinasi Hisar'ın etrafındaki kayıtsızlık, ilgilenmeyiş sisi, o yoğun sis bir türlü dağılmadı. *Çamlıca'daki Enişte*miz yazarı, ne yazık ki ölümden sonra, Tanpınar'ın gördüğü rağbeti göremedi. Belki yarın; gönülden dilerim, yarın...

On dokuzuncu yüzyıl sonu İstanbul'u, yirminci yüzyılın başı da, Abdülhak Şinasi için Çamlıca, Rumelihisarı, Büyükada'dır. Oralarda yaşamış olması yol açmıyor sadece bu üçgene. Dile getirmek istedikleri daha çok oralara yakışıyor. Bakıyorsunuz Nigâr Hanım, ünlü kadın şair, aynalar karşısında süslerinden arınıyor. Romana geçtiğinden beri artık bizim de enişte*miz*, hem de 'deli enişte*miz*' sayılabilecek Vamık Bey Çamlıca'da aşçılıkla meşgul. Ali Nizamî Bey manevî bir âleme karışmadan önce, Büyükada'da Avrupaî şaşaalar yaşıyor...

Yalnız Fahim Bey, onun İstanbul'u biraz daha geniş perspektifli...

Şimdi birdenbire Peride Celâl'le *Boğaziçi Mehtapları* şairine dair söyleşilerimiz çınlıyor. İkimiz de Hisar yanlısıyız ve ikimiz de Vedat Günyol'un Hisar imzalı esere "manevî romatizma" nitemini üzülerek konuşuyoruz. Değerli romancımız, "Boğaziçi'nin yaz günlerinde bile dinmeyen serinliği hissolunur onun kitaplarında" diyor.

Ben Peride Celâl'in romanlarında da İstanbul'u bol bol yaşadım. Çağ artık Cumhuriyet dönemi. Ankara başkent. İstanbul ikinci planda mı kalmış? Sanmıyorum. O günlerin Ankara'sı Yakup Kadri'nin romanındadır: *Ankara*. Ve bu Ankara bayındırlıktan uzak haliyle İstanbul'dan, İstanbul kültüründen bir şeyler bekleyip durur.

Peride Celâl ise, büyük kentli yaşamasının özünü kaleme getirir romanlarında. Otuzların, kırkların dünyası *Atmaca* ve *Dar Yol*'dadır. *Dar Yol*'un Kızıltoprak, Fenerbahçe sahneleri, o bahçeli ev, kıyı gazinoları, bol ağaçlı kır kahveleri gönül okşar.

Üç Kadın'da Florya, Şişli, Ayaspaşa ve yine Kadıköyü. *Gecenin Ucundaki Işık*'ta Çiftehavuzlar. Otobiyografik özellikler taşıyan *Kurtlar*'da ise ağırlıklı olarak Bebek.

Yıllar ilerledikçe romanların semtleri değişiyor. Nâmık Kemal 1876 tarihli *İntibah*'ta Çamlıca'yı seçmişti. Biraz sonra *Araba Sevdası* da oralarda dolanır. Demin andığım *Çamlıca'daki Eniştemiz* artık Çamlıca'dan ayrılışı söyler. Çamlıca sanki hatıralara karışmaktadır.

Şimdi Suadiye'nin, Caddebostan'ın, Fenerbahçe'nin, Kalamış'ın günleri. Refik Halid bir yazısında, Caddebostan'ı değil Cadıbostanı'ydı diyor; o kadar ıssızmış... Ama renkli, süslü dünyalar anlatma ereğindeki popüler romanlarda Caddebostan, tıpkı Suadiye ya da Kalamış gibi, gönüller okşayacaktır. Tabiî sonra bu lüks semtlerin de şöhreti sönecek...

Dersaadet'te Sabah Ezanları olsun, *'O Karanlıkta Biz'* olsun; Attilâ İlhan da İstanbul'un romanını yazmaktan uzak durmamıştır. Hele, *'O Karanlıkta Biz*'in İkinci Dünya Savaşı'nın ortasındaki Beyoğlu sahneleri enikonu etkileyicidir: Karartma gecelerinin gerisindeki ala ala hey İstanbul, Beyoğlu...

Çok erken yitirdiğimiz Ziya Osman Saba, bütünleyebilseymiş, *Değişen İstanbul*'unda birbirinden hem bağımsız hem de birbirine eklemlenen bölümlerle bir anı-roman yazmak istiyormuş. Kendi çocukluğunun, yeniyetmeliğinin ve gençliğinin, İstanbul odaklı anı romanını.

Değişen İstanbul bu yarım kalmış haliyle de İstanbul'a dair pek çok incelikle donanmıştır.

Galiba öz İstanbul bundan böyle hemen hep anı-romanlarda karşımıza çıkacak. Birkaç ay önce Nazlı Eray'dan *Tozlu Altın Kafes*'i okudum. 1950'lerin iyice sonunda, 1960'ların başında, o sakin Kalamış, yine gürültülü patırtılı Beyoğlu handiyse gözlerimi yaşarttı.

Sonra, 2000'lerde Nazlı Eray, Galata'daki Konak Kafe'ye geliyor ve uzaktaki Eyüp'e bakarak yitip gitmişlerden sesler, yankılar duyuyor...

Hayal ve hakikat çerçevesinde

Geçen hafta cuma günü İstanbul Modern'de, aziz dost Handan Şenköken'in eşsiz konukseverliğiyle, *Hayal ve Hakikat* sergisinin söyleşi günündeydim.

Yağmurlu, enikonu soğuk bir gün; kimse gelmez diyordum. Sonra salonda dinleyicileri görünce çok sevindim. Beni yalnız bırakmadıkları için bir kez daha teşekkür ediyorum.

Ama bomboş bir salonla karşılaşsaydım, sadece benim yalnızlığım olmayacaktı bu. Yitirmeyi handiyse bile isteye tercih etmiş Mihri Müşfik'in, Müfide Kadri'nin, Aliye Berger'in, Hâle Asaf'ın ve Cahide Sonku'nun, bu beş görkemli sanatçının yalnızlıkları da pekişecekti...

Hayal ve Hakikat, Fatma Aliye Hanım'la Ahmet Mithat Efendi'nin 1881'de yayımlanan, birlikte yazdıkları bir romanın adı. Sergi bu esere bir gönderme yapıyor. Hayal ettiklerimizle, ülkü edindiklerimizle gerçekliğin çatışması: Belki böyle özetlenebilir.

Mihri Müşfik Hanım'ın unutulmuşluğuyla başladım söyleşiye. Hemen bir itiraf: 1977 yılına kadar Mihri Müşfik'ten ve mücadelesinden habersizdim. O yıl, Malik Aksel imzalı *İstanbul'un*

Ortası yayımlandı. Türk resminin duyarlı, zarif suluboya ustası anılarını bölüm bölüm kaleme getirir *İstanbul'un Ortası*'nda.

Mihri Müşfik bu anılarda iki ayrı yazıyla anılmıştır. Aksel'den iz sürersek, Mihri Müşfik, ilk Müslüman Türk kadın ressam. Gerçi Zonaro'nun İstanbul anılarını okuyanlar, bazı başka hanımların da aynı dönemde resim sanatına gönül vermiş olduğunu hatırlayacaklar. Fakat ressamlığı gerçekten 'uğraş alanı'na dönüştüren kişi Mihri Müşfik.

Aksel'in yazılarından sislere bürünmüş bir genç kadın beliriyordu. Sonra uzun bir ömür, Türkiye'den ayrılış, İtalya, Roma, Paris, derken New York, hep arayış, hep hayal kırıklığı ve ölüm. Mihri Müşfik'in New York'ta kimsesizler mezarlığına gömüldüğünü ise birkaç yıl sonra, Taha Toros'un değerli çalışmasından öğrenecektim; ilk kadın ressamlarımızı tanıtan Toros, elbette Mihri Müşfik için de bir bölüm ayırmıştı.

O günlerde hep bu hayat hikâyesinden ne müthiş bir film senaryosu çıkar diyordum. Meğer, yaşadığı, doğup büyüdüğü, var olduğu toplumun macerasına hep duyarlı Halit Refiğ de Mihri Müşfik'i beyazperdeye aktarmak istermiş. Hayallerimizi Halit Bey'le birkaç kez konuştuk. Mihri Müşfik adayımız Türkân Şoray'dı.

Halit Refiğ bir ara bu hayat hikâyesini televizyon dizisi olarak gündeme getirmek istedi, pahalı bir yapım: On dokuzuncu yüzyılın sonunda payitaht İstanbul'da başlıyor, Paris'i, Roma'sı var, yurda kısa dönüşte başkent Ankara, Çankaya, Gâzi, sonra yine Avrupa, sonra, en sonra Amerika. En uyduruk dizilere çuvalla para yatıran televizyon kanalları yanaşmadı ve Halit Bey'in harikulâde tasarısından yoksun kaldık.

Hayal ve Hakikat sergisinde çağdaş kadın sanatçıların Mihri Müşfik esinli eserleri, konulu eserleri yer alıyor. O merhametsiz suskunun sona erdiğini düşünmek istiyorum.

Sergide eseri yer almayan Müfide Kadri, Mihri Müşfik için *Ölü Bir Kelebek*'i kaleme alırken karşıma çıkmıştı. Yirmi iki ya-

şında veremden ölmüş. Handiyse çocuk yaştayken Osman Hamdi Bey'den resim dersi almış. Ondaki yeteneği fark eden bir din âlimi: Kadri Bey. Müfide Kadri çok küçükken annesiz babasız kalıyor ve Kadri Bey tarafından evlât ediniliyor. Kadri Bey evlâdının ölümünden sonra da Müfide Kadri imzalı resimleri yaşatmaya çalışmış...

Söyleşi sırasında Aliye Berger'e geçecektim ki, Nâzım Hikmet'in annesi ressam Celile Hanım'ı birdenbire hatırladım. Onun hikâyesinde de hayallerden hakikate savruluş var.

Celile Hanım'ın bir fotoğrafını unutamam: Hapisteki 'şair' oğlu için af kampanyasına imza toplamaya çalışıyor. Saltanatlı sayılabilecek bir ömür sürmüş, güzelliğiyle ünlü Celile Hanım bu fotoğrafta yaşlı, yorgun ve yüzünden ıstırap okunan bir anne.

Oysa anlı sanlı birçok kişinin anılarında Celile Hanım hep Yahya Kemal'le arkadaşlığı dolayısıyla anılmış. Nâzım, Yahya Kemal'i kıskanmış mı, Yahya Kemal mi Nâzım'ın elinden tutmuş, falan filan. Resim yapmak istemişken, oğlunun, yeniden vurgulayacağım, 'bir şairin affedilmesi' için imza toplamanın pençesine düşmüş o yaşlı kadın pek az kişinin anısında kalmış...

Hayalden hakikate sürüklenişte, acısı toplumun duyarsızlığından kaynaklanmamış tek kadın, bu beş sanatçı arasında, Aliye Berger. "Alyoşa"yı Aliye Berger yapan derin bir ayrılık acısı oluyor. Keman dersleri aldığı Carl Berger'i seviyor. Berger'le ancak çok sonra evlenebiliyor. Mutluluk çok kısa sürecek: Carl Berger, Büyükada vapur iskelesinde yıkılıp kalıyor. Alyoşa bu beklenmedik ölümün sarsıntısını gravürle haşır neşir olduktan sonra atlatabiliyor ama, ayrılık acısı hiçbir zaman dinmiyor.

Ondan bize inanılmaz güzellikte nice nice gravür kalıyor; birçoğunda –bir masal kahramanı kadar etkileyici– Carl Berger!

O akşam da söyledim: Çağın en incelikli aşk öykülerinden biri bu...

Celile Hanım da devreye girince, beşinci isim Hâle Asaf oldu; Mihri Müşfik'in yeğeni Hâle Asaf. Hâle Asaf bende hep 'yeşil'

değil, karlar içinde âdeta siyah Bursa. Kim bilir ne zaman gördüm Bursa resimlerini...

Sanatçının yaşamında iz sürersek, karlar içinde siyah Bursa 1928 yılına rastlıyor olmalı. Hâle Asaf o yıl Bursa Lisesi'nde resim öğretmeni. Sadece 'peyzaj' mı ilgisini çekmiş, yoksa bu resimler soğuğa kapılıp gitmiş bir iç dünyanın ifadesi mi, karar vermek güç.

Son kişi Cahide Sonku'ydu. *Hayal ve Hakikat* sergisinde Nur Koçak'ın Cahide Sonku konulu eserleri beni yeniden Cahide Sonku'ya alıp götürdü.

Belki heyecandan, o akşam iki şeyi söylemeyi unuttum. Biri, Cahide Sonku'nun sözü, hayatının en parlak, en şaşaalı döneminde söylemiş: "Hiçbir zaman büyük bir saadet duymadım. Karşımdakilere verdiğim kıymeti ekseriyetle kendim geri almak zorunda kaldım." Biraz mağrurca gelebilir, sadece ikinci cümle üzerinde durulursa. Ama başkalarına bunca anlam yüklemekten dolayı hep mutsuz kalış, mutluluğun tek sebebi başkalarını önemseyiş olduğu düşünülürse, irkiltici bir insan dramı söz konusu.

Unuttuğum bir de, Haldun Taner'in yazısıydı. Cahide Sonku'nun ölümünden sonra, Haldun Bey *Milliyet* gazetesinde, üç ya da dört gün boyunca, onunla ilgili anılarını yazmıştı. *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*'in yeni basımlarında bu güzel yazı yer aldı mı, bilmiyorum. Almadıysa, bence mutlaka eklenmesi gerekir.

Bir zamanlar "on beş milyonun sevgilisi" olmuş "Cahide"ye, Haldun Taner veda ederken, artık başkalarına seslenir. Ününün doruğundayken 'düşüş'ü seçmiş Cahide Sonku'yu yargılayanlaradır bu sesleniş. Gidin işinize der, gidin kendi evcil, konforlu yaşamlarınıza, orada kendi bildiğinizce yaşayın, ama sizlerden farklı olabilmiş Cahide'yi yargılamaya sakın kalkışmayın!

Her konuşma, her yazı, her söyleşi eksik bırakışlar, eksik bırakmak zorunda kalışlar toplamıdır. Geçen cuma da elbette öyle oldu. Ne yapılabilir; dil döndüğünce, elden geldiğince...

27 Mayıs Anıları

Demek elli yıl geçmiş, yarım yüzyıl. Sevgili Abdullah Kılıç, "Bandları dinlemek ister misiniz?" dediğinde biraz ürktüm. Gazetenin üst katı, Abdullah'ın bölmesi epey soğuk; klima harıl harıl çalışıyor herhalde. O seslere geri dönecek olursam, içim de ürperecek.

Hayır, farkında değildim yarım yüzyıl geçtiğini. Belli bir yaştan sonra bütün zamanlar iç içe. Bende öyle oldu: Hem genç, hem çocuk, hem yaşlısınız. Hattâ bazan, olduğunuzdan yaşlı. Fakat şimdi çocukluğa, ergenlik çağına dönüyordum.

Mayıs sonunda ilkyaza yarışır, güzel bir gündoğumuydu. 27 Mayıs'ın haberi öyle çıkagelmişti. Üst katlardan birinde oturan komşumuz Ayla Hanım bize inmiş –babası emekli askerî hâkimdi galiba–, Ankara'dan telefon geldiğini, "ihtilâl" olduğunu haber vermişti. Adı henüz 'ihtilâl'di. Cihangir'deki evimizde büyük sevinç yaşanmıştı.

Bu sevinçte, Demokrat Parti iktidarının git git sağduyuyu yitirmiş olmasının payı büyük. Başvekil Adnan Menderes boyuna bağırıp çağırıyor. Radyo her gece 'Vatan Cephesi'ne geçenlerin adlarını sayıp döküyor ama, radyo başındaki birçok kişi bitmeyen sayıp döküşe sövüyor. Menderes sonunda, üniversite öğretim üyelerine "Kara cübbeliler!" demiş ve bizim evdeki itibarı artık noktalanmıştı. Kara cübbelilerden biri olan babam, memleketin felâkete sürüklendiğini düşünüyordu.

Demokrat Parti iktidarının, son dönem, gençler üzerindeki yıkım dolu baskısını da unutmamak gerekir. Türkiye'nin nereye yol aldığı gerçekten bilinmiyor. Oysa, hatırladığım 1950'ler İstanbul'u ufku geniş, geleceğe umutla bakan bir şehirdi. Sonra, birdenbire...

27 Mayıs'a giden dönemi birçok kişi yazdı, tahlil etti. Yazılar çiziler içinde, Samet Ağaoğlu'nun *Arkadaşım Menderes*'i bence eşsizdir. Samet Ağaoğlu değerli bir hikâyeciydi, Demokrat Parti iktidarının önde gelen adları arasındaydı, yargılanmıştı.

Menderes'le âdeta dargın ayrılmış olmalarına rağmen, Demokrat Parti'nin lânetlendiği yıllarda, Samet Ağaoğlu o acı, duyuşu derin, serinkanlı kitabı yazdı. *Arkadaşım Menderes* bence, bugün de birincil kaynak.

Elli yıl öncesine tekrar geri dönüyorum. Birkaç gün sonra, ilkokul bitirme sınavlarına girmeye başladım. Haziranda bir sabah, annem "Okula gitmeden önce ayakkabılarını boyat" diyor. Boyacımız, Şenyuva Sokağı'nın köşebaşında. Fakat bu sabah, ihtiyar boyacı ağlıyor. Bana Namık Gedik'in intihar ettiğini söylüyor. Sandığının yanında katlanmış gazete. Namık Gedik kim, bilmiyorum. Aslında 'intihar'ı da pek bilmiyorum. Yine de Namık Gedik adıyla intihar belleğime kazınıyor. Oysa hep güzel yaz günleri. Bizimkiler, Namık Gedik için, "Şerefli adammış" diyorlar.

Firuzağa İlkokulu'nun kuytu köşesinde, sınıf arkadaşım, kapıcı kızı Nebahat, siyah önlüğünün cebinden "düşük" Başvekil Adnan Menderes'in kartpostalını –suluboya portre– çıkarıyor ve yalnızca bana göstererek öpüyor. Niçin benimle paylaşıyor, yalnızca bana gösteriyor?; bugün de hâlâ sorarım.

Siyah saçları iki uzun örgü Nebahat, beyaz kanatlı bir atın, Menderes'i "mahpus" tutulduğu yerden alıp götürdüğünü, kurtardığını söylüyor. Henüz haziran, ama 'efsane' oluşmaya başlamış. Tıpkı ihtiyar boyacı gibi, kapıcı kızı Nebahat de ağlamaya başlıyor.

Belki sonra düşüneceğim: Bunlar 'fakir' insanlar. "Düşük" Menderes'e önce fakirler acıyor.

Gerçi orta halli, okuryazar bizimkilerin de sevinçleri kursaklarında kalacak: 27 Mayıs öncesi Devlet Demir Yolları Umum Müdürü olan dayım tutuklanmış; nerede tutuklandığı söylenmiyor. Babam, çeşitli makamları dolaşarak, dayıma ulaşmış, iyiymiş; konuşmalar, sorular, dünyanın en temiz insanlarından annemin gizlenerek ağlayışları. Şimdi onu yine görüyorum: [redacted] küçük odasında kendi kendine ağlıyor...

Oysa daha dün, Taksim'e, Beyazıt'a koşulmuştu. Babamın elinde fotoğraf makinesi. Her yerde "hürriyet" kutlanıyor! Hattâ benim bile, tank üstünde, askerler ortasında fotoğrafım olmalı.

Kötü bir yaz geçiyor. Yine Fenerbahçe ya da Moda Plajı'ndan denize giriyoruz; eski plaj günlerine pek benzemiyor, her şey tatsız tuzsuz. Basın inanılmaz aşağılama kampanyalarını başlattı başlatacak. Duruşmalar için Yassıada hazırlanıyor. Derken anneannem, bir kez olsun görmediği Reşide Bayar'ın evlâtlığı olarak tanıtılıyor, devrin çok saygın bir gazetesinde.

O yaz mı, sonraki yaz mı, Adalar'a gidilmedi. Annem, Yassıada'nın uzağından bile geçmek istemiyordu. Geçmiş yazlarda, hiç değilse bir iki kez, günü birlik Adalar'a gidilir, Yörükali'den, Burgaz'dan, Kınalı'dan denize girilirdi.

1950 sonrasının en popüler haftalık dergisi *Hayat*, 1960 Haziran'ın ilk haftasına kadar, ikide birde, yerli yersiz, Demokrat Parti haberleri verirken, Cumhurbaşkanı Bayar'a, Başvekil Menderes'e, Dolmabahçe balolarına, Ankara'da opera açılışlarına, vekil hanımlarının Hilton'daki buluşmalarına sayfalarını açarken, ansızın tutum değiştirecekti. Onca bol övgülü haber bir haftadan bir haftaya unutulmuştu. Şimdi Hürriyet Mitingleri'nin haberleri, fotoğraflarıyla dolup taşıyordu *Hayat* mecmuası.

14 Ekim 1960 tarihli *Hayat*'ın kapağında önüne bakan bir Celâl Bayar. Altta, mavi zemin üzerinde beyaz harflerle şu satırlar: "Yassıada'dan son resimler / Düşüklerin Yassıada'da çekilmiş ve hiçbir gazetede neşredilmemiş fotoğrafları ile tarihî muhakemelerin cereyan edeceği Yassıada'nın büyük bir tablosunu 3, 4, 5, 16 ve 17. sahifelerimizde okuyucularımıza sunuyoruz."

Özellikle Yassıada 'tablosu' irkiltiyor, bir yandan da acı acı güldürüyor.

Ertesi sayılarda Yüksek Adalet Divanı mensuplarının fotoğrafları, "Düşüklerin akrabaları Yassıada yolunda", Menderes'in "kararname"yi dinleyişi... *Hayat* mecmuasının sahibi Şevket Rado, arkadaşı Samet Ağaoğlu'nun fotoğrafi altına şöyle yazıl-

masına gönül indirmiş: "Samet Ağaoğlu, Adnan Menderes'le Celâl Bayar'ın arkasmda kararnameyi dinlerken dalıyor, pek zengin olan hayalini geçmiş günlerde dolaştırıyor gibiydi."

Demokrat Parti elbette sütten çıkmış ak kaşık değildi. Ama insanın insanı böylesine aşağılaması, yetişmekte olan kuşaklarda nasıl bir iz bırakacaktı, galiba kimse düşünmüyor, ölçüp biçmiyordu.

Ancak kendim için konuşabilirim: Daha o zaman, Galatasaray'ın hazırlık sınıfına yeni başlamışken, insanın insana kör siyasetler, iktidar hırsları uğruna neler yapabileceğini 'öğreniyordum'. Müthiş bir yılgı duyduğumu hatırlıyorum.

Bu yılgı, çok geçmeyecek, 1960 Kasım'ında başlayan "Bebek Dâvası"yla tiksinmeye dönüşecekti. Tek bir söz, Ayhan Aydan'ın "... kendisini çok sevdim..." deyişi, yarım yüzyıl sonra da kulaklarımda yankıyor.

Geçen zaman, aklı başında, vicdan sahibi hiç kimsede, "Bebek Dâvası"ndan geriye, "başsavcı muavini"nin "elindeki kadın çamaşırını" havaya sallayışıyla hatırlanmıyor. Geçen zaman, "... kendisini çok sevdim..." diyebilenlerin yürek inceliğini söylemekle, yankılamakla yetiniyor. Sonuçta, bu anılar, romanlar, öyküler yazmaya çalışmış, didinmiş bir insanın anıları. O insanın, koşullar ne olursa olsun, ruh ve gönül yüceliğine ihtiyacı var.

Boğaziçi'nde Aşk

Çok yazdım, anlattım dedim ama sevgili okurum Olcay'ı bir türlü inandıramadım. Bu yazı onun içten isteğini kırmamak için...

Abdülhak Şinasi Hisar, eşsiz eseri *Boğaziçi Mehtapları*'nda, yürek yakıcı bir "Aşk Faslı"na açılır. Okudukça, yaşamdaki aşkla yazıdaki aşkın aynı duyuş olamayacağını algılarız. Yazıdaki aşkın ille yaşanması gerekmediğini bize yine Abdülhak Şinasi söyler.

Boğaziçi'de, mehtap boyunca görülmüş o güzellikler, gecenin artık koyulaşmış karanlığında âdeta yakamozlarla parıldayan o arzular, şarkı sözlerine, güftelere gizlenmiş o haber verişler, mektuplaşmalar, seslenişler, çalgıların o kadar istekle, tutkuyla çalınması, bütün bunlar bir arada, yazıya geçirilecek aşka yol açar. Düzyazıda büyük bir şair olduğuna inandığım Abdülhak Şinasi, duygulanışlarla, hatırlayışlarla, geçmiş zamana döner ve "Aşk Faslı"nı yazar.

Çoklarının küçümsediği, çağı dolmuş bildiği 'alaturka duyarlığı' Abdülhak Şinasi ölçüsünde kaleme getirebilmiş, seçkinleştirmiş, gelecek zamana bırakmış bir başka yazarımız yoktur denebilir; özenle kullandığı eski ve yeni sözcüklerde bile bu yazar, alaturka duyarlığın haritasını çizer. Onun öyle hayli özel bir söz dağarı vardır.

Şimdi mehtap gecesinde gönlün bütün kipleri konuşmaktadır.

Oysa hayli perhizkâr bir hayat sürmüştür Abdülhak Şinasi. Sözü yakın dostu Yakup Kadri'ye bırakıyorum:

"Edebiyat, Abdülhak Şinasi'nin bütün ömrü boyunca yegâne aşkı idi. Hattâ diyebilirim ki, hayat onun için yalnız edebiyattan ibaretti. Edebiyat aynasına aksetmeyen canlı ve cansız varlıklara, bir kelimede dünyaya hiçbir değer vermezdi ve bizim Beyoğlu âlemlerimize katıldığı bazı geceler, hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey işitmiyormuş gibi kendi içine kapanmış, uzaklaşmış bir hali vardı."

O kadar ki, çevresinden kopan, "edebî hayallerine" dalıp giden Abdülhak Şinasi'nin bazan saatlerce konuşmadığı olurmuş. Yaşananları görmez, söylenenleri işitmezmiş.

İstanbul'a ilişkin hatıralarını göz kamaştırıcı bir rüya haline getiren bu yazar, o rüyayı bozmamak, o rüyadan uyanmamak için gerçek hayatın bütün nimetlerine, bütün imkânlarına dudak bükmüş gibidir. Daha çok gençken yazdığı "*Hazanın Vedâı*" şiiri farklı yaradılışını, dünyayı hep sonsuz bir ayrılışla alımladığını apaçık söylüyor:

Bu yollarda, bu dağlarda çakan rüzgârlar
Bir geliyor, bir gidiyor, elvedâ diyor;
Denizlerden, semalardan akan rüzgârlar
Vedâ diyor, vedâ diyor, elvedâ diyor!

Yazdıklarında İstanbul'a büyük aşk hikâyeleri söylemiş, İstanbul'u, Boğaziçi'ni, Büyükada'yı, Çamlıca'yı insan güzelliğine duyulacak ürpertilerle anlatmış Abdülhak Şinasi, Yaşar Nabi Nayır'ın çizdiği portrede şöyle görünür:

"Hiç evlenmemiş, hattâ belki de hiç sevmemişti. Kadınlara yakınlık duymaz, meclislerinden hoşlanmazdı. İlgilenmeye değmez, zekâca aşağı, anlayışı kıt bir yaratık gözüyle bakardı kadına. Bir yandan da hayalinde tadı unutulmaz sevgiler ve bunları ilham eden tanrısal yaratıklar canlandırır, o sevişmelerin verdiği hazları en erişilmez nimetler gibi coşkunlukla dile getirirdi."

Gelgelelim edebiyatımızın bence en içli aşk sahnesi onun kaleminden: *Boğaziçi Yalıları*'nda "Şair Nigâr Hanım." Geçip giden güzellik, güzel bir kadının yitirmek üzere olduğu gençliği karşısında içe kapanışı ve derinden duyulmuş bir aşk sayfası.

Şair Nigâr Hanım, ergenlik çağındaki Abdülhak Şinasi'yle kayıktan iner; ona kayıktayken söz açtığı kitabı verecektir. Üst kattaki odaya çıkılır. Abdülhak Şinasi yalnızca gencelme dönemlerinde yaşanan imkânsız aşk duyarlılığıyla suskun, içe dönük, belki ezgin.

Nigâr Hanım aynanın karşısına geçiyor, yaşmağını çıkarıyor. Lambalar henüz yakılmamış. Boğaziçi'nin (Rumelihisarı) günbatımında bütün renkler daha alaca, daha yakın, eşya keskin çizgisini yitirmiş, seçilmez olmuş.

Nigâr Hanım da suskunluğu yeğler. Yaşmağının ardından hotozunu, iğnelerini çıkarır; saçının süslerini bozar. O derinleşen sessizlikte, daima ayna karşısındadır bu hülyalı kadın ve hep kendine bakar. Bize bu 'an'ı anlatan ergen çocuk sanki unutulmuştur. Sular koyulaşır, günbatımı gitgide kızıllığını siler. Aynanın yansıttıklarına solmuşluk katılır.

Güzelliği zenginleştiren her şeyden, bütün süslerden arınmak isteyen şair Nigâr Hanım, Abdülhak Şinasi'de hayatın fâniliği konusunda yürek burkucu izler bırakır: Ancak "hayal ile" hissederken, kendi geleceğinin tek tük mutluluklarına ve hep çoğalacak yoksunluklarına birdenbire, bir bilinç aydınlanmasında ulaşır.

"Boğaz'ın bütün suları ruhumun içinden geçiyor, akıyor, ademe (yokluk) doğru kayıyor ve ben onları tutamıyordum."

Sonra, ayna biraz daha gölgelere boğuldukça, süsler biraz daha bozuldukça, günbatımı biraz daha koyulaştıkça Nigâr Hanım âdeta lâhutî bir güzellik edinir. Hep susmaktadır. İhtimal, edebiyat tutkunu yeniyetme çocuğa vereceği "nafile kitap" da aklından çıkmıştır. Beyaz elleri, yorgun argın, yalnızca boş süsleri, geçen modaların yapma çiçeklerini, iğneleri, mücevherleri değil, bir yandan da geçip gitmiş zamanı, hayatın uçuculuğunu, hırpalaya hırpalaya bir kenara bırakır; hırpalayış ve hırpalanıştır geriye kalan.

Abdülhak Şinasi daha o zamandan, kendi hayat anlayışını, hayalinde kuracağı ve yaşatacağı İstanbul'a yönelik tutkusunu, ileride kaleme getireceği edebiyatın bütün gizlerini yorumlar gibidir:

"Hattâ elbette Boğaz ve akşam bile, böyle bir ihtişam ile yaşadıkları bir gün, bütün güzellikleriyle bir daha dirilmemek üzere can verip geçeceklerdi."

Dağılış, ayrılış ve sonra, çok zaman geçince sıtmalı hatırlayış Abdülhak Şinasi Hisar'ın yazı yöntemi. *Boğaziçi Mehtapları*'nın son bölümleri, *Boğaziçi Yalıları*'ndaki Şair Nigâr yazısı, bir ölüm ilânıyla başlayan *Fahim Bey ve Biz*, hepsi ayrılışlardan, hattâ kaybedişlerden sonra.

Hisar'ın edebiyatına dudak bükenler, gerçek İstanbul'u görmezden gelişine değinmeden edemezler. *Çamlıca'daki Eniştemiz*'de, yolların acı görünümlerinden, yoksulluğun, yoksunluğun belirişlerinden bir an önce "kaçmak" isteyen çocuk anlatıcı, eleştirmenlerimizin yargısına göre, hastalıklı bir aristok-

rasinin savunucusu; öte yandan, çocuğun bütün bunlardan kaçmak isteyişi pek de çözümlenmemiş.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında, İstanbul elbette sadece Boğaziçi, yalılar, Büyükada, köşkler değildi. Ama Abdülhak Şinasi, çöken, göçen payitahtta, bir rüya görüyor ve rüyanın hikâyesini yazmaya çalışıyordu. Bir şehirden bir rüya çıkarabildiği için, eseri, okuyanları bugün de büyülüyor.

Yok oluş ve ölüm, Şair Nigâr Hanım'ın alacakaranlıktaki odasında saltanat kurmuşken, o an, o sahne, kim bilir ne kadar zaman sonra, sanatkârın yazısında dirime dönüşüyor ve sararmış kitap sayfaları arasında da kalsa, bir gönlü hâlâ söylüyor.

Bir zamanlar, yazdıklarımla alay etmek isteyenler, benim için "prematüre Abdülhak Şinasi" demişlerdi. Hiç gocunmadım. Ortaokulda, ders kitabımızdaki seçme parçayı, Fahim Bey'in elbiselerini okuduğum günden beri, Abdülhak Şinasi'ye bağlanıp kaldım.

Evlerinin önü akasya

Temmuz ardımızda kaldı. Artık uzak bir hatıra gibi temmuz. Ananlar gitgide azaldı, eski bir söyleyiş, ağustosun yarısı yazsa yarısı da kıştır.

Dün İstanbul'da yaşayanlar çok severlerdi bu sözü.

Eylûl'ü tekrar okuyun; Mehmed Rauf bu ayda sonbaharın başlangıcını değil, âdeta bitişini gözlemler. Belki bu yüzden Boğaziçi'ni, denizin hırçınlaşmasını sık sık tasvir etmiş.

Ama eylül henüz yaz değil midir? Hiç değilse, güneyde... Çocukluğumda kalmış yazlarda, İstanbul, gerçekten ağustosun ikinci yarısında sonbaharlar kuşanırdı, hele Yoğurtçu Parkı'nın tarhlarında ateşçiçekleri kıpkırmızı görünür görünmez. Derken eylül bir son yaz olup çıkardı.

Ağustos sonuydu, kim bilir hangi yıl, hangi yaz, eski bir arkadaşla Yıldız Parkı'na uğramıştık, toprak yoldan seralara inmiş, karşı kıyılarda günbatımını çok keskin ışıklarla donanmış olarak görmüştük. Daha ağustosta ışıklar yaz mevsiminin bungun puslarından arınıyor.

Seraların orda, bahçe renk renk yıldızlarla doluydu. Yıldız, güz çiçeği, eylül henüz yaz; fakat ağustosun ikinci yarısı mutlaka sonbahar.

Ahmet Hâşim'in yarım kalan şiiri sanki ağustos sonları için söylenmiş:

Bir kuş düşünür bu bahçelerde
Altın tüyü sonbahara uygun.

Yalnızca güzü anlatmak çabasındaki bir roman –bir zamanlar yazmak istemiştim–, mevsimin ışıklarına, saatlerine, günlerin akışına hangi görüngeden bakmalı? Gençliğimin İstanbul'unda, sonbahar deyince, daima yaprak dökümleri, yağmurlar, taş havuzların kirli, kirlenmiş suları, çürümüş nilüfer yaprakları geliyor akla, daima akik, topaz sarısıyla yakut, ölgün zebercet yeşili.

Bahçelerini hunharca yok etmemiş İstanbul'da, güz başlangıcı, belki renklerin, alacaların son yangını, tutuşmasıydı, önce alev, yalaza, derken sönmek...

Hep söylediğim gibi, ağustos sonunda hissettiğimiz güz, eylül girer girmez bizden uzaklaşır. Bize yeniden yalan söyler mevsim. Eylülün yazdan kalma günleri, akşamları sayılamayacak kadar çoktur, anıların, görüntülerin eşliğinde. Meselâ Fenerbahçe'de plajın son günü, ille eylülde. Meselâ, Beylerbeyi'ndeki iskele kahvesinde rüzgâr püfür püfür yine essin istiyorsunuz. Kapalıçarşı'dan çıkar çıkmaz, Nuruosmaniye kapısında limonatacı!

İstanbul pastırma yazım beklerdi, ilk yağmurlar ürkütmezdi. Çünkü daha pastırma yazı var! Manolya yaprakları kuruyup döküldükçe, ekim, kasım bastırdığında, kıpkısa pastırma yazlarının da –bakalım bu yıl görebilecek miyiz?– gün gün silindiğini ay-

nmsar, elimizden kaçıp gitmiş zamana iç sızıları duyarız. Sayısız güneş oyunuyla mevsim güzelliğinden usanmışçasına donuklaşır, mumyaya, kadavraya dönüşür. Yazdan bir 'an'ın iskeleti bile kalmaz geriye.

Böyle çok güz ortaları yaşadım. Boş yere, güneyde, yazları biraz daha uzatmak... Güney de biter, güneyde de hiçbir şey kalmaz. Şimdiyi ve geçmişi aramak için, yıllar sonra yazı masasının başına geri döner insan. Kendine yakın kitaplar aranır durur, yaz sonundan, güzden, sonbaharın çekilişinden söz açmış.

Oktay Rifat, *Yeni Şiirler*'den (1973) başlayarak, *Koca Bir Yaz*'a (1987) kadar, son dönem şiirlerinde, handiyse pastel renklerle boyanmış bazı İstanbul peyzajları çizdi. Bu solgun İstanbul bazan tarihten esinli, bazan da şairin kişisel anılarından.

Genç kuşakların hiç göremeyeceği, ancak hayal edebilecekleri bir İstanbul. Şiirlerde yansıyor ve hemen hep 'bahçeler'den söz açıyor. Çok sevdiğim "Ne Zaman"ı alıntılıyorum:

Ne zaman kapasam gözlerimi
bahçeyi düşünsem
altına sofra kurduğumuz ağaç
tek tek yapraklarıyla gelir aklıma
gökyüzü görünür aralardan
güneş çakıp söner
küçük kapıdan girerim eve
kaldığı yerden geçmeye başlar
sofanın yazında günlerimiz
pencereler ardına kadar açık
perdeler sedir örtüleri mis
gibi çamaşır kokar, tahtalar sarı,
bir çiçek bulutunda saksılar.

Eskilerde böyle evler, böyle bahçeler ben de görmüştüm. Kimilerinde yaşadım. Kimileri daha uzak.

İstanbul'un ağustoslarında, Yoğurtçu Parkı'nın alev alev ateşçiçekleri gibi, Şifa'da, Nezihe Hanımların bahçesinde öbek

öbek papatyalar, çoğu beyaz, ama pembeler, hattâ vişneçürüğü papatyalar bile var. Bahçe yolundaki ortancalar biraz yıpranmış, çividîlerine pas renkleri yürümüş. Güllerin neşesi kalmamış.

Sabiha Yengelerin küçük ve iyice harap köşklerinin bahçesinde margaritalar, kocaman, yusyuvarlak bir tarhtan fışkırıyor. (Tanpınar onlara margörit demeyi tercih etmiş.) Ağustos muydu mevsimi zamanı, bu iri, toraman papatyaların...

Dedemler Bakla Tarlası Apartmanı'na yeni geçmişler ama, hem önde hem arkada bahçe; bahçe düzeni varlığını iyi kötü koruyor. Öndeki küçücük bahçe, girişte, birbirine sarılıp boy atmış hanımeli ve çarkıfelekle başlardı. Ortadaki öbekte arslanağızları, karanfiller, horozibikleri.

Neşecan Yengemizin Göztepe'deki köşkünde akşamüzerleri çay içilir, manolya ağacının altında. Büyükler çay, biz küçükler ille gazoz. Neşecan Yengemiz güzün habercisi yıldız çiçeklerine düşkündür. Yıldızların bütün renkleri bu bahçede. Hanımböcekleri de. Hanımböceklerinin katmer katmer yıldızlarda gizlenişi, şu an yine gözümün önüne geliyor. Her gidişimizde seyrederdim.

Bu köşkün önünde bir akasya ağacı, her yaz, bembeyaz çiçekler açar; Neşecan Yenge de, yakın ahbabı Yesari Asım Arsoy'u, akasyalı şarkıyı anmadan geçemezdi.

Derken akasyanın beyaz çiçekleri kurur, sararır, büzüşür, sandık lekelerini andırırken artık dökülürdü.

Bunları yazmaya oturdum yazı masasının başına, yarım yüzyıl sonra hatıralarını söylemeye çalışıyorum. Ferit Amcaların Arnavutköyü'ndeki evlerine, bütün yaz açık pencerelerden, bahçedeki kartopları girmeye çalışıyor. İnci çiçekleri Emirgân'daki parkta. Dizeler yine Oktay Rifat'tan:

Ağaçlı sokaklardı onlar
güneş batmadan önce.
Serçeli sokaklardı onlar
gece inmeden önce.

Yalnız şiir olan, yalnız şiirle örülü düzyazı. Ne var ki, kayıp gider elinizin altından. Çözülür. Sesler kalır, ayrılığın, dağılışın, çözülüşün sesleri, uğultu. Neşecan Yenge akasya ağacının altında durmaz artık. Akasya çoktan göçmüştür.

Hayhuyda oralardan geçerken, eski yazlar belirir kaybolur, belirir kaybolur... Ağustosta ışığın keskinleşmesine kim tanık olmuşsa, bu an onda başlar ve onda biter. Bir başka yazdan kalma kurutulmuş çiçekleri nihayet bir çerçeveye sığıştırırız:

Şu mor, leylâk... Şu sarı, katırtırnağı...

Sonbahar hep başlar, geçmiş yazları düşündürmek için...

İstanbul'da şubat...

Suçsuz şubat ayına eskiler "Cüce Şubat" derlerdi. Belki de İstanbul'da şubatlar hemen hep soğuk, karlı, ayazlı geçtiğinden bir tür öç alıyorlardı; cüce şubat aşağı, cüce şubat yukarı.

Sonra zaten geçmiş zaman takvimlerinde şubatın ilk üç günü Cüce Şubat Fırtınası değil miydi? Çoğu kez şubat başlarında birkaç gün uğultulu fırtınalar olurdu. Adsız fırtınalar da işin içine girer, "soğukların şiddeti" artardı.

"Rebiyülevvel"in sonuna gelindi mi, Ağaç Dikme Zamanı başlamış olurdu. Yarım yüzyıl öncesinin İstanbul'unda hâlâ bahçeli evler azımsanamayacak kadar çok olduğundan, özellikle arka bahçelere fidanlar dikilirdi. Tabiî, her birinin, hele meyve ağaçlarının dikiliş zamanları ayrı ayrıydı.

Şubat ortaladı mı, güneş balık burcuna girer, bir iki gün sonra Birinci Cemre havaya düşerdi. Çok geçmeyecek, İkinci Cemre suya düşecek... Eskilerin, yaşlıların yüzü gülerdi, bu kışı da atlattık gibisinden.

Cemreler yine yine düşüyor ama, hatırlayanı, üstünde duranı pek kalmadı.

Çocukluğumun şubatları, ilkgençliğimin şubatları hep yarıyıl okul tatiliydi. Ne televizyon, ne sıcacık alışveriş merkezi, şu bu. Cihangir'deki yıllarımızda, sıkı sıkıya giyinilip, kaşkollar sarınıp, Beyoğlu sinemalarına gidiyoruz, cumartesi ya da pazar. Okulların tatilinde en büyük sevincim bu sinema günleri. Kimileyin de tiyatro. Şimdi yerinde yeller esen Yeni Komedi'de sözgelimi Vasfi Rıza'lı, Bedia Muvahhit'li bir güldürü; günün birinde yangın kurbanı Tepebaşı Dram'da gözyaşıyla sarmaş dolaş bir dram. Tiyatroya, sinemaya gönülden vurulduğum yıllar.

Sinema çıkışlarında eve düşe kalka yürüyoruz. Ama mutluyuz, kar topu oynuyoruz. Sıraserviler'den sola dönüp Güneşli Sokak'a girdiğimizde, bütün günler pencere önündeki Saraylı Büyükhanım hep aynı uyarıyı söyleyecek: "Çok soğuk! Üşüteceksiniz, çabuk eve dönün!"

Altmışı geçince, İstanbul'da kar endişe konusu. O zamanlar öyle mi! Karlı bir şubat günü Arnavutköyü'ne, Bedia Yengelere gittiğimizi hatırlıyorum, handiyse 'tenha' İstanbul'da. Taksim'e kadar yürüyün, Arnavutköyü-Bebek dolmuşları sizi bekliyor.

Sebzelerin, meyvelerin yararını bilir Bedia Yenge o öğle karnabahar kızartması yapmıştı. Bedia Yenge ne yaparsa, ne pişirirse bizim evdekinden güzel olurdu. Karnabahar kızartmasının lezzetini işte elliyi aşkın yıl sonra hatırlıyorum. Bedia Yenge kış boyunca bol bol karnabahar yemekleri, lahana yemekleri, kereviz yemekleri, pırasa yemekleri salık verirdi; nezle, öksürük, tıksırık, soğuk algını olmamak için.

Aradım taradım, karnabahar kızartmasının yeni adı 'karnabahar pane' olmuş. Dünkü mutfağımıza yaraşır en güzel tarifi sevgili Sahrap Soysal'ın *Her Eve Lâzım Salatalar ve Mezeler* kitabında buldum. Gerçi bugünün mutfak gereçleriyle kotarılıyor ama, bu karnabahar pane sevgili Bedia Yengemizinkine en yakını sayılabilir.

Sahrap Soysal "Bir adet orta boy karnabahar" diyor; ayraç açmış, "(veya brokoli)" demiş. Çocukluğumun İstanbul'unda

brokoliyi bilen yoktu. Malzemede iki adet yumurta, iki buçuk tepeleme yemek kaşığı un, birer çay kaşığı tuz, karabiber, pulbiber, bir su bardağı maden suyu, bir su bardağı sıvıyağ, bol sarımsaklı yoğurt var.

Sahrap Soysal'ın lezzetli anlatımından tarifi alıntılıyorum:

"Karnabaharın kök kısımlarını kesip atın ve küçük çiçek buketleri gibi parçalara ayırın. Saplarının en fazla iki-üç santim olmasına dikkat edin. Karnabahar parçalarını geniş ve derin bir tencereye koyun. Üzerine çıkacak kadar su ilâve edin, haşlayıp süzün. Diri kalmasına, iyice ezilmemesine dikkat edin.

Pane sosu hazırlamak için; yumurtayı, unu, tuzu, biberleri ve maden suyunu derin bir kapta pürüzsüz, boza kıvamında bir karışım elde edinceye kadar çırpın. Diğer taraftan, yağı dar ve uzun bir tencerede ya da fritözde kızdırın. Haşlayıp süzdüğünüz karnabahar demetlerini hazırladığınız hamura iyice bulayıp kızgın yağda altın sarısı oluncaya kadar kızartın. Kâğıt havlu serdiğiniz tabağa alıp yağım çektirin. Üzerine sarımsaklı yoğurt gezdirerek ılık olarak servise sunun."

Âfiyetle yemiştik. Sonra akşam suları yine dolmuşla Taksim'e dönmüş, Cihangir'e yürümüştük. Trafik keşmekeşinden uzak o İstanbul bir rüya artık.

Karlı şubat akşamlarında İstanbul büsbütün ıssız değildi. Anacaddelerdeki korkunç trafik yoğunluğu bir yana, şimdilerde ara caddeler, sokaklar, hele arka sokaklar ıssız. Oysa o yıllarda, gün erimiş, kararmışken tahin-pekmezci geçerdi.

Şimdilerde tahin, çeşit çeşit salatada, yemekte bambaşka kullanılıyor ama, çocukluğumda ben bir tek tahin-pekmezi bilirdim ve pekmezin tahinsiz yenmiyor oluşuna için için üzülürdüm...

Bazan, tabiî yine akşamüzerleri, akşam yemeğine yakın saatte, yorgun, üşümüş, turşucu geçerdi, lahanayı, biberi, turşuyu kendince uzata uzata söyleyerek.

Turşu, İstanbul sofrasında gözdeliğini koruyordu. 'İddialı' ev hanımları yaz sonu, güz başlangıcı turşularını ille kurarlar, şubat

akşamı sokaktan geçen turşucuya pek yüz vermezlerdi. Dahası, sokak turşucusundan turşu alan kimi ev hanımlarını da gizliden gizliye çekiştirirler, hor görürlerdi.

On-on bir yaşlarımda, *Hayat* mecmuasında röportajlarını okuduğum, boyuna egzotik ülkelerden söz açan Hikmet Feridun Es, yaşlılık yıllarında eski İstanbul'u da yazdı. *Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar* (Ötüken Yayınları) adıyla derlenen bu duygun yazılarda İstanbul sokaklarının turşucusu da karşımıza çıkıyor. (Demek, gelenek sürüp gitmiş, Es'in çocukluğundan benim çocukluğuma.)

"Mahalle mahalle dolaşan turşucunun âdeta günlük aboneleri vardı. Omuzluğunun ucunda kapaklı iki çinko kova ve boy boy maşrapalar... Lahana, hıyar, patlıcan, biber, yeşil domates, hattâ kavun turşusu... Bunları bir tahta üstünde doğradıktan sonra kâseye boşaltırdı. Üstüne yarım maşrapa turşu suyu... Yarım maşrapa kırmızı acı...

Aslında seyyar turşucu, ev için olduğu kadar sokaktaki müşteri içindi de. Belindeki kemerde bardakları da vardı. Dilimlediği hıyar turşusundan sonra yaya müşterisine acısı bol bir bardak da turşu suyu ikram ederdi."

Lise son, demek 1967-68 ders yılı, 1968'in ilk yarısı, tatil sona ermiş. Coğrafya öğretmenimiz Didar Hanım, okullar açılalı iki hafta geçmemişken, salı mı çarşamba mı, yazılı yapacağını haber veriyor. Ocak sonuna kadar okuduklarımızdan "her şey"i soracakmış!

Kar tatilini boşuna beklemiştik, kar yağışı adamakıllı hafiflemişti. Salı mı çarşamba mı, o gün, son anda okulu kırdık. Doğruca Adalar Vapur İskelesi!

Kar inceden yağıyor ama, vapur Kadıköyü'nü ardında bırakıp açılınca hava sanki yumuşadı. Kınalı, Burgaz, Heybeli, ikide birde güverteye çıkıyoruz. Tek tük yolcu iniyor, tek tük yolcu biniyor. Bu yolcular Adalar'ın o zamanki kış ahalisi, biz okul kaçaklarını ya görmezden geliyorlar, ya kınayarak süzüyorlar...

Sonunda Büyükada! Diyebilirim ki, kış ortası, bomboş bir Büyükada. Yine de Kınalı'nın, Burgaz'm ıssızlığından uzak. Hiç değilse bir iki bakkal, fırın açık. Uzun iskeleden geçip çarşıya girdiğimizde bir iki aşevi açık. Hayatımın en güzel günlerinden biriydi şüphesiz. Maden'e kadar yürümüş, sonra Nizam'dan aşağıya, çarşıya inmiştik.

Çay ve poğaça. Saat on yedide miydi akşam vapuru? Hava büsbütün kararmamış. İskelede bir adam, mucize gibi mimozalar satıyordu, demet demet. Evet, şubat İstanbul'unda ılık Adalar'ın sapsarı, ponpon mimozaları. Sanki bahar çoktan gelmiş!

Hâlâ hatırlarım o mimozaları. Hatırladıkça, o mimozalarla birlikte bahar sanki benim için de, hayatım için de yine gelecek hayaline kapılırım...

Hatırladığım bahçeler...

Rahmetli Bülent Ecevit çok uzun bir süre televizyon programlarına katılmamıştı. Ankara'yı zaman içinde dile getirecek bir söyleşiye çağırmıştık. Nezihe Araz, Cüneyt Gökçer ve Ecevit. Büyük incelik göstererek üçü de çağrımızı geri çevirmemişlerdi. Ecevit yıllar sonra ilk kez televizyonda bir söyleşi programına katılıyordu. Üçü de aramızda değiller artık.

Bülent Bey, Ankara'yı kendisi anlatmakla yetinmemiş, evinden getirdiği –çalışma odasının duvarında asılı dururmuş– Ankara resmini, Turan Erol'un emeğini de izleyicilerle paylaşmak istemişti. O gün çok etkilenmiştim. Bir yol resmiydi. Değerli Turan Erol, yarı bozkır, yarı bahçe, geride fonda eflâtun çiçekli dikenler betimlemişti. Bülent Bey, 1960'lardan sonra büsbütün değişen Ankara'yı bu resimle anlamlandırmak istiyordu. Yol kenarında cılız Ankara bahçesinin ilk bakışta ayırt edilemeyen kırık güzelliğini vurgulamıştı.

Kolay kolay unutamadım. Gerçi epeydir aklıma gelmiyor. Sonra, daha geçen gün, İstanbul'dan hatırladığım eski bahçeler

durup dururken belleğimde ışıyınca hem Ecevit'in incelikli tutumunu, hem Turan Erol'un resmini de hatırladım...

Hele İstanbul, hep bir yazıklanış kenti!

Kültürümüzün eşsiz koruyucusu A. Süheyl Ünver'in birbirinden etkileyici İstanbul resimleri bende gönül sızısıdır, tıpkı Bursa, Konya resimleri gibi. Ünver'in resimlerinde, çoğu suluboya, renkli çini mürekkebi, artık bir daha kavuşulamayacak üzere yitirilmiş İstanbul karşımıza çıkar; Eyüp, Fatih, Yedikule derken Üsküdar'a kadar yitirilmiş, sonsuza kadar yitirilmiş İstanbul...

Geriye hiç olmazsa görüntüler bırakmak istemiş Ünver, bu eserlerinin altına inci gibi elyazısıyla notlar düşmüştür. Yalnızca bu notları, çiziktirmeleri okumak bile yürek yakar. Ünver'in git git artan üzüntüsü bizi de yıpratır.

Önde deniz, sahilde bahçe içi evler, bir gazino, inceliklerle örülü, suluboya bir resim yapmış. Şimdi alıntılayacağım sözler, o resmin altyazısı:

"Kalamış'ta 8. VII. 1953 akşamı böyle idi. Belvü Sahil Gazinosu. Bu yer bugün mevcut ama, 32 sene evvelki o haz yok. 50 sene önce burada olan, devrinin Kalipso Oteli yok. Yalnız bölümlü yerlerin sıra ile damı görülüyor. Sağ başta resimdeki gibi yeni bir köşk görmüştüm ki çizmişim. Ama o zamanın temiz havası yok.

32 sene önce bu civarda caddeye nazır, deniz gören köşkte (ki resimde görülmüyor) musikîsi ile bizi yaşatan, beni arkadaşlığa kabul eden M. Selçuk'un hatırasını yaşatamadım. İşte bir 'Belle vue'. Fikrimdeki bu resmin yalnız bu kısmı artık benim tek hatıram oldu. Buna da razı olalım yoksa bu da olamaz. Bu nâtamam hatıra daha başka ne ifade edebilirdi bilmem. Bu resim oturduğumuz yerin bir hatırası olabilirse ne mutlu bize!"

A. Süheyl Ünver içli notunu 1985'te düşmüş.

Belvü'yü geçtikten sonra duvarlar arkasındaki köşk; çocukluğumdan hatırlıyorum, önünden her geçişimizde oranın "büyük ses sanatkârı" Münir Nurettin Selçuk'un yazevi olduğu ille

söylenirdi. Duvarlar arkasındaki bahçeyi merak ederdim. Cemil Ağbi'nin motoruyla mı, sandalla mı, Kalamış Koyu'na geldiğimiz bir yaz günü, köşkü de, bahçeyi de görmüştüm. Yine aynı söz: "Büyük ses sanatkârı Münir Nurettin'in evi!"

Fıstık çamları kalmış bahçeden aklımda. Zaten Kalamış, sahile inen bahçelerle, hep fıstık çamlı bahçelerle dolup taşardı. Koyu hafiften dönünce, Prenses filancanın –prensesin adını çoktan unuttum– köşkü âdeta kırmızı kiremitli damlardan ibaretti. Çünkü fıstık çamları büyüdükçe büyümüş, köşkü örtmüştü. Deniz kıyısında denize inen, mermer sütunlarla bezeli bir merdiven... Az geride tek başına bir manolya ağacı... Bütün bir pitoresk!

Fenerbahçe'deki Villa Mon Plaisir'in mevsim panolarını, panolardaki dört mevsim güzellerini çok yazdım; çocukluğumun rüyasıydı. Villa Mon Plaisir Fenerbahçe'nin bugünkü irkiltici trafik yoğunluğunda bir hayalet gibi kalakaldı. O eski sakin yoldan tramvayla geçerken harikulâde panolara bakakalırdım... Bahçede, daha arkada bir de maltaeriği ağacı vardı. Manolyayı andırır yaprakları arasından kavuniçi maltaerikleri göz okşardı.

Öyle anlaşılıyor ki, daha Oktay Rifat'ın –Oktay Rifat 1914 doğumlu– çocukluğunda köşklerin, köşk bahçelerinin hazin alınyazısı belirmiş; bir şiirinde kaleme getiriyor:

fıstıkların arasında beyaz
bakımsız ahşap köşkler
önlerinden korkuyla geçtiğimiz
daha çok ölüme benzer
kapılarını çalıp kaçtığımız
çakıl döşeli taflanlı yolda
yürüği küt küt atan çocukluk...

İstanbul'dan hatırladığım bahçeler yalnız köşk bahçeleri değil; alçakgönüllü evlerin de büyüleyici küçük bahçeleri olurdu. Kızıltoprak'tayız, yine Samime Hanım'ın evinde. Eşi sağlık memuru Rasim Bey'in ölümünden sonra Samime Hanım, yüzü

caddeye bakan ahşap, sefertası bu evde artık yalnız yaşıyordu. Rasim Bey'le Samime Hanım'ın çocukları olmamış.

İşte akşam çayına gelmişiz. Nasıl başka bir Kızıltoprak bu!

Hüzün dolu bir anı. Samime Hanım'm bahçesi sırrını hemen ele vermezdi; uzaktan baktığınızda yaban otların bürüdüğü, bakımsız bir arka bahçe. Boyası pul pul kabarmış, paslı demir saçakta birden gür mü gür hanımelleri, sarılışarak saçaktan handiyse firlamaya çalışıyorlar. Gün batarken keskin kokusu hanımellerinin... Yaban otlar bürümüş ama, küçük tarhın izleri büsbütün silinmemiş. Geçmiş mevsimlerden kalma bir iki çiçek, ne bileyim, anasınababasınapayverenler, tek tük horozibiği yeniden gövermiş. Samime Hanım'ın 'kıymetlisi', koca koca sarı gözlü, bembeyaz taç yapraklı "margarita"lardı.

Sonra duvar boyunca, bakımsızlığa kayıtsız taflanlar, kopkoyu yeşil taflanlar...

Sabiha Yengelerin Bahariye'de kilisenin arkasındaki sokakta iyice harap bahçelerini de hatırlıyorum. Daha doğrusu hiçbir zaman unutmadım. Oktay Rifat'm şiirindeki ahşap köşklerdendi bu ev, bir köşk hayaleti, mumyası. Bahçeye köşkün yıprak, beyaz mermer merdiveninden inilirdi.

Bendeki leylâk ağaçlarından biri de orada. Kuyunun hemen ötesinde. Kuyu, kör kuyu. Sıra sıra toprak saksılarda begonyalar, küpeçiçekleri, acemkaranfilleri. Bir karga yavrusu acemkaranfillerinin vişneçürüğüne dadanmış, akşama doğru, uçup konup o alev alev vişneçürüğü minicik karanfilleri koparmaya çalışıyormuş. Mavi gözlü, sarı saçlı Sabiha Yenge "Kargalar parlak renkli şeylere bayılır!" diyor. Yetiştirmesi Nazlı, elinde tavan süpürgesinin sapı, akşam inerken karanfil saksılarının başında. "... Nafile! Kaşla göz arasında karanfilleri söküveriyor!"

Profesör Fikret Beylerin bahçeleri bana nedense bir evin bahçesi gibi gelmezdi. 1930 sonlarının –Refik Halid'in "kübik" dediği– iki katlı taş yazevlerinden biri. Dörtbir taraf geometrik düzenlilik içinde. Kim bilir kaç yaşında, ihtiyar ıhlamur ağacının

altında, ayakları, çemberi yeşile boyalı demir, beyaz mermer, yuvarlak bahçe masası. Zaten o masa bahçeyi kır gazinosu havasına büründürüyor.

Ne zaman onlara gitsek, Fikret Bey masa başında *Le Figaro*'sunu okuyor, dünyayı komünistlerin nasıl sinsice ele geçirdiğini öğrenebilmek için. Eşi Hamiyet Hanım, hiç sebepsiz kahkahalar atarak, bize ille vanilyalı dondurma ikram edecek...

"Ne zaman gözlerimi kapasam" diyor Oktay Rifat, "bahçeyi düşünsem"...

O bahçelere özlemim var.

İstanbul'un güz çiçekleri

Sevinç Çokum o güzel öyküsü "Al Çiçeğin Moru"nda İstanbul'un usul usul değiştiğini söyler.

Önce tam kavrayamayız, değişen kendisi midir İstanbul'un, anlatıcı kişinin yaşlanışıyla mı ilintilidir bu değişim, merhametsiz bir siyasetin, darbelerin, kıyımların git git büsbütün acılaştırdığı bir İstanbul mudur söz konusu olan?

"Bir gün etrafa baktığınızda çizgilerin değişmiş olduğunu görmeniz demektir bu. İnsanlar, sokaklar, binalar, renkler, şarkılar..."

Öykünün sonuna doğru bir başka keder: "Bu güneş, bu yasemin ve limonçiçekleri nereye gitti? Avuçlarımıza yağan yağmurlar, yürüyeceğimiz toprak yollar, günbatımları, kiraz yüklü kızlar, buğday gibi gençliği tüter delikanlı yüzleri, bu gülümsemeler, bu altın tozu iyilikler..."

İstanbul'da şu güz günleri biraz böyleyim. Bir akşamüzeri ansızın çıkan rüzgâr, bir gecede iyice serinleyen hava; her nedense, sonbahar eski anıları, görüntüleri, hattâ sesleri çıkagetirdi.

Birden Moda'da, şimdi adım bir türlü hatırlayamadığım, o hep güneşli sokaktayım. Tahta kepenkli kâgir evin önünden ge-

çiyoruz. Yanımda herhalde annem var, evin alçakgönüllü bahçesine bakarak, herhalde ona soruyorum, "Bu çiçeklerin adı ne?" Mutlaka elli yedi elli sekiz yıl geçmiş olmalı. Mutlaka bir sonbahar günü olmalı. Annem "güneştopu" diyor. Bu 'güneştopu' benimle yıllar yılı yaşayacak, annemin söyleyişi yaşayacak, çiçeğin adı yaşayacak. İstanbul'da bir daha sanki başka güneştopu görmediğimi düşüneceğim. Güneştopu güneştopu! Söyledim, belleğimde uzun yıllar yankıdı.

Katmerli, sarı, portakal kabuğu, turuncu çiçekleri bütün yazın güneşini emmişçesine açmıştı. Yaprakları hem duman rengi hem yeşildi. Taçyapraklarına gelince, sarılar turuncular, göbekten kenarlara koyulaşıyordu. Belki sonradan, şimdi uyduruyorum, "Sarı gelincik" dediğimi de hatırlıyorum. Zaten o zaman benim için en güzel çiçek mayıslarda haziranlarda gelincikti. Ama o gün bir sonbahar günüydü, demek sonbaharda sarı gelincikler açıyordu...

Güneştopu –kim bilir ne kadar sonra öğrendim– meğer gelincikgillerdenmiş; bir yaz ve yaz sonu çiçeği. Türkçede öteki adı, Acemlâlesiymiş. Elli altmış yıl önce Moda'daki kâgir evin bahçesinde öbek öbek dizilmişti Acemlâleleri.

Bol bol çiçek açarmış. Üstelik yalnız sarı, portakal kabuğu renginde çiçekler değil. Kızılları, şarabîleri, tunç renklileri var. Ekim sonuna kadar her biri bizimle. Ama ekim sona erdi mi, güneştopları da gelecek ilkyazı beklemeye koyuluyor.

Çayır papatyasının öteki adı koyungözü. Refik Halid eşsiz yazılarından birinde, acaba hangi katır o güzelim katırtırnağına bu adı taktı diye sinirlenir. Ben de koyungözünü unutup, çayır papatyasını seçeceğim.

Çayır papatyalarıyla 'ülfet'im artık Cihangir Parkı'ndan; Kadıköyü'nden taşınmışız, araya Almanya girmiş. Şimdi yine İstanbul'dayız ama karanlık yüzlü apartımanlarla çevrili Cihangir'de. Güneşsiz Güneşli Sokak'tan kıvrılınca o eski Cihangir Parkı. İstanbul'un en güzel semt parklarından biri olan bu parkı sonra neden değiştirdiler, bugünkü haline getirdiler, kestirmek güç.

Çayır papatyaları eski parkın tarhlarında. Ilıman İstanbul'da bütün sonbahar çiçek açıyorlar. Beyazları, kırmızıya çalarları da var ama, çocukluğum boyunca hep pembe, pespembe çayır papatyalarına tutkunum. Yeşil renkli tüylü yapraklar dipte, tam ortada ince bir sap, sonra tepede pespembe çayır papatyası. Bu pembeyi öteki bütün pembelerden daha çok seviyorum...

Çayır papatyası, çocukları şaşırtan çiçektir. Çünkü sabahları uykudan uyanırcasına açar. Akşamlardaysa, günbatımıyla birlikte, üşümüşçesine kapanır. Pembeler kaybolur...

Ferit Amca'yla Bedia Yenge'nin Arnavutköyü'ndeki küçücük bahçelerini yıllar önce, 1990'larda *Gramofon Hâlâ Çalıyor*'da uzun uzadıya anlatmıştım; özellikle çeşit çeşit kaktüsler, bir cam kutudan ibaret o tuhaf limonlukta, minik çiçekli, sakallı, kendisi yemyeşilken sipsivri dikenleri sarımsı ipek rengi kaktüsler. Yazmıştım. Gelgelelim bu bahçenin güz çiğdemlerini es geçmişim. Zehir pembesi renkleriyle güz çiğdemleri şimdi gözümün önünde.

Çiğdemin beyazı, sarısı, mavimsi olanı, leylâkîsi hep ilkyazlarda. İlkyazın çiğdemleri süsengiller ailesinden. Bunlar masum, kimseyi zehirlemeye yeltenmiyorlar. İlkbahar geçer geçmez, hemen haziran ortasında göçecekler. Birkaç ay çiğdem ortalarda görünmeyecek. Sonra, zambakgillerden güz çiğdemleri açacak.

Çiçekler, bitkiler karasevdalısı Ferit Amca, ilkbaharda, kayalıkları sevdiği için küçük kaya parçalarının arasına güz çiğdemleri ekiyor. Onlar da sonbaharda açıyor. Ne var ki, güz çiğdemleri zehirli çiçekler, görmüş geçirmiş kişiler 'acıçiğdem' adını boş yere takmamış. Yine de ne kadar güzel, alımlı, masum görünürdü güz çiğdemi!

Kasvetli Cihangir'de Kadıköyü'nün bahçelik dünyasını özlediğimiz için ikide birde Yıldız Parkı'na giderdik. Çocukluktan ergenliğe geçişimde, o dönemde, bir masal bahçesiydi benim için Yıldız Parkı.

Malta Köşkü'nü geçin, yol aşağıya doğru kıvrılır, inanılmaz bir yıldız bahçesi başlardı. Bitkibilimci Andreas Dahl onları bi-

lim dünyasına, tam da Fransız İhtilâli'nin ateşler saçtığı 1789'da tanıttığından, yıldız çiçeklerine 'dalya' deniyor. Gerçi benim çocukluğumda bu dalya ortalarda görünmez, sadece yıldız denirdi.

Yıldızların yalınkatı, katmerlisi, hemen her renkte olanı var. Ama mavi yıldız çiçeği hiç yokmuş. Hiç değilse günün yarısında ille güneş istiyor. Güz güneşlerinden pek hoşlanıyor. Sonra yağmurlar, ilk soğuklar huzurunu kaçırıyor yıldızların. Güzelim canlı renkleri soluyor, taçyaprakları buruştukça buruşuyor.

Eskilerde bir türlü görememiştim vapurdumanını. İsim olarak biliyordum, yukarıda andığım Refik Halid'den okumuş olabilirim. Bazı sözlükler "koyu gri renk" diyerek geçiştirmişler. Ben de uzun süre bir söylence-çiçek sanmıştım vapurdumanını. Oysa sonunda, beş altı yıl önce, yaz sonunda Büyükada'da gördüm. Yaprakları kalp biçimi, yeşil.

Bunlar ilkyazın açıyorlar ama, öyle salkım salkım, sonbaharın sonuna, hattâ kışın ilk günlerine kadar çiçekli kalıyorlar. Sözlüklere aldanıp koyu gri renkli sanmayın, vapurdumanları bazan mor, bazan eflâtun, beyaz, pembe. Büyükada'daki morumsu eflâtundu.

Çiçekler ufarak, fakat salkımlarda o kadar sık ki, hepsi bir arada kocaman bir çiçek gibi görünüyor. (Ya da, gözlerim daha o zaman bozulmaya başlamış, ben anlayamamıştım.)

İstanbul'da yıllar boyu saltanatını sürdürmüş güz çiçeği hiç şüphesiz kasımpatıdır. Anayurdu Uzakdoğu'ymuş. Kasımpatıya bugün de krizantem diyenler azımsanamayacak kadar çok. Tevfik Fikret, –Abdülhak Şinasi'nin çok sevdiği– şimdi hatırlayamadığım bir dizesinde krizantemi yeğler. Latince 'chrysanthemum' altın çiçek anlamına geliyormuş.

Bahçelerde, gezinti yeri yollarında göz okşayan kasımpatılar, artık süs çiçeği olarak da vazolarda boy gösteriyor. Siyahı, mavisi yoktur, başka her renkte açar derler. Ben siyaha çok yakın vişneçürüğünü görmüştüm.

Fikret'in dizesini hayal meyal hatırladım:

İçimde bir yaradır krizantem...

Şimdi Adalar'ın vakti

Ayşe ve Hüseyin Sarısayın beni bu yaz da Heybeli'deki evlerine çağırdılar. Daha bu sabah Hüseyin yine telefon etti, çağrısına 'şimdilik' kaydıyla teşekkür ettim.

Bu yaz da dedim demin. Çünkü bir iki yaz önce Heybeli'de birkaç gün geçirmiştim, Hüseyin Rahmi'nin adaların en yaslısı dediği Heybeli'de. Bir yaz evi değil Sarısayınlarınki, eski bir ada evi, tepede, tam Ruhban Okulu'nun karşısında. Onarılmış, çok eski ve harap bir evmiş, yeniden yaşanılır hale getirilmiş.

Tam karşı tepede Ruhban Okulu, belli belirsiz ışıklarıyla, Bizans'tan, o çok eski Bizans'tan bir hava estiriyordu, gece karanlığında. Bana öyle gelmişti. Zaten Adalar hep Bizans çağrışımlıdır bende; o tarihî dokuyu, bugünün çok değişmiş Adalar'ında boyuna hissederim.

Bizans havasının sebepleri belki edebiyattan. Bilge Karasu'nun unutulmaz güzellikteki "Ada" öyküsünü hatırlıyorum. *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nda (1970) yer alan "Ada" bugün de ve bugün için de dipdiri bir öykü. Bireyin üzerinde siyasal baskıyı öylesine hissettiriyor ki, donup kalıyorsunuz.

"Ada"nın edebî değer taşıyan özetini Behçet Necatigil'den, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*'nden alıntılıyorum:

"(...) İsa'nın ölüm yaşında, otuz üçünde Keşiş Andronikos, manastırdaki arkadaşları İoakim ile Andreas'a haber vermeden, yanına gereçler ve biraz da yiyecek alarak, iki gün önce Bizans'tan kaçmış, bir kayıkla Halkedon'a (Kadıköyü) geçmiş, bir köylüden edindiği atla Pendik'e gelmiş, orada bir köylünün, bir akrabasının verdiği sandalla, tek başına bu ıssız adaya gelmiştir.

Sabaha karşı ayak bastığı adada, uzun bir günü, bir yandan çevreyi keşfetmekle, bir ara leyleklerin göçünü seyretmekle, bir yandan da buraya gelişinin nedenlerini düşünmekle geçirir: Bizans imparatoru, kutsal resimler (ikonalar) karşısında tapınmanın puta tapıcılık olduğu konusunda bir yarlığ çıkarıp, kili-

selerde bu resimleri yok etmek, yakmak üzereydi. Kaçtığı ada, Andronikos'tan yalnız inancını değiştirmesi değil, eski inancına göre hareket etmesi de istenmeyecek bir yerdir. Gün sona ererken Andronikos, bir kısmını dolaştığı adada, içecek, su ve barınağını yapmaya elverişli bir yer bulmuştur; yarın yeni hayatını kurmaya başlayacaktır, şimdi rahatça uyuyabilir."

Bizans'ın baskıcı, zaman zaman hayli kanlı tarihinin Adalar'a etkisi, yansıması, *İstanbul Geceleri*'nde (1952) Samiha Ayverdi'yi epey eskilerde irkiltmiş. Süslü püslü, bakımlı, köşklerle bezenmiş Adalar'da, Ayverdi, Abdülhak Şinasi'nin yaklaşımına uzak, Bizans'ın sürgüne gönderilmiş, pek çoğunun gözlerine mil çekilmiş imparatorlarını, imparatoriçelerini anımsar. Handiyse birer kan çanağıdır bu Adalar...

Abdülhak Şinasi'yse bütün 'Ada anlatıları'nda mutlu, esenlikli, mimoza kokulu günlerden söz açmış. Elbette onları okurken de esriyip gitmiştim, hele Büyükada'nın Nizam Caddesi'ndeki köşklerin tasvirine öylesine vurulmuştum ki, bu sayfaları bugün de ezbere okuyabilirim.

Fakat Bizans ağır basmış olmalı; sonunda Prinkipo'da (Büyükada) geçen *Hepsi Alev*'i (2007) yazdım. Romanımın başkişisi Basileus Eireni'ydi. Kan çanağı Bizans'ı yazmak daha çekici gelmişti...

Oysa benim Adalar'ım hep, Füruzan'ın "Günübirlik Ada" hikâyesi gibidir, pek çok yıllar hep günü birlik! Yalnız bir yaz, Maden'de konuk kalış, bütün yaz gidip gelişler, bir de Sarısayınların Heybeli'sinde birkaç gün. Ayverdi'yle Karasu'nun ürkütücü Adalar'ını da, Hisar'ın dingin Büyükada'sını da, işin tuhafi, çok seviyorum.

Ben çok seviyorum ama, Prens Adaları'na horgörülerle bakanlar olduğunu unutmuyorum. 1990'lardaydı, yirmi yıl önce, bir yazarımız, 1940'larda ilk basımı yapılmış romanını günümüz okuruna iletirken, eserine önsöz eklemişti. Bu önsözde o yılların edebiyatını değerlendiriyor, "birkaç kişinin dışında", romancıla-

nın, tefrikacıların ortalığı "işgal" ettiğini, "ceplerini doldurduklarını", halkı merhametsizce "uyuttuklarını" ileri sürüyordu.

Bu romancılar Büyükada'da, Boğaziçi'nde geçen melodramlar, aşk sahneleri, veremli kız edebiyatı yazmışlar. Kendisi okuru uyarmak ve söz konusu "rezilliği sarsmak" amacıyla gerçekçi eserini kaleme almış, bize bir köyü anlatmış. O zaman dayanamayıp şöyle yazmıştım:

"Bu hastalıklı anlayışın yıllardan beri Türk edebiyatını kandırdığını düşünüyorum."

Söylemem gereksiz, hayli hırpalamışlardı yazdığımı. Büyükada edebiyatının göz boyayıcı olduğu bir kez daha yinelenmiş, dahası, Sait Faik'in içliliklerle örülü Burgaz, Hayırsızada öykülerine bile dudak bükülmüştü. "Haritada Bir Nokta"yı, "Son Kuşlar"ı söyleyecek olmuştum, işe yaramaz bir romantizm saymışlardı.

Kerime Nadir'in, Muazzez Tahsin'in adalarda, o zamanın en popüler adası Büyükada'da geçen romanları var mı, aklıma gelmiyor şu an. Onları andım, çünkü uzunca dönem 'en zararlı' romancı onlar sayılmışlardır. Kerime Nadir'in *Samanyolu*'nda bir Heybeli, sanatoryum sahnesi var, şimdi aklıma geldi. 'Verem edebiyatı' ama, döneminin bir 'belgesel'i gibi de okunabilir. İtiraf edeyim, ben çok yararlanmıştım.

Esat Mahmut'un eski bir romanı Büyükada'da geçer. Hangisi? Hatırlamıyorum. Ne var ki Büyükada sahneleri aklımdan çıkmamıştır: Taşkın alafranga dünyamızın varını yoğunu o romanla saptamıştım, diyebilirim.

İddiaya göre, Büyükada'da, Boğaziçi'nde geçen romanlar, öyküler 'beyin yıkayıcı pembe edebiyat'tır. Refik Halid Karay, iddiacılara bakılırsa, zaten pembe edebiyat yazarıdır.

Yazarlığının ikinci döneminde, yazınsal değeri yüksek, çok renkli popüler romanlar yazmış Refik Halid'e edebiyatımız o kadar borçludur ki, dile getirilmesi, incelenmesi sayfalar sürer. *Bu, Bizim Hayatımız*'ı anmak istiyorum: Boğaziçi'nde geçen *Bu, Bizim Hayatımız* hem serüvencil yapısıyla, hem eşsiz Türkçesiyle kendi alanında bir başyapıttır!

Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920) Büyükada'ya yazı geçirmeye gelen savaş vurguncusu yeni zenginleri dile getirir. Büyükada'daki yaşama biçimleriyle bu yeni zenginler, 'yeni zenginlik' konusunda hayatımıza bugün de ışık tutuyor. Keşke okunsa!

Büyükada-Adalar: Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*'ını, Halid Ziya'nın *Aşk-ı Memnu*'unu, Abdülhak Şinasi'nin eserlerini nasıl yadsıyabiliriz! Benim için, Tanpınar'ın *Huzur*'undaki Büyükada, herhalde otuz kırk yıldan beri capcanlı! Orada, o günlerde, o roman kişileriyle; üstelik gerçek hayatımdan daha yakın...

Gelişigüzel bir sıralamayla Mehmed Rauf'un *Eylül*'ünü –hem Boğaziçi hem Büyükada–, Peyami Safa'nın Server Bedi adıyla yazdığı bazı romanlarını, yine aynı yazarın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nu, ötekileri, tümü de Büyükada'dan söz açmış bu romanları "hasta bir romantizm"in verimi saymak olası mı?

Peride Celâl'in 1970'lerden sonra yazdığı Burgaz öykülerini unuttuğum sanılmasın. Her biri mücevher gibi yontulmuş öyküler. Örnekse "Toz Duman". Peride Celâl, bir yandan da, göçen 'Ada kültürü'ne, geleneğine işaret ediyordu...

Sarısayınlara, uygun görürlerse, eylül ortasında Heybeli'ye gelmek istediğimi söyleyeceğim. Adalar'ın sonbaharı esin yurdu olup çıkabilir. Maden'de kaldığım evde, ekim sonuydu artık, *Yarın Yapayalnız*'ı yazmaya karar vermiştim, hasta, yaşlı çamlardı kararıma yol açan.

Kara duygularıma, pençesine düştüğüm melankoliye yalnızca hasta çamlar, ıssızlık, günlerin erken kararmaya başlaması iyi geliyor...

Defterimde eylül

İstanbul'da eylül bu yıl çok güzel. Bir iki gün nemli sıcaklar dirilmeye kalkıştı ama, mevsim bildiğini okudu. Sonbahar artık duyumsanıyor. Eylülle birlikte sonbahar gerçekten başladı.

bitmedi sanırsınız. Şimdiyse yazdan kalma güneş sadece birkaç saat, öğle üzerlerinde. Akşama doğru ince bir esinti çıkıyor ve günbatımından sonra serinlik. Bağrına gökdelenler sapladığımız öz İstanbul'un siluetinde renkler keskinleşti.

Eylûl'ü okuduğumdan beri, İstanbul'da eylül Mehmed Rauf'un ayıdır. *Eylûl*'ü Boğaziçi'nde sonbahar tasvirleri açısından tarayın, ürperişlerle dolup taşan bir güz günlüğü karşınıza çıkar. Öylesi küçük bir güldeste elde edilebilir bu romandan. Mehmed Rauf gün be gün eylülde iz sürer.

Tuhaf bir şey olur, eylül bitmeden, Mehmed Rauf bu ayda bütün bir mevsimi duyumsar: "Evet her şey çürüyor, her şey... İnsanlar çürümeyecekler mi? Eylûlde, sanki bahara hasret çeken melûl bir tazelik, sanki üzerine çöken kışın, kendini mahvetmek isteyen sonbahara rağmen devam etmek, yine bahar olmak mücadelesi vardır; fakat bunun muhtaç olduğu şeylerden mahrumdur ve kendisinde de dayanmak takati kalmamıştır, tabiat da bunu anlamış gibi acı bir düşünceyle üstüne çöken ıssızlığın, matemin altında ezilerek durur."

Daha bunlar eylülde oluyor mu? Sanki ekimler, kasımlar gerekli.

Ne var ki, bunların olup olmaması üzerinde durmayız *Eylûl*'ü okurken. Her şey öylesine sonbahardır. Suad'la Necib birbirlerine en yakınken birbirlerinin en uzağına düşerler. O ruh durumu romancıya eylülü büsbütün kararmış gösterir:

"Ne kadar uğraşırsa uğraşsın, ne kadar dayanabilirse dayansın kışın çıkıp geleceği, artık her şeyin, her ümidin bittiğini, buna tahammül lâzım geldiğini anlamaktan doğan bir takatsizlik ile" ağlar... "Ne renk, ne de güzel koku... İşte yapraklar ölüyor... Rüzgâr insafsız, yağmur inatçı; her şey çürüyor, oh! Her şey çürüyor!"

Bu çok sevdiğim satırlara rağmen eylülde her şeyin sona ermediğini, çürümediğini bilirim.

Daha yapraklar dökülmedi.

İnatçı yağmur başlamadı.

Sıracevizler'deki bu eve taşındıktan sonra, herhalde on yılı çoktan geçti, ben de bir güz günlüğü tutmak istemiştim. Aradım, tozlu raflardan birinde buldum ince defteri. Üç beş gün sonra usanmış, yazmaktan vazgeçmişim. İyi ki ince bir defter seçmişim...

3 Eylül

Hava bulutlu, durgun. Kısa kollu yün fanilamı giydim. Sabaha karşı hava adamakıllı soğudu.

–R'nin aklıyla– çiçek versin diye sulamadığım, bir türlü kıpkırmızı, hattâ fes rengi çiçeğini açmayan sardunyanın yaprakları pörsümüş, sararmış. Besbelli çiçek açmadan mevsimi kapatacak.

Saat ona doğru –güneş saatiyle dokuz– hafiften güneş çıktı. Balkondan ayrılamadım.

Akşamüstü: Çınar yapraklarının uçları hafiften sarımtırak kızarmış.

4 Eylül

Güneşli bir gün.

Atkestanesi ağacının da yaprakları hem kızarık hem sararık. Atkestaneleri dikenli, zümrüt yeşili keselerinde ortaya çıkmışlar bile. Yaprakları aralayarak görünmek istiyorlar.

5 Eylül

Kestanenin ve çınarın yaprakları biraz daha sarardı. Çınara saldırmış sarmaşığın yaprakları henüz yemyeşil. Yaban incirler hep meyve vermiş.

6 Eylül

Dün gece sabaha karşı havaların iyice serinlediğini hissettim ve eski yün kazağımı giydim. Battaniyeyi çıkartmak gerekecek.

Ziya Osman Saba'nın sonbahar dizeleri üzerine bir yazı yazmış mıydım, yazmamış mıydım, bir türlü hatırlayamadım. Yine de "İlk Yağmur Damlası" gibisinden bir ad belirip yitiyor.

"İlk Yağmur Damlası"nı yazdım ya da yazmadım; ortaokulda bu güz şiirleri için kavrulup kaldığım aklımda. Günlerce süren bir içe kapanış, âdeta melankoli nöbeti.

7 Eylül

Akşamüstleri rüzgâr çıkıyor. Güneş saatine rağmen gün erken kararıyor.

Karşı bahçede kırmızı, pembemsi kırmızı meyve vermiş bir ağaç var. Ne ağacı olduğunu çıkaramadım.

Esinti sertleşiyor. Arkamdaki pencereyi –balkonda– kapatmam gerekecek.

Güz başlangıcını, bu akşam serinliğini, bu akşam yelini seviyorum. Gizli bir mutluluk veriyor. Hattâ yaşamak coşkusu duyuyorum. Belki bu yüzden sonbahar bana hüzün vermiyor artık.

Balkonda kitap okuyorum. Pencereyi kapamadım. Üşümek de yaşamak sevinçlerinden. Pencereden umutsuz bir karasinek giriyor, dolanıyor, sondaki pencereden çıkıp gidiyor.

Saat yirmi bir otuz. Yan bahçeye bakan evlerden birinde çatal-bıçak, tabak-çanak şıngırtıları. Kesik kesik konuşmalar ve yükselen kahkahalar. "Sırtına bir şey al" diye sesleniyor, bir kadın.

9 Eylül

Manav, "Bamya alacaksanız alın, son artık" dedi. Sanki bütün yaz hep bamya almışım gibi, son bamyalardan yarım kilo aldım.

'Son turfanda'yı hatırladım. 'İlk turfanda' gibi bir de son turfanda vardı. Yazın kışın meyveleri, sebzeleri iç içe geçmemişti. Patlıcan, kabak kışa doğru el ayak çeker, karnabahar, lahana tezgâhlara kurulurdu.

Demek bamya hâlâ mevsimlik sebze. Ama onun da turşusunu yapıyorlar. Eskiden iplere dizilmiş kuru bamyalar manavlarda göz okşardı.

10 Eylül

Sarıyer'e, Aquarius'a gittik. Çingene palamutları büyümüş. Takoz kesimli palamut ızgara, kırmızı soğan, roka salatası.

Ortancanın yaprakları arasından gece vakti bir arı çıktı. Güçlükle uçuyordu.

11 Eylül

Gece bir süre balkonda oturdum. Rüzgâr, esinti ince ve hoştu.

Atkestanesinin yaprakları biraz daha kızıllaşmış. Fakat meyvelerin keseleri hâlâ yemyeşil.

Sonbaharın kendine özgü bir sessizliği olup olmadığını düşündüm. Fakat bu sessizlik belki bende, içimde.

Edip Cansever, "Eylülün sesini işitiyorum" demişti. 1970'lerin sonu, 1980'lerin başı olmalı. Arnavutköyü'ndeki Kaptan'da mıydık? Bir gün "Eylülün Sesiyle" yayımlandı:

Herşey o kadar dokunaklı ki
Eylülsem, istemeden kırılıyorsam bazen
Dağınık, renksiz bir mozayık gibiysem...

14 Eylül

Yolda giderken yepyeni ve özenle yapılmış bir karınca yuvası gördüm. Mevsimi değilken. Bu beni çok şaşırttı. Durup bekledim, yuvaya girip çıkan tek bir karınca görmedim.

Birden sona eriyor günlük; 14 Eylül'den sonrasını yazmamışım. Daha yağmur bile yağmamışken kesmişim. Yağmursuz güz günlüğü mü olur!

Perdeler açılırken...

Tiyatrolar perdelerini açtı... Bu söz, bu başlık, bir zamanlar, gazete sayfalarında beni ne kadar heyecanlandırırdı! Ekimle bir-

likte tiyatro mevsimi başlar; hem Istanbul Şehir Tiyatrosu, hem özel tiyatrolar, şehrin dört bir yanında, yeni sezon için hazırladıkları eserleri seyirciyle buluştururlardı...

Sonradan arşivleri tarayıp mevsimin tarihini saptadım: 1956 sonbaharıymış. Cihangir'de oturuyorduk. İstanbul o zamanlar daha yeşertili, daha az apartmanlı, daha az gökdelenli, daha az rezidanslı olduğundan sonbahar da daha kızartılı, daha sarartılıydı.

1956 sonbaharında hayatımda ilk kez 'büyükler için' sahnelenen bir oyun izlemeye, Şehir Tiyatrosu'nun Yeni Komedi bölümüne gitmiştim. Yeni Komedi, Beyoğlu'nda karanlık kaderine yenik düşmüş Emek Sineması'nın bitişiğindeydi ve Yeni Komedi'nin kaderi Emek'ten çok önce karardı.

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun iki önemli salonu vardı: Andığım Yeni Komedi, bir de bordo kadife perdeli, hep ahşap gıcırtılarıyla donanmış, Scala'nın minyatürü Tepebaşı Dram. Tepebaşı Dram günün birinde anlaşılmaz bir sebeple yanıp kül olacaktı.

Yeni Komedi'de *George Washington Bu Evde Kalmıştı*'ya gidiyorduk; annem, teyzem, ablam ve ben. Cumartesi ya da pazara rastlayan bir matineydi. Biletler günlerce önceden alınmış, tiyatroya gidebilmek tören havasma sokulmuştu. Daima şık giyinen teyzem, herhalde, Sıraselviler'in başındaki Nazaryan'ın yapımı, hani şu yüksek ökçeli, sivri topuklu, kenarlarına yılan derisi bordürler geçirilmiş iskarpinleriyle önden yürüyordu.

Çocuklar için yaş sınırına erişemediğimden, içeriye alınmamam tehlikesi söz konusuydu. Pek heyecanlı, pek endişeliydim. Neyse, öyle bir şey olmadı. Geniş basamaklı merdivenin fuayeye indiği girişte, ünlü tiyatro sanatçılarının fotoğrafları asılıydı. Her biri gülümsüyor, dalgın, hülyalı bakıyor; her biri, biz ölümlülerin dünyasında efsanelik kişilikler fısıldıyordu.

Derken kapılar açıldı, salona girdik. Kim bilir kaç kez yazdım, ama öz 'duygu'sunu aktaramadım: O iki perde! Biri dore, ötekisi safir mavisi, ilki atlas, ikincisi kadife. Atlas dore kat kat toplana-

rak yukarıya çekiliyor, sonra safir mavisi kadife iki yana ağır ağır açılıyor...

George Washington Bu Evde Kalmıştı'dan ne mi hatırlıyorum; balkonlu bir dekor kalmış aklımda. O balkon hiç silinmez. Çünkü evlerimizin 'bildik' balkonlarından farklıdır, tiyatro, dekor balkonudur!

Sonra oyuncular beliriyor. Meselâ, papyonlu Reşit Baran'la çiçekli emprime elbiseli Bedia Muvahhit. Çok genç Alev Gürzap (o zaman soyadı başka). Berjer koltukta uyuklayan o adam, büyük aktör Behzat Butak olabilir mi? Eserin yarısını anlıyor yarısını anlamıyorum ama, bir tiyatro oyununda oyuncuların hayat verişine şaşıp kalıyorum. Meselâ, Reşit Baran'ın küçük küçük gülüşleri, hayret nidaları yarım yüzyıl sonra da kulağımda yankıyıp durur...

İşte ışıklar karardı. Salon artık alaca aydınlık bile değil. Ne var ki, başka, 'bambaşka' ışıklar sahneyi hafiften, ince ince çoğalarak aydınlatıyor, perde açıldı, oyun başlıyor!

Bu oyun *George Washington Bu Evde Kalmıştı* olabileceği gibi, 1956-57 sezonunda izlediğim, her birinden bugüne kadar sürüp gelmiş hatıralarla donandığım, *Ben Çağırmadım* da olabilir, ya da Reşat Nuri'nin eşsiz 'diktatorya eleştirisi' *Tanrıdağı Ziyafeti* de.

Ben Çağırmadım'da Vasfi Rıza Zobu, Gönül Ülkü, Nezahat Tanyeri oynuyorlar. Darülbedayi günlerini bilen babam, Vasfi Rıza'nın çok büyük bir komedyen olduğunu söylüyor. Bunları eve dönerken konuşuyoruz. Ben, bir yandan da, *Ben Çağırmadım*'ı sahne sahne yeniden görür gibiyim. Bilmem neden, tüylerim diken diken oluyor ve bir gün aktör olmaya karar veriyorum. (Aktörlüğün yetenek işi olduğundan elbette haberim yok.)

Gelelim *Tanrıdağı Ziyafeti*'ne. Bu, önemli, önemi üzerinde –ne yazık ki– durulmamış eserden o tarihte hiçbir şey kavrayamamış, anlayamamıştım. Hepi topu yedi sekiz yaşımdayım. Fa-

kat etkisi sürdü. (Tiyatro sanatının etkisi altına girmiştim; oyunlar belleğime çakılıp kalmaktaydı.) Nice yıllar sonra, *Tanrıdağı Ziyafeti*'ni okudum. Yeteneğim el verdiğince bir şeyler yazmaya çalıştım. Bu büyük politik taşlamanın hâlâ gündeme getirilmemesi, bence, akıllara durgunluk verici...

Ertesi mevsim seyrettiğimiz bir oyun, *Ayda Bir* adını taşıyordu. Yazarı Fransız'dı; kim, unutmuşum. Tersine çevrilmiş vodvil, güldürü havasında başlıyor, buruklaşıyor, içlileşiyor, son perdede tiyatroda ilk kez gözyaşı döküyorum! Gözyaşlarımı tutamıyorum.

Ayda Bir'in üç başoyuncusu var: Şaziye Moral, Reşit Baran, Şadıman Ayşın. Üçü de artık aramızda değil. Ama seslerini yine işitiyorum, mimikleri, jestleri gözümün önünde. O kadar ki, yıllarca benimle yaşayan *Ayda Bir*'i, 1991'de *Mavi Kanatlarımla Yalnız Benim Olsaydın*'da yazmaya didindim. (Tabiî, kimsenin ilgisini devşirmedi.)

Bu oyun, 'yasak aşk' hikâyesi. Yıllanmış, göçmekte olan, tekdüzeleşmiş bir evlilik; orta yaşı aşkın kocanın, her ay, yalnızca bir akşam gördüğü, yalnızca baş başa yemek yediği genç bir kadın ve platonik bir aşk.

1970'lerde Şaziye Moral'la tanışmıştım. Değerli oyuncu *Ayda Bir*'i unutmayışımdan, hele kendisinin bir sahnesinden etkilenişimden buruk mutluluk duymuştu. "Tiyatro" diyordu, "işte böyle, hafizadaki izlerden ibaret. Sonra hatırlayanlar ölünce..." İşte ölmeden yazmaya çalışıyorum...

Perde açılıyor! Her açılışta yeni oyunlar, yeni eserler. Her biri yeniyetmelik, ilkgençlik dönemlerine inceliklerle örülü dünyalar sunuyor.

Haldun Taner'in tarihle bugün arasında gelgitli oyunu *Lütfen Dokunmayın*'ı –bendeki etkiler, etkilenişler açısından– nasıl yorumlamalıyım?

Tarih, Osmanlı tarihi. Meşhur Baltacı Mehmed Paşa'yla Rus çariçesi Katerina Prut olayında neler yaşadılar? Haldun Bey, bey-

lik yorumların, irdeleyişlerin karşısına farklı bir söylemle yaklaşıyor, resmî tarihin hor gördüğü Baltacı'yı yeniden değerlendiriyordu. O günlerde *Lütfen Dokunmayın* küçük çapta bir olay niteliği edinmişti: Eseri beğenenler, Taner'in görüşünü savunanlar ve Mehmed Paşa'ya hoşgörüyü dehşetle reddedenler.

İtiraf edeyim ki, *Lütfen Dokunmayın*'ı, 1960'larda aval aval seyretmiştim. Bugün, 2010'da yazarın yenilikçi tutumunu göz ardı edemem.

Hangi mevsim; Cevat Fehmi Başkut'un yeniden sahnelenen *Paydos*'unda hıçkıra hıçkıra ağlıyorum. Komedyen Vasfi Rıza Zobu bu kez dram oynuyor! Yeni Komedi'nin balkonunda babamla ikimiziz, cumartesi suarede. Tiyatro tıklım tıkış dolu.

Necatigil *Paydos*'u özetlerken, "Üç perdelik oyunun kahramanı Murtaza Bey, tek odalı bir evde oturan, elli beş yaşlarında bir ilkokul öğretmenidir" diyor. "Karısı Hatice Hanım, oğulları Rıdvan'ı, bakkal Hacı Hüsamettin'in konağına içgüveysi vererek rahata kavuşma hülyaları kurmaktaysa da, bakkal, kızını ancak bir bakkal oğluna verme kararındadır."

Öğretmen Murtaza'nın başarısız bakkallığı sahnesi bugün, yarım yüzyıl sonra ezberimde.

Yine o sıralar: Tenneesse Williams'ın *Dövme Gül*'ü. Başrolde Şirin Devrim. Sahnede başkalarınca anlaşılmamış, yapayalnız bir kadın, tam bir Tenneesse Williams kişisi. Yıllardan 1963 olmalı.

Tiyatro artık beni ben kılmakta...

1960'larda, hattâ 1970'lerde İstanbul'da tiyatro gerçekten saygın, kitle üzerinde etkisi güçlü bir sanattı.

Sözgelimi, Atlas Sineması'nın pasajındaki Küçük Sahne. Küçük Sahne'nin başlangıç, kuruluş öyküsünü, ilk dönemlerini Sadri Alışık'tan çok dinledim. Sinemada öylesine ünlenmiş, sinema sayesinde bütün Türkiye'nin sevgilisi haline gelmiş Sadri Alışık tiyatrodan söyleşirken, âdeta törensi bir havaya bürünürdü. Değişmez gözağrısıydı tiyatro. Sinema anılarını pek öyle 'huşû içinde' anlatmazdı.

Coşkuyla hatırladığı Küçük Sahne'de Münir Özkul'dan Mücap Ofluoğlu'na, Nevin Seval'dan Heyecan Başaran'a, kimlerle, ne anılarla, her şey sanki dipdiri ayaktaydı. Sadri Bey'den biz seyircilerin hiçbir zaman bilemeyeceğimiz, dünyasına sızamayacağımız aktör hayatını dinliyordum. Küçük Sahne'deki gösterimlerden sonra, o zamanki Beyoğlu'nun bohem hayatı başlıyordu...

Benzeri duyarlı anılar, Mücap Ofluoğlu'nun *Bir Avuç Alkış* kitabındadır. Sahnede görüp alkışladığımız, hayran olduğumuz bu aktörler, kişisel yaşamlarında âdeta hep tiyatro için yaşamışlar. Perde onlar için bambaşka duygularla, duyarlıklarla açılıyor. Bizler sadece madalyonun bir yüzünü görebiliriz...

Şehir Tiyatrosu dışında, seyircisi olduğum ilk özel tiyatro Muammer Karaca'nın Karaca Tiyatrosu'ydu. Evdekiler Muammer Karaca'nın büyük bir 'halk komiği' olduğunu söylüyorlar. Seyredeceğimiz eserde farklı bir oyun anlayışı karşımıza çıkacak: Oynayışta, sanatkârlar, yer yer metin dışına çıkacak, doğmacaya, o zamanki deyişle 'tuluât'a ağırlık verecekler.

Karaca Tiyatrosu'nun unutamadığım yapımları arasında, Adile Naşit'li, Gülriz Sururi'li *Cibali Karakolu* var. Ana-kız Adile Naşit'le Gülriz Sururi, yarın on iki matinesinde seyredecekleri *Âvare* filminde yemek üzere yaprak dolma sarıyorlar! Muammer Karaca bir oyunda prenses rolüne çıkacak; süslü püslü, daha doğrusu birbirinden şatafatlı rüküş giysilerle seyirciyi kırıp geçirecek.

Cibali Karakolu'ndan dönüşte Gülriz Sururi'nin çok ünlü bir tiyatrocu aileden geldiğini öğreniyorum. Gülriz Sururi'nin bir de iri siyah gözleri çok ünlü.

Şimdi, bu anılar bende art arda canlanadururken, bir başka gerçek halk tiyatrosuyla baş başa kalıyorum: İstanbul Tiyatrosu. Gülriz Sururi'nin ünlü akrabaları orada birlikte oynuyorlar: Lutfullah Sururi, Celâl Sururi, Ali Sururi. Bu ustalar, bu topluluk, İstanbul'un her kesimine tiyatroyu sevdirmektedir.

İstanbul Tiyatrosu'nda Toto Karaca sahneye çıkar çıkmaz alkış ve kahkaha birbirine karışır. Türkiye'nin büyük operet yıldızı

–yurt çapında pek çok turneye çıkmıştır– Toto Karaca'nın kaşını gözünü oynata oynata, kendine özgü öyle bir konuşması vardır ki, seyirci her yeni oyunda ille aynısını bekler, Toto Karaca'yı bu halleriyle değişmez özlemleri arasına katardı.

Toto Karaca'nın ölüm haberini yine çok üzülerek hatırlıyorum: Yeni zaman gazeteleri bu ölümden sadece "Cem Karaca'nın annesi öldü" diye söz açtı. Kimdi, operetlere, tiyatromuza hizmeti neydi, hattâ Cem Karaca'nın siyasî sebeplerle yurtdışında kaldığı günlerde, oğlunu kurtarma çabası, hepsi hepsi unutulmuştu...

İstanbul Tiyatrosu aslında bir kahkaha şenliğiydi. Sanatçılar bir kahkaha yarışma çıkarlardı. Sururilerin, Toto'nun alkışı dinmeden, Alev Sururi'nin, Muzaffer Hepgüler'inki başlardı.

Muammer Karaca siyasî hiciv ustasıdır. İstanbul Tiyatrosu durum komedisine, havası yerli vodvile ağırlık verir. Tam o sıralar, Şehir Tiyatrosu'ndan kırgınlıkla ayrılan Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan çifti kendi topluluklarını kurdular. Onlar, hayatı mutlu kılmak isteyen, yer yer romantik güldürülerle bizi artık yıllar yılı sevindireceklerdi.

Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu için çok yazdım. Fakat perdeler anılarımda açılırken, bir kez daha anmak istiyorum. Topluluk, uyarlama güldürülerde bile, İstanbul hayatını, İstanbul'un hemen her çağdaki kozmopolit dünyasını yansıtırdı. Değerli Gazanfer Bey'in ölümüyle birlikte, diyebilirim ki, o anlayış sona erdi, o üslûp sonrasız noktalandı. Yerinmemek elde değil.

Hangi mevsimdi, Küçük Sahne'de yeni bir dönem başladı. O günlerin gencecik tiyatro adamı Haldun Dormen ve arkadaşları birbirinden ışıltılı oyunlarla İstanbul seyircisini Beyoğlu'nda ağırladılar.

Meselâ Refik Erduran'ın çok renkli, çok anlamlı oyunu, *Cengiz Han'ın Bisikleti*'nde ustalığına erişilmez Ulvi Uraz! Eseri seyrederken oturduğum koltuğu –ikinci sıra, ortalarda– bile ha-

tırlarım, değil ki oyunu, Ulvi Uraz'ı, Ayfer Feray'ı, Yıldız Alpar'ı, sahneleri, kostümleri, dekoru unutayım...

Ulvi Uraz'dan başka oyunlar da seyrettim: *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*, *Zabit Fatma'nın Kuzusu*. İlki Haldun Taner'in, ikincisi Oktay Rifat'ın. Ulvi Uraz göz kamaştırıcı bir aktördü.

Yitirdiğimiz bu tiyatro adamları, Tanerler, Oktay Rifatlar, Ulvi Urazlar, ötekiler, adlarını anamadıklarım, onlar, bizim kuşağın yetişmesinde, sanatla haşır neşir olmasında baş rol oynadılar. İstanbul'da tiyatro, dediğim gibi, gerçekten anlam yüklüydü.

Yalnız İstanbul'da mı? Ankara'ya giden tanışlarımız, dönüşte, Devlet Tiyatrosu'nda izledikleri eserleri övünçle anlatırlardı. Ankara'da olup, bu oyunları izleyemediğime üzülürdüm. Üstelik, ablam lisede öğrenciyken, Ankara'ya dayımlara gitmiş, dayımlar ablamı bir iki gece tiyatroya götürmüşler. Dönüşte ablam anlatmış, tiyatroların salonlarını bile anlatmış, ben de hayallerimde yaşatmaya çalışmıştım.

Nahid Sırrı Örik'in 1946 basımlı *Kıskanmak* romanında Seniha bütün günler İstanbul gazetelerinin tiyatro havadislerini tarar. İşin tuhafı, Seniha 'Zonguldak'tayken, 'İstanbul' tiyatrolarının neler sahnelediğini takip etmektedir. Tiyatro o zamanlar 'bir numara'dır, 'yükselen değer'dir.

Bu aşamaya adım adım ve nice mihnetlerden geçilerek gelinmiş. Bazı tiyatro tarihlerimizin –çok haksız yere– hor gördüğü, geçmişteki Ermeni sanatkârların hayat hikâyelerine dalıp gitmek yeter. Bir bakıma bizde tiyatronun kurucusu Ermeni sanatkârların yükseliş-düşüş tarihçeleri, birkaç romana konu olabilecek kadar zengin ve acıklı.

Halid Ziya Uşaklıgil, hem *Nesl-i Âhîr*'de, hem *Kırk Yıl*'da tiyatroyu sanatların gözdesi olarak görüyor. Operetlere tutkusu uçsuz bucaksız. İleri yaşta yazdığı bir mektupta hâlâ operet şarkılarını ezbere hatırladığını söylüyor.

Refik Ahmet Sevengil'in *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu*, Cumhuriyet'in tiyatroya verdiği önemi belgeler. O günkü vilâyetler tablosunda hemen her vilâyette bir tiyatro açılmasına gayret edildiği çok açık seçiktir. En olmayacak mekânlar bile bu uğurda tiyatro binası kılınır. Okullar için ille bir sahne, küçük bir salon gereksinilir.

Tiyatroların turneleri ya da şehir şehir dolaşan kumpanyalar çok geçmeden öykülerde, romanlarda yansımalarını bulacaktır. Sabahattin Ali'nin, Sait Faik'in, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, İlhan Tarus'un hüzünlü kumpanya hikâyeleri, meraklısı için, bugün de çok şey dile getiriyor. Reşat Enis'ten Necati Cumalı'ya 'tiyatro romanları'nı hatırlatayım. Burhan Arpad ise tiyatro edebiyatımızda başlı başına bir isim. Burhan Arpad'm emeğini ilerde mutlaka yazmak isterim.

Şimdilik perdeyi kapatıyorum.

İkinci Bölüm

İSTANBUL'DA EDEBİYAT

Nesl-i Ahîr'de sönen İstanbul

Halid Ziya Uşaklıgil'in son romanı *Nesl-i Ahîr* acar dizicilerin gözünden kaçtı. Oysa dört dörtlük televizyon dizisi için, üstelik birkaç yıllık malzeme! Belki bu eserden habersizler.

Kitap kurdu geçinmeme rağmen, *Nesl-i Ahîr* benim de karşıma epey geç çıktı. Ankara'daydım; yirmilerimde. *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* antolojisi yeniden yayımlanıyordu. Titiz Cevdet Kudret, 1900'lerin *Sabah* gazetesine ulaşmış, yarım kalmış bilinen –nasıl öyle biliniyorsa?– *Nesl-i Ahîr*'in izini sürmüş ve romanın bilmem kaçıncı tefrikada "Hitâm"la noktalandığını saptamış.

Mesafeli, ölçülü Cevdet Bey büyük bir coşkuyla anlatıyordu. Antolojisinin yeni basımında Halid Ziya'nın son romanı geniş değerlendirmeyle yer alacaktı.

Bilgi Yayınevi'nin Tunalı Hilmi'deki yönetim yerini, Cevdet Kudret'in küçük odasını yine görür gibiyim. *Nesl-i Ahîr*'i bir an önce okumak istiyorum! Ne var ki, Cevdet Kudret'in seçtiği alıntılarla yetinmek zorundayım: Eser yeni yazıya aktarılmamış.

Cevdet Bey, "Dağınık, işlenmemiş bir roman" diyor. Bir yandan da "kimi önemli sorunlar"ı deşmek istemiş Halid Ziya'dan söz açıyor. Nitekim değerlendirmesi bu yöndedir. Bir yanda Abdülhamid döneminin istibdadından bunalmış 'aydın'lar, bir yanda bireysel ilişkiler, fonda İstanbul; Cevdet Kudret'e göre, roman, *Aşk-ı Memnu*'un ve *Kırık Hayatlar*'ın birleşmesini andırır havada.

O, önemli sorunlarda Halid Ziya memleket, millet gibi "genel kavramlar"dan öteye gidememiş. Hattâ "bir nutuk havası" esiyor. Sonra ilginç bir iddia: "Bunu, olsa olsa, (Halid Ziya'nın) Batı edebiyatında toplumsal olayların nasıl işlendiğini gösteren örnekleri görememiş olmasıyla yorumlayabiliriz."

İddiaya katılmak bence imkânsız, *Madame Bovary*'yi okumuş, özümsemiş Halid Ziya, *Gönül Eğitimi*'ni gözden ırak tutmamıştı. *Hikâye* adlı incelemesi, romancının, daha genç yaştayken Batı edebiyatını iyice kurcalamış olduğunu belgeliyor.

Dahası, Cevdet Bey'in yorumu, büyük romancının bütün başarısını, Batı edebiyatının bireysel ilişkileri ustaca işlemiş eserleri özümsemiş olmasma indirgiyor, bilerek ya da dil sürçmesiyle. Bence buna da katılmak hayli güç.

1910'da Ahmed Hâşim –tefrikasından okuduğu– *Nesl-i Ahîr*'i yerin dibine batırıyor. Gençlerden bir şey beklemeyiniz diyor; dünün ustaları "*Nesl-i Ahîr* hikâyesi gibi harikanın taban tabana zıddı olan gülünç ve merhamete şâyan eserler meydana" getirirken, gençlerin toyluklarını hoş görelim...

Baştan sona okumayı özlemle beklediğim *Nesl-i Ahîr* nihayet 1990'da, Şemsettin Kutlu'nun sadeleştirmesiyle –*Son Kuşak* olarak– yayımlandı. Kitabı hemen edinmiştim; tam okumaya başlayacaktım ki, Halid Ziya'yı en ince ayrıntısına kadar incelemiş Zeynep Kerman'ın uyarısı geldi: Bu sadeleştirme çok kötü yapılmış, eserin özünü zedeleyecek kadar...

Bir on dokuz yıl daha beklememiz gerekecekmiş. *Nesl-i Ahîr*'i şimdi Alev Sınar Uğurlu'nun özenli yayına hazırlayışıyla

okuyorum (Özgür Yayınları). Ahmed Hâşim ne kadar haksızlık etmiş, kestiremiyorum.

Gerçi romancının kendisi, *Kırk Yıl*'da anılarını dile getirirken, bu son eseri için üzüntülerini söyler. *Nesl-i Ahîr*'e büyük bir istekle başlamıştır; "bir tefrika tuttur"muştur, heyecanla yazmaktadır. Derken umulmayan olaylar çıkagelir; roman rotasından uzaklaşır, romancı ise durumu bile bile tefrikayı sürdürür.

Kırk Yıl'ın yazılış günlerinden geçmişe bakan Halid Ziya artık pişmanlık duymaktadır. Yirmi, otuz sayfa ya kalacaktır yarına, ya kalmayacak, *Nesl-i Ahîr* de silinip gidecek... Bu yazıklanışta Cevdet Kudret Fecr-i Âti'cilerin olumsuz eleştirilerinin de rol oynadığı kanısında.

Beni şaşırtan, düşündüren başka şeyler söz konusu, *Nesl-i Ahîr* sanki bir yorgunluk dönemi romanı. Büyük, önemli eser vermek isteyen romancı, dönmüş dolaşmış, eski yazdıklarının izdüşümleriyle yol almak istemiş. Neden olmasın? denebilir. Her romancıda, her hikâyecide bazı temalar, hattâ bazı sahneler, duyuşlar yeniden karşımıza çıkar. Belki saplantılı, ama bir yandan da pekiştirici. Halid Ziya ise, 'sönük' tekrarlara sürüklenmiş.

Roman hayli çarpıcı bir deniz yolculuğu sahnesiyle başlıyor. Vapurdan az sonra ayrılacak kişiler arasında, sezdirili bir göndermeden anladığımız gibi, Pierre Loti'nin esin kaynağı iki genç hanım var: *Les Desenchantées*'nin (Mutsuz Kadınlar) kahramanları.

Halid Ziya fırsat bilmiş; bizi çok sevdiği ileri sürülmüş Loti'nin bize, Doğu'ya, payitaht İstanbul'un kadınlarına ne kadar yalınkat baktığını, egzotik bir roman uğruna gerçekliği nasıl çarpıttığını, vurgulaya vurgulaya belirtmiş. Yetinmiyor; Loti'nin özel hayatına istihzalı göndermelerle yaklaşıyor.

Gelgelelim, çok geçmeyecek, kendisi de Sultan Hamid dönemine çok benzer önyargılarla yaklaşacak: Yalnızca istibdat. Fakat bu müthiş istibdadın sebepleri üzerinde hiç durulmamış.

Nesl-i Ahîr'de hor gördüğü Pierre Loti, Uşaklıgil hızını alamamış olacak ki, *Saray ve Ötesi*'nde bir kez daha karşımıza çıkar:

Aynı yapmacıklı hal tavır, aynı süslü püslü, gülünç kılık kıyafet, hattâ gizli bir makiyaj.

Nesl-i Ahîr'in Halid Ziya'sı sayılabilecek Süleyman Nüzhet ise şöyle çiziyor *Aziyade* romancısını:

"... İstanbul'da senelerce yaşayan, Mahmutpaşa kahvesinde nargile ve okkalık fincanlarla kahve içen, Eyüp'te ev tutup bir Türk efendisi hayatıyla yaşayan, bütün şehrin sokaklarını 'Bestur! Bestur!' (destur) diye dolaşan, Göksu'da kiklerle elli yaşının mukavemetsûz cevazini (önüne geçilemez isteklerini) gezdiren şair..."

Saray ve Ötesi'nde adı sanı verilmiş Pierre Loti'yle bu şair yan yana okunduğunda, "yanakları, dudakları boyalı altmışlık bir Fransız muharriri"nin Halid Ziya'daki yansıması daha seçik belirebilir. Aynı muharrire, Abdülhak Şinasi Hisar'ın İstanbul ve Pierre Loti'deki yaklaşımı ise tepeden tırnağa farklı...

Demin Süleyman Nüzhet'te Halid Ziya'yı aradım. Çünkü, Nüzhet'in yetişme yıllarından hatırladığı İstanbul, İstanbul'da sahne, operet hayatı, özellikle *Angot'un Kızı*'ndan "Angot kadının benim kızı, benim kızı / Soyuna çeker Angot'un kızı, Angot'un kızı" şarkısı sonradan *Kırk Yıl*'da bir kez daha karşımıza çıkar ve artık doğrudan doğruya çocuk Halid Ziya'nın yaşadıklarıdır.

Öyleyken, *Nesl-i Ahîr* bir yandan eski romanlara geri dönülerek yazılmış, Süleyman Nüzhet'te *Aşk-ı Memnu*'un Adnan Bey'i diriltilmek istenmiş, *Kırık Hayatlar*'dan sahneler tekrarlanmış; bir yandan da, *Nesl-i Ahîr*'de 'harcandığına' inandığı bazı bölümleri, Halid Ziya, *Kırk Yıl*'a, *Saray ve Ötesi*'ne aktarmış.

Maskara bir oryantalist olmakla suçlanmış Pierre Loti'nin yanı başında, Nüzhet'in tasvir ettiği –"Sefalet! Her yerde sefalet!"– İstanbul, Halid Ziya'nın pek farklı düşünmediğini, pek farklı 'göremediğini' açıkça belgeliyor. Bir buçuk sayfalık (s. 76-77) bu, on dokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başı İstanbul, Fikret'in "Sis"inden bile irkiltici. Son satırlarını alıntılıyorum:

"Düşünün o şehreminliğini ki eline verilecek süpürge ile bütün memleketin sefil ve mülevves (kirli) şeylerini kaldırıp bir tarafa atsın. Bu memleketten ne kalır bilir misiniz? Temiz olarak kalabilecek şeylerle bir Kadıköyü zor vücuda gelir. Bu hıyanet olur, koca payitahtı bir köy yapmak!"

Sözler, Büyükada'daki öğle yemeğinde söylenmekte, yakınan kişiler birazdan yemeğe başlayacaklar: "Size o kadar mükellef bir ziyafet veremeyeceğim: Soğuk kuzu kızartması, piliç kebabı, fırın makarnası, armut, elma, kayısı, o kadar..."

Yine de Hâşim'e aldanmamalı: *Nesl-i Ahîr*'in gerçekten etkileyici pek çok sayfası var.

Bir Hüseyin Rahmi monografisi

Bazı kitapları alırken pek heyecan duymazsınız. Hattâ niçin edindiğinizi bilmezsiniz; kitaptır, bir ev gereksinir, raf köşelerinde kalmasın...

Üstelik, Refik Ahmet Sevengil imzalı *Hüseyin Rahmi Gürpınar* monografisi raf köşelerinde değil, sokak ortasında, kaldırım üstündeydi. Bunlar ilkgençlik yıllarım, kırk beş yıl öncesinin İstanbul'u, kaldırımlarda, İran Konsolosluğu'nun arka duvarının hemen altında, bir dolu küskün, "ne alırsan bir liraya!" kitaplar.

Kırk beş yıl sonra da tümü gözümün önünde: İşte Refik Ahmet Sevengil'den *Utanmaz Adam* romancısının mahcup fotoğrafiyla bezenmiş *Hüseyin Rahmi Gürpınar*'ı, Esat Cemal Paker'in *Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, Semih Mümtaz S. imzalı *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler*, çağdaş edebiyatımızın tek 'geçmiş zaman rüyaları' yazarı Abdülhak Şinasi Hisar'dan *Fahim Bey ve Biz*, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, *Boğaziçi Mehtapları*, vb. Hepsinin "nâşir"i İbrahim Hilmi Çığıraçan / Hilmi Kitabevi İstanbul.

Otuzlardan, kırklardan, ellilerden kitaplar. Ne olmuş da böyle kaldırımlara düşmüşler? Yanıtını çok sonra Çelik Gülersoy'dan

öğrenecektim. Çelik Bey, Hilmi Kitabevi'nin dağılıp gidişini, elbette bir matem havası içinde, bir yaz günü, kuşluk vakti, Malta Köşkü'nün taraçasında anlatacaktı.

Birdenbire ikimiz de Abdülhak Şinasi Hisar için telâşa düşecektik. Çünkü *Çamlıca'daki Eniştemiz*'in yazarı 1963'te ölüyor. Öyleyken, eserlerinin duvar kenarlarında okur beklediğini mutlaka işitmiş, belki de gözleriyle görmüş olmalı!

Abdülhak Şinasi, Çelik Bey'in yakın dostuydu. Tabiî bu konu hiç konuşulmamış. Büyük olasılıkla Abdülhak Şinasi kaldırımlardaki kitaplarının sızısını kimselerle paylaşmamış, susmuş, saklamış...

"Ne alırsan bir liraya" aldığım kitaplar, gün gelecek, çok severek okuduğum, çok yararlandığım kitaplar olacaktı. Meselâ, git git, koyu bir Abdülhak Şinasi hayranı kesilecektim. *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler* imparatorluğun son dönemleri için sayısız sahneyle, yaşam sahnesiyle donatacaktı beni.

Hüseyin Rahmi Gürpınar monografisine gelince, onun yeri apayrı. 1944'te yayımlanmış. Arka kapakta şöyle tanıtılıyor:

"Türklerin büyük romancısı Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın hayatı, eserleri, meşhur romanları, edebî mevkii, düşünceleri, felsefesi hakkında en doğru malûmatı ihtiva etmektedir. Yazan: Refik Ahmet Sevengil, Fiatı 125 kuruş."

Kitap, "Çığıraçan Büyük Adamlar Serisi"nden çıkmış. Monografi uzun süre kitaplığımda okunmayı bekledi. Nihayet, 1980'lerin başında okudum. Hüseyin Rahmi'yi "hayatı, hatıraları, eserleri, münakaşaları, mektupları"yla tanıdım. Romanlarından aldığım büyük tat şimdi bu monografiyle pekişiyordu.

Refik Ahmet'e gelince, birinci sınıf bir monografi yazarıydı. Taramadığı kaynak kalmamıştı. Hüseyin Rahmi'yle dostluğundan yola çıkarak, dinlediklerini, yaşadıklarını kaleme getiriyor; bize Hüseyin Rahmi'yle günler yaşatıyordu.

Hüseyin Rahmi anlatıyor: "Yusuf Razi Bey bana bir gün 'Sen sinema makinesi gibisin' demişti. Hakikaten öyleyimdir. Kırk senelik vekâyi aklımda kalmıştır. Geceleri geçmiş senelerin

âdetlerini, usullerini, hadiselerini gözümün önünden geçirir, koltuğumda veya yatağımda kendi kendime eğlenirim."

Sonra, Refik Ahmet, Hüseyin Rahmi'nin "kahramanları"nı saptıyor:

"Abdülhamid devrinin konak efendisi, hanımı, kalfası, dadısı, züppesi, uşağı, hizmetçisi, ahçısı, devlet düşkünü, fakir aileleri.

Meşrutiyet'ten önce ve sonra İstanbul mahallelerinde oturan imam, mütekait, kalem efendisi, tulumbacı, satıcı, namuslu alüfte, sokakta oynayan çocuk.

Umumî harp (Birinci Dünya Savaşı) yıllarında aç kalan, saman ekmeği yiyen, varını yoğunu satıp savan, sonunda sokağa dökülen İstanbullu: Kadınıyla, erkeğiyle, çoluğuyla, çocuğuyla... Mütareke senelerinin Frenk esiri, Frenk mukallidi, soytarı, dejenere, parazit adamı.

Her devirde Anadolu'dan İstanbul'a geçim aramaya gelen ve burada küçük işler tutan kimseler."

Böylesine geniş bir kadroyu romana geçirebilmek için toplumsal hayatın ta ortasında olmak, boyuna yeni yeni insanlar tanımak gerekmez mi? Oysa Hüseyin Rahmi, Refik Ahmet'e gençlikten kalma bir iki arkadaş ismi saydıktan sonra, daha gençliğinden başlayarak, yalnızlığı tercih ediş sebebini anlatıyor:

"Başka hiç kimseyle samimî görüşmedim; herkese karşı soğuk durdum. Bu saydığım dostlarım babamın, teyzemin, büyükannemin vefatlarını, genç yaşımda uğradığım bu bikesliklerin acısını bana hissettirmeyecek maddî mânevî fedakârlıklarla hiçbir akrabanın yapamayacakları iyiliklerde bulundular. Evde tek başına kalmış bir gençtim, onların ailelerine karıştım, anneleri, hemşireleri beni evlâtlarından, kardeşlerinden ayırmadılar. Ev idaresi ve taayyüş gailesinden tamamıyla âzâde kalarak çalışmaya, yazmaya fırsat buldum."

Hüseyin Rahmi'nin günü nasıl geçiyor? Hüseyin Rahmi nasıl çalışır? Heybeliada'dan İstanbul'a ne zaman iner? Hepsi Sevengil'in monografisinde.

Eşsiz romancı en geç on birde yatıyor. Sabahları erken kalkış. Her gün İsveç yöntemi jimnastik, sonra kahvaltı, dokuzda yazı masası başında. Öğle yemeğine kadar yazıyor. Hafif bir yemek; hava güzelse Heybeli'de yürüyüş, hava kötüyse "Fransız neşriyatı"na göz atış. Türkiye'mizde yazılıp çizilenlerin de sıkı takipçisi.

Aynı büyüklükte müsvedde kâğıtlarına yazıyor. Senelerden beri bu alışkanlığı sürüyor. El yazısı adamakıllı okunaklı. Kâğıtlar matbaaya gönderiliyor, dizildikten sonra geri alınıyor ve "mahzen-i evrak"ta saklanıyor. (Kim bilir ne oldu o ilk yazımlar?!)

İstanbul'a çok seyrek iniliyor. Yapılacak işler tamamlandıktan sonra Beyoğlu'na çıkış, ille "Haşet Kitaphanesi"ne uğranılacak, "bazan da mühim bir eğlence olmak üzere sinemaya" gidilecek. Akşam vapuruyla muhakkak adaya geri dönülecek. Yirmi beş yıl böyle sürmüş; yalnız bir gece İstanbul'da kalmış, *Kadın Erkekleşince* adlı oyununun Şehir Tiyatrosu'ndaki ilk temsili için.

Hiç bıkmadım Sevengil'in monografisinde gezintilere çıkmaktan. Hüseyin Rahmi'ye hayranlarından mektuplar geldiğini öğrendim. Hüseyin Rahmi'nin tığ işleri yaptığını öğrendim. Duvarlarında kendi eseri peyzajlar; piyano çalıyor, polka ve mazurkalardan terennümler, misafirlerini kabul ediyor. Bazan uzunca akşam yemekleri, meselâ Reşat Nuri o yazı Heybeli'de geçirmiş ve iki romancı arada bir görüşmüşler...

Sevengil'in çizdiği dünya ilk olarak *Kafes* romanıma sızdı. Sonra *Milliyet* için bir yazı dizisinde, Hüseyin Rahmi'nin Heybeli günlerini, doğrudan doğruya onun adını anarak canlandırmaya çalıştım. O dönemde Enis Batur Yapı Kredi Yayınları Genel Yönetmeni'ydi; Hüseyin Rahmi'nin baş kişi olacağı biyografik bir roman önerdi bana. Epey uğraştım, işin içinden çıkamadım. 2010'da Hüseyin Rahmi, *Bu Yalan Tango*'nun yan kişileri arasındaydı; uzun bir Heybeli bölümünü mutluluk duyarak yazdım. Sevengil'in monografisi olmasaydı nasıl yazabilirdim...

Monografinin yeniden mutlaka yayımlanması gerektiğini birçok yayıncıya söyledim. İlgileneni pek çıkmadı.

Refik Ahmet son sahneyi de anlatmış: "Cenaze 10 Mart 1944 Cuma günü Heybeliada'da yağmur altında Çamlık'taki evinden alınıp aşağıdaki camiye getiriliyor, namazı kılındıktan sonra Büyükada'ya bakan Heybeli mezarlığında eski dostu miralay Hulûsi'nin mezarının üst tarafına gömülüyor." Refik Ahmet, Ankara'da olduğu için yetişememiş...

Reşat Nuri'nin şiirleri

Sermet Sami Uysal'ı *Abdülhak Şinasi Hisar - Hayatı, Sanatı, Eserleri*'yle tanımıştım. Bu güzel kitap 1961'de yayımlanmış.

İlk bölümde Abdülhak Şinasi'yle Sermet Sami Uysal'ın söyleşisi yer alır. 'Irmak söyleşiler' bizde henüz yaygınlaşmamıştır o yıllarda; sonraları, keşke diye düşünmüştüm, keşke daha uzun konuşsalardı, sürüp gitseydi bu söyleşi...

Boğaziçi Mehtapları yazarını bize sevdiren bu eseri hangi tarihte edindim, hatırlamıyorum. Fakat kitaplığımda hep, hemen erişebileceğim bir köşede durdu.

Çok geçmeyecek, *İşte Gerçek Yahya Kemal* karşıma çıkacaktı. Yine Uysal'm hazırladığı, kaleme getirdiği, renkli izlenimler, gözlemlerle bezenmiş Yahya Kemal kitabını da tat alarak okumuştum. Yahya Kemal'in Park Otel günleri bu kitaptadır. *Cemil Şevket Bey / Aynalı Dolaba İki El Revolver*'e bir Yahya Kemal 'sahnesi' yazarken bu kitaptan yararlandım.

Şimdiyse Sermet Sami Uysal imzalı *Eşlerine Göre Ediplerimiz*'i okuyorum, kitabın alt başlığı "Özel Hayatlarıyla Şair ve Yazarlarımız". Timaş Yayınları'nın verimi, "Hatırat Kitaplığı" dizisinden.

Üzülerek belirteceğim: Kapakta yazarın adı, Servet Sami Uysal olarak geçiyor.

Eşlerine Göre Ediplerimiz yarım yüzyılı aşkın bir zaman önce (1954) *Cumhuriyet* gazetesi için kaleme alınmış. Genç Sermet Sami, Cevat Fehmi Başkut'un onayıyla –ünlü oyun yazarı Başkut, o dönemlerde *Cumhuriyet*'in yazı işleri müdürü...– bir liste hazırlıyor ve yarım yüzyıl öncesinin şairlerini, yazarlarını eşlerine soruyor. Ercüment Ekrem Talu'yu kızı Esin Talu anlatıyor.

Uysal, 2010 basımı için, geçen zamandan anıları, dergilerde, özellikle *Varlık* dergisinde kalmış yazıları da eklemiş. Böylece, 1954 sonrasının macerası karşımıza çıkıyor.

Benim ve benim gibi geçmiş edebiyatımıza tutkun kişiler için tadına doyulmaz bir kitap. Dün ve bugün, elimden bırakamadım.

Uzunca girişte, *Cumhuriyet* gazetesi "o eski konakta". Tarihî değeri, anlamı yüksek o eski konak, bugün yarın onarılacak derken, yazık ki harabeye dönmüştü. Şimdi ne durumda, bilmiyorum.

Derken, Sermet Sami'yle birlikte, 1954 Mayıs'ında Levent'e gidiyoruz, "Levent'in o tenha yerindeki villa"ya, Reşat Nuri Güntekin'i eşi Hadiye Güntekin'den dinlemek için. Levent'teki "Çalıkuşu Caddesi"nde –bugün Çalıkuşu Sokağı– "epey ilerledikten sonra", herhalde yepyeni bir ev. Büyük romancı bahçedeymiş, içeriye, misafir odasına geliyor: "Efendim, tavuklar kümesten çıkmışlar. Başkalarının bahçelerine zarar vermemeleri için onlarla meşguldüm..."

Tavuklu kümesli Levent'e dalıp gidecekken, Reşat Nuri'nin hep sessiz yerlerden hoşlandığını öğreniyoruz; Büyükada'daki köşk de ıssızlıklar ortasındaymış. Reşat Nuri daha sessiz, daha ıssız kalabilmek için olsa gerek, eşinin söylediğine göre, romanlarını gece yarısından sonra yazarmış, sabahın dördüne beşine kadar, çalışırken bol bol sigara, kahve içermiş.

Unutulmaz romanlarını yazmak dışında, eli başka işlere de yatkın. Meselâ ufak tefek marangozluk işleri, elektrik tamiri. Hadiye Hanım "Sonra canı istediği zaman gayet spesiyal yemekler pişirir ve bununla âdeta dinlenir" diyor.

Nelerdi acaba?

Çok sevdiğim *Akşam Güneşi*, meğer karşılıksız kalmaya yazgılı bir aşktan esinlenmeymiş. Reşat Nuri Bey, Erenköy Kız Lisesi'nden öğrencisi Neşvet Hanım'a âşık olmuş. Tabiî bu soruşlar, konuşmalar, Hadiye Hanım mutfağa geçmişken...

Fotoğraflar bahçede çekiliyor; ağaçlarda bahar çiçekleri...

Derken, beni enikonu şaşırtan 'şiir' meselesi: Reşat Nuri, Sermet Sami'nin "Birçok romancı, yazı hayatına şiir yazarak başlamıştır. Ya siz?" sorusunu, "Ben de öyle" diye yanıtlıyor, "esasen kızamık gibidir. Hep onunla başlar."

Peki, kızamık şiirler yayımlanmış mı? "Evet... Vaktiyle çıkan muhtelif mecmualarda, ama imzasız olarak. Fakat birçok yakın arkadaşım bile şiir yazdığımı bilmez."

Belli başlı ansiklopedileri, sözlükleri karıştırdım; Reşat Nuri'nin şiirler yazmış olduğu saptanmamış. İlk eseri şu, sonra tiyatro eleştirileri, incelemeleri yazdı, falan. Uysal'ın söyleşisi 30 Mayıs 1954 tarihinde yayımlanmış. Reşat Nuri ününün doruğunda, çok sevilen bir romancı. Bir zamanlar şiirler yazmış olduğu, ne tuhaf, ilgi, heyecan uyandırmamış. Şiirleri okumak isteyenler hiç mi çıkmamış? Dahası, edebiyat tarihçileri bu şiirlerin niçin peşine düşmemişler?!

Reşat Nuri'den şiirler bugün artık tümden yitik.

Peyami Safa –kapıyı "uşak" açmış...– roman yazarken "defterin en iyisini" seçermiş. Eşi Nebahat Hanım, "Bir pasajı kırk defa yazdığı olmuştur" diyor. Bu kez de o defterlerden geriye tek bir yaprak kaldı mı, diye sormadan edemiyorsunuz.

Peyami Safa'nın en sinirlendiği şey, "radyolarımızdaki temsiller"miş. *Fatih-Harbiye* romancısı pekiştiriyor: "Sonra ne Ankara'da ne İstanbul'da piyes seyredebilirim." İddialı, acımasız tespit hemen ardından: "... bizde hakiki bir ruh dramını temsil edecek artisti beş yüz sene beklememiz lâzımdır." Dramın geleneği yokmuş. Buna karşılık "kaba komedilerde" önde gelenlerdeniz: "Bütün komedyenlerimize hayranım. Çünkü Orta oyunu

ve Karagöz geleneği bu artistlerimizde halis Türk esprilerinin yapmacıksız, zorlamasız ifade imkânlarını hazırlamıştır. Bu çeşit komedilere memnuniyetle giderim... Ve Muammer Karaca en sevdiklerimin başındadır."

1950'lerin iyice sonunda ya da 1960'ların başında, Tünel'deki Karaca Tiyatrosu'na ailecek biz de giderdik. Muammer Karaca, gelenekten ne ölçüde yararlanırdı, yanıtlamaya bilgim yetmez; etkileyici, seyircinin nabzını yakalayan, çok usta bir oyuncuydu.

Peyami Safa, Muammer Karaca'yı özellikle andıktan sonra, olanca sivri dilliliğiyle eklemiş: "Diktatör olsaydım, Türkiye'de *Hamlet* oynatan rejisörün kellesini uçururum." Sermet Sami'nin belirttiği gibi, "Türkiye'de Hamlet oynatan rejisör", Muhsin Ertuğrul'un ta kendisi.

Ercüment Ekrem Talu hiç öyle düşünmüyor: ".. Tiyatro sanatkârlarımızdan Muhsin Ertuğrul, sahne sanatının bizde en yüksek, en değerli mümessilidir." Üç beş gün arayla *Cumhuriyet*'te yayımlanmış bu röportajlar kim bilir ne fırtınalı tartışmalara yol almıştı...

Ercüment Ekrem'le kızı Esin, Tokatlıyan Oteli'nde kalıyorlar. "Yeni adıyla hiç kimsenin benimsemediği Konak"... Uysal'ın bilgilendirişi aklımı karıştırdı. Son günlerini hatırladığım Tokatlıyan, Konak adını ne zaman almış? Çelik Gülersoy'un *Üç Otel*'inde iz sürmeliyim. . .

15 Mayıs 1954 akşamı, Ercüment Ekrem, kızı Esin ve Sermet Sami, Tokatlıyan'dan çıkarak, Galatasaray Lisesi'nin tam karşısındaki Degüstasyon'a gidiyorlar, *Sabir Efendinin Gelini* –günümüzü çok ilgilendirmesi gereken bir roman!– yazarı yıllardan beri– Tokatlıyan'da kalıyormuş. Bazı akşamlar Degüstasyon'a gidiliyor. "Ercüment Ekrem, sevgili rakısını yudumlarken; cacık, peynir, badem, çilek gibi nispeten hafif şeyler"le akşamı geçiştiriyormuş.

Doğrusu, Ercüment Ekrem'in İstanbul Radyosu'nda "hem o tatlı, hem her kelimesinde İstanbul'u duyuran ahenkli üslûbuyla"

söyleşi programları yaptığını bilmiyordum. Yazarımız 1956'da ölmüş; hatırlamam imkânsız.

Degüstasyon'da o akşam "pek çok âşina sima"! Edebiyat dünyasından Fikret Âdil, Hüsamettin Bozok; tiyatro dünyasından Mücap Ofluoğlu; spor dünyasından Cihat Arman.

Galiba 1979; Degüstasyon'da Edip Cansever, Fatma Tülin Öztürk, Güven Turan ve ben...

Bir 'Boğaziçi yazarı'...

Refik Halid Karay'ın 1938'den sonraki eserleri edebiyat araştırmacılarının, eleştirmenlerin ya ilgisini çekmemiş; ya da geçmişteki siyasal tutumu dolayısıyla, Refik Halid konusunda yazmayı isteksiz kılmıştır.

Bir araştırmacımız ondan söz açarken, 1939 sonrası eserlerinin para kazanmak amacıyla yazıldığını, yine Refik Halid'in sözlerine dayanarak kanıtlamaya çalışır. Şöyle demiştir romancı:

"Daima para kazanmak için yazdım. Edebiyat benim için yalnızca bir vasıta olmuştur."

1955'te söylenmiş bu söz, bir bakıma, hayli yorucu bir ömrün edebiyatla, sanatla ödeşmesi, ülkemizde edebiyata verilen önemle, değerle hesaplaşması olarak da okunabilecekken; sözün bu –hayli istihzalı– yönü gözden kaçmış. Artık yorgun, ama istihzayı elden bırakmamış Refik Halid konuşmaktadır:

"Ben yaşadığım müddetçe hayata bağlı bir insanım. Benim için bir tepsi dolusu nefis ve buzlu meyveden alınacak zevk, ilerde tadılacak muhtemel zevklerden çok daha mühimdir."

Oysa eserinde o nefis ve buzlu meyveleri, Türkçenin en kıvrak, en zengin anlatımıyla tasvir etmiş; çiçekler, bitkiler, yiyecekler, içecekler konusunda Türk edebiyatının belki de en başarılı natürmort ressamı olmuştur. Meselâ reçeller, turşular onun kaleminden yalnız damak tatlarına ses yöneltmez; reçeller, turşular

şimdi birer göz okşayıcı, yaşam sevinci veren resimdir. Romanlarında, yazılarında karşımıza çıkan sayısız natürmort, klasik bir resim ustasının engin sanatını yansıtır durur...

Necatigil, çoğu gazetelerde yayımlanmış bu yazıları anarken, "mizah, hiciv, fıkra, deneme, sohbet, anı" sözcüklerini kullanıyor. *Kirpinin Dedikleri*, *Üç Nesil Üç Hayat*, *Bir Avuç Saçma*, ötekiler; bugün hepsi yeniden okurla buluşuyor. *Kirpinin Dedikleri*'nin ilk yayımlanışı 1916'da; handiyse yüz yıl geçmiş. Ama orada derlenmiş yazılar bugün de taptaze.

Birçok özelliğinin yanı sıra, Refik Halid gizli bir 'Boğaziçi yazarı'dır.

Daha 1910'lardan başlayarak, Boğaziçi'nin korunması gerektiğine inanır. Boğaziçi'nin kaybolup gideceğini, Boğaziçi sevdalısı Abdülhak Şinasi Hisar'dan epey önce ayırt etmiştir. Geleceğin Boğaziçi'nde eskiyle yeninin kaynaşacağına inanan Ruşen Eşref umutluyken, Refik Halid böylesi umutları hemen hiç duymamış.

O dönemlerdeki yazılarında, Boğaziçi'nde refahı, savaşların ve iktisadî çöküşün yıprattığını özellikle vurgular. Bütün o değerli mimarî eserlerin ayakta kalabilmesi için bol paraya ihtiyaç olduğunu bilir ve söyler. İnsan emeğiyle şekil verilmiş, bezenmiş bitki örtüsünden gelecek adına endişe duyar. Korular, büyük bahçeler, kış soğuklarına kayıtsız limonluklar tehlikenin eşiğindedir.

Yalılar göçüp gitmekte; yalıların kafesli pencereleri gerisinde, hayli yoksul, yoksulluğa apansız düşmüş kişiler göze çarpmaktadır. Bir çağ kapanmaktadır, besbelli. Abdülhak Şinasi'nin dile getirdiği beysoylu sınıf şimdi çöküp gitmektedir.

İşte, koca koca korular, kış mevsimi yaklaşırken, yakacak odun niyetine baltalanmakta. İşte, bir zamanlar en güzel çiçeklerin korunduğu kış bahçeleri, camları kırık, sobaları çoktan sönmüş...

1920'lerin başlangıcındaki Boğaziçi aynı görünümü sürdürür. Üstelik, biraz daha yıkık yıpraktır. Rumeli kıyısı gitgide Levanten dünyasının yaşama mekânı olmuştur. Anadolu yakasında

hazin sonu kabullenmiş bir boyun eğiş okunur. Ve Anadolu yakası büsbütün yoksullaşmıştır.

İki yakayı Ahmet Hâşim de kıyaslamıştır. Hâşim, Rumeli yakasındaki parıltıyı, Levantenlerin yaşamayı, eğlenmeyi iyi bilmelerine bağlar.

Refik Halid yurda dönüşte, 1939 tarihli "Boğaziçi, Olduğu Gibi"yi yazar. Uzun yıllar sonra gördüğü Boğaziçi, eski siluetini kaybetmiştir. Ama yine de geçmişteki güzelliklerinden izdüşümler, son renkler... Refik Halid hiç değilse onların korunmasını temenni eder.

Boğaziçi'nde daha şimdiden bir hatıra burukluğu duyumsanmaktadır. "Boğaziçi, Olduğu Gibi" yazısı yalnızca bir yörenin özelliklerinin korunmasına ilişkin tespitlerle yüklü değildir. Bu unutulmuş, önemli yazı, İstanbul mimarîsinin neden yok olduğuna da bir belge sayılabilir:

"Eskiliğin en çok yaraştığı ve yeniliğin hiç de hoşlanmadığı yer Boğaziçi'dir. Orada çimento kalıbı modern inşaatı yasak edecek bir kanun maddesini, bakalım hangi zevk ehli ve tabiat sahibi devlet adamımız başaracak? 1939 New York sergisindeki Türk üslûbu güzel paviyonumuzun resmine bakarken düşündüğüm şu oldu: Onu meselâ Emirgân kıyısına kurmak! Suadiye ve Florya'ya yakıştıramadım."

İstanbul, 1940 eşiğinde, Boğaziçi gezinti yerlerini moda dışı saymakta; Suadiye, Florya, biraz da Büyükada'ya rağbet göstermektedir. Handiyse terk edilmiş Boğaziçi'nin görüntüsünü *Nilgün* romancısı şöyle dile getirir:

"Evet, Boğaziçi harap bir haldedir, yıkık ve yanıktır, hazin ve boştur. Eski devirlerin büyük ailelerinden kalma kocaman yalılar çöküktür; bahçelerinde tarhlar silinmiş, yerlerini otlar ve sarmaşıklar kaplamıştır; mermer arslan ağızlarından akan sular kesilmiş, havuzlar kurumuştur; denizin dili törpüden daha keskin ve hain çıkmış, kalın meşe direkleri yemiş, binaları çökertmiştir."

Bununla birlikte 1940'lara doğru Boğaziçi pitoreskini hâlâ korumakta. Ekliyor romancımız: "Boğaziçi şimdiki haliyle, ol-

duğu gibi, yarı harap, yarı mamur, yarı mahzun, yarı şen, her zamanından, her devrinden daha güzel, daha cazibelidir; onu bu şekliyle sevelim. Çok keser sesi, çok çimento kokusu istemez: Perileri kaçırmayalım!"

Ama periler kaçıp gider, sırtlardan kıyılara, beton gözü dönük saltanat kurar. Sonuçta, "olduğu gibi" Boğaziçi yerine, artık olmadığı gibi bir Boğaziçi'yle yüz yüze geliriz.

Sadece Boğaziçi de değil. Refik Halid'in anlattığı Kadıköyü'nden, Suadiye'den, Bostancı'dan en küçük iz kalmaz.

Zaten romancı da yılgıya kapılarak, son romanı *Sonuncu Kadeh*'i yazmıştır. 1957 tarihli *Sonuncu Kadeh*, bir gençlik aşkının ardında, o gençliğin ikizini günümüzde görür, düşler. Ne var ki, yıllar öncesi İstanbul'unun günümüzde bir ikizini bulamaz.

Sonuncu Kadeh'te, anlatıcı, ihtiyarlığın zor taraflarından biri de hatırlayışlardır, der. Haydi, alıntıya boğmak korkusundan kurtulup, kelimesi kelimesine Refik Halid'e bağlı kalayım:

"Yaşlılığın bir yükü de hatırlamalardır. Yaşlı, sanki hatırlamaların çokluğu ve lüzumsuzluğu yüzünden büsbütün çöker; hatırlamasa daha rahat edeceğinin farkında değildir. Hayatın her devresinde daima hata, gaf, beceriksizlik yaptığımız ve fırsatlardan gereği kadar faydalanamadığımız için bu anmalar çok defa üzücüdür, pişmanlık duyguları verir."

Ben öyle düşünmüyorum; işte artık yaşlanırken, Refik Halid'in eserini hatırlayışlarım, "bu anmalar" hep sevinç ve mutluluk veriyor. Öyle inanıyorum ki, onun eserini özdenlikle okuyan kimse pişmanlık duymayacaktır...

Herkesin Tanpınar'ı başka

Tanpınar'ın güncesinde Samet Ağaoğlu'ndan söz açan bölümler var mı, hatırlamıyorum. Oysa daha birkaç yıl önce, altını çize çize okudum bu günceyi.

Ayrıca, yıllardan beri yayımlanmasını bekliyordum. Sonunda İnci Enginün'le Zeynep Kerman'ın büyük emeğiyle ortaya çıktı günce.

Tanpınar'ın bazan sevdiği, bazan sivri dille kaleme getirdiği birçok kişi bu güncede, bende de ışıyıp duruyor. Ama Samet Ağaoğlu'na ilişkin hiçbir iz belirmiyor.

Oysa, *İlk Köşe*'nin tanıklığından öğreniyoruz, Tanpınar, Ağaoğlu'nun öğretmeniymiş. "Ankara Erkek Lisesi; yıl 1927." Çok genç öğretmenlerden biri, öğrencilerinden beş altı yaş büyük. *İlk Köşe*'nin tanıklığına göre, pek de parlak, başarılı bir öğretmen değilmiş. Ne var ki, öğrencileriyle arkadaş olabiliyormuş.

Bu 'öğretmen-öğrenci' arkadaşlığını Samet Ağaoğlu Tanpınar'ın gençliğine veriyor. Daha başka bir anlayışı, tercihi düşünmemiş. Olgun yaştaki 'hoca' Tanpınar'dan, sonraki yıllarda, aynı arkadaşlığa değinerek söz açan öğrenciler var. Öyle anlaşılıyor ki, öğrencilerine sonuna kadar arkadaş kalmış Ahmet Hamdi Tanpınar.

Tanpınar'ı tanıyanlar bol bol sigara içtiğini anlatırlar, üstü başı kül lekeli. Haldun Taner, *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*'de *Huzur* romancısının hemen hepsi düşsel aşklarına değinir. Sonraki dönemlerde Nuran'ın kim olduğu konusunda kimi söylenceler de üretilmiştir. Samet Bey bambaşka bir perspektiften yaklaşıyor:

"Tanpınar kendisini çirkin, çok çirkin sanıyordu. Üstünü başını ihmal etmesinde bu kompleksin oynadığı rol büyüktü. Bu vehmi zaman zaman öylesine ağır basıyordu ki, şiir, roman ve yazılarında güzele hayran Tanpınar'ı bir kadın düşmanı yapıyordu."

Hemen ardından Ağaoğlu da söylenceler dizisine eklenebilecek yarı dedikodulu bilgiler veriyor:

"Onun bu ruh ve dimağım yıpratan kompleksini yüksek tahsilini yaptığı İstanbul Üniversitesi'nin gölgeli koridorlarında yaşanmış bir aşk da geniş ölçüde büyütmüş, beslemiş, derinleştirmişti. Üniversite yıllarında tatlı bir ses, neşeli gülüşler, ışık dolu

gözlerle süslü esmer bir yüzü çıldırasıya sevmişti. Ama o tatlı ses, o neşeli tebessümler, o ışıklı gözler Tanpınar'a sadece bir dost olarak yaklaşmışlar, çok yakın bir arkadaşını ise aşk ile kucaklamışlardı."

Bunlar hep 1920'lerin sonundan izlenimler.

Taksim'de Stadyum Apartmanı'ndaki evi gerçek bir 'edebiyat salonu'na dönüşmüş Nahit Hanım bana yıllar sonra, Tanpınar'ın hep aynı kadını sevdiğini söyleyecekti. Anılarda çokça anılmış Nahit Hanım edebiyat öğretmeniydi, derslerini bilmem ama, birinci sınıf bir edebiyat tutkunuydu. Gelgelelim Tanpınar'ın yine yıllar sonraki yükselişine, okur katında benimsenişine pek bir anlam veremezdi. Yalnız Nahit Hanım değil, başkaları da. Geçenlerde yazdım, sözgelimi Kemal Tahir. Nahit Hanım'ın edebiyat salonuna her cumartesi gelen felsefe öğretmeni İffet Hanım. İffet Hanım, Tanpınar'ın Bergson'u handiyse yarım yamalak bildiği kanısındaydı.

Hattâ "Yaz Yağmuru"nun yayıncısı Yaşar Nabi Nayır. Yaşar Nabi Bey "o zoraki, tumturaklı üslûb"a geri dönüleceğinden kaygılar duyuyordu. Romanda, öyküde "yalın anlatım"a bunca yol alınmışken...

Nahit Hanım'ın değindiği 'tek sevgili' Samet Ağaoğlu'nun andığı o platonik sevdanın kahramanı olabilir mi? Nahit Hanım "Nuran oydu" diyordu, "Yaz Yağmuru" öyküsündeki genç kadın da oymuş... İz sürersek, *Aydaki Kadın*'ın da o olması gerekecek. Hep aynı aşk. Mümkün mü?

Sanmıyorum. *Huzur*'dan *Aydaki Kadın*'a giden yol epey uzun ve sarp. İzlek bütünlüğü bir yana, *Huzur*'la *Aydaki Kadın* arasında çok belirgin bir anlatım, üslûp farkı söz konusu. Böylesi bir dönüşümde en saplantılı bir aşk bile başkalaşır gibime geliyor...

Samet Bey, "güneşli bir ilkbahar sabahı derse" giren Tanpınar'ın hâlâ o karşılıksız sevdanın anısıyla baş başa olduğu kanısında. Vurgu iyice keskin: "... bu hatıranın ruhunda uyandırdığı isyanla gelmişti." Sinirliymiş, her günden daha çok öksü-

rüyormuş. Samet Bey, neredeyse, unutulmaz öykü kişisi "Öğretmen Gafur" gibi bir kişilik çiziyor, tasvir ediyor:

"Yüzünün hatları her günden daha çok gergin, rengi daha çok soluktu. Kumral saçları da hemen hemen hiç taranmamış halde. Döndü, dolaştı, konuşmayı kadın ve aşk şiirlerine getirdi ve birden bunları da bir yana iterek hırçın bir sesle kadınların aleyhinde söze başladı."

Çok sevdiğim "Öğretmen Gafur"un yazarı, işte ileri yaşında, yeniden bir öykü kişisi yaratmak istiyormuşçasına, Tanpınar'ın atıp tutuşlarını, kadınlara düşmanlığını inceden inceye sıralıyor. Ne vefasızlık kalıyor ne melek yüzlü şeytanlık. Âdeta bir buhran ânı. 'Öğrenci' Samet itiraz etmiş, çok şaşırdığını söylemiş, kadınlar için söylenmiş bu sözlere katılmadığını belirtmiş; anneleri, kız kardeşleri hatırlatmış, "... sonra işte bu lisede öğretmen olan ablam Tezer Ağaoğlu sizin bir kız arkadaşınız..."

Tanpınar'ın yüzü kıpkırmızı kesilmiş, çok üzülmüş birden. "Aman, aman sakın bu sözleri Tezer Hanım'a ve kimseye söylemeyin, yalvarırım size, çok fena, çok fena" demiş. Birkaç adım atmış; ders saatinin bitmesine çok varken, "sınıftan âdeta koşarak çıkıp git"miş.

Güncesinde de çok ağır ve çok kırgın bir sevda bunalımı var ama, Tanpınar onu 'tek başına' yaşıyor...

Samet Bey'in *İlk Köşe*'deki bir başka ilginç tespiti *Huzur* romancısının siyasete katılışıyla ilintili. Milletvekili, meclis kıyafetiyle bir fotoğrafı vardır Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, bana hep irkiltici gelir, sırtında sahne kostümü, sanki kötü bir aktör. Niye milletvekili olmak istemiş? Güncedeki, mektuplardaki ifade, daha çok maddî endişelerin ağır bastığı yönünde. *İlk Köşe* biz okurları ayrıca bilgilendiriyor:

"Tanpınar'ın milletvekilliği o yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın gerçekleştirmeye çalıştığı bir yenileme hareketi sayesinde oldu. Esendal da edebiyatçı. Ayrıca mistik bir milliyetçi. Kendi çevresinde yine kendisi

gibi sanatkâr ve mistik milliyetçileri toplamaya çalıştı diyebilirim. Tanpınar'ı biraz bu gaye ile seçti. Ama bir noktada aldanıyordu. Evet, Tanpınar mistik bir ruh sahibi idi. Fakat bu ruhu politika arenasına çıkarabilecek kuvvette değildi. Mistikti ama kurnaz değil. Esendal ise mistik inanışlarla realist hesapları bir araya kolayca getirebiliyordu."

Bence çok düşündürücü gözlemler, saptamalar, hem Ağaoğlu hem Esendal açısından. Tanpınar'a gelince, meclise girdikten kısa bir süre sonra Samet Bey'e şöyle demiş:

"Bak Samet, ben Büyük Millet Meclisi'ne değil, bir tekkeye girmişim meğer! Postnişin bir şeyh, çevresinde derece derece rütbeli şeyhler, sonra yine derece derece rütbeli müritler. Şeyh ve yanındakiler koridorların ortasında, başları dimdik, gözleri dört yana fırıl fırıl dönerek dolaşıyorlar. Müritler de yine derecelerine göre duvar diplerine yakın sıralar halinde. Benim gibi yeniler ise duvarlara hemen hemen sürünerek, başları eğik yürüyorlar, daha çok kaş göz işaretleri ile konuşmaya çalışıyorlar. Niye girdim bu tekkeye? Niçin girdim?"

1940'lı yıllar. Öyleyken, "şeyh" konumundaki kişi İsmet Paşa olacak. (Gerçi Tanpınar güncesinde İsmet Paşa'ya hayranlığını hep vurguluyor.) Samet Ağaoğlu'ysa bu satırları 1970'lerin iyice sonunda kaleme getirmiş. Yazmayabilirdi, kendine saklayabilirdi. Öyleyken onun "şeyh"i "Arkadaşım Menderes" mi oluyor, yoksa Celâl Bayar mı?

Siyaset yürek yakıcı.

Millî Şef, Akademi'de

Çocukluğumda, yani 1950'ler, 1960'lar İstanbul'unda, okur-yazar takımından kişilerin âdeta iki ayrı 'İsmet Paşa'sı vardı.

İşin tuhafi, bu iki ayrı İsmet Paşa bir türlü tek kişi olamazdı. Öyleyken, İnönü'yü bir gün öyle bir gün böyle anlatanlar, çelişkiye düştüklerini hiç mi hiç akıllarına getirmezlerdi.

İsmet Paşa'yı bazan savaşlardan geçmiş, zaferler kazanmış bir komutan, fakat sonra bu komutanlığı bırakarak, gerçekten büyük bir devlet adamı gibi hatırlar, anlatırlardı.

O zamanlar İsmet Paşa muhalefete düşmüşken, okuryazar takımının gözünde yücelir; büyüklerimiz, iktidardakilerin, Demokrat Parti'nin eski "Milli Şef"e saygı göstermiyor oluşuna kızar, öfkelenirlerdi. Demokrat Parti'nin seçimi kazanmasında bile dünkü cumhurreisinin rolü konuşulur, yeni iktidarın seçim başarısı onun demokratlığına bağlanır; "İsteseydi öyle bir firkanın, partinin kurulmasına izin vermez, göz yummazdı" denirdi.

Sonra birden, hem de durup dururken vazgeçilir; tarih, anılar sahnesine öteki İsmet Paşa çıkarılırdı.

Öteki İsmet Paşa pek mağrurdu. 'Ebedî Şef' ölür ölmez, kendini Millî Şef ilân etmişti. Bununla da yetinmeyerek; Atatürk ölür ölmez banknotlara kendi resmini koydurmuş, hattâ yine yetinememiş, pullarda da görünmüş, kim bilir belki de Atatürk'ü unutturmak istemişti... Artık eski övgüler çarçabuk noktalanırdı.

İkinci İsmet Paşa yalnız kendisi bir iktidar haşmeti göstermekle kalmamış; ailesini de bir iktidar kibri ve hışmıyla yaşatmıştı. Meselâ annem sık sık anlatırdı: Kadıköyü Bahariye Caddesi'ni ikide birde atlı polisler sararmış, yoldan geçenleri yan sokaklara gönderirlermiş; caddeden de resmî ve üstü açık arabada Mevhibe Hanımefendi'yle kızı geçerlermiş... Bu tantana gereksiz bulunurdu.

Çok geçmez, tekrar birinci, övülmeye değer İsmet Paşa'ya dönülür; ciddi devlet adamının ikinci "büyük harp"te memleketi savaşa sokmaması uzun uzadıya tahlil edilirdi. Nitekim birinci İsmet Paşa, harp bitip kendisini yerenler çıkınca gülümsemiş, İstanbul'u ziyaretinde, garda, trenden inince kendisine bir buket çiçek sunan çocuğun başını okşayarak, "Seni şekersiz bıraktığımı söylüyorlar. Şekeri sana vesikayla tattırdım ama, seni babasız bırakmadım!" demişti; tekrar tekrar anılırdı.

Derken öteki İnönü'nün solculara ve sağcılara eziyetine geçilir; "fikir hürriyetine oldum bittim düşman" olduğu söylenir-

di. Öyle bir düşmanlık ki, memlekette fikrin kırıntısı kalmamıştı. Hem yalnız fikir hürriyetine mi? Ne gezer! Devrinde "ekaliyet" epey ezâ çekmiş ve zaten Demokrat Parti'ye oy verenler arasında azınlık vatandaşları da varmış, hem epey varmış...

Sonra, eziyet çekmiş, hapislerde yatmış sağcılarla solcuların o birinci İsmet Paşa devrinde yine de pek eziyet çekmemiş oldukları yargısına varılır; birinci İsmet Paşa'nın memlekette "itidal" aradığı kanısına da varılırdı.

Bununla birlikte keman çalan görünümüyle fotoğraf çektiren ikinci İsmet Paşa 'sahici' bulunmaz, klasik Batı müziğinden "pek" anlamadığı ileri sürülür, kalabalıklara handiyse zorla bu müziği dinlettiği vurgulanırdı.

Bakın sonra ne olmuştu: Küçükçiftlik Parkları, Çifte Saraylar Bahçeleri, Büyükdere'de bile Beyaz Parklar çoğaldıkça çoğalmış, alaturka musikî meyhanelere düşmüştü. Şimdilerde, kavgadan ve kahkahadan perva etmeyen sarhoşların masalarına o güzelim şarkılar söyleniyordu...

En son yine savaş sahnelerine, her şeyin vesikayla dağıtıldığı, karartma geceli yıllara geçilir; İkinci Cihan Harbi fırtınasından birinci İsmet Paşa'nın tereyağından kıl çeker gibi ülkeyi çekip çıkartması bir siyaset başarısı sayılırdı. Fakat bazı günler finalde birinci İsmet Paşa görünür, bazı günlerdeyse finale ikinci İsmet Paşa çıkarılırdı...

Benim çevremdekiler neyse de, Yakup Kadri'nin *Politikada Kırk Beş Yıl*'da çizdiği İnönü portresi aynı ikinci görüntüyü sunar. Bir yanda cumhurreisi kibir dolu İnönü, sonra kendi uzlet köşesine çekilmiş, herkesin uzaklaştığı, unutulmuş öteki, yorgun İsmet Paşa. Yakup Kadri bile karar verememiş gibidir.

Yenilerde tekrar okuduğum *Bâbıâli*'nin İsmet Paşa'ya ayrılmış bölümleriyse her türlü ikirciklilikten uzak. Necip Fazıl'ın İnönü'sü tek kişi! Macera Necip Fazıl'ın evinde başlıyor:

"Öğle yemeğine dâvet ettiği Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, yanında Vekâlet Müfettişi Osman, yalıda... Sabık Şair'in –Necip

Fazıl kendine bu adı takmıştır, Sİ– annesi gayet nâdide yemekler hazırlamış. (...) Yemekler Hasan Âli'nin o kadar hoşuna gidiyor ki, o sırada Florya köşkünde bulunan İnönü'ye tattırılmak üzere sefer tası içinde onlardan birer miktar rica ediyor. Hemen takdim..."

Florya köşkünde İsmet Paşa'nın yemekleri tadıp tatmadığını bilmiyoruz. Ne var ki, çok geçmeyecek, hem *Bâbıâli*'de hem *Benim Gözümde Menderes*'te anlatıldığı gibi, 1941'in bir sabahında, üstelik çok erken saat, Necip Fazıl'ın kapısı çalınacaktır. "Kaldırımlar" şairi yatağından fırlıyor. Kapıda "resmî bir polis".

"Ne var, ne istiyorsunuz?"

"En erken saatte Akademi'de bulunacaksınız!"

"Ne münasebet? Bugün benim dersim yok!"

"Emir böyle! Cumhurreisi Hazretleri geleceklermiş..."

"Bunu tevkif emri gibi polisle mi bildirirler?"

"Biz emir kuluyuz. Lutfen imza ediniz!"

Akademi'de yüz yirmi hoca "aynı hiza çizgisi üzerinde" bekleşiyorlar. Kurşun geçmez camlı siyah arabasından İsmet Paşa nihayet iniyor. Akademi müdürü Burhan Toprak "ürkek bir tonla, fakat sesi duyulsun diye avazı çıktığı kadar bağırarak" hocaları tanıtıyor, hangi dersi verdiklerini belirtiyor. Elektrik çarpmasını hatırlatan bir tokalaşma. İşte:

"Necip Fazıl Kısakürek! Edebiyat!"

İsmet Paşa "elini kulağına götürüp" ismi tekrarlatıyor. Sonra elini uzatmaksızın geçip gidiyor. Daha o zamanlar kendisine "Sabık Şair" adını takan Necip Fazıl 'iktidar'ın hoşlanmadığı kişi.

Devam ediyor Necip Fazıl:

"Akşam, bütün üniversiteliler ve yüksek mektepler hocaları, Dolmabahçe sarayında ve çay ziyafetinde... Çıkış zamanı herkes tekerli kol, huzurdan geçmekte... Ateşe dokunmuşçasına, uzatılmasıyla geriye çekilmesi bir olan el...

Sıra yine Sabık Şair'de... İnönü'nün dudakları kıpırdıyor:

'Filan dersin hocası, falan değil mi?'

'Evet efendim, ta kendisi!'

İnönü ile bütün teması bu kadardır."

Bence bir ömür boyu bellekte iz bırakacak sahneler. Hem yalnız Necip Fazıl'ın mı? Bu, el sıkmayışlı, yukarıdan bakışlı sahneleri, Necip Fazıl'ın iki ayrı kitabında yazmış olması herhalde boşuna değil.

Epey önce yazmıştım: İnönü, ya Çallı'nın ya da bir başka ressamın fırçasından çıkma Millî Şef tablosu önünde iki ressamla poz vermiş, ressamlardan biri Çallı, öteki sanatkârı hatırlayamıyorum. Ressamlar önlerini iliklemişler, basbayağı hazırolda duruyorlar. İsmet Paşa, takdirden mi, gururdan mı belli değil, lütufkâr bir gülümseyiş içinde. Bu fotoğraf beni ne kadar üzmüştü!

Fakat galiba, Yakup Kadri'nin 1950 sonrasında saptadığı şu sahneye de üzülüyorum: "Beni köşkünün sokak kapısında karşılayan İsmet Paşa'nın, bir vakitler Millî Şef unvanını taşıyan eski bir cumhurbaşkanı olduğuna bin şahit isterdi. Öylesine hazin ve perişan bir hali vardı ki, (...) âdeta ağlamaklı olmuştum."

Edebiyat 'salon'larında

Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat*'ta 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, İstanbul'daki edebiyat mahfillerini tek tek gezdiriyor, geçmiş zamanın anılarını yaşatıyor. Birdenbire konaklarda, yalılarda, kahvelerde, kıraathanelerde, çay bahçelerinde, pastanelerde, barlarda, meyhanelerde, lokantalarda, otellerde buluyorsunuz kendinizi. Meselâ efsanesi kalmış, kendisi yok edilmiş Tokatlıyan Oteli'nde ya da Parkotel'de.

'Bonjur'ların, 'bonsuvar'ların artık bütün bütüne el ayak çektiği günlerde, yıllarda, felsefe öğretmeni İffet Hanım 'salon literer'i hâlâ söylerdi: "Nahit'in cumartesi akşamları gerçek bir salon literердir."

Şimdi nerden hatırladın derseniz, okuduğum emek ürünü kitaptan. Turgay Anar'ın *Mekândan Taşan Edebiyat*'ını okuyorum. Kapı Yayınları'nın verimi bu önemli çalışmanın bir de alt başlığı var: "Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri"

Turgay Anar'ı Metin Eloğlu kitaplarından tanıyorum. Metin Eloğlu'nun dergilerde kalmış şiirlerini, inceliklerle örülü öykülerini Anar derledi ve günümüzün okuruna armağan etti. Öykücü Metin Eloğlu'ndan habersizdim, Anar sayesinde okuyunca çok şaşırdım, çok da etkilendim.

Turgay Anar bu kez, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, İstanbul'daki edebiyat mahfillerini tek tek gezdiriyor, geçmiş zamanın anılarını yaşatıyor. Birdenbire konaklarda, yalılarda, kahvelerde, kıraathanelerde, çay bahçelerinde, pastanelerde, barlarda, meyhanelerde, lokantalarda, otellerde buluyorsunuz kendinizi. Meselâ efsanesi kalmış, kendisi yok edilmiş Tokatlıyan Oteli'nde ya da Parkotel'de.

Turgay Anar dergi idarehanelerini, hattâ basımevlerini, kitabevlerini de unutmamış. Dediğim gibi, önemli, dört dörtlük bir çalışma.

Arkada koskoca bir dizin var ama, bakmamıştım: 197. sayfada Selim İleri adıyla birdenbire karşılaşınca, hayli şaşırdım. Anar, yukarıda andığım Nahit Hanım'ın evini anlatıyor, kaleme getiriyor; tanıklar arasındayım.

Ahmet Oktay, Ankara'dan taşınan Nahit Hanım'ın Nişantaşı'nda oturduğunu yazmış. Ben bu ilk evi bilmiyorum. Birkaç yıl hemen her cumartesi akşamı gittiğim ev Taksim'deki, cadde üzerinde, Stadyum Palas'tı. Taksim'in şaşaalı apartmanlarından biri. Tabiî, şaşaası çoktan geçmiş, sönmüş. Yine de geniş giriş, merdiven, mermer sağanağı etkileyici.

Kimi günler, o güzel, bol edebiyatlı, tartışmalı, hattâ bazan kavgalı o akşamların keşke romanını yazsaydım diye yerindiğim olur. Fakat hepsi çok uzaklarda kaldı artık. Anar'ın andığı kısacık bir yazıda kaldı.

Nahit Hanım'ın edebiyat salonuna katılanların çoğu hayatta değil. Nahit Hanım salonun ecesi olarak bir anı artık.

Mekândan Taşan Edebiyat'ta Nahit Hanım'ın konukları arasında Armağan İlkin'in adı geçmiyor. Oysa sevgili arkadaşım Armağan İlkin ve eşi Altan İlkin hemen her cumartesi Nahit Hanım'a gelenler arasındaydı. Armağan usta bir çevirmendi. Türkçeyi çok seviyordu; aslında öykü, roman da yazabilirdi, ama usta şairlere, hikâyecilere, romancılara öylesine saygısı vardı ki, çeviriyle yetindi yıllar yılı. Bir gün sevgili dostum Armağan da ölüverdi.

Şimdi düşünüyorum da, Armağan'la Altan'ın Etiler'deki, bahçe ortası tek katlı evleri bir edebiyat mahfiliydi. Gerçi onların Nahit Hanım gibi özel bir akşamları yoktu. Telefonlaşılır, haberleşilir, gidilirdi. Yaz mevsiminde bahçede oturulan geceler, çoğu kez kitaplarla dolup taşan oturma odasında, Armağan'ın her biri ayrı maceralı kedileri-kedileri, adı Vatandaş olan sokaktan alınmış siyah, sevecen köpek...

Armağan İlkin çok becerikli bir aşçıydı. Tadı damağınızda kalan yemekler...

Gelenler arasında Tomris Uyar, Turgut Uyar, Mefaret ve Edip Cansever, bir iki kez Selçuk Baran, Doğan Hızlan, Fethi Naci, Pınar Kür, Nezihe Meriç, Salim Şengil aklımda kalanlar.

Bir akşam komşuları –bir iki ev ötede oturuyordu– Safiye Ayla gelmişti. İleri yaşta dinç, ironisi yüksek, görkemi yerli yerinde bir Safiye Ayla. Galiba sol kulağı ağır işitiyor. İşitemediği zaman yuvarlak sözlerle yanıtlıyor, yaşlılığın bu belirtisini ırak tutmaya çalışıyor. Belleği pırıl pırıl. Birden çok eskilere alıp götürüyor, radyo, gazinolar, meşhur Alabanda Revüsü...

Armağanlar Etiler'deki evden yükselen kira sebebiyle ayrılmak zorunda kaldılar. İstanbul'un yörekentlerinden yine bahçeli bir eve taşındılar. O mahfil öylece sona erdi.

Turgay Anar, Mustafa Şerif Onaran'dan iz sürerek, Nahit Hanım'ın salonundaki son akşamları saptıyor: "Mustafa Şe-

rif Onaran'ın 1996 yılında gittiği evde, geçmiş yıllardaki kadar çok sayıda misafir olmasa da birkaç kişinin hâlâ bulunduğunu yazmasından yola çıkarak, en azından İstanbul'daki mahfilin 40 yıl kadar aralıklarla da olsa devam etmiş olduğunu söylememiz mümkündür."

Son dönem hayli hüzünlüydü. Geçmişin anlı sanlı edebiyat insanları ölmüşlerdi. Nahit Hanım çok yaşlanmıştı. Geçmişte kalmış cumartesi akşamlarıyla avunuyordu: "Bir gece Ahmet Muhip Ankara'dan gelmişti, hatırlıyor musunuz?"

Cemal Süreya'nın *Papirüs* mahfilini Anar, Buyrukçu'nun günleri anlatan yazılarından yararlanarak yaşatmış. Küçük bir han odasıydı orası. Füruzan'la orada tanışmıştık. İkimiz de o günlerde yazdığımız hikâyenin adını "Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi" koymuşuz. Güzide Sabri'nin bir kuşağı onca etkilemiş romanından ödünç alarak.

Füruzan, "Siz koyun, ben değiştiririm" demişti, ben de öyle demiştim. Sonra "Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi"nden ikimiz de vazgeçtik. Benimkisi "Duyarlık" oldu, Füruzan'ınki o eşsiz "Piyano Çalabilmek"...

Cemal Süreya'nın engin bakış açısıyla *Papirüs* dergisi edebiyatımızı --diyebilirim ki– 'kucaklayan' bir dergiydi. Yazınsal çabaya, emeğe saygısı sonsuzdu Cemal Süreya'mn. Bir öğle vakti hatırlıyorum, Cemal Süreya, Muzaffer Buyrukçu, Atillâ Özkırımlı, Nihat Ziyalan, ben, handan çıkıp hep birlikte köfteciye gitmiştik. Sultanahmet Köftecisi mi, başka bir yer mi, unutmuşum. Belki Nihat Ziyalan hatırlıyordur. Kalkıp Avustralya'ya daha gitmemişti sevgili Nihat Ziyalan; Yılmaz Güney'in filmlerinde oynuyordu, köftecide hayranları yanımıza gelmişlerdi...

513. sayfada Koço: "Koço'nun tespit edebildiğimiz müdavimleri arasında Ahmet Hâşim, Salih Zeki Aktay, Selim İleri, Erdal Atabek, Yusuf Atılgan, Işıl Özgentürk, Buket Uzuner bulunur."

Hemen Oktay Rifat'ı eklemek istiyorum. Müdavimi miydi Koço'nun, bilmiyorum. Ama eşsiz Oktay Rifat'la ilk ve son

görüşmem Koço'da bir akşam yemeğindedir. *Bir Kadının Penceresinden* romanına vurulmuştum. *Bay Lear*'in yayımlandığı günlerdeydi galiba bu akşam yemeği. Vakur, zarif, soylu Oktay Rifat...

Koço'da Cemil Meriç'li gecemi *Yaşadığım İstanbul*'da yazdım. Bir kez daha kederle anıyorum.

Hulki Aktunç'la çok sık giderdik Koço'ya. Yaz gecesinde, uzaktaki masada görmüştük Melih Cevdet Anday'ı.

Peride Celâl'in *Melâhat Hanım'ın Düzenli Yaşamı*'nda yer alan çok güzel bir Koço öyküsü var, acı bir ayrılış öyküsü. Uzun yıllar yazılıp yazılıp bırakılmış. Orada, Koço'da ressam, şair dostlarına, artık aramızda olmayan kişilere selâm gönderiyor Peride Celâl.

Koço'da Tülay Tura ve Ahmet Oktay'la birçok kez buluştuk. Son yıllarda Gül ve Yaman İrepoğlu'yla. Bu yaz en son Ahmet Ümit, Ayhan Bozkurt, Ahmet'in televizyon çekiminden sonra...

Mekândan Taşan Edebiyat işte bunlara alıp götürdü beni.

Anar'ın kitabında 'değişen' İstanbul'u da yakalamak olası. Dünün mekânlarıyla şimdikiler arasındaki fark yalnızca mimarîyle, semtlerle sınırlı değil bence. Bir yandan da konuşulan konuların ne kadar değiştiğini düşünüyorum.

Salâh Birsel'den alıntıyla noktalayacağım:

"Eski tanışlar, eski dostlar bir bir geldi, bir bir gitti."

Aşk ve karasevda romanları

Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nde Behçet Necatigil, Güzide Sabri maddesini iki kez değiştirmiş. Sözlüğün ilk basımlarında, Güzide Sabri, gözyaşlarıyla örülü aşk ve karasevda romanlarının yazarı olarak tanıtılıyor.

Döneminde çok okunduğu, *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi*'nin çok sevildiği ayrıca belirtiliyor.

Sonraki basımlarda, Güzide Sabri, bir süre, aşırı duygusal romanlar yazarı. Derken "... birçok baskısı olan eserleri..." denilerek, romanlar artık nitelendirilmemiş. Acaba neden?

Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi yenilerde bir kez daha yayımlandı. Bugünün okuruyla buluşabildi mi, bilmiyorum. Kerime Nadir'in romanları da cep kitabı boyutunda yeniden yayımlanıyor.

Bu soydan romanların edebiyat tarihimizce dışlanmışlığına sık sık değindiğim için olacak, sevgili Irmak Zileli bu tutumun sebeplerini deşmemi istedi; şöyle yanıtladım:

"Kerime Nadir'in eserleri 1930'larda başlıyor ve hemen *Hıçkırık*'la yazar büyük bir üne kavuşuyor. Bu dönem, Türkiye'nin ülkülerle donandığı dönemdir. İnkılâplar yenidir. Umut ve beklentiler uçsuz bucaksızdır. Koyu 'verem edebiyatı' *Hıçkırık* ne ülkülerden söz açmaktadır, ne yarın için umutlar söylemektedir. Hattâ *Hıçkırık* geriye dönmüş, on dokuzuncu yüzyılın sonundaki edebiyata akraba, yirminci yüzyılın başındaki *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi*'ne akraba."

Böylesi bir romanın ve romancılık anlayışının 'istenen, özlenen' edebiyatta herhalde yeri yoktu. Böylesi romanlar, sadece, 'halkın çok okuduğu' romanlardı. Fakat halk bu romanları niye bol bol okuyordu? Edebiyat sosyolojisinin verileriyle bir çözümlemeye nedense ihtiyaç duyulmamış.

Handiyse yarım yüzyıl önce, Ankara Caddesi'ndeki, Sirkeci'ye iyice yakın Semih Lûtfi Kitabevi'nin –şimdi yerine tavuk–burgerci açıldı!– önünden geçerken, camekânda Mükerrem Kâmil'in bazı romanlarını görürdüm. Yine 1930'lardan *Dinmez Ağrı*, *Bu Kalp Duracak*, *Sevgim ve Istırabım*... Sonra *Ateşten Damla*'yı okudum. *Ateşten Damla*, *Ateşten Gömlek* esinli, Kurtuluş Savaşı odaklı aşk romanıydı. Ne var ki, *Ateşten Gömlek*'in humması *Ateşten Damla*'da yoktu.

Bununla birlikte, Mükerrem Kâmil Su, Murat Uraz'ın *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*'den (1941) başlayarak, sözlüklerde,

seçkilerde, edebiyat tarihlerinde, öteki popüler romancılardan 'farklı' bir yere konur.

Murat Uraz, Mükerrem Kâmil romanlarında aşktan başka, özverinin, sabır ve yurda bağlılığın ağırlık kazandığını belirtmiş. Sonrası daha ilginç: "Romanlarında fazla taşkın ve anormal kimselere tesadüf edilmez."

Taşkın, anormal kişilerin hangi romanlarda geçtiğini tahmin etmek güç değil. Uraz'ın seçkisinde *Bu Kalp Duracak*'tan bir sahne alıntılanmış. Ne tuhaf, bu sahne bugün bize hayli taşkın, handiyse anormal kişiler yansıtıyor...

Necatigil'in Mükerrem Kâmil yorumunu alıntılıyorum: "Konularını çokluk aşk ve ihtirastan alan, önce dergilerde, gazetelerde tefrika edilmiş, çoğu birkaç kere basılmış romanlarında millî, ahlâkî endişeleri de birinci planda tuttuğu için popüler kadın romancılarımızın faydalılarından biri oldu."

'Faydacılık' ereği okurlara herhalde cazip gelmiyordu. Çünkü Mükerrem Kâmil Su "konularını çokluk aşk ve ihtirastan" almış öteki –kadın, erkek– popüler romancılar çapında ilgi devşirmemiştir. Daha 1950'lerde ünü gölgelenmiş, eserleri yeniden basılmaz olmuş. Yine de *Aynadaki Kız* (1962) bende buruk bir tat bırakmıştır; özellikle vurgulamak isterim.

Öyle sanıyorum ki, aşk ve karasevda romanlarından yurt sevgileri, ulusal endişeler beklemek, ummak akıl kârı değil. Edebiyatımızın 'sindiremediği', galiba, doğrudan doğruya aşk romanı, hiç değilse o yıllarda. O yıllarda 'aşk romanı'ndan bir bakıma utanılmış. O kadar ki, Reşat Nuri'nin unutulmaz *Akşam Güneşi*'ne, *Dudaktan Kalbe*, *Ateş Gecesi* gibi eserlerine bile "genç kız romanı" denmiş. Halide Edib'den *Handan* güç belâ ruh çözümlemesi romanı sayılmış.

Hatırlıyorum: Necati Cumalı bir romanına *Aşk da Gezer* (1975) adını taktığı için epey yadırganmıştı. Edebiyat çevresinden kişiler aşklı maşklı ismi yakışıksız bulmuşlardı.

Edebiyatımızın 'özgürlük sorunları' bir değil, iki değil.

Edebiyat geceleri, edebiyat matineleri

Halit Fahri Ozansoy'un *Edebiyatçılar Geçiyor*'unu arada bir – hiç değilse parça parça, bölüm bölüm– yeniden okurum. Geçmiş günleri tatlı tatlı anlatır Ozansoy.

Edebiyatçılar Geçiyor 1967'de yayımlanmış. Yayımlayan Türkiye Yayınevi. 1925'te kurulmuş Türkiye Yayınevi güçlü bir yayıneviydi. Öyle sanıyorum ki, Anadolu'da dağıtım ağı epey genişti. Yetişme çağı için yazılmış romanları Türkiye Yayınevi yayımlardı.

Bu romanların çoğunu okudum, başta Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun, Oğuz Özdeş'in yazdıkları. İçimden, kırk beş yıl öncesine selâm olsun demek geçiyor. Geçenlerde Ömer Erdem'le konuşuyorduk; bu romanları Ömer de okumuş. Demek, Türkiye Yayınevi benden sonraki kuşağa da seslenebilmiş.

Gelgelelim *Edebiyatçılar Geçiyor* özensiz basılmış bir kitap. Hemen her sayfasında bir dolu dizgi yanlışı. Yayınevi eski gücünü belki yitirmiş...

Halit Fahri eski edebiyat gecelerinden söz açar. 1938'de Edebiyat Fakültesi'nin gençleri ve profesörleri öyle bir gece düzenlemişler. Mekân, Beyoğlu'nda bir tiyatroymuş. Kim bilir hangi tiyatro. Salon hınca hınç dolu. Gecenin yankısı gazetelerde, dergilerde sürüp gitmiş.

Halk edebiyatı yüceltiliyor; "Divan edebiyatım ise ne zamandır inleye inleye süründüğü taşlı topraklı viraneden yedi kat arş-ı âlâya kaldırıp sivrilten hitabeler!"

Fakat Ozansoy inceden inceye ironiye mi başvuruyor, belli değil. Çizdiği sahneler sanki ironinin ışığı altında: "Ne idi o, Yunus Emre, Karacaoğlan, Köroğlu kıyafet ve makyajlarıyla okunan şiirler!" Bir ilkokul müsameresi geliyor gözümün önüne. Meselâ yıllardan 1959; Firuzağa İlkokulu'ndaki müsamerede bir arkadaşımız işte Yunus Emre kılığında. Hemen ardından Yılmaz'la Sema rock and roll yapacaklar...

Ozansoy devam ediyor: "Kavuklu bir türbe sandukası başında dertli dertli –dizgide 'dertli'ler 'detrli' olmuş– gazellerini hıçkıran Fuzulî! Namık Kemal'le Recaizâde'nin kılıkları ve çığlıkları!"

Oldum bittim merak ettim: Bunlara niye ihtiyaç duyulur? Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak*'taki şenlikli müsameresi keşke tekrar tekrar okunsa.

Ama Attilâ İlhan böylesi edebiyat gecelerini, matinelerini anlatır, âdeta özlemle anardı. Bana sorarsanız, o güzel, unutulmaz şiirlerini Attilâ İlhan kötü okurdu. Vurgulu, tumturaklı bir okuyuş. Ama şiir matinelerinde en çok o beğenilmiş, hattâ bir efsane olmuş. Kendisi de anlatırdı, başkalarından da dinledim.

Hem matinelerin hem öylesi bir okuyuşun okurla şiir arasındaki bağı pekiştirdiğine inanıyordu Attilâ Ağbi. Birlikte gerçekleştirdiğimiz ırmak söyleşi *Nâm-ı Diğer Kaptan*'da uzun uzadıya anlatır. Dahası, edebiyat matinelerinin, gecelerinin yitip gitmiş olmasına üzülür.

Doğrusu ben üzülmüyorum. Gerçi hiçbirine tanıklık etmedim. Yine de gözümün önüne getirebiliyorum; 1938'de Fuzulî olup çıkmış o genç adam kim bilir ne kadar heyecanlanmıştı, kim bilir coşkusunda ne kadar içtendi. Bununla birlikte kavuklu türbe sandukası başında kim bilir ne kadar gülünç, trajikomikti...

Günü birlik alkışlar günü birlik doyumlara elbette imkân sağlayabilir. Sahnedeki şairi, yazarı sevenleri alkışlıyor: Mutlu olunmaz mı?

Bir de, Behçet Necatigil'in "Edebiyat Matinesi" şiiri var; *Eski Toprak*'ta yer alır; gizli ününü bugüne kadar korumuş, besbelli yarın da koruyacak.

Necatigil'in ironisi çok hüzünlü ve apaçıktır. Kız koltuğunda kaykılmış, ciklet çiğniyor; bir delikanlı dalgada, uyuklayanlar var. Aslında iç karartan, yırtıcı bir çizim. Üstelik –bence– gerçekliğin ta kendisi.

"Sizden önce birisi bir fantezi okudu, / Kırdı geçirdi." diyor Necatigil. "Yayvan gülüşlerden ağızlar çok geç döner; / Şimdi

sıra sizde üzgün ağır, / Ne güzel!" Güzel mi değil mi, bilmiyorum. Bildiğim, "Olsa bari benzeri duygularla tedirgin, / Sizdekini yaşamış / Birkaç kişi." Hem başka ne istenebilir?

Hem başka ne istenmelidir ki?

Astragan mantolu kadın romancılar

On beş gün kadar önceydi; Akatlar Kültür Merkezi'nde Sâmiha Ayverdi'yi andık; Beşir Ayvazoğlu, Zeynep Uluant ve ben konuşmacılardık. O yağmurlu akşam, anma günü sona erdiğinde, değerli Sinan Uluant, Kubbealtı Neşriyatı'nın henüz okurla buluşmamış yeni bir kitabını bize armağan etti: *O da Bana Kalsın.*

O da Bana Kalsın, Boğaziçi'nde Tarih yazarıyla yapılmış röportajların, soruşturmalara verilmiş yanıtların bir derlemesi. Yayına Aysel Yüksel ve Zeynep Hanım birlikte hazırlamışlar.

Eve dönünce, sayfalarına kapılıp gittiğim *O da Bana Kalsın*'da birden, bende izi kalmış bir röportajla karşılaştım: "Kadın Romancılarımız Matbaamızda". Bu sevimli röportajı Müşerref Hekimoğlu'yla Nezihe Araz birlikte gerçekleştirmişler, *Resimli Hayat Mecmuası* için, 1954 yılının mart ayında. Martta yayımlanmış ama, kadın romancıların basımevine gittikleri gün '54'ün şubatı olmalı. Eski bir dosta kavuşmuş gibiydim; çünkü 1980'lerde Beyazıt Kütüphanesi'nde geçmişin dergilerini karıştırırken bu röportajı okumuş, yıllar yılı hatırlamıştım...

Hem Müşerref Hanım'ı hem Nezihe Araz'ı tanıdım; Nezihe Araz'la birlikte Afife Jâle senaryosunu yazdık, mutluluk duyduğum bir çalışmaydı.

Evet, 15 Şubat Pazartesi günüymüş; "yıllardan beri roman yazan" hanımlar, *Resimli Hayat*'ın basımevinde "ilk defa" bir araya geliyorlar, "birçoğu birbiriyle" yeni tanışıyor. Kim bu romancılar diye soracaksınız; söyleyeyim: Mebrure Alevok, Cahit

Uçuk, Sâmiha Ayverdi, Muazzez Tahsin Berkand, Rikkat Köknar, Safiye Erol, Bedia Altınay, Şükûfe Nihal.

Halide Edib Adıvar, Peride Celâl, Kerime Nadir de dâvetliymişler, fakat gelmemişler.

Birer hatıra hepsi. Halide Edib'i Topağacı'nda ilk ve son görüşümü hatırlıyorum şimdi. Cahit Uçuk'la birkaç kez görüşmüştüm; Arnavutköy-Bebek arasındaki evinde, *Cumhuriyet* gazetesi için bir söyleşi yapmıştım. Sonra o günü *Kar Yağıyor Hayatıma*'da yazdım. Öteki yazarlarımızı ne yazık ki tanıyamadım. Ama, Bedia Altınay'ınkiler dışında hepsinin eserlerini okudum. Herhalde bu yüzden, altmış yıl öncesinin o günü bana çok çekici geldi, bir kez daha.

Hanımların hepsi "pek zarif ve şık"mış. Basımevinin alçakgönüllü portmantosu "bir anda binlerce lira değerinde astraganlarla" dolup taşıyor. 1950'lerin pervasız moda dünyasında hayvan haklarını korumak kimsenin aklına gelmiyor besbelli. Yalnız Sâmiha Ayverdi astragan manto giymemiş, "şahane şal ceketiyle" dikkat çekiyormuş. Rikkat Köknar "zarif şapkası"nı başından hiç çıkarmamış. Muazzez Tahsin "bürodan geldiği için" üstüne başına çok özenememiş, sade bir iş kıyafetiyle.

Kadın romancılarımız çarçabuk kaynaşıyorlar; dertler, sorunlar ortak. Araz'la Hekimoğlu, çaylar içilirken, kalemleriyle geçinip geçinemediklerini soruyorlar onlara. Kalemiyle hiçbiri geçinemiyor! Muazzez Tahsin yayıncıları suçluyor. Ayverdi, Eric Maria Remarque'ın *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* serüvenini anlatıyor: Yayıncı, başlangıçta, bu roman pek satmaz diye gayet küçük bir telif bedeli vermiş, sonra roman kapışılmış, yayıncı da "Bu başarı sana aittir" diyerek yazarın hakkını "tamamiyle" ödemiş.

Muazzez Tahsin suçlamasını bir adım daha ilerletiyor: "Hanımefendi derdimizi çok güzel anlattılar. Bizde ise yazar yerine tâbiler (yayıncılar) zengin oluyor."

Altmış yıl öncesinin konuşmalarını, yakınmalarını sanki dün de işitmiş gibiyim...

Sâmiha Ayverdi çok düşündürücü, tartışılması bugün de gerekli bir yorumu dile getiriyor: "Bence bir romancının kazanmamasının sebebi ne yalnız tâbi, ne okuyucu ne de yazardır. Burada cemiyetin de rolü vardır. Hak ve adalet unsuru, ancak ergin ve olgun cemiyetlerde bulunur. Adalet mefhumu yaygın hale geldiği zaman bizim tâbilerimiz de bu an'aneye haliyle uyacaklardır."

Kimler kazanıyor, kalemiyle geçiniyor? Safiye Erol edebiyat tarihimizden iki adı anıyor: Ahmet Mithat Efendi ve Hüseyin Rahmi Gürpınar. Ekliyor: "Bugün Refik Halid'in de yazı yazarak geçindiğini biliyoruz." Hepsi o kadar. Bugünün çok kazanan romancılar listesi o günlerde bir hayal.

Neler satıyor? Cahit Uçuk, yayıncıların "hararetli aşk maceraları" istediklerini söylüyor. O âna kadar söze pek karışmamış Bedia Altınay, "Cahit Hanım'ın hakkı var" diyor, "çok sürüm yapan bir yayınevi de bana aynı şeyi teklif etti. Açık saçık bir roman yazsaydım iyi bir ücret ödeyeceklerdi. Ama ben, bu bir ticaret olur dedim, kendi ismimle yazmayı kabul etmedim."

Derken dağıtım sorununa geçiliyor; Anadolu'da kitapçı, kitabevi yokmuş, Muazzez Tahsin romanlarının "nalbant dükkânlarında" satıldığını belirtiyor. Kitap satar marketler devri için bir elli yıl geçmesi gerekli...

Kadın romancılarımız okurlarından yakınmıyorlar, hattâ okurlara gönül borcu duyuyorlar. Gelgelelim "münekkitlerden" hepsi şikâyetçi. Mebrure Alevok gülmekten kendini alamıyor: "Hangi münekkit? Ortada münekkit yok ki!"

Eleştirmenler konusu kapandıktan sonra, dilde arılaşmaya geçiliyor. Yaşar Kemal'in tam o günlerde tefrika edilen romanı *İnce Memet*'ı dil açısından Cahit Hanım'ın hoşuna gidiyormuş. İtiraz Safiye Erol'dan geliyor: "Ama Cahitçiğim, böyle kelimeleri sen ancak köy hayatından bahsederken kullanabilirsin." Şükûfe Nihal dil "iş"iyle uğraşanların sanatkâr olmamalarından üzüntülü. Rikkat Köknar ılımlı tutumdan yana; hem eski kelimelerin hem yeni kelimelerin bir arada yaşayabileceği kanısında.

Peki, romancı olarak ne yapmak istiyorlar? Muazzez Tahsin'in hiçbir iddiası yokmuş, tatlı tatlı okutmak, güzel vakit geçirtmek istiyormuş. Cahit Uçuk bir "roman dergisi" hazırlıyormuş; hem kendi romanlarını, hem başka yazarların eserlerini "tâbilerin elinden kurtarmak arzusunda"ymış. Safiye Erol "bu kadar zemmedilmiş (yerilmiş) mâzimizin ruhunu" yazmak istiyor...

Şubat akşamı; hava erken kararıyor. Kadın romancılarımızın gözleri saatlerinde. Nezihe Hanım'la Müşerref Hekimoğlu'nun son soruları âdeta ayakta dinleniliyor, eve dönüş telâşı başlamış. Ağırlayıcılar, "Dergimizi nasıl görmek istiyorsunuz?" diye soruyorlar. En ilginç yanıt Muazzez Tahsin'den geliyor; az önce okurlara hoşça vakit geçirtecek eserler yazdığını belirten *Küçükhanımefendi* romancısı birdenbire rota değiştiriyor ve şöyle diyor:

"*Resimli Hayat* müessesesi kültür hizmetlerini sever. Bir hizmet daha yapsın, bizi Anadolu'ya göndersin. Ekipler halinde Anadolu turnesine çıkarsın. Ben şahsen bir köy romanı yazmayı çok istiyorum ama, kadın olduğum için yalnız başıma Anadolu'ya çıkamıyorum."

Safiye Erol yanıtında 'ebedî' bekleyişimizi dile getiriyor:

"Derginizden ne istemiyorum ki! Şarklıyım, şarkı isterim. Garpla ilişiğim var, garbı isterim. Mâziden isterim, tasavvuftan isterim, bunun yanında günün cereyanlarından, hattâ geleceğin atomik hayatından bir şeyler isterim..."

Romancı hanımlar artık yola çıkıyorlar; "portmanto bir kibar düşkünü gibi bir anda" boşalıyor. Portmantonun iki üç saatlik astragan saltanatı sona eriyor; geride "yazıişlerinin mütevâzı mantoları" kalmış...

Sözlerin, yaşantıların yazıya geçmesi oldum bittim ürpertir beni. 1954'te beş yaşımdaymışım; 15 Şubat Pazartesi günü neredeydim, ne yapıyordum? Annem mutfakta akşam yemeğini mi hazırlıyordu? Babam kaçta eve dönmüştü?

Nisan ortasında şimdi yüreğim neden sızılı?

Samet Ağaoğlu bugün okunuyor mu, bilmiyorum. Sessizliğe karışanlar arasında belki o da.

Oysa öyküleriyle, anılarıyla, siyasî hayatıyla öyle kolay kolay unutulacak bir kişi değil Samet Ağaoğlu. Ben onu öyküleriyle tanımıştım; Ağaoğlu o dönemde Yassıada'daydı, idamla yargılanıyordu. 27 Mayıs sonrasının gürültü patırtısında hikâyeci Samet Ağaoğlu çoktan gözden düşmüştü. Gazeteler, dergiler Samet Ağaoğlu için ne yazıyorsa, kamuoyunca ona, o çekiştirmeli, yergi dolu yazılara çizilere inanılıyordu.

Hikâyeleri için ortak değerlendiriş şöyle özetlenebilir:

"Hikâyelerinde genellikle marazi tiplerin ruhsal bunalımlarını inceledi. Kahramanları, sıradan kişiler için hiç de önemli olmayan şeyleri dert edinen, aşırı derecede kuruntulu, Dostoyevski'nin insanlarını andıran kimseler oldu."

Ben, Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*'nde yazdıklarını alıntıladım. Ama Tahir Alangu'nun, Rauf Mutluay'ın da değerlendirişleri farklı değildir: Hep "marazi" kişiler, Dostoyevski'nin bungun dünyası... Alangu, yoğun karamsarlığın sanrılara, karabasanlara yol aldığını da söyler.

1930'larda öyküler yazmaya başlamış Samet Ağaoğlu, *Varlık*'ta, *Yücel*'de, *Çığır*'da, başka dergilerde. 1930'ların iyimser havası için kaygı verici öyküler. Ancak 1950'lerde kitaplaşan *Öğretmen Gafur*, *Zürriyet*, *Büyük Aile* benim çok sevdiğim öykülerle donanmıştı ama dönemi, Samet Ağaoğlu hikâyeciliğine hayli mesafeli yaklaşmış. Bunda 'siyaset'in payı olmalı. Üstelik büyük ölçekte. Necatigil şöyle saptıyor: "(...) 1946'da avukatlığa geçerek Demokrat Parti kurucuları arasına girdi. 1950, 1954, 1957 seçimlerinde Manisa milletvekili, birkaç kere de bakan oldu. 27 Mayıs 1960 devriminde Demokrat Parti yöneticisi ve milletvekilleri tutuklanınca o da Yassıada'ya sürüldü, sürgünlüğü, beş yıl kadar sonra bir af kanunuyla sona erdi."

27 Mayıs 'devrim' miydi, bugün yeniden tartışılıyor. Ama 1968 tarihinde yayımlanmış, Samet Ağaoğlu imzalı *Arkadaşım Menderes*, hiç değilse önsözüyle, öyle kolay kolay göz ardı edilebilecek bir metin değildir. Tıpkı insan ve yazar Samet Ağaoğlu'nun edilemeyeceği gibi; yukarıda yazdım, şimdi bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Geçenlerde *İlk Köşe* elime geçti, darmadağınık kitaplığımın kuytularından. *İlk Köşe*, Ağaoğlu'nun son eserleri arasındadır, yaşlılık çağında kaleme getirilmiş, biraz yorgun bir anlatım, öte yandan gençlik günlerini anlatıyor Samet Ağaoğlu, edebiyata tutkuyla sarıldığı günleri.

1978 tarihli *İlk Köşe*'yi vaktiyle okumuştum. Geçen zaman, her yeni okuyuş başka sezişlere, değerlendirişlere alıp götürüyor. Bu kez dikkatimi çeken Ağaoğlu'nun birçok gençlik ve edebiyat anısını, kendisine yazılmış mektuplarla bezemesi oldu. Siyasî hayatının hayhuyunda yitirilmemiş, saklanmış, özenle korunmuş mektuplar.

Yolun başı Ankara'da. Şimdiyse, 1970'lerde o yolun sonuna gelinmiş, İstanbul'da bütün bir geçmiş zaman anımsanıyor:

"Evet, baş döndürücü bir hızla. İşte, hayat maceramın sanat ve edebiyat yolunda rastladığım bu insanlardan çoğu artık dünyada değil. Siyaset yolundaki aşinalarımın çoğu gibi. Sait Faik, Behçet Kemal, Sabahattin Ali, Hamit Macit, Faruk Nafiz, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Seyfi, Kenan Hulûsi, Nahid Sırrı, Baki Süha öldüler. Sadri Ertem, Ahmet Kutsi Tecer, Nurullah Ataç gibi sevdikleri gençleri himaye kanatları altına almaya çalışanlar da."

Bir bakıma *İlk Köşe*'nin kadrosunu tanımış oluyoruz. Bu kişilerin kimisi gölgelerde, yarı aydınlıkta, kimisi "pırıl pırıl hatıralar"da beliriyor. Nasıl bir kıyımsa, biliyorum, günümüzde bu kişiler kimseye anlam ifade etmiyor, kimsede merak, ilgi uyandırmıyor. Oysa 'genç' edebiyat tutkunları Ankara'da bir birlik kurmuşlar: Genç Türk Edebiyatı Birliği. Samet Ağaoğlu

aralarında, başı çekenlerden. Tam o sıralarda İstanbul, Nâzım Hikmet'in "Putları kırıyoruz" –Ağaoğlu "Putları yıkıyoruz bayrağı" diyor– yazılarıyla çalkalanmakta. Gençler Türk Ocağı'nda Namık Kemal günü düzenliyorlar, Namık Kemal de putlar arasında sayıldığı için.

Gençler el ilânı filan hazırlamışlar. "28 İkinciteşrin 1930" tarihli o el ilânlarından birinin arkasına Samet Ağaoğlu "eski harflerle" şu notu düşmüş:

"Çok başarılı oldu toplantı. Arkadaşların hepsi vazifelerini iyi yaptılar. Ben ve Behçet Kemal çok alkışlandık. Müthiş kalabalık vardı. Ankara'nın en münevver zümresi orada idi. Bakalım bu hamle cemiyeti yaşatmaya kâfi gelecek mi?"

Cemiyetin ömrü kısa sürecektir. İstanbul'daki putları kırma çabası da. Sönük anılar bugün artık hepsi. Dediğim gibi, kimseyi pek ilgilendirmiyor. Ama o günlerdeki coşkuyu, karşılıklı çatışmayı düşünün...

Şimdi Ankara'da bir pastanedeyiz, İstanbul Pasta Salonu'nda. 1935 ve sonrası. Şevket Rado, Sabahattin Ali, Yaşar Nabi, Nahid Sırrı, Feridun Fazıl Tülbentçi, Ahmet Muhip Dıranas hep oradalar.

Durakalıyor Samet Ağaoğlu, yılların ezincini duyumsuyor:

"Burada hazin bir hatıramı anlatmaktan kendimi alamıyorum. 1954'te İstanbul'da Türk Edebiyatçılar Birliği'ni kurmuştuk. Bu fikri ortaya atanlar arasında Yaşar Nabi de var. Kurucu heyetin fiilî başkanı."

Yaşar Nabi 1955'te Ağaoğlu'nu idare heyetine seçtiriyor. Beş yıl sonraysa, "27 Mayıs darbesi" olunca, birlik Ağaoğlu'nun üyeliğine son verecek; başkan yine Yaşar Nabi.

Tek itiraz Yaşar Kemal'den gelmiş: "Nasıl olur? Baş kuruculardınızdan biri Samet Ağaoğlu değil miydi? Birlikten çıkarılmasına nasıl karar verebilirsiniz?" Verilmiştir.

"Yine hatırlamaktan kendimi alamıyorum" diyor Samet Ağaoğlu, "kâğıt darlığının çok ağırlaştığı sırada sanayi bakanı idim.

Dergilerine, kitaplarına kâğıt tahsisi için bana başvuranların hemen hepsine hiçbir düşünce, ideal, inanç ayrılığı gözetmeden istediklerini yerine getirmeye çalışmıştım. Bu arada ilk hikâyelerimin çıktığı *Varlık* dergisine de. Ama bütün bunlara rağmen beni kurucularından olduğum Edebiyatçılar Birliği'nden..." Gerisini alıntılamıyorum...

1930'larda bambaşka umutlar söz konusudur: *Varlık* çevresinde toplanan genç edebiyatçıların yollarının böylesine ayrılacağı kimin aklına gelebilir! Hem Yaşar Nabi hem Nahid Sırrı *Varlık*'ın can bulması için uğraşmakta, birlikte çalışmakta. Gerçi çok geçmeyecek, Nahid Sırrı *Varlık*'tan ayrılmak zorunda kalacak. Niye? Samet Ağaoğlu yanıtlayamıyor, sormakla yetiniyor:

"Nahid Sırrı ile Yaşar Nabi'nin araları neden açıldı? Nahid Sırrı *Varlık*'taki manevî hakkından neden vazgeçti? Bu ayrılışın hikâyesini bilmem."

Nahid Sırrı, edebiyat, sanat bahislerinde heyecanlıymış; Yaşar Nabi soğukkanlı. Nahid Sırrı avare, Yaşar Nabi muntazam, dikkatli. Nahid Sırrı samimi, Yaşar Nabi ihtiyatlı...

Nahid Sırrı "manevî hayatında tek başına, yapayalnız, çeşitli maddî acıların pençesinde" kalmış. 8 Temmuz 1956 tarihinde –dönemin ünlü siyaset adamı– Samet Ağaoğlu'na bir mektup yazıyor. O mektupta "şu hazin satırlar":

"(...) O derece perişan olmuş, yorulmuş, hayattan korkmuş bir haldeyim ki eğer bir elin beni azimle kurtaracağını hissetmesem geçireceğim daha korkunç ve çaresiz günlerde cinnetin pençesine düşmekten artık korkuyorum. Müslüman olmasam intiharı düşünürdüm. (...)"

Derken Kenan Hulûsi beliriyor, Sait Faik'in hayran olduğu hikâyeci. Sahne şimdi İstanbul'da. Babıâli'deki bir yazıhanede Kenan Hulûsi "dudaklarında hep hazin bir gülümseme"yle. Kenan Hulûsi çok genç yaşta ölmüş. Ama arkadaşları unutmamışlar onu.

Sözgelimi Niyazi Berkes öğrenim yıllarında yabancı dil derslerini anarken, İngilizceyi seçenler arasında hatırlıyor Kenan

Hulûsi'yi. İngilizcenin "modası yok" o yıllarda. Hepi topu dört beş kişi...

"... Bunların birini rahmetle anmak isterim. Bu: Kenan Hulûsi adlı çok efendiden bir arkadaştı. Sanıma göre yoksul bir aileden-di. Derse her sabah geldiğinde sobanın başında ısınmaya çalışır-dı. Bir gün ben de sobanın başındayken ayakkabılarının ayağına bir iple bağlı olduğunu görerek üzülmüştüm. O zamanlar kılık düşkünlüğü moda olmadığı için bunu bilerek yaptığını sanmıyo-rum. Kenan Hulûsi şairdi. Yanılmıyorsam daha sonra Yedi Me-şale topluluğunun bir üyesi olmuş; fakat bir süre sonra ölümünü duymuş ve çok şaşırmıştım; çünkü Kenan yakışıklı ve sağlıklı bir genç görünüyordu." (*Unutulan Yıllar*)

Oysa Samet Ağaoğlu 1930'ların, 1940'ların dünyasında anıla-ra savrulmuşken Kenan Hulûsi için bambaşka bir portre çiziyor:

"Kenan Hulûsi neden o kadar genç yaşta bu dünyayı bıraktı? Ama çok yaşamayı beklemiyor gibi bir hali de vardı. Edebiyat Fa-kültesi'ndeki kâtiplik odasında, Hakkı Tarık Us'un Bâbıâli'deki yazıhanesinde dudaklarında hep hazin bir gülümseme, buluşur-duk. Bana yazmayı düşündüğü romanları anlatırdı.

Hemen hepsinde Batı medeniyeti karşısında yenilmiş Doğu medeniyetinden ve bu iki âlem arasındaki kavgalardan sahneler yer alıyordu. Acaba bunları yazabilecek miyim? derdi. Sıhhat bakımından şikâyetçiydi, geleceğe ümitle bakmıyordu. Onun hikâyeleri, bazısı roman taslağı sayılabilecek eserleri ile hayalinde yarattıkları arasındaki fark belki de bu ruh bükülmesinden doğu-yordu. Yaşasaydı bu bükülmesini yenebilir, toplum içinde insanı anlatan büyük eserler verebilirdi."

İlk Köşe'deki bu yazıklanış, bir bakıma, Samet Ağaoğlu için de geçerli olabilir mi? Siyasî hayatın hayhuyunda, karmaşasında belki Ağaoğlu da –uzun ömrüne rağmen– yazmak istediklerinin çoğunu yazamamıştı...

Şimdiyse saklanmış, korunmuş eski mektupları okuyor, ede-biyat hayatına ilişkin anıları kaleme getiriyor. Ama hep derin

bir buruklukla. Demokrat Parti döneminde kendisini arayanlar kendisine çeşitli sebeplerle mektup yazanlar, 27 Mayıs sonrasında apar topar tavır değiştirirler. Arkadaşlıklar, dostluklar, yolun başındaki beraberlikler göçüp gitmektedir. Samet Ağaoğlu'nun çizdiği Behçet Kemal Çağlar portresi bu anlamda irkilticidir.

Behçet Kemal Çağlar hiçbir zaman Türk şiirinin ustaları arasında sayılmaz. Ne var ki hep bir 'şöhret' olarak yaşadı. Çocukluğumda tanımıştım, bilmiyorum neden, Cihangir'deki evimize gelmişti Behçet Kemal, günlerce hazırlanılmış bir akşam yemeği, sofra kalabalık, Behçet Kemal tumturaklı şiirler okuyor...

Samet Ağaoğlu akıllara durgunluk verici bir 27 Mayıs olayı anlatıyor:

"27 Mayıs oldu. O sabah İstanbul'da ve eski Harp Okulu önünde çılgın gösteriler yapan Halk Partililerin başında Behçet Kemal var. 1946 seçimlerinde Ankara'da olduğu gibi. Bu kadarla da kalmadı. Ankara'dan Yassıada'ya getirilmemizin perişan ve darbeciler için utandırıcı manzaralarının halkın dilinde dolaşan hikâyelerini sözde yalanlamak için bir film senaryosu düşünmüşlerdi.

Bu filmde Demokrat Parti sorumlularının Yassıada'ya güya eza ve cefa yapılmadan götürüldüklerini göstereceklerdi. Bunun için de Ada'ya gittikten birkaç ay sonra bir gece başta Bayar ve Menderes olmak üzere 40 kadar eski bakan, milletvekili, genelkurmay başkanı ve bazı büyük kumandanlar, yüksek memurlar iskelede bekleyen bir Boğaziçi gemisine bindirildiler, sıraya dizilerek yeni geliyorlarmış gibi yine karaya çıkarıldılar.

Yolun iki yanına merasim üniformalarını giymiş subaylar dizilmişti. Ben de kafilenin içinde idim. Ağır ağır yürütüyorlardı. Merasim üniformalı Ada kumandanı 'Beyleri hemen odalarına götürün. İstirahat etsinler' diye yüksek sesle emirler veriyordu. Bütün bu gösteriler birkaç yerden filme alınıyordu. Bu filmi sinemalarda halka gösterecekler, nasıl medenî bir şekilde Yassıada'ya götürüldüğümüzü güya böylece ispat edeceklerdi.

İşte bu propaganda filminin takdimcisi olarak kimi buldular? Behçet Kemal Çağlar'ı!"

Bu filmi Galatasaray Lisesi'nin hazırlık sınıfındayken, bir akşam okulda izlediğimizi hatırlıyorum. İbretlik bir belgesel olduğunu ise, ancak Ağaoğlu'nun anılarını okuduğumda, yıllar sonra öğrenecektim...

"Burgaz adasında sakin bir hayat sürmekteyim. Burgaz Ada, Çayır Sokak, 10 numaraya iki satır yazarsan sevinirim. Muvaffakiyetler."

Sait Faik'in Samet Ağaoğlu'na 19 Aralık 1950 tarihli mektubu böyle sona eriyor. Sait Faik hastadır. Tedavisi için Fransa'ya gitmesi gerekiyor, "2000 lira mukabilinde döviz"e ihtiyacı var. Döviz temin edilecek ama usta hikâyeci tedaviyi yarıda kesip –bir buhran anında– dönecek, artan "1150 frangı" da devlet kasasına geri verecek. Ağaoğlu hem şaşırmış hem üzülmüş.

Sonra birkaç kez karşılaşma, Ankara'dan İstanbul'a gelişlerde. Her karşılaşmada Sait Faik "biraz daha dalgın". Daha az konuşuyor, hep düşünceli. Bir gün Yüksekkaldırım'da şunları söyleyecek arkadaşına: "Samet, artık İstanbul'un bu eğri büğrü, inişli çıkışlı sokaklarında dolaşmaktan hoşlanıyorum. Hem yalnız olarak. Bu sokaklarla, bu eski evlerle bir çeşit dertleşiyorum."

İlk Köşe'deki geçit töreni sürüyor: Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç derken Peyami Safa, Ahmet Muhip Dıranas, başkaları...

Cezaevleri günlerinde Dıranas'ın Samet Ağaoğlu ziyareti... Ama Ağaoğlu daha çok gençlik yıllarındaki yaşantılarla sarmaş dolaş. İşte "sapsarı yüzlü, kısık, hırçın sesli, ince dudaklı" Tanpınar. İşte "köşe başında sivri çeneli, dik bakışlı" Ataç. Kimdir bu Ataç? Samet Ağaoğlu çarpıcı bir açıklamayla tanıtıyor:

"Aklıyla kalbi durmadan döğüşen, birinin güzel dediğine ötekinin çirkin damgasını yapıştırdığı, aynı derecede derin zekâ ve hislerinin çarpışmasından doğmuş çeşitli acıları bazan gerçekten insafsız, insafsız olduğu kadar kuvvetli, keskin ironisiyle örtmesini bilen adam."

Sonra anılar, *İlk Köşe*'deki anılar daha da eskilere gidiyor.

Yazar artık ilkgençliğindedir. Ahmet Hâşim'in hayranıdır, birçok şiirini ezbere bilmektedir. Şairi bir tanıyabilse... Tam o günlerde, "Serbest Fırka macerasından sonra İstanbul'a yerleşen babam" *Akın* gazetesini çıkarmaya başlar. Hâşim de yazacaktır Akın'a. Yazıların gelmesi gecikir.

"... Babam bunun sebebini öğrenmek için beni Hâşim'in Kadıköyü'ndeki evine gönderdi. Küçük, eşyası dağınık bir odada bir yatakta yatıyordu. Çirkindir diyorlardı. Ama yüzü bana sevimli geldi. Babamın selâmlarını söyleyerek yazıları sordum. 'Görüyorsun' dedi 'hastayım, hem çok hasta. Doktorlar bir şey yok diyorlar ama galiba yolcuyum. Babanın ellerinden öperim, iyileşir iyileşmez yazıları getireceğim.'

Bu Ahmet Hâşim'le ilk ve son karşılaşmam oldu. Bir hafta sonra ölmüştü."

İlk Köşe'nin şu sayfasında durakaldım, uzunca bir süre. Ahmet Hâşim'in Kadıköyü'ndeki evini düşündüm, biraz dağınık eşyayı. O evi Abdülhak Şinasi de yazmıştır. Galiba Yakup Kadri de. O ev, hiç görmediğim, hiç bilmediğim o ev bende yaşayıp durmuştur. Tıpkı Samet Ağaoğlu'nun kaleme getirdiği anılar, anı kişileri gibi. O anı kişilerinin çoğunu da tanımadım, görmedim, görmeme imkân yoktu ama gönlümde yaşayageldiler...

Nasıl çalışıyorlardı?

Hece dergisinin Mart 2012 tarihli sayısındaki 'dosya', "Yazarlar ve Yazı Mekânları". Ali Galip Yener, Rasim Özdenören, Hüseyin Su, Necati Mert, Cemal Şakar, Celâl Fedai, Cemil Kavukçu, Hatice Bildirici, Mustafa Şerif Onaran, Merve Koçak Kurt, Âlime Kurt dosya için yazmışlar. Ben de bazı hatırlayışlarımı yazdım. Bu dosyanın edebiyatseverlerin ilgisini çekeceğini sanıyorum.

Gerçi *Hece*'deki yazıma alıntıladığım gibi, Ataç yazarların nasıl çalıştıklarının bilinmesini, hangi mekânlarda yazdıklarının öğrenilmesini handiyse 'gereksiz' bulmuş. Yıllar önce güncesinde veryansın ediyor! Okurların gelgeç bir merakı sanıyor; "çoğu öğrenmeleri unutmalarıyla bir olur" diyor.

Unutur muyuz, bilmiyorum. Tanıdığım yazarların, bugün çoğunu yitirdiğimiz şairlerin, hikâyecilerin, romancıların çalışma şekillerini, yazı mekânlarını, 'kendine ait' odalarını ben unutmadım. Üstelik sadece bir merak değildi. Bir yandan da bir şeyler öğrenirim, bir şeyler kaparım hayalindeydim...

Hemen başlangıçta değil, yine de yolun başındayken 'şair'ler gönlümü çelmişti. Belki düzyazıda şiirle beslenmek istiyordum. Bu yüzden de şiir nasıl yazılır, şiir 'nerede' yazılır, ilgimi çekiyordu.

İlk kitabım *Cumartesi Yalnızlığı*'nın sağladığı imkânla, tanıdığım ilk şairleri anımsıyorum şimdi. Elbette Behçet Necatigil'i anımsıyorum, Edip Cansever'i, Cemal Süreya'yı, Attilâ İlhan'ı.

"Ev-aile-yakın çevre üçgeni"nin şairi Necatigil Beşiktaş'taki evinin küçük çalışma odasmda yine! Karşısında bir iskemlede tespih böceği gibi büzülmüş, tortop olmuş oturuyorum. Henüz yirmilerimdeyim. Türk edebiyatına, çağdaş edebiyatımıza eşsiz şiirler, radyo oyunları, çeviriler armağan etmiş Necatigil kim bilir neler anlatıyor!

Hayır, unuttuğumdan değil, hiçbirini unutmadım. Fakat şimdi hatırlayışlar hep iç içe geçiyor. Necatigil yine buruk gülümsüyor. Uzakta, pencereden görünen Süslü Karakol'u göstererek, "Süslü Karakol Durağı" adlı oyununu nasıl yazdığını anlatıyor...

Bu çalışma odası kitaplarla dolup taşardı. Şairin üstü kalabalık masası, daracık sedir, bol sigara dumanı, yazsa pencere aralık, sonra yorgun perdeler...

Yazı mekânı burası mıydı şairin? Daha doğrusu, 'sadece' burası mıydı? "Ev-aile-yakın çevre" ama, evlerden ırak yazdığı da oluyordu Behçet Necatigil'in. Beşiktaş'ta bir kahve köşesinde,

bazan bir iki dize, sigara kutusunun arkasına çiziktirilmiş... Bazan ilk taslak, zaman içinde, artık evde, nice emekle işlenecek...

Edip Cansever'in son iki evini biliyorum. İlki, Bebek'te eski bir yalı apartmanın güzel giriş katıydı. Bakımlı bahçede oturduğumuz yaz akşamları... Kirada otururdu bu evde Edip Cansever. Sonra Etiler'de, yokuş başı, geniş bir daireye taşındılar ailecek.

Bebek'teki evin çalışma odasını görmedim. Son evin çalışma odası, büyük, aydınlık bir odaydı. Necatigil'in odasına bütünüyle tezat bir oda. Çok derli toplu. Kâğıtlar, defterler, kalemler, şairin o sırada okuduğu kitaplar masanın üstünde. Duvarda iki üç raflık bir kitaplık var. Şair herhalde önemsediği kitapları, 'başucu' kitaplarını raflara dizmiş.

Yazı mekânı burası ama, Edip Cansever şiirlerini damıta damıta bütünlüyor. Daha önce yazmıştım: Edip Cansever –hiç değilse bazı– şiirlerini yakın çevresine yüksek sesle okuyarak ölçüp biçiyor. Arnavutköyü'ndeki Kaptan lokantasında öyle güzel kimi akşamlar: Bir "yaz kınkları" sözü geçiyor, dizelerden birinde. Dizeden "yaz kınkları"nı 'çalıp', ille kitap adı yapmak istiyorum. *Kirli Ağustos*'un unutulmaz şairi, çok az yazarda rastlanabilecek cömertlikle, "Al, senin olsun!" diyor. Dizeden çıkarıp atacak...

Doğrusu Attilâ Ağbi (İlhan) öyle cömert değildi. *Böyle Bir Sevmek*'i 'isteyeceğimi' sezer sezmez, hattâ biraz soğuk ifadeyle, sözü noktalamış, konuyu hemen değiştirmişti...

Edip Cansever şiirlerini yakın çevresine okuyarak bir etki gücü sınamasına mı girişirdi, kestiremiyorum. Sanmam. Yalnızca dalıp gider, dizelerin ses ahengini tartardı. Ama bizler, onun yeni bir şiirine tanık olmanın sevincini, mutluluğunu duyardık.

Cemal Süreya şiirlerini nerede yazardı, nasıl yazardı bilmiyorum. Kendi şiirinden pek söz açmazdı. Tanıştığımızda, gönül işi olarak, *Papirüs* dergisini yönetiyordu. Derginin yazı odası edebiyat mahfiliydi. Dünün verimleri, o günün verimleri, eski yeni, hepsi bir arada orada çokça konuşulur, tartışılırdı.

Attilâ İlhan yolda yürürken kurmaya başlarmış şiirini, romanını, yazısını, çizisini. Sıkı bir yürüyüşçüydü. Hangi yıldı, Ankara'dan İstanbul'a taşındı. Maçka'dan çıkar, yağmur mağmur dinlemez, sabah erken saat, Tarlabaşı'na kadar yürür, dönüşte, Elmadağ'daki Divan Oteli'nin pastanesinde bir iki saat oturur, sonra yine yürüyerek Maçka'ya dönerdi. Çalışmanın ham halinin mekânları buraları.

Çok çalışkandı Attilâ İlhan, çalışmayı severdi. Üstelik mekân ayırt etmezdi. Meselâ, Bilgi Yayınevi'nin Tunalı Hilmi Caddesi'ndeki yönetim yerinde, küçük odada, 'roman'ma çalıştığını hatırlıyorum. Son dönem, hafta sonları, Çolpan İlhan'la Sadri Alışık'a misafir geldiğinde, akşam yemeğinden sonra odasına çekilir, bir iki saat gözden kaybolur, yazısını yazardı.

Mekân ayırt etmemek, nasıl bir kolaylık yazar için! Ben ille yazı masamın başında...

Hece'de Rasim Özdenören'in yazısını okuyorum; âdeta gözümün önüne geliyor:

"İstanbul'da Eyüp'teki Bostan İskelesi çay bahçesi, Beyazıt'ta Marmara Kıraathanesi, bir de Kapalıçarşı'daki Şark Kahvesi en çok ziyaret ettiğim mekânlardandır. Ankara'da da devam ettiğim farklı kıraathaneler olsa da en çok Karanfil Sokak'taki kıraathanelerden birini kendime yakın bulmuşumdur. Seyrek de olsa, o zamanın Gençlik Parkı'ndaki kapalı çayhanelere devam ettiğim de vâkidir. Hangi öykümü hangi kıraathanede yazdığımı çoğunca hatırlıyorum."

Gıpta ettim.

Rasim Özdenören "ünlü" bir yazarımızın "romanını yazmak üzere Büyükada'ya çekildiğini gazeteden" okumuş, yazısında anıyor. Acaba kimdi? Devam ediyor yazar: "Kahvehanelerin o sıkış tıkış hengâmesinden uzakta insan nasıl yazabilir, ne yazacağına nasıl karar verebilir düşüncesi beni yadırgatmıştı."

Mekân değiştirmenin, hele böyle Adalar'a Modalara çekilerek yazmanın yararlı olacağına inananlar geçmişte sayılıydı. Daha

doğrusu, şairlerin, yazarların maddî olanakları enikonu kısıtlı, Büyükada'ya çekilmek kolay mı?!

"Büyük" yazarların yaşamöykülerini özetin özeti anlatan bir kitapta okumuştum: Balzac iki üç romanı bir arada yazarmış. Çalışma odasında üç büyücek masa, her birinde bir romanın sayfaları. Birinden kalkıyor, öteki masanın iskemlesine oturuyor. Birinden yoruldukça, diğerine.

Denemeye kalkıştım. Şişli'deki bu, şimdiki eve taşındığımda, asıl yazı masam yine oturma odasında; Horhor'a gittik, eski, küçük bir çalışma masası aldım, arkadaki küçük odaya koyduk, sözüm ona o masada 'öykü' yazacağım. Hiçbir şey yazamadım. Horhor'un eski masasını da sonunda –yer kaplıyor diye– bir arkadaşıma hediye ettim.

Hatırlayışlar arasında Salâh Birsel'in de yazı mekânı var: Şiirin ince işçisi, denemenin büyük ustası Birsel, Çatalçeşme'deki evinde, yalın, işlevsel eşyayla döşenmiş odasmda sessizlik gereksinerek çalışırmış. Görmüştüm o odayı. Geometrik düzen içindeydi.

Onun tadına doyulmaz günlüklerini okuyanlar bana katılacaklar: Salâh Bey şiirinde, düzyazısında fazlalıklara tahammül edemezdi. Başkalarının yazdıklarında da. "Safsata" diyordu fazlalıklara. Yazılardan çizilerden ille "safra atmak" gerekiyordu. İşte onun yazı odası da öyle yalındı...

Anılarımda Stefan Zweig

Stefan Zweig, yetişme yıllarımda çok sevdiğim bir yazardı. Altmışımda bu sevgim dindi sanılmasın. Bugün de onun eserini tat alarak okuyorum. Behçet Necatigil'in Türkçesinden *Korku*'yu okumak elbette mutlu kılıyor; geçmişte nasılsa edinememişim *Korku* çevirisini... Bununla birlikte Stefan Zweig'la tanışmamı popüler aşk romanlarının yazarı Muazzez Tahsin Berkand'a borçluyum; nerden nereye.

Yeryüzü edebiyatının ünlü bir yazarı durup dururken âdeta İstanbullu bir yazar olabilir mi?

Belleğin tuhaf kandırmacaları vardır: İstanbul'da Stefan Zweig okumalarımı hatırladıkça, eşsiz Erasmus monografisinin yazarını da İstanbullu bir yazar 'sanıyorum'. Şehrin dört bir yanı, hayatımda uzun yıllar, bazıları iyice silinmiş görüntüler onunla dolu.

Masamın bir köşesinde –Savaş Çekiç'in silme güzelduyu kapak ve iç tasarımıyla– Yordam Kitap'ın Stefan Zweig dizisi duruyor. Üstelik, Behçet Necatigil, Salâh Birsel, Hamdi Varoğlu, Tahsin Yücel gibi ustaların çevirileriyle. Varoğlu'nunkiler dışında, öteki çeviriler herhalde Varlık Yayınları'ndan andaç. Geçmiş günlerin o erden edebiyat sevgisini gözler önüne seriyor. Yine bu diziden *Karışık Duygular* Ali Avni Öneş'in çevirisidir, yine geçmişte Oluş Kitabevi'nin verimi. *Yıldızın Parladığı Tarihsel Anlar*'ı ise öyle sanıyorum ki yenilerde Deniz Banoğlu çevirmiş; iyi ki çevirmiş, çünkü Bizans / Fâtih bölümünü bu kez eksiksiz okuma imkânına kavuşuyoruz...

Stefan Zweig, yetişme yıllarımda çok sevdiğim bir yazardı. Altmışımda bu sevgim dindi sanılmasın. Bugün de onun eserini tat alarak okuyorum. Behçet Necatigil'in Türkçesinden *Korku*'yu okumak elbette mutlu kılıyor; geçmişte nasılsa edinememişim *Korku* çevirisini...

Bununla birlikte Stefan Zweig'la tanışmamı popüler aşk romanlarının yazarı Muazzez Tahsin Berkand'a borçluyum; nerden nereye. Ankara Caddesi'nde mevsimden mevsime, bahar, yaz, güz, kış günleri. Hemen her gün Ankara Caddesi'ndeyim. On bir on iki yaşlarımda olmalıyım. Ankara Caddesi bir uçtan bir uca, yokuş boyunca, kitabevlerinden geçilmiyor.

Macera romanlarına, aşk romanlarına, tarihî romanlara tutkunum. İnkılâp Kitabevi, Kanaat Yayınları, Türkiye Yayınevi kapısını aşındırdığım yerler. Muazzez Tahsin'den *Sonsuz Gece*'yi, *Kezban*'ı, *Küçükhanımefendi*'yi okumuş olmalıyım. *Meçhul*

Sevgili'yi de Muazzez Tahsin 'tercüme' ettiği için alıyorum; İnkılâp Kitabevi'nin yayını.

Bu harikulâde uzunöyküyü Burhan Arpad aslına sadık kalarak, "Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu" adıyla Türkçeye kazandırmıştır. Sonra keşfettim ve yeniden okudum; daha da tat aldım. Şimdi üçüncü kez okuyacağım, Yordam Kitap'ta Tahsin Yücel'in çevirisinden.

Türk okuru Stefan Zweig'ı tanımak açısından başta Burhan Arpad, Ahmet Cemal, Ahmet Arpad, birçok çevirmene gönül borcu duyacaktır. Demin andığım Erasmus monografisini Ahmet Cemal çevirmişti. Şişli'deki çatı katında oturuyordum. Sonbahar başlangıcı bir akşamüzeri bu eser ve bu çeviri için esriyip gitmiştim, terasta, bir türlü çiçeklenmeyen saksı karanfili yanı başımda...

Zweig, sözcüğün geniş anlamıyla, 'iddiasız' bir yazardır. Edebiyatı sevdirecek, edebiyat gönüllüsü bir yazar. Gerek öykülerinde, gerek biyografilerinde.

Şimdi yine Cağaloğlu'ndayız; 12 Eylül sonrası, *Yazko Çeviri* yılları. Ahmet Cemal'in yönettiği *Yazko Çeviri*'de Zweig için bir özel bölüm düşünülüyor. Tanınmış bir çevirmen bu özel bölüme burun kıvırıyor ve Zweig'ın 'ortalama' bir yazar olduğunu ileri sürüyor. Ahmet Cemal'in sessiz kalışını, fakat çok üzgün yüzünü hatırlıyorum. Arnavutköyü'nde bir lokantaya gitmiştik o akşam; Ahmet Cemal bir ara, "Bu yaklaşımla Türkiye daha çok 12 Eylül'ler yaşamak zorunda kalır..." demişti.

İddiasızlığı, alçakgönüllülüğü, aşırı entelektüel geçinenlerce küçümsenmiş Stefan Zweig'ın seçkin edebiyatın içinde sayılamayacağı görüşü zaman zaman dillendirilmiştir. Bu kez sahne Etiler'de, Armağan ve Altan İlkin'in bahçesinde; beyaz çiçeklerine arıların üşüştüğü akasya ağacının berisinde oturuyoruz. Nitelendirmelere vurgun bir hikâyecimiz, Stefan Zweig için Viyana'nın Kemal Tahir'i diyor. Ne demek istediğini yıllar boyu düşüneceğim, kavramaya çalışacağım...

"Viyana'nın Kemal Tahir'i" bence büyük bir yazardı. Özellikle yirminci yüzyılın iki büyük savaşına duyduğu derin nefretle, insanlığa çok şey söyledi. Kitlenin çılgınlığı karşısında, *Erasmus*'ta olduğunca, bireyin tek başına mücadelesini umarsız bir çıkış yolu sayıyordu. Umarsız ama, gelecek zamana örnek olabilecek nitelikte...

Eksercioğlu Sokak'taki o çatı katında 12 Eylül sonrasının çok karanlık günlerini yaşıyordum. Zapturapta alma adı altında kıyımlar kıyımları kovalıyordu. Birey için pek bir direnç imkânı kalmamıştı. *Dünün Dünyası*'nı da o günlerde, o dönemde okudum. Zweig uygar bir dünyanın ancak barış ve karşılıklı anlayış ortamında ayakta kalabileceğini anlatıyordu. Okudukça, tekrar bir umut duyumsardım.

Kimi okuryazarlarımızın her nedense hışmına uğramış Zweig, "kişi özgürlüğünü bu yeryüzünün en değerli mülkü" sayar. Kendi özgür iradesiyle canına kıymayı tercih etti. İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamıştı. Birincisini, zaten, *Dünün Dünyası*'nda kaleme getirmiş ve insanlık için nasıl bir kötülük, kıyım olduğunu anlatmıştı.

İkinci büyük savaşta yerini yurdunu, çok sevdiği kitaplarını bırakıp gitmek durumundaki yazar, Amerika'dan Brezilya'ya, göçebe hayatı sürdürmekten bıkkındı. Ama o kadar mı? Asıl bıkkınlığı, kötümserliği, uygarlığa güvenini yitirmekten, hem de sonsuza dek yitirmekten kaynaklanıyordu.

Ahmet Oktay gözümün önünde; Göztepe'deki evinde, 1980'ler, *Yol Üstündeki Semender*'in şiirlerini kaleme getiriyor; "Stefan Zweig" o güzel şiirler arasında:

Avrupalı
benim belleğim. Yazım da.
Geç kaldım
yurt edinmeye gurbeti. Zorbaysa
ateşe veriyor dünyayı.

Sadece fotoğraflarını gördüğünüz, hiç tanımayacağınız bir yazar, ama yaşadığınız kentte sizin yaşantılarınıza eşlik edebiliyor.

Taksim Sanat Evi'ndeyiz; Samiye ve Erdal Öz, Ahmet Cemal, ben. Ahmet, Zweig'dan bir seçme denemeler kitabı hazırlamış, ayrı basım Erasmus monografisini de bu yeni kitaba eklemek istiyor. Geç bir saat. Erdal Öz'ün 'kalın' kitaplara kaygısı depreşmiş. Epey tartışılıyor. Sonunda Erdal'ı ikna edebiliyoruz...

Levent Karakolu'nun bitişiğindeki küçük villa: Yazdı, arka bahçede oturuyorduk, akşam çayı. 1970'lerin ikinci yarısı olmalı. Türkân Şoray'a film öyküsü arıyorduk. Türkân Hanım *Acımak*'ı okumuştu. Çok sevmiş; "Gerçi benzeri hikâyeler çok yapıldı, yine de bir kez daha uyarlanamaz mı?" diye soruyor. *Acımak*'ı okumamıştım. Gönül Abla'nın Lâleli'deki evini hatırlamıştım birden: *Acımak*'ın *Merhamet* adıyla ilk çevirisi! Şu üst rafta duruyor. Hamdi Varoğlu'nun çevirisi galiba...

Veda mektubunda, mektubun son satırlarında şunları söyler Zweig: "Bütün dostlarıma esenlikler! Uzun geceyi izleyecek sabah kızıllığını görmelerini dilerim. Aşırı sabırsızlığımdan dolayı onları bekleyemiyorum."

Gerçekten sabırsız mıydı? Yazarlığı boyunca uygarlığın ve kültürün sözcüsü olmak istemiş bir sanatçının, "zorba"yı bir kez daha başrolde görmekten duyduğu utanç mıydı yoksa?

"Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu", ilk okuyuşta, içli bir aşk öyküsü gibidir. Derinlemesine düşünüldüğündeyse, insanın insana sorumluluğu birdenbire karşınıza çıkar. Veda mektubunun en acı satırları da bizi sorumluluğa çağırır:

"(...) her zamankinden daha çok ezginim. Kaybolmuş şeylerin hiçbiri bir daha geri gelmeyecek; yarın, geçmiş zamanın sunduğunu asla getirmeyecek."

Üçüncü Bölüm
GELMEZ GÜNLER

Nişantaşı'nda daha dün...

Nişantaşı'nda daha dün dediğim, aslında uzun yıllar öncesi. Ama hatıralar karmakarışık sökün edince, zamanlar ileriye geriye iç içe geçer. Teşvikiye'ye taşındığımız yıllarda mıyım, on dokuzuncu yüzyılın sonunda yirminci yüzyılın başlangıcında, yoksa 1970'lerde harıl harıl "Hayatımın Romanı"nı mı yazıyorum, belki de *Kırık Deniz Kabukları*'na bir iki sahne ekleyebilmek için Nişantaşı'yla Osmanbey arasında sokaklar, eski evler, konaklar aranıyorum...

Hepsine alıp götüren, aslında, Mehmet Öklü'nün eseri: *Kimseye Etmem Şikâyet* (Doğan Kitap).

Mehmet Öklü'yü geçen yaz tanıdım. Ahmet Ümit'in *Sultanı Öldürmek* romanı dolayısıyla bir araya gelmiştik; Şişli'de, Mustafa Sarıgül'ün hoş bir çağrısı, roman kahramanı Müştak'ın yaşadığı var sayılan sokakta bir araya gelmiştik, o günden Mehmet Barlas'ı, Ayşe Kulin'i de hatırlıyorum.

Mehmet Öklü'nün Şişli kaymakamı olduğunu sonradan öğrenecektim. Olanca alçakgönüllülüğüyle, sadece, İhsan Raif Hanım'ın hayatını yazmaya çalıştığını söylemişti.

İhsan Raif Hanım! Biraz şaşırmıştım. Gelgeçlerin kol gezdiği günümüzde kim tanır, kim bilir İhsan Raif'i? Ama Mehmet Bey büyük bir coşkuyla anlatıyordu...

Meğer 2008'de Şişli kaymakamlığı görevindeyken yola koyulmuş. Hükümet Konağı ilgisini çekmiş. Bu konak imparatorluğun son vezirlerinden Köse Raif Paşa'nın Taş Konak'ı. Önce Taş Konak'ın günümüze kazandırılma çabası; sonra Köse Raif Paşa'nın büyük kızı İhsan Raif Hanım'ın hüznü ağır, sevinci az yaşamı. Mehmet Öklü öylesine kapılıp gitmiş ki, o öğleden sonra, "Yaşadığı her yeri görmeye çalışıyorum" demişti. *Kimseye Etmem Şikâyet* bize işte o 'dünya'yı yaşatıyor.

Bugün Taş Konak'ın bahçesi elbette öyle değil; ama Öklü'nün satırlarında hâlâ öyleymişçesine karşımıza çıkıyor:

"Bahçesinde palmiye, manolya, kauçuk, ıhlamur, nar ve ginkgo biloba ağaçları vardı. Ihlamur Kasrı'ndan getirilen ginkgo (ya da mâbetağacı, Ginkgo biloba) fidanlarının güzelliği bir başkaydı. Onların cenneti andıran bahçede büyüyüp bir manzume gibi serpilmesi, evdeki herkesi sevindiriyordu."

On dokuzuncu yüzyılın sonunda, hem gelenekten hem yeniden güzellikler devşirmiş bir bahçe. On iki yaşındaki İhsan Raif orada yetişme çağında:

"Yaz günleri serin kuzey balkonunda sade kahvesini yudumlayan annesi ile hala kızı Memnune Hanım'ın ve eşi Halid Ziya (Uşaklıgil) enişteşinin sohbetlerinden, komşuların ve ahbapların da ginkgoyu sevdiğini" hissediyor.

Mâbetağacı adını bilmiyordum, çok sevdim. Bahçedeki limonluğu da; Taş Konak'ın bahçesinde bir limonluk varmış. "Buradaki serada limon, turunç, böğürtlen gibi meyveler; kuşkonmaz, Çengelköy salatalığı, domates gibi sebzeler; hanımeli, melisa, lâle gibi çiçekler" yetiştiriliyormuş. Çiçeklerin Beyrut'tan gelenleri var, Adana'dan gelenleri var...

Limonluk, geçmişin İstanbul hayatında büyük saltanat kurmuş. Bir bakıma, köşklerde, konaklarda, yalılarda limonluk bir rüya yaşatmış. Anılarda, romanlarda, sözgelimi Refik Halid'in *Bu Bizim Hayatımız* romanında uzun uzadıya tasvir edilir limonluklar. Sonra apartıman İstanbul'u başlayacak, o narin limonluklar birer ikişer yok edilecek. O kadar ki, bir limonluğu, kış bahçesini, cam köşkü yazmaya görün, bugünün okuruna mümkün değil bir şey anlatamıyorsunuz. Oysa İhsan Raif Hanım Taş Konak'taki limonlukta sevmiş çiçekleri...

Kırık Deniz Kabukları'nı yazarken Halid Ziya'nın Osmanbey'deki evini gözümün önüne getirebilmek sevdasıyla eski Nişantaşı evlerini epey aranmıştım. 1960'larda bir ikisi büsbütün yok olmamıştı, ama şimdi, yani '80'lerde Taş Konak dışında, hepsinin yerinde yeller esiyordu. Şurada Halid Ziya, beride Şair Nigâr Hanım oturmuştu diye kendi kendime hayaller kuruyordum, şurası da Rey Kardeşler'in evi, konağı olmalı... Oysa Nişantaşı caddeden ara, arka sokaklara bütünüyle değişmişti. Daha elli altmış yıl öncesinin yapıları, artık müze niteliği edinmesi gereken yapılar, dahası tarihî özellikleri olabilecek yapılar, fakat geriye en küçük bir iz kalmamış!

İhsan Raif Hanım'ın izini süren Mehmet Öklü Taş Konak'ı neyse ki "Avrupa Kültür Başkenti Projesi kapsamında restore ettirmeyi" başarmış. Yabana atılacak bir çaba değil!

Demek İhsan Raif Hanım bir kez daha karşıma çıkacakmış... Ben onu Yakup Kadri'nin *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'ndan tanımıştım. Üstelik, en az kırk yıl önce.

Necatigil sözlüğünde şöyle tanıtıyor: "(...) Özel öğrenim gördü, Fransızca öğrendi, şarkılar da yazdı, besteledi, ikinci kocası Şahabettin Süleyman Bey'in ölümünden sonra (1921) üçüncü kez evlenmişti. Paris'te öldü, İstanbul'da Rumeli Mezarlığı'na gömüldü." Büyük kent kökenli olup hece vezniyle yazan ilk kadın şairimizmiş.

Yakup Kadri'yse, dostu derbeder yazar Şahabettin Süleyman'ın eşi beysoylu bir İhsan Raif anlatır; Avrupa sahneleriyle bezenmiş

bir izdivaç hikâyesi. Gençlik yıllarımda "Hayatımın Romanı"nı yazarken bu izdivaç hikâyesinden izdüşümleri de kaleme getirmeye çalışmıştım. On dokuzuncu yüzyılın sonunda beysoylu bir Osmanlı hanımefendisini anlatmak istiyordum. Asıl esin kaynağım Şair Nigâr Hanım'ın hâlâ bir 'bütün' olarak yayımlanmamış güncesinden seçmelerdi. Servet-i Fünûn romanından esinlenişler, eski şarkılar, eski mektuplar, sandıklardaki eski giysiler, daha bir sürü eski şey kılavuzumdu.

Pastırma Yazı'nda bu hikâye yayımlandıktan sonra Nermin Menemencioğlu *Dost* dergisinde Şair Nigâr'ın *Hayatımın Hikâyesi*'ni talan ettiğimi ileri sürdü. Bir apartmacı kimliğine büründürülmüştüm. Gerçi Nermin Menemencioğlu yararlandığım öteki kaynakları saptayamamıştı.

Kızılca kıyamet Kemal Tahir'in evinde kopacaktı: Kemal Ağbi "Bunu nasıl yaptın!" diye öfkeler estirmişti. Derdimi uzun yıllar kimseye anlatamadım; ta ki Enis Batur bir yazı yazdı ve başka kaynak yararlanmalarını başarı sayan Menemencioğlu'nun iş Selim İleri'ye gelince neden rota değiştirdiğini bir türlü anlayamadığım belirtti. Enis Batur'a şükran borcumu bir kez daha belirtmem gerekiyor herhalde.

Ne var ki, o gün bu gün, bir zamanlar severek yazmış olduğum "Hayatımın Romanı" gönlümde sızı kaldı. *Kimseye Etmem Şikâyet* olmasa belki acı anıları hatırlamayacaktım.

"Hayatımın Romanı"nın başkişisi Cenan Hanım'dır. İmparatorluğun çöküş döneminde yetişmiş Cenan Hanım'ı biraz alaya alıyordum. Cenan Hanım 1923 sonrasında da modern bir hanımefendi olarak varlık gösteriyordu. Bunları artık hayal meyal hatırlıyorum.

Mehmet Öklü'nün kılı kırk yararak kaleme getirdiği eserde İhsan Raif Hanım trajik bir kişi. Yani asıl İhsan Raif benim Cenan Hanım'a hiç mi hiç benzemiyor. Öklü, geçiş dönemlerinin insanlarına sevgiyle, âdeta şefkatle yaklaşmış. Bense, gençlik yıllarımın merhametsizliği içindeymişim...

Dıştan baktığınızda debdebeli bir hayat; işte İhsan Raif, İzmir'de, Vali Konağı'nda, masayı değerli porselen ve gümüş takımlar süslemiş, kremalı levrek çorbası, kuşkonmazlı lagos buğulama, enginar, hindiba, kaşarlı su böreği... Ama iç dünyasında hep kederlere savrulmuş bir şair. "Kimseye etmem şikâyet"i boşuna dile getirmeyecek...

Mehmet Öklü'nün eseri bana yepyeni bir İhsan Raif tanıttı. Her okuyan bu eserden çok yararlanacak.

1930'ları 'okumak'

15 kuruşluk *Yıldız* "On beş günde bir çıkar gençlik, güzellik, sinema ve sanat revüsü"nün ciltleri masamda hâlâ duruyor. Bu ciltleri 1990'larda Kadıköyü'nde sahaf Sami Bey'den edinmiştim. Ayazlı bir ilkyaz akşamıydı; teyzemlere yemeğe gidiyordum.

Tozlu, yıpraktılar. Elden geldiğince onarmıştım. Sonra dağınık kitaplığın üst rafında yıllar yılı beklediler. Geçenlerde indirdim; günlerdir dalıp gidiyorum *Yıldız*'lara.

1930'ların sonundaki İstanbul, hattâ Türkiye ya da Türkiye'nin o günkü büyük kent yaşaması, özlemleri, ülküleri, ilgi alanı, merakları karşıma çıktı desem yeri. Üstelik, bu "sanat revüsü"nün 'yönlendirici' bir yanı da söz konusu.

Birinci sayının hemen üçüncü sayfasında Müsahipzâde Celâl, evet, bugün kimsenin bilmediği, geçmişte bilenlerin usul usul unuttuğu, belki de tek kişinin anmadığı, bir zamanların ünlü tiyatro, oyun yazarı Müsahipzâde Celâl... Onun eski İstanbul yaşayışını dile getiren çok hoş bir monografisi de vardır. Müsahipzâde'ye ilişkin haber şöyle:

"Türk sahnesine otuz kadar yüzde yüz Türk eseri vermiş olan büyük dramatürj Müsahipzâde'nin bütün eserlerinin filme çekilme hakkının, İpek Film Stüdyoları tarafından satın alındığı söylenmektedir."

O 1938 yılında, Türk sineması daha emekleme çağındayken, bir Hollywood edasına bürünmüş gibidir. Filme tam o günlerde alınan Müsahipzâde imzalı eser *Aynaroz Kadısı*'dır. Şevkiye (May) başroldeymiş:

"Şehir Tiyatrosu'nun sevimli artisti Şevkiye, *Aynaroz Kadısı*'nın meşhur Rum kızı rolünü yapıyor. Rejisör; genç artistin şakraklığına son derece uygun bir rol vermek suretiyle muvaffakıyet ihtimallerini kat kat arttırmış değil midir?"

Bir otuz yıl geçecek; 1960'ların sonunda, Atatürk Erkek Lisesi'nde öğrenciyken, Beyoğlu'nun alaca ışıklı sokaklarında Şevkiye May'ı görecektim: Yorulmuş, bunalmış bir aktris. Bizim okulun sokağında yaşlı bir tanışı oturur, Şevkiye May onu ziyarete gelir, zil sesini duyuramaz, aşağıdan bağırır. Sesi hâlâ bir müzikal yıldızının sesidir.

Günün birinde intihar! Eski müzikal yıldızı havagazını açmış, kendini öldürmüştür. Ama daha önce Yeni Komedi Tiyatrosu'na gitmiş. Vakit gece yarısını geçiyormuş. Bekçiyi kaldırmış, sahneye, o bomboş sahneye çıkıp bütün ışıkları yaktırmış, uğultulu sessizliği dinlemiş–dinlemiş...

Şimdi *Yıldız* revüsündeki fotoğrafta gülümsüyor...

Yıldız'ın bir iddiası var, kulak verelim: "Gözler ruhun aynasıdır derler. Halbuki ruhun aynası olan şeyler, yalnız gözler değildir. Bir insanın bütün tavırları ve hareketleri ruhunun aynasıdır."

Karşımızdaki kişinin "karakter"ini kavramak istiyorsak, onun el sıkışına dikkat etmeliyimişiz. Karşımızdaki elimizi yavaş ve tembel hareketlerle sıkıyorsa, ondan çekinmemizde yarar varmış. Ya da, elimizi ne büyük bir kucaklayışla sıkıyor! Ooo... Hattâ bu kadar basit bir selâm için iki elini birden kullanmaktan çekinmiyor: Biraz laubali, lüzumsuz derecede samimi.

Ya da: Elinizi "yükseğe kaldırarak" fazla sert olmayan bir sıkışla sıkan adam, başkalarına hoş şeyler söylemekten ve kendisine tatlı şeyler söylenmesinden hoşlanan bir yaradılış sahibiymiş... O

daha ilgi çekmiş olmalı.

Yıldız tefrika romanlar da sunuyor: *Karmen*, *La Bohem*... Tefrika roman dedim ama, hayır, inanılmayacak bir şey, *Yıldız* tefrika 'libretto'lar sunuyor. Önce "bestekâr" tanıtılıyor: "*Karmen*'in bestekârı Jorj Bize". Sonra Ekrem Reşit (Rey) Bey'in tanıtım yazısı; ardından libretto başlıyor, dörder beşer sayı sürüyor. *Karmen*'in şu şarkısına ne dersiniz:

"Benim zabitim yüzbaşı değil / Mülâzım da değil / Yalnızca çavuştur / Fakat bana bu kadarı yeter / Fazlasını ne yapayım?"

Bayram haftasında Beyoğlu Saray Sineması'nda *Ormanlar Perisi* filmi gösterime girecek. Başrollerde Ray Milland ve Dorothy Lamour: "Baştan aşağıya renkli ve sıcak memleketlerinde, cenup adalarında nefis manzaralar içinde geçen bir aşkın filmi."

Spencer Tracy, Myrina Lor ve Clark Gable'in başrollerini paylaştıkları *Yaralı Kartal* da Saray'da gösterilecek. Ama o, 17 Sonteşrin tarihinden itibaren vizyona girecek; iki üç hafta beklememiz gerek.

Mısır filmleri rağbette, hem de en ünlüsü, yankısı bugüne kadar süreni: *Aşkın Gözyaşları* "Serâpa acıklı" *Aşkın Gözyaşları* birkaç günden beri İstanbul'da ilk vizyonunu görüyormuş ve bilhassa kadın seyircileri fena halde ağlatıyormuş. Bu film, "dost Mısır sinema endüstrisinin bir eseridir."

Devam edelim: "Bu filmde Mısır'ın en meşhur erkek şarkıcılarından Abdülvehab jönprömiye rolünü yapıyor. Filmin Arapça kopyası, bazı alafranga şarkılarla da süslenmiştir. Hattâ çok ileri Arap tangoları duymak da kabil olmaktadır. Kadın rolünü ise yine Mısırlı artistlerden Necat canlandırıyor. Necat, bedbaht bir genç kız rolünü yapmaktadır. Artistler umumiyetle muvaffak oluyorlar.

Aşkın Gözyaşları'nın ilk vizyon haftasında *Yıldız*'ın iç kapağında tam sayfa bir Atatürk resmi ve altında şu satırlar:

"Atatürk! Büyük millî kahraman ve ulu önder Atatürk 10/11/1938 sabahı saat dokuzu beş geçe gözlerini fânî dünya-

ya kapadı. Bu acı kayıp, bütün Türk milletinin ve bütün dünya kahraman milletlerinin kalplerini yasa boyadı. O günü, Türk milletinin en acı günlerinden biri olarak kaydediyoruz."

Yıldız, beğendiğiniz artist aracılığıyla "şahsiyetinizin tahlili"ne girişiyor. Beğendiğiniz artist kim? Joan Crawford mu? Öyleyse siz: "Hayali gayet kuvvetli ve son derece romantik tabiatlı bir insansınız. Şiir ve roman merakınız çoktur. Sizde bir roman kahramanı karakteri var. Sevginizde gayet sadıksınız. Günün birinde sizin seveceğiniz insan, hudutsuz bir saadet içinde yaşayacaktır."

Tam, bütün bunlar nereden çıktı, "roman kahramanı karakteri" ne demek, günün birinde sevmek filan derken, tahlilin ikinci evresi başlıyor:

"Çalışkansınız ve iyi bir istikbale namzetsiniz. Bir tek kusurunuz, realiteyi sevmemeniz ve hayatın her tarafını hayalle süslemenizdir. Çok içlisiniz. Sakin olduğunuz için sizi kızdırmak güçtür. Fakat darıltmak kolaydır. Bu tabiatta insanlar şişman değillerdir."

Öykü okumaya düşkünseniz, *Yıldız* revüsü her sayıda yeni öyküler yayımlıyor: Cahit Uçuk kalemini burada bilemekte, ünlü Zahir Güvenli öyküler yazmakta, Rakım Çalapala en popüler öykülerini burada yayımlıyor...

Yine de ille sinema! Sinema 1930'larda büyük saltanat kurmuş. Bir sayfada şeyhin oğlu kılığında Rudolph Valentino. Valentino "dünyanın en güzel adamı"ymış. *Şeyhin Oğlu* filmini Kemal Film müessesesi "hizmet"te bulunarak İstanbul'a getirtmiş. İşin tuhafı, o yıllarda Valentino'nun yaşamı çoktan sönüp gitmiştir. *Yıldız* onun "ömrü en ziyade facialarla dolu olan bir bedbaht" olduğu kanısındadır.

Filmin öteki başoyuncusu Vilma Banky ise sessiz sinema döneminin sonunda unutulup gitmiştir. *Şeyhin Oğlu* işte şimdi gösterime girmektedir ve İstanbul halkı bu eseri mutlaka çok beğenecektir...

Bir bakıma benzeş öykü: *Yıldız* revüsü de çoktan sönüp gitmişken onu ben Sami Bey'in eski dergiler, eski kitaplarla dolup

taşan dükkânında bulmuştum. Tozunu almış, ciltlerini onarmış, saklamıştım. İçinden üç beş konuyu, birkaç sayfayı, çehreleri, hatıraları belleklerden silinmiş kişileri işte yıllar sonra, bugün, sizin için yaşatmaya çalıştım.

Kış bahçeleri

Aralık 2010'da kaybettiğimiz Nijat Özön yalnızca bir sinema tarihçisi değildi. Özön'ün çok önemli bir çalışması, *Büyük Dil Kılavuzu*'dur. Yazım kurallarından deyimlere, deyişlere, söz öbeklerine, bu kılavuz göz kamaştırıcı bir başvuru kaynağıdır.

Bazan durakalırım; bir sözcük, bir deyiş aklıma takılır, doğru mu hatırlıyorum, o sözlük bu sözlük, sonunda Büyük Dil Kılavuzu'nda elimle koymuşçasına bulurum. İşte hemen hiçbir Türkçe birikimi kılavuz dışı bırakılmamış.

Bendeki "gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 4. basım"; 1995 tarihini taşıyor. Güven Turan armağan etmişti. Dilin elenikasını bilen dostum, "Yetkin bir çalışma" demişti.

Bunları şundan yazıyorum: Maslak'tan geçiyorduk, vakit akşamdı, İstanbul epey uzun süren pastırma yazında. Köşklere gelince, birden oradaki 'kış bahçesi'ni hatırladım. Bir iki yıl önce çekim yapmıştık kış bahçesinde ve Sultan Hamid'den kalma kamelya ağacı yine göz okşuyordu.

Arabadakilere "kış bahçesi" diyecek oldum, daha kamelya ağaççığına gelemeden, kış bahçesini yadırgadılar. Kış bahçesi, yani limonluk, sera, ser, camköşk, camlık, tavhane... Serayı, seri limonluğu yadırgamıyorlar ama, diğerlerini bilmiyorlarmış. Şüpheye düştüm, camköşk, camlık falan, hele kış bahçesi benim uydurmalarım mı?

Gece, eve döner dönmez, Özön'ün kılavuzunda kış bahçesini buldum ve rahatladım. Kış bahçesi Özön'den başka bir yerlerde yok!

Ben nerden hatırlıyorum? Kimden öğrendim? Kimden işittim? Geçmişi eşeleyip durdum. Sonra, leylâkî kapağının leylâkîsi solmuş bir roman belirdi: ***Bu Bizim Hayatımız.*** Kış bahçesini ***Bu Bizim Hayatımız***'dan, Türkçenin büyük ustası Refik Halid'den öğrendiğim muhakkak. Ne kadar çok severek okumuştum o tasvirleri! Mutlaka paylaşmalıyım:

"Hayret Paşa Yalısı'mn eski tâbirle 'limonluk-çiçeklik' denilen 'ser'i, kış bahçesi eskiden beri meşhurdur."

Bakın, bir de çiçeklik varmış...

"Ahmet Selâmi Paşa orada zamanın moda çiçeği kamelyalar üretirdi; Mazlum Sami Bey de orkideye merak salmış, şimdi bunlardan yetiştirmeye çalışıyor.

Onun içindir ki ara sıra sere uğrar ve orkide sürgünlerini gözden geçirir. Nitekim bugün de camköşke girdi; sıcak dumanın alttan dolaştığı yaş toprak dolu fideliklerden, sulanmış çiçek saksılarından her yer rayihalı bir rutubet içinde, Halep kiliyle yıkanılmış hamam gibi hoş kokulu ve hoş buğulu. Pencerelerden birini açtı. Zemine –ayakları ıslanmasın, nem kapmasın diye– konulmuş tahtalar üzerinden ağır ağır, her çiçeğe, her fideye bakarak dolaşıyor. Neler yok! Sıcak iklimlerde ağaçlaşan çeşit çeşit nebatların çoğu burada bodur halde, zoraki yaşıyor.

Yerlilerden de var: Menekşeler, lâleler, sümbüller, fulya ve zerrinler, hele birkaç gül açmış ki İngiltere'de olsa mükâfat kazanır. En nadir, en güç yetişir cinsler istifa ettirilerek yeni birer gül nev'ine sokulmuştu... Yarın isterse bunlara bir isim takar, kataloglara sokabilirdi.

Meselâ şu, sadece iki yaprağı kanat gibi açılarak uçacak bir kelebeğe benzemiş beyazı... uzaktan beyaz görünmekle beraber yakından bakarsanız, cildi üzerinde belli belirsiz mor damarlar ve tirşe sisler görürsünüz; kenarları da incecik bir bordürle altın yaldızlıdır. Enfes şey! Öyle narin, körpe, zarif, endamlı, çıplaklık içinde mahcup gibi ki..."

Kimi zaman, Refik Halid olmasaydı, edebiyatımız ne çok şeyden yoksun kalırdı diye düşünürüm. Dahası, Refik Halid'den ne çok şey öğrenmişim!

Sadece 'sera' denilip geçilen ilk kış bahçelerim Almanya'nın Aachen şehrinden. Çok eskilerde, iyice çocukluğumda. Bunlar, kış günleri, açık bahçelerinde saksı saksı, pembe, beyaz, kırmızı siklamenler duran limonluklar. İçerde Afrika menekşeleri de renk renk; yine pembeler, beyazlar, eflâtunlar, morlar. Afrika menekşeleri, içerdeki öteki çiçekler, bitkilerle birlikte ısınır, keyif çatarken; siklamenler –dilimizdeki adlarıyla, buhurumeryemler, tavşankulakları– soğukta bırakılmış!

Pek üzülürdüm. Siklamenin kış çiçeği, soğuk çiçeği olduğunu söyleyen anneme babama bir türlü inanmaz, üzülmekten vazgeçmezdim.

Nice sonra, şimdi oturduğum evde bir siklamenim oldu, tam siklamen rengi, eflâtuna çalar kırmızı. Usta romancımız Peride Celâl armağan getirmişti. Eskilerden kalma kaygıyla, siklameni oturma odasında yaşatmaya çalıştım. Az daha solup gidecekti. Buz gibi soğuk balkonda serpildikçe serpildi, bütün kış çiçek açtı...

Kış bahçelerimde ikinci durak İstanbul, Beşiktaş'ta Yıldız Parkı. Artık sekiz dokuz yaşlarımdayım. Kış mevsiminin güneşli fakat soğuk günlerinde Yıldız Parkı'na gidiyor, hızlı hızlı yürüyoruz. Derken Malta Köşkü'nü geçince, az aşağıda, o limonluk! Refik Halid'in anlattığı gibi dumanlar tütüyor, sıcacık. Küçücük saksılarda sakallı kaktüsler, serpilememiş kauçuklar, devetabanları, bir de meyveleri cüce kalmış portakal ağacı. Bu limonluk, meğer esin kaynağım olacakmış.

Doğrudan doğruya Yıldız Parkı'nı *Gramofon Hâlâ Çalıyor*'da yazdım. Oradaki kış bahçesinden izdüşümlerse, "Bir Denizin Eteklerinde" adlı hikâyemde. Hâlâ ara sıra rüyalarıma girer.

Kış bahçelerine bayılırım!

Senaryosunu Nezihe Araz'la birlikte yazdığımız Afife Jâle'nin çekimine gitmiştim, Beykoz'un iyice ucunda eski, harap bir yalı. İlk ressamlarımızdan çok ünlü bir sanatçının yalısıymış. Torunu ailesiyle birlikte yaşıyor. Geçmiş günlerin saltanatından son parıltılar.

Ama bahçedeki camköşk bütünüyle göçmüş: Paslı bir demir yığını, camlar hep kırık, öyle atılı duran saksılar, tepelerden örümcek ağları sarkıyor. Bu kış bahçesi gerçekten yürek yakıcıydı.

İstanbul, Boğaziçi, Suadiyeler, Bostancılar, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde kış bahçelerine rağbet göstermiş. Sakin, tenha İstanbul'da, hali vakti yerinde olanlar, köşklerinde, yalılarında ille kış bahçesi istiyorlar. Refik Halid'in vurguladığı gibi, kamelya, kış bahçesinin gözde çiçeği. Kamelyanın yanı sıra, kış günü, "margörit"! Neşecan Yengelerin Göztepe'deki köşklerinde bu margöritler.

Köşkü, köşkün bahçesindeki limonluğu hatırlıyorum. Her şey bakımsızlığın pençesine düşmüştü. Yine de limonlukta koca kafalı margöritlerin yetişmesi için çaba harcanırdı.

Beş altı yıl önce, Nizam'dan iskeleye inerken, solda ıssız bir köşk. Oturanı mı kalmamış, o yaz mı Büyükada'ya gelmemişler, bilmiyorum. Köşkün hemen bitişiğinde sonsuz güzelliğiyle bir kış bahçesi.

Sonsuz güzelliğiyle diyorum ama, güzellikte ille eskimişlik, tozarmışlık, ille haraplık aradığımdan. Bu camköşkün de kocaman camları kırılmış; Maslak'takini andırır bir kamelya cadalozu dışarıya uzatmış dallarını. Çıldırtacak kadar güzeldi. Sonra hemen *Yarın Yapayalnız*'da yazmıştım.

Bugün, alışveriş merkezlerinin tutsağı olup çıkmış, gökdelenli, rezidanslı, yeni zaman 'konak'lı İstanbul'da kış bahçeleri git git azalıyor, sona eriyor, yok oluyor. Daha çok Boğaziçi semtlerinde, satış amaçlı birkaç sera, artık birer camköşk falan değil, kalın naylonlarla örtülmüş, ruhsuz yerler.

Demek ki kış bahçeleri birer hatıra olacakmış...

İstanbul'da yaşlanış ve genceliş

Yaz geliyor! heyecanlarıyla geçen günlerden sonra deniz ve plaj mevsimi Moda'da, Fenerbahçe'de, Suadiye ve Caddebostan'da, seyrek gittiğimiz Küçükyalı'da başlar, sürüp giderdi. Oysa şimdi, bu nisan sonu sabahı, Attilâ İlhan'ın *Kimi Sevsem Sensin*'deki dizelerini hatırlıyorum: "hangisi anlayabilir / yazın son günlerinde / tenha plajın / ağır hüznünü"...

Gencelmek Türkçenin şiirlerinden biri. Gencelmek: Yaşını başını almışken sanki gençleşir gibi olmak... Nisan, mayıs gelmeyegörsün her yıl hissederim.

Birden Kadıköyü Şifa'daki Bakla Tarlası Apartımanı'nın arka bahçesi gelir aklıma; erik, kiraz, şeftali bahar çiçekleriyle donanmıştır. Dünkü İstanbul'da, dünkü dediğim yarım yüzyıl önce, öyleydi. Ama daha eskilerde de öyleymiş. Sâmiha Ayverdi *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*'da dile getirir:

"Eskiden her evin, aileye yetip artan odaları, sofaları, taşlıkları, taş odaları, küçük veya büyük bir bağçesi, bu bağçenin dut gibi, incir, erik, kayısı ve kiraz gibi meyve ağaçları, hanımeli, yâsemin, leylâk, hatmi ve mürver gibi de ağaçlaşmış çiçekleri, çardağı, kuyusu ve kuyu başlarından eksik olmayan çeşitli çiçekleri vardı."

Bakla Tarlası Apartımanı'nın arka bahçesinde dut, incir yoktu, galiba kayısı da. Ama sarı kiraz ağacı vardı. Kırmızı kirazlarla o sapsarı kirazlar ayaklı meyvelikte bir natürmort gibi dururdu. Bir de vişne ağacım hatırlıyorum; o artık ağustosta meyvelenirdi. Hemen vişne reçeli yapılır, bir iki defa da vişneli ekmek yapılırdı.

Ön bahçede hanımelinin yerine çarkıfelek vardı. Giriş kapısına tırmanan çarkıfelek bana hep söylencelerden arta kalmış bir çiçek gibi gelir. Döne döne tırmanır, parlak çiçekleriyle göz kamaştırır. Eskiden döne döne yanarak her tarafa kıvılcımlar saçan donanma fişeğine de çarkıfelek denirmiş; bu 'çiçek' çarkıfeleğin de öyle bir hali vardı.

Yaz geliyor! heyecanlarıyla geçen günlerden sonra deniz ve plaj mevsimi Moda'da, Fenerbahçe'de, Suadiye ve Caddebostan'da, seyrek gittiğimiz Küçükyalı'da başlar, sürüp giderdi.

Oysa şimdi, bu nisan sonu sabahı, Attilâ İlhan'ın *Kimi Sevsem Sensin*'deki dizelerini hatırlıyorum: "hangisi anlayabilir / yazın son günlerinde / tenha plajın / ağır hüznünü"... Yolun ortası geçilince hüzünler daha derin, daha yoğun alımlanıyor.

Neyse ki anılar da çıkageliyor: Kadıköyü'nde onca plaj varken, zamanı biraz ilerletip, 1960'ların Küçüksu Plajı'nda karar kılıyorum. Gerçekten yaz sonu: Vınlayan rüzgâr, çırpınan tente, kapıları rüzgârla açılıp kapanan boş kabinler, vapur; plajdan dönerken babam diyor ki: "Bizim de sonbaharımız geçiyor..." Yüreğime işleyip kalmış bir sözdü. Üç dört yıl sonra babamı kaybedeceğiz.

O zamanlar insanlar kendi kış mevsimlerini pek yaşayamadıklarından olacak, hepi topu altmış, altmış beş yıllık ömürlerde, yaşlanışın mevsimi hep sonbahardı...

Çağdaş edebiyatımızda yaşlıları, orta yaşlıları konu edinmiş eserleri düşündüm. Benim unutamadıklarımın hemen hepsi acıklı. Hemen hepsinde İstanbul bir fon, uzaklaştığımız bir hatıra-şehir.

Yaşlılık dendi mi, ille Esendal'ın o kadar çok sevdiğim, her okuyuşta gözlerimin yaşardığı "Karısının Kocası" hikâyesi: Kızının oğlunda, oğlunun kızında bildiği, meçhule sığınmış, macerası okura bırakılmış, belki de sokaklarda kimsesiz ölüp gitmiş ihtiyar baba. Yaşama iyimser bakmış Esendal'ın belki de en acıklı hikâyesi. Niye yazmış? Büyük kentlerin amansız ortamlara sürüklendiğini herhalde ilk saptayanlardan. *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*'da Ayverdi Anadoluhisarlı ve Şehzâdebaşılı dingin bir İstanbul anlatır; nesilden nesile yaşlanışlar hep sevgi, sevecenlik aylası kuşanmıştır. Ama "Karısının Kocası" yepyeni, dişlinin ayak uydurabildiği, aczi, hattâ 'yaşlanış'ı affetmeyen bir büyük kenti haber verir...

Tabiî daha umutlu eserler de var. Özellikle orta yaşlılar kaleme getirdiğinde.

Sait Faik'in "Hişt, Hişt!" öyküsüyle "Yalnızlığın Yarattığı Adam"ı kıyısından köşesinden umuda açılır. Anlatıcı orta yaşa ulaşmıştır. Hayatın geçip gittiğini usul usul kabullenir. Yine de doğa ve insan sevinç kaynağıdır. Onun bütün Burgaz adası öykülerinde de öyle değil midir? İstanbul'un hayhuyundan kaçmış orta yaşlı anlatıcı Burgaz'da sığınağına kavuşur.

Oktay Akbal'dan "Yalnızlık Bana Yasak"ı anmalıyım. Yıllarca okudum "Yalnızlık Bana Yasak"ı. Bu öyküde resimler, kitaplar, sanat eserleri direnç verir kişiye. Var olmanın tedirginlikleri, orta yaş bunalımı, içlenişler, yazıklanışlar sanatın inceliklerinde silinip gider.

Bugün olası mı? Durakaldım. İstanbul'da her gün yüzlerce sanat etkinliği saltanat kuruyor kurmasına da, gün günden artan dağdağada hangi birine erişilecek? Bütün sezon boyunca, bu yıl, bir kez olsun tiyatroya gitmediğimi fark ettim şimdi.

Sezonun 'son' yeni oyunları, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda nisan başı sahne tozu yutardı. Mayıs sonuna kadar da perdeler kapanmazdı. Tatlı komediler, ağdalı melodramlar, klasik trajediler, iç yakan dramlar; ilkgençlik çağım çok şey borçlu hepsine!

"Bitsin, hayırlısıyla bu beyhude sonbahar!" diyen Yahya Kemal ne kadar umutsuzdur! Bazı günler dilimden düşmüyor bu dize. Sonra Ahmet Hâşim'in "Sonbahar"ına sığınıyorum. "Sonbahar"da düşüncelere, duyumsayışlara dalıp giderek de olsa yaşama isteği vardır.

Hâşim'in hastalıkla birdenbire yaşlanışın, ölümü bekleyişini görkemli bir kederle anlatan Abdülhak Şinasi, bir yandan da kendi orta yaşının kaygısıyla hayata tutunmak ister. Karşı yakadan Kadıköyü'ne gelip gidişler ortasında vapur, görünüm, Sarayburnu, İstanbul'un o zamanki eşsiz silueti, deniz havası, güvertede oturuş hiç değilse küçük gencelişler sağlar...

Yine Abdülhak Şinasi Hisar'ın Fahim Bey'e ya da Çamlıca'daki enişteye bakışı hem istihzalı hem kederli bir hoşgörü karışımdır. Hele Fahim Bey'in ömür boyu süren hevesleri, özlemleri, şimdi enikonu yaşlanışta merhameti, şefkati, acıma duygusunu gereksinir. Sonra, meselâ, *Çamlıca'daki Enişteniz*'de Deli Vâmık Bey'le birlikte sanki Çamlıca da, doğa da, çiçekler, börtü böcek, hattâ mevsimler de yaşlanmaktadır.

İşte yaşlanışla birlikte Necatigil'in dizeleri: "Silecek bir silgi olsa / unuturduk acı anıları / Koyulaşan çizgiler -- / Ne yapmalı?"

Peride Celâl'in katlanılmaz acılıktaki "Çukur" öyküsü Valikonağı Caddesi'nde âdeta geçit törenidir. Lüksün, varlıklı yaşamanın, paranın saltanatında çiçeklere, bitkilere, yeşilliklere gönül vermiş o yaşlı kadım kim anlayacak?! Öykü sonsuz pişmanlığıyla noktalanır, anlatıcının sonsuz yerinişiyle. Ama "Ağaç"ta Peride Hanım yaşlılığı yıkıp geçmenin yordamını da söylemiştir.

Gelelim Refik Halid'e, yazarımız orta yaştan sonra hayatın keyfini çıkarmak ister gibidir. İlk aşkın geri geldiğine dair düşlerle yüklü *Sonuncu Kadeh* romanı, yaşlılıkta aşk duygusunun aynı coşkuları, aynı sevinçleri ardı sıra getirerek yaşandığını dile getiriyor.

Fonda tarih içinde İstanbul, Boğaziçi, kır gazinoları, deniz kıyısı lokantaları, lezzetli yemekler ve hep bir yaşamak iştihası! İstanbul'da yakın tarih ve hatıralar arasında eşsiz bir gezinti olan bu romanı gençliğimde okumuştum. Şimdi bambaşka duygular, duyuşlarla okuyorum.

Yahya Kemal'in bir an önce bitmesini istediği sonbahar mı? Yaşamak isteğiyle her sabah yeniden donandığım hayat, hayatta kalmak mı? İkisi arasında her gün gidip geliyorum...

Attilâ İlhan'la noktalayacağım:

"İstanbul ve sen / ikinizden kalanlar / tekrar tekrar ısrarla yaşayıp durduğum"...

O eski Ankara...

Refik Halid Karay eski Ankara'yı anlatmıştır. Kentin bir simgesi trendir. Tren, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti açısından da simgesel değerini koruyacaktır.

Gelgelelim, ikincisi canlılık ve modern hayatın simgesiyken; ilki, hasretler, melankoliler uyandırır. Tren, eski Ankara'da, sadece yalnızlık duygusunu pekiştirir. Tıpkı Reşat Nuri'nin *Anadolu Notları*'nda olduğunca. *Anadolu Notları*'nda İstanbul'dan Anadolu'ya yol alan bütün taşıtlar hep üzgün, yıprak yerlere giderler; coğrafyanın kendisi hüzün doludur...

Eski Ankara'ya tren günde bir kez gelir. Refik Halid'in betimlemesiyle: "Borularından ılık sular sızan, karnı odun dumanıyla dolu, alevi fazla, isi çok, kurumu yapışkan bir biçare, dermansız lokomotifin hohlaya pıhlaya, takırdaya tukurdaya çektiği bir tren..."

O tek tren pis yağlara bulanmıştır, donanımı çoktan eskimiş, kırık döküktür, güçlükle ilerler. Ertesi sabah biraz daha kirli, biraz daha döküntüleşmiş, yarı yolda kalacakmışçasına, Ankara'dan ayrılır. Gidenler her şeye karşın hoşnuttur: Ankara'dan ayrılış, kurtuluş gibidir.

Refik Halid eski Ankara'yı, sürgünden sonra yurda dönmüşken, yeni Ankara'ya gelmişken anar.

Cumhuriyet Ankara'sında, yeni bir bina olan bakımlı gar her saat hareketlidir. Trenler sayılamayacak kadar çoktur. Yolcular, kente gelenler Ankara'dan daima bir şey umarlar.

Gerçi Nahid Sırrı Örik *Tersine Giden Yol*'da yeni başkenti, yeni garı, Ankara'ya gelişleri ve Ankara'dan ayrılışları bambaşka kaleme getirmiştir. Refik Halid'in umutlu söylemine bütünüyle karşıt bir yaklaşım. Mesafeli, hattâ soğuk anlatımıyla Nahid Sırrı, Ankara'ya gönderdiği genç roman kişisini umarsızlıktan umarsızlığa savuracaktır.

Onun tren istasyonunda yeni iktidarın bütün küçük hesapları, çekiştirmeleri, üst konumdakilere yaltaklanış, 'iskemle' uğruna kendini küçük düşürüş dalga dalga belirir.

Yine Refik Halid'den iz sürelim. Neredeyse ıssız, bomboş eski Ankara'da, şaşırtıcı ama evler hep bahçesizdir. Yeşerti, kentteki bozkır alacalarına yenik düşmüştür. Öte yandan, evlerin damlarında, âdeta soluk alabilmek için, terasımsı yerler vardır.

Geceleyin gökyüzünde bol ama uzak yıldızlar... Yayla yüksek, çorakken, gökyüzü uzak ve ışıltısızdır. Terasımsı damlara çıkanlar, hele yaz geceleri, gökyüzünden titrek ışıkların, ışıltıların yağdığını sanırlar.

Sonra sonbaharla birlikte şu sönük yaz eğlencesi biter, mevsim sertleşip zorbalaşır; yıldızlar gökyüzünde artık bir hayli uzaktır. Sonbahar çarçabuk kışa evrilir. İstanbul'dan gelenler, İstanbul'un uzun, munis sonbaharını özlerler.

Refik Halid imparatorluğun Ankara'sındadır. Birkaç yıl sonraki, 1920'nin savaş Ankara'sını, Halide Edib, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nda anlatır. Gün kararırken o da eski gardan geçer. Uzaktan akrabası Didar Hanım'ın evine gidecektir:

"Ondan sonra, zifiri karanlık sokaklardan onun evine arabayla gittik. Yollar bir taş ve çamur deryası. İki tarafta dizili, basit kulübelerin pencerelerindeki ışıklara bakıyordum. Koyunpazarı'nı geçtik. Atlar her adımda tökezliyordu."

Karanlık, dar bir sokağın köşesinde çeşme; "etrafında kadınlar dizilmiş sıra ile su alıyorlar." Karanlıkta görülemeyen çocukların yalnızca ayak sesleri işitiliyor, koşuşuyorlar, oyun peşindeler...

Halide Edib, "Sabah olunca, etrafımı daha iyi görüyordum" diye devam ediyor. "Evin arkasındaki yatak odamızdan, karşıdaki Cebeci sırtları görünüyordu. Sabahın sisi arasında yükselen bu sırtların etrafını garip bir eflâtun renk sarmış, uzaklardan sapsarı toprak yığınları ve yer yer yeşillikler görünüyordu. Bazan Ankara'dan 'En kara' diye bahsederler. Fakat, şurası bir gerçektir

ki, havası bu kadar saf olan yer çok azdır. Tepesindeki muazzam gökkubbe tarifi imkânsız sayısız renklerle doludur."

Refik Halid'in, yirminci yüzyılın başındaki Ankara'sının geçirdiği büyük yangın, uygarlığa, bayındırlığa ilişkin son görünümleri de nihayet bir gece içinde silip süpürür.

Uygarlık ve bayındırlık, Ankara'da azınlıkların, Ermenilerin mahallelerindedir. Bu göze batmaz yörede, büyük yangın, bazı çok şaşırtıcı eşyanın sokağa dökülmesine yol açar.

Yangında, sabaha karşı Ankara'yı gezen *Sürgün* romancısı anlatıyor:

"Bir meydanlığa rasgeldim; Ankara Ermenilerinin zenginliğine delil olarak orada muvakkat bir âbide kurulmuştu: Yangından kaçırılan yüz kadar piyanonun sıra sıra dizildiğini gördüm. Üstlerine seçme, pahalı halılar serilmişti."

Sonra yanık bir kütük fırlar, piyanoların arasına düşer ve çalgılar tutuşur. "Gaz dökmüş, benzin serpmiş gibi... Tellerinden bin bir nağme çıkararak o kupkuru, cilâlı sandıkların yanışı çok acayip olmuştu. İnsan gibi inleye inleye telleri ateş gibi kızararak, bembeyaz dişleri sıcaktan etrafa pıtır pıtır serpilerek ne feci ve ne tuhaf yanıyorlardı..."

Yangın üstelik bir talan ortamı yaratmıştır. Şahsî evler, mekânlar, umumî mahallelere dönüşür. Talancılar yanan evlere serbestçe ve korkusuzca girip çıkmakta, istedikleri, gözlerine kestirdikleri eşyayı almaktadırlar.

Yolda koşan, kaçışan ürkek kadınlar, bağrışan erkekler görülmektedir. Sağda solda, köşede bucakta lavanta şişeleri, pudra kutuları, kurdela ve dantela parçaları, kadife mahfazalar; hepsi yarı yanık.

İki gün iki gece süren Ankara yangını artık yanacak bir şey kalmadığı için usul usul söner. Geceleyin gökyüzünde yıldızlar yine uzak ve ışıltısız. Yayla daha da kurumuş, kupkuru olmuş...

Halide Edib'in Ankara'daki hemen hemen son gecelerinden biridir. O gün tarihî celsede Büyük Millet Meclisi hükümetinin

her "hususta söz sahibi" olabilmesi için önerge verilmiştir. Dr. Adnan sabaha karşı döner. "Gözlerimi açtım ve dinledim" diyor Halide Edib; sessiz, ıssız vadisi de, kendisi de derin uykudayken otomobil gürültüsü. Dr. Adnan kapıdan içeriye girer.

Artık yepyeni bir Ankara, yeni bir düzen söz konusudur. Halide Edib'in umudunda bu yeni düzenin bir an önce gerçekleştirilmesi gerekli görevleri vardır:

"Şimdi, yeni bir hükümet, yalnız halkın kanı ile kazandığı istiklâli korumakla değil, aynı zamanda, bütün hürriyetleri, halkın hürriyet haklarını da, her ne pahasına olursa olsun, muhafaza etmekle mükellefti. Bir zaman için istiklâl, hürriyet olmadan da ayakta durulabilirdi. Ama, kötü bir idare ve her şeyden önce istibdat, halkın gelişmesine ve mesut olmasma engel olurdu. Bu sefer, eski tarihin tekerrür etmemesi lâzımdı."

Benim Ankara'm da eski bir Ankara artık. Önce 'dinlediğim' Ankara vardı: Dayım Devlet Demir Yolları umum müdürüydü, ondan dinlediğimiz Demokrat Parti dönemi Ankara'sıydı. Dayım İstanbul'a geldikçe anlatmak zorunda kalır, büyüklerimin memleket nereye gidiyor kaygılarını yatıştırmaya çalışırdı. İşin tuhafı, galiba, aslında hep İstanbul'u özlüyordu...

Sonra 1970'lerin Ankara'sı. Yolun başındayım, yazar olmak sevdasına düşmüşüm, Bilgi Yayınevi başkentte, ikinci hikâye kitabım *Pastırma Yazı* Bilgi'den çıkacak... 12 Mart'ın ve 12 Mart sonrasının kapkaranlık başkenti. Bütün Ankaralarımda onun havası esip duracak.

Bütün Ankaralarımda, Halide Edib'in dile getirdikleri de yankıyacak...

Süheyl Ünver'in defterlerinde Bursa

Bir hafta kadar önceydi, değerli dostum Sinan Uluant, *Süheyl Ünver'in Bursa Defterleri*'ni yayımladıklarını haber verdi. Çok

sevindim: Ünver'in yazılarını okumak, o harikulâde resimlerine dalıp gitmek sayılı mutluluklarım arasında.

'Öz'ünü şu ya da bu sebeple git git yitiren bugünkü toplumda Süheyl Ünver bir 'anıt kişi'dir. Ne yazık ki bu anıt kişiyi kalabalıklarla bir türlü buluşturamıyoruz. Onun derin bilgisi, derin duyuşu –şimdilik– yalnızca meraklısına ses yöneltiyor.

Yazılarında, notlarında, hattâ 'çiziktirme'lerinde gerçek bir edebiyat adamıdır. Anlatımı, üslûbu, kendine özgü sözdizimi Ünver'i öteden beri edebiyatımızda önde gelen bir isim kılmışken; şairlere, yazarlara açılmış sözlüklerde, ansiklopedilerde Süheyl Ünver maddesine rastlanılmaz.

Necatigil'in bile gözünden kaçmış. Sanat tarihine tutkun bir bilim adamı olması mı önünü kesmiş, bilmiyorum. Edebî değerler koruyucusu Necatigil nasılsa uzak durmuş...

Bursa defterlerinin önsözünden öğrendiğimize göre, Süheyl Ünver incelemeleri, makaleleri, notları, risaleleri, irili ufaklı yazılarıyla yaklaşık iki bin eserin sahibi! Şöyle belirtiliyor: "Ünver'in eser sayısı 1880'leri bulacak; vefatından sonra bile, hazırladığı notlardan ve arşivindeki defterlerden, suluboya ve karakalem resimlerinden hazırlanan kitaplar neşredilmeye devam olunarak bu rakkam 2000'li sayılara ulaşacaktır."

İşte, gözden ırak tuttuğumuz böylesi bir hazine!

Süsleme sanatlarımızda çiçek motifleriyle ilintili bir risalesinden tanıdığımda Süheyl Ünver'i, on dört on beş yaşlarımdaydım. Ünver'den söz açtığım ilk yazım ise 1997 tarihli:

"(...) Bütün eski zaman insanları gibi, pek çok büyüğüm gibi, Ünver de, 'iki' kültürün, Doğu'yla Batı'nın sentezi sayılabilirdi. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte, Cumhuriyet'ten daima onur duymuş böylesi sentez kişileri, ekinsel değerlerimizde tarihî süreklilik ararken, Cumhuriyetimizi yıkmayı değil, güçlendirmeyi amaçlamışlardır."

Yazı yayımlandıktan sonra, yukarıda alıntıladığım satırlar, muhafazakâr geçinen bir tanıdığımın âdeta hışmına uğramıştı.

Tanıdığım, Süheyl Ünver'i bu sözlerimle kendisi olmaktan çıkardığımı ileri sürüyordu. Dilim döndüğünce derdimi anlatmaya çalışmış, fakat bir türlü inandırıcı olamamıştım.

Bir iki yıl sonra, Ahmed Güner Sayar imzalı *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Portre Denemeleri* yayımlandı. Kılı kırk yaran titiz Ahmed Güner Sayar bu özlü eserinde, "Süheyl Ünver'in Atatürk'e Dair Düşünceleri"ni belgelerle saptamıştı. Bilmiyorum, suçlayıcı ahbap okudu mu?

Gelelim edebî üslûp meselesine; Ünver eşsiz resimlerine düştüğü notlarda bile, bir büyük geçmiş zaman romancısının tavrı içindedir, geçmişi yeniden inşa ederken. Anılar, hatırlayışlar, şimdiki zamanın hissettirdikleri, geleceğe bir iz bırakmak çabası, onun kaleminden bambaşka perspektifler edinir.

Önce A. Süheyl Ünver'in İstanbul'undan örnek vereceğim. Eserde Kalamış'ın suluboya bir resmi var, artık hayalden ibaret bir görünüm. Altında, "Kalamış'ta 8. VII. 1953 akşamı böyle idi." yazılı. Sonra devam ediyor:

"Belvü sahil gazinosu. Bu yer bugün mevcut ama 32 sene önceki o haz yok. 50 sene önce burada olan, devrinin Kalpso Oteli yok. Yalnız bölümlü yerlerin sıra ile damı görünüyor. Sağ başta, resimdeki gibi bir yeni köşk görmüştüm ki çizmişim. Ama o zamanın temiz havası yok.

32 sene önce bu civarda caddeye nazır, deniz gören köşkte (ki resimde görülmüyor) musikîsi ile bizi yaşatan, beni arkadaşlığa kabul eden Münir Nurettin Selçuk'un hatırasını yaşatamadım. İşte bir 'Belle vue'.

Fikrimdeki bu resmin yalnız bu kısmı artık benim tek hatıram oldu. Buna razı olalım yoksa bu da olamaz. Bu nâtamam hatıra daha başka ne ifade edebilirdi bilmem. Bu resim oturduğumuz yerin bir hatırası olabilirse ne mutlu bize!"

Sonra 'son' bir tarih atış daha: "1. VII. 1985"

İçli çiziktirme yalnızca zamanların iç içe geçişi açısından yorumlansa, Ünver'deki anlatım ustalığı gözler önüne serilir...

Ersu Pekin'in inceliklerle örülü düzenlemesiyle büyülenip kaldığım Bursa defterlerinin 141. sayfasından alıntılıyorum bu kez:

"Bursa'da soruyorsunuz: kaç eski ev var? Yok, kalmadı, diyorlar. Siz sokak sokak dolaşıyor ve buluyorsunuz. Bence her eski evde daha önce mamur halinden bazan mühim kalıntılar var. Bunları toplamalı amma, Bursa'da başta mekteplerin resim öğretmenleri olmak üzere meraklı yok. Hepsini ayıpladım.

Bugün Şehre Küsdü mahallesinde 1225 tarihli Hacı Muhtar Efendi evini gezdim. Yeni ve eski sahipleri berbat etmişler. Hele selâmlık kısmında uydurma güzel İstanbul manzaraları var. Hele bir anbarlı kalyonlar. Bahri Baba vâri. Eski Bursa'yı istimlaksiz ve düzyol hastalıksız aynen ihya etmezsek çok yazık."

Kalyonlardan birinin Ünver'ce çizilmiş harikulâde resmi ve o inci gibi, harf harf, kendine özgü elyazısı! Sayfada öylece durdum: 3 Mayıs Cumartesi'ymiş.

Sonra yavaşça çocukluğumun Bursa'sı belirdi, yarım yüzyıl öncesi, hayır daha fazla. Bursalı Nezihe Halamızla Ekrem Enişte'nin gerçekten yemyeşil Yeşil Bursa'daki ahşap evleri. Mevsim ilkbahar. Bahçe. Bu evde misafir kalışımız...

Defterlerin 207. sayfasında ise, Gülbün Mesara'nın arşivinden, Ünver imzalı o narin resim: "Muradiye'de Enver'in kahvesinde". Fakat bana Nezihe Halamızın bahçesini hatırlattı. Sanki yine o bahçedeyim! Çark, küçük havuz, kenarda kırmızı çiçekler yetişmiş toprak saksılar. Geride birkaç basamaklı merdiven. Görmediğimiz halde gökyüzü masmavi!

Kim bilir daha kaç gün, bu defterler kitabıyla arınacağım. Unutmamak gerekir ki, Süheyl Ünver aynı zamanda bir huzur ustasıdır.

Şairleri, yazarları anan sözlüklerde yok da Süheyl Ünver, resim tarihlerimizde mi ondan söz açılmış? Ne gezer! Bursa resimlerinden birinde, bize göre sol köşede, şöyle yazmış:

"Şu resim yapmağı öğrenemedim gitti.

Rahmetli yazı hocamız ve en kıymetli hattatımız Hacı Kâmil Efendi vefatından birkaç gün önce idi. Ziyaretine gitmiştim. Bana dedi ki: Öleceğim, ona şüphem yok. Fakat şu yazıyı öğrenemeden gideceğim, ona gam yiyorum.

Bu sözüne hayret ettim. Aradan çok seneler geçti, şimdi ne demek istediğini daha iyi anlıyorum. Herkes beni resim yapar bilir. Benimki bir özenti. Haddim değilmiş meğer. Zor şeymiş meğer. Bu da dâd-i Hak imiş. Tevazu değil hakikat. Resim yapmağı öğrenemedim gittim velhasıl."

Bense, küçücük bir eseri bile, duvarımda, yanı başımda, baş ucumda dursa, solgun evime ne çok iç aydınlıkları serper diye düşünürüm!

Üslûp sahibi, anlatım ustası Ünver'in, en alçakgönüllü ressam Ünver'in ardı sıra, elbette kültür koruyucusu Ünver. Defterler boyunca sürüp giden yazıklanışlarından hangi birini anayım! Meselâ "29. VIII. 1958"de, Bursalı İsmail Hakkı'nın "yer altı çilehanesi odasında": "XVIII. asır başı beyitli ve servi nakışlı odasından sökülmüş parçaları müzeye kaldıracakları yerde bir köşeye atmışlar. Pek nefis parçalardı. Meğer geçmiş asırlarda Bursa bugüne kıyas olunamayacak derecede güzelmiş. Neye Türkiye'ye böyle yazık olmuş?"

Dolap kanatlarında altınlı, nakışlı, insan boyunda serviler, aralarında gül ve karanfil demetleri varmış. Yazık olmuş!

Yazık olmuş, yazık olmuş!

Belki aşkla yazdım...

Temmuza doğru, birkaç yaz, evet, hepi topu birkaç yaz, Avşa gezilerinin coşkusu başlardı. Avşa adasında asıl yaz temmuz ve ağustosun ilk yarısı. Ağustosun yarısı yazsa yarısı kış sözü Avşa için söylenmiş olmalı.

Sadece temmuzda, birkaç yaz, üst üste...

'Ada' kaçışın simgesi olduğu kadar iyimser ütopyaların da yeri yurdudur. Ada, adalar bana hep etkileyici gelir. Yaz şenliğinden sonbahar tenhalığına... Kimileyin çorak, ıssız adalardan bile iyimser ütopyalar duyumsanabilir.

Bazan öyle adalar hatırlıyorum. İçim sızlıyor.

Oralarda hiçbir zaman Cahit Sıtkı'nın "Robenson"u olmadım, öylesi bir özlem duymadım:

Robenson, halden bilir Robenson,
Adan hâlâ batmadıysa eğer,
Alıp götürsen beni oraya,
Deniz yolu kapanmadan evvel.

Belki yalan söylüyorum, adayı, adaları hep özledim.

Şimdi, bunca yıl sonra, garip bir hüzünle anıyorum Avşa'yı. Yitirmişliğin, yitirilmişliğin yıkımını kuşanıyorum sanki. Orada Necatigil'in şiirlerindeki, işinde gücünde, alınteriyle yaşayan, dar gelirlerine katlanmış, dar gelirlerine katlanmak zorundaki insanları gördüm, orta halliyle yoksul arası.

Gelenler gidenler hep öyle, yanaşan vapurlar, kalkan vapurlar. Sonra, galiba son yaz, deniz otobüsleri. İnenler binenler hep öyle. En varlıklı ben sayılabilirim, gerisini siz düşünün.

Bir gece, epey ilerlemişken saat gece yarısına, daracık bir ada sokağından insanlar birdenbire akın etti. Ve, o sokakta, 'yazlık sinema' olduğunu öğrendim. Yazlık sinema... Çocukluğumun masum İstanbul'unda olduğu gibi. Ama Avşa'dakine bir kez olsun gidemedik.

Gerçi sonra, *Yarın Yapayalnız*'ı yazarken, *Yarın Yapayalnız* için Zeytin adasını uydurmuşken, yazlık sinemayı da Avşa anılarından aldım, romana yerleştirdim. Romandaki kişiler Zeytin adasının tek yazlık sinemasına gittiler, Belgin Doruk'lu, Göksel Arsoy'lu eski, siyah-beyaz Türk filmlerini seyrettiler.

Ben de seyretmiş gibi olmuştum. *Bir Demet Menekşe*, *Samanyolu*, *Aşkın Saati Gelince*, *Bir Yaz Yağmuru*; kim bilir...

Yaşlı bir kadından işlemeli yemeniler almıştım, eşe dosta Avşa yadigârı. Adalı yaşlı hanım, yemenilerin kaç "kuruş" ettiğini bana

hesaplatmıştı. Alıcıyla satıcının bu tuhaf hesaplaşması gönlümü yormuştu.

"Teyze, ya seni aldatırlarsa?"

"Beni bu dünya aldatmış evlâdım; paranınki kaç para eder..."

Yıllardır kendi kendime tekrarlar dururum: Beni bu dünya aldatmış...

Nurullah Berk'in resmindeki gibiydi çarşı pazar, rıhtımdan biraz uzaklaşınca ve rıhtım yolu boyunca. Büyük güneş şemsiyesinin altında yaz giysili hanımlar, atletli satıcı, iplere asılı kurutulmuş denizatları, amforalar, boncuk cıncık, büyük nazar taşları, zeytinyağı, şarap, –resimde gözükmüyor ama– yemenici teyze...

Nurullah Berk'in son dönem resimlerinden biri bu: "Avşa'da Pazar". 1972 tarihini taşıyor. Renkleri canlı, çizgileri azıcık geometrik kesinlikte. Öyle sanıyorum ki, ressam Avşa'dan etkilenmiş; bugün Resim ve Heykel Müzesi'nde olan "Deniz"i de besbelli Avşa esinli. 1973'ün verimi "Deniz"de yine denizatları, efsanevî görünümleriyle, bol saçaklı ve camgöbeği denizanaları, balıklar, galiba bir de yılanbalığı...

Hem Avşa'nın anısıyla, hem resimlerin etkisiyle, "Avşa'da Pazar" geçen yıl, durup dururken, ***Bu Yalan Tango***'nun sayfalarına karışıvermişti.

Avşa'yı, daha doğrusu, adanın eski günlerini asıl Samih Rifat'tan okumak gerekir. Onun inceliklerle örülü anı-anlatısı ***Ada*** adım taşıyor. 2002'de Sel Yayıncılık yayımlamıştı. Su gibi akar gider metin.

1955-64 yılları arasında her yaz, annesi ve babasıyla Avşa'ya ... diyecektim, yanılmışım! Meğer Marmara adasıymış. Samih Rifat annesiyle, babası Oktay Rifat'la birlikte her yaz Marmara adasına gitmiş, "Babamın yıllık izin süresiyle, bir ayla sınırlıydı Ada günlerimiz" diyor.

Yanılmış olsam da ne fark eder, kardeş adalardır Avşa'yla Marmara. Samih Rifat'tan iz sürersek, renkler, görüntüler birleşir; "kayıklar, insanlar, kahveler, deniz kabukları, süngerler, balık-

lar..." Sonra diyor ki: "... yıldan yıla görünce sevindiğimiz insanlar." Öyle olurdu, yazdan yaza rastlaşıyorduk. Selâmlaşmalar, geçen kışı sormalar.

Orhan Kemal öyküsü, romanı esiyordu nereye baksanız. Aynı coşku, aynı umut, aynı yarın düşleri, sonu bozgunla bitse bile. Sanki ezbere biliyordum yaşamöykülerini.

Adanın her keseye uygun sıra sıra lokantaları dolup taşardı. Kiralık yazevlerinden, pansiyonlardan patlıcan kızartması, mangal kokuları. Çepeçevre kumsalda çocuklar koşuşur, deniz topu oynanır. Başörtülü ve yazlık mantolu büyük hanımlar seyrederdi, denizi, torunları, o akşamları, günbatımlarını.

Gerçekten Orhan Kemal romanıydı. Gençlerin arkadaşlıkları yalmzca *Arkadaş Islıkları*'ydı. Bakışmalar, gülümsemeler, sevgiler, uzaktan bağlanışlar *Devlet Kuşu*'ydu. Kim bilir, ayrılıklar da oluyorsa, *İki Damla Gözyaşı*...

Çalgıları ve şarkılarıyla Çingeneler geçerdi. Neşeli adamlardı, gülüp söylemekten hoşlanıyorlar, çalgıları da gülüp söylüyor; bu kez adada Sait Faik geziniyordu.

Nihayet gün büsbütün batardı. Karşıda Ekinlik Adası'nın tek tük ışığı. Bir de o ıssız adacık, feneri yanıp sönüyor, döne döne ışıyıp kararıyor. Meğer bir iki oturanı varmış. İstanbul Radyosu'nda birlikte çalıştığımız Duygu Törümtay dâvet etmişti; bir türlü gidememiştim. Kaybettik Duygu Hanım'ı...

Avşa'dayken, Avşa'daki eski yazlarda, kalkıp her akşam gittiğimiz lokantaya gidiyorduk. Daha ilk kadehte, ilk yudumda dünyaya Edip Cansever'in şiirlerinden bakardım. İç yangını ağır basardı.

Gelgelelim adanın şenlikli ortamı gönlümü çeler, çok geçmeden ya bir kahvede, ya bir pastanede olurduk. Kocaman, bol kremalı, bol pudra şekerli milföyler. Kahveden dökülüşüp duran tavla şakırtıları.

Milföyün tatlısını bastırmak için abur cubur, tuzlu fıstık. Kabak çekirdeği, tuzlu fındık. Seyyar satıcı dura dura geçerdi.

Boşuna seslenmemiş Cahit Sıtkı:

Robenson, akıllı Robenson'um,
Ne imreniyorum sana bilsen!
Göstersen adana giden yolu;
Başımı dinlemek istiyorum.

Denizden tekneler geçer, bağıra bağıra karpuz satılırdı, hem de kesmece.

Denizden gelirdi akşamüzerleri o ince rüzgâr.

Plajdan pansiyona dönülür, mayolar çıkarılır, duş alınır, tıraş olunur, bir gömlek bir pantolon, akşama koşulurdu.

Gün batarken kıpkısa bir sessizliğe dalardık. Niyeydi sessizlik? Ama elle tutulur, gözle görülür bir sessizlikti. Sonra yine kahkahalar, çocuk ağlamaları, bisiklet kornaları. Bahçelerde, balkonlarda sofralar, akşam yemeğini getiren anneler. Yaz yaşanıyor dört bir yanda!

Adalar mı özledim, yaz coşkusu mu, geçmiş güzel günlerle mi yunmak, arınmak istiyorum?

"Gelmez günler çocukluğum"

Ziya Osman Saba'nın o şiirini çok severim. (Gerçi Ziya Osman Saba'nın bütün şiirlerini severim. Kısacık bir ömre sığdırılmış bu şiirler birçoğumuzu bugün de etkiliyor.

Sevgi, şefkat ve merhamete ihtiyacımız dinmeyeceğine göre, bu şiirler bize yarın da seslenecek.) O şiirin adı, "Çocukluğum". 1936'da yazılmış, artık yetmiş altı yaşında. Fakat ne kadar genç!

Çocukluğum, çocukluğum...
Uzakta kalan bahçeler
O sabahlar, o geceler,
Gelmez günler çocukluğum.

Saba 1910'da doğmuş. 1910'ların İstanbul'unu düşlemeye çalışın. Şairin birbirinden güzel öyküleri de tanıklık eder: Yüz-

yıl öncesinin İstanbul'u bir deniz şehri olduğu kadar, bir bahçe şehridir. Kadıköyü'nde kılıç artığına dönüşmüş 'son' bahçeleri hatırlıyorum. Bütün İstanbul'da hatırlıyorum.

Oysa bahçeli evde doğmamışım. Çocukluğum, Bahariye Caddesi'ndeki Geren Apartmanı'nda geçtiği için bahçeler hep biraz uzağımda. Yine de hepsine vurgunum...

Hatırlayabildiğim en eski anı, yağmurla ilintili. Öyle sanıyorum ki, iki üç yaşlarımda olmalıyım. Üç değilim herhalde, çünkü hâlâ çocuk arabasındayım. Çocuk arabası hatıra çakımında çok belirgin. Bir sonbahar ya da ilkbahar günü. Vakit akşamüzeri. (Belki de vakit, akşamüzeri olsun istiyorum. Akşamüzerini sonradan ekliyor, uyduruyorum.)

Annemin sırtında siyah manto var. Annem olduğunu sonradan düşüneceğim bir kadın, genç bir kadın. Ama daha çok o mantoyu hatırlıyorum: Siyah, uzunca, yakası astragan. Hayli eskimiş bir manto. (Ben ilkokula giderken, annemin sırtında hâlâ o manto. Fakat yakasındaki kürk çıkartılmış...)

Yağmur başlıyor. Bir el, çocuk arabasının üstünü örtüyor. Bulunduğumuz yerde bahçeler yok. Asım Paşaların köşkünün bahçesindeki nilüferli, kırmızı balıklı havuz yok. Neşecan Yengelerin Göztepe'deki bahçesinde iki azman manolya ağacı var. Şimdi yok.

Bulunduğumuz yer, her nedense, Altıyol gibi geliyor bana. Her hatırlayışta öyle geldi: Altıyol'dan Bahariye'ye doğru, yukarı çıkıyormuşuz gibi. (Bugünün gümbür gümbür, çan çan trafikli Altıyol'una hiç benzemeyen, sessiz, tenha bir alan. İki üç katlı yapılar, ağaçlar arkasında kilise. Tramvay geçiyor.)

Yağmur yağıyor, yüzüm ıslanıyor...

Söylediklerimi doğrulayan tek kanıt, siyah manto. Yineliyorum: Uzun yıllar giydi onu, dokuzlu onlu yaşlarıma kadar giydi. "Nasıl hatırlarsın?" dediler bana; "Evet, yakası kürklüydü. Sonra pöstekiye döndü..." (1950'ler İstanbul'u 'tüketim'i bilmezdi. Tasarruf düşüncesinin baskın çıktığı bir dönemdi. Gözümün

önünde annemin dikiş kutusu. Dikiş kutusunda 'çorap yumurtası'. Ahşap yumurtaya geçirip, annem çoraplarımızı yamar. Delindi mi atılmaz çorap. Hanımların ince çorapları da, kaçtı mı, çorap çekiciye götürülür...)

Çocukluğum, çocukluğum...
Habersiz ölen kardeşim,
Mezarı bilinmez eşim,
Her bir şeyim çocukluğum.

Bir başka dizesinde de "Sonsuz keder çocukluğum" diyor Ziya Osman Saba. Ya benim çocukluğum? Kederli miydi? Anlatılanlara bakılırsa, enikonu uysal bir çocukmuşum. Doğduktan sonra hiç ağlamamışım. Obur olacağım herhalde o zamanlardan belli: Hemen parmağımı emmeye başlamışım. Bol bol uyurmuşum. Hep uysal geçmiş; sorun çıkartmamışım.

Sonra kendi kendime ölçüp biçtiğim vakit, pek öyle olmadığını düşündüm. Dışa dönük bir çocuk değildim. Tam tersine, çok içe dönük bir çocuktum. Uysallığım herhalde 'kaçış'tı. Kendimi saklamaktı. Anneme, ablama, özellikle babama, yaşadığımız eve, komşularımıza, yakın akrabalarımıza, bir iki arkadaşıma yabancılık duyardım. Bu yabancılık duygusunu gizlerdim. Kendi kendime var olmaya çalışıyordum.

Hüzün yılları bunlar. İnsanların ölçülü, çekingen, kol kırılır yen içinde kalır anlayışıyla yaşadıkları yıllar. Annemle babamın evliliği 'klasik' evliliklerden. Annemle babamı tanıştıranlar, ortak arkadaşları. Anlaşırlarsa evlenirler, nikâhta keramet vardır. Yıl 1938... Evlenmişler... Çocuk gözlerim ne kerte doğru gördü, saptadı kestiremem, yine de onları, annemle babamı hep kendi dünyalarına kapanmış görüyorum. Birbirlerine bağlılar. Ama iki ayrı ruh, iki ayrı yaradılış.

Annem insan canlısı, daha hayat dolu. Ne var ki bütün duyguları, özlemleri, istekleri bastırılmış. Kapağı açılmayan bir piyano vardı evde; bir zamanlar annem çalarmış. Şimdi Kadıköyü Çarşısı'na iniyoruz ve balık, sebze, meyve filan alıyor annem. (O

piyano çalmayı ona niye 'öğretmişler'? Yıllar sonra boyna ve için için soracağım.)

Babam çok disiplinli, üniversitede öğretim üyesi, Gümüşsuyu'ndaki Teknik Üniversite'de. Pazar günleri flüt çalıyor. (Niye çalıyordu? Kime çalıyordu?) Kıbrıs kökenli; çok küçük yaşta ailesinden ayrılmış. Belki sonra bu ayrılışın izlerini sürmüş. O da içine atıyor, pek konuşkan değil. (Ölümünden çok sonra, bir sabah, babamı hiç anlayamamış olduğum için hıçkıra hıçkıra ağlayacağım...)

Ablam çalışkan bir öğrenci. O da babam gibi düzenli, derli toplu. Dolabı tertemiz, kitapları, defterleri kırışıksız. İçli bir kız. İçliliğini dışa vurmuyor.

Edebiyatımızda hakkı yenmiş Muzaffer Hacıhasanoğlu'nun bir romanı vardır: *Evlerde Sevgi Yoktu*. Bu adı çok severim. Fakat yanılmayın: Sevgisizlik anlamına gelmiyor. Büsbütün başka bir sevgi bu, kırık, çok kırık bir sevgi. Orta hallilerin ev dünyası. Ancak Behçet Necatigil'in bazı şiirlerini okursanız anlayabilirsiniz.

Necatigil, Ziya Osman Saba'dan söz açarken, "(...) çok şeyler borçluyum" diyor. "Yıllar boyu benim dünyamı çizmiş iç ve dış etkilerin başlangıcım, ilk anlatımını ben onun şiirlerinde buldum. Ziya Osman Saba bana evin, ocağın vazgeçilmezliğini, kişinin ancak evinde oluşabileceğini, ne yapsa etse davranışlarını bu dar daireden dışarı taşıramayacağını öğretti. Şiirleriyle olduğu kadar içtenlik dolu ve düz ömrüyle de bireyin kurtuluşunun –belki biraz safça bir düşünce– eve bağlı olduğunu ben ondan öğrendim."

Gerçekten öyleydi ömürler. Olanca ölgünlüğüne rağmen evdi kurtarıcı. Bazan haftada bir, bazan on beş günde bir sinemaya gidilirdi. Tabiî 'çocuk'ların seyredebileceği filmler. Mevsim boyunca üç beş kez tiyatro; çokluk, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun yapımları. Radyoda on beş günde bir skeçli, şarkılı, alaturkalı, alafrangalı eğlence programı, cumartesi geceleri. On beş günde birin cumartesileri iple çekilirdi...

Yarım yüzyıl önce, yok, yarım yüzyılı aşkın, o dönemde, Bahariye Caddesi'ndeki Geren Apartmanı'nda, giriş katında oturduğumuz yıllarda, ölgünlükten, tekdüzelikten bunalmış, kendime başka bir ev uydurmuştum! Hatırlıyorum o evi: Bahariye'nin ucunda, büyük bir bahçe içinde, ahşap, dik merdivenle çıkılan, üç katlı bir ev. Bahçesinde boş çiçek tarhları, yaşlanmış ağaçlar. Kararmış, kırık dökük pancurlar; merdivenin yenik mermer basamakları.

Hayaller kuruyordum, o evde yaşıyordum. O evde çok kalabalık, büyük bir aileydik. Her dakika gülünüyor, oyunlar oynanıyor, bir şenliktir sürüp gidiyordu. Saatlerce kendimi bu hayalin kafesine hapsederdim.

Pencereden bakınca görünür müydü o ev, hatırlamıyorum. Ama önünden her geçişimizde uzun uzadıya bakardım. Eve, bahçeye, hangi meyvenin ağacıydı, beyaz baharlar açardı, o ağaca.

Bir başka şiirinde Ziya Osman Saba, "Beyaz"da, "Bir bademin altına, yorgun, oturmak biraz," diyor, "Ayrı ayrı seyretmek çiçek açmış her dalı."

Seyrederdim.

Keşke yine seyredebilsem.

Yolun başı/45 yıl önce...

Haziran mı, temmuz mu, yolun başı, yıl 1967. *Yeni Ufuklar* dergisinde öykümsü ilk yazım yayımlandı. Ama o güne kadar romanlar yazmamış mıydım, romanlarımla dolup taşan nice defter, sarı defterler, saman kâğıdı defterler...

Belki daha eskilere dönmeliyim. Lise ikideyken hem *Unutulmak*'ı yazıyorum, hem de –şimdi adını unuttuğum– bir ciné-roman. Attilâ İlhan'ın *Sokaktaki Adam*'ını okumuşum; ciné-roman Attilâ İlhan'dan, *Sokaktaki Adam*'dan esinli. Nedir ciné-roman? Pek bildiğim yok.

Bunların yayımlanmasını istiyordum. Günlerim hep yazar olmak hayaliyle geçiyordu. *Cumhuriyet* gazetesine, Nadir Nadi'ye mektuplar yazmaya başladım. Nadir Nadi bir yazısmda genç yazarlara, yazar adaylarına yardımcı olmaktan söz açıyordu.

Nadir Bey'e Galatasaraylı olduğumu –oysa çoktan ayrılmıştım Galatasaray Lisesi'nden–, yazar olmak istediğimi, bir ciné-romanım olduğunu falan yazmıştım. *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika roman geleneği devam ediyordu. Böyle birkaç mektup. Sonra Nadir Bey'i telefonla aradım. Ulaşmak kolay olmadı ama sonunda konuşabildim. Gönül borcu duyarım; çünkü benimle ilgilendi ve randevu verdi.

Şimdi yine o yürek çarpıntısı. Sonbahardı. İstanbul Erkek Lisesi'nin bahçesindeki ulu ağaçlar yaprak döküyordu. Akşam saat altı sularında Nadir Bey'e gittim. İttihat ve Terakki'den kılıç artığı o güzel ahşap bina. İki taraflı merdiven, gıcırdayan döşeme, sağlı sollu kapılar, sofa, yüksek tavan.

Düşünülemeyecek kadar heyecanlıydım, düşünülemeyecek kadar hayallere dalmış ve mutlu. Öyle ya, birazdan yazarlığın kapıları açılacaktı. Berrak bir havada, günbatımlarında hep o sonbahar günü.

Nadir Nadi ciné-roman dosyamı aldı, Hamdi Varoğlu'na okutacağını söyledi. Görüşmemiz kısa sürdü; bir fincan çay, işte hepsi o kadar.

Hamdi Varoğlu'nu Zola çevirilerinden biliyordum. Emile Zola külliyatım Türkçeye zengin bir anlatımla kazandırmıştır. Meselâ *Hülya* çevirisi bir başyapıttır. Hamdi Bey aym zamanda *Cumhuriyet* yazarıydı.

Hilton'un giriş kapısında Turizm Bakanlığı'na bağlı bir büro; Hamdi Bey oranın şefiydi. Bir süre sonra beni aradı, büroya çağırdı. Bu kez ayazlı bir gün. Okuldan kaçıp büroya gittim. Tombulca, ufak tefek, gözlüklü Hamdi Varoğlu yeteneğimden söz açtı. Ama bu yeteneğimi öyle ciné-roman denemeleriyle köreltebileceğim tehlikesinden de söz açtı.

Daha önce de yazdım, Hamdi Varoğlu benim için çok değerlidir. Erken bunama hastalığına yakalanıncaya kadar yazdıklarımı okudu, yol gösterdi, destek oldu. Gençliğinde kendisi de bir iki roman yazmış. Hattâ bunlardan *Kocam*, *Zorla Evlendik* adıyla filme çekilmiştir. Çolpan İlhan'la Fikret Hakan oynuyorlardı.

Hamdi Bey beni Varlık Yayınevi'ne, Remzi Kitabevi'ne, Bedii Faik'li *Dünya* gazetesine gönderdi. Tabiî, kısa bir tavsiye mektubuyla.

Yaşar Nabi Nayır'la işte o zaman tanıştım. Varlık Yayınları ne demek! Çocukluğumun en güzel kitaplarını yayımlamış, çocuk klasikleri. Sonra yeniyetmeliğimde nice Varlık kitabıyla donanmışım...

Yaşar Nabi çehresi donuk, ifadesiz, mesafeli bir insandı. Mektubu okuduktan sonra dosyayı geri uzattı; "Hamdi Bey güncel durumları takip etmiyor. Biz yerli yazar basmıyoruz artık. Daha önce bastığımız yerli eserlerin yeni basımını yapmakla yetiniyoruz" gibisinden bir şey söyledi. Ne kadar üzüldüğümü anlatamam.

Unutulmak'la kapı kapı dolaşıyorum. Üst üste hayal kırıklığı. Remzi'de romanı Cevdet Perin okumuş, rapor yazmış; yetenekli olduğumu belirtiyor, ama bu romanın henüz basılamayacak kertede acemice olduğunu vurguluyor. 1960'larda edebiyat, yayın dünyası ince eleyip sık dokurdu. Yeni bir yazar adayına kapılar çok zor açılırdı.

Cevdet Perin'in kaleminden o raporu saklamadığıma bugün çok pişmanım. O yıllarımı bana yansıtabilirdi...

Hem raporu hem *Unutulmak*'ı çok geçmeyecek, yırtıp yok edecektim. *Unutulmak* nasıl bir romandı diye sorsanız, çok silik şeyler kalmış aklımda.

Belki de hiçbir şey kalmamış, çok sevdiğim ve sanırım beni çok açıklayan adı dışında. Bir de, Peride Celâl'in hakkı epey yenmiş bir romanından, *Dar Yol*'dan esinlenişler hatırlıyorum.

İlkgençlik romanıydı *Unutulmak*, yazan da ilkgençliğimde, romanın anlatıcısı da. Ergenlik çağı, bunalımlar, özleyişler, yarın

ülküsü, gelecekten beklentiler. Ama hepsi düşbozumuna uğruyordu galiba. *Dünya* gazetesinde tefrika edilmesi son umudumdu, o da olmayınca yırtıp attım.

Zaten o sıralarda Vedat Günyol'un yönlendirişiyle öykü sanatına kapılıp gitmiştim. Günyol ille Çehov ve Katherine Mansfield okumam gerektiğini söylüyordu. "Novella" tarzında ise Thomas Mann'ı öneriyordu.

Edebiyatımızdan Oktay Akbal'ın, Nezihe Meriç'in, Necati Cumalı ve Halikarnas Balıkçısı'nın hikâyelerine vurgundum. Elbette Sait Faik ve Sabahattin Ali ama, onları biraz geç tanıdım. Yazık ki, Orhan Kemal'i de. O dönemdeki üç gözdem, Necati Cumalı'dan "Yalnız Kadın", Nezihe Meriç'ten "Ümit Fakirin Ekmeği", Orhan Kemal'den "Çikolata"ydı.

Vedat Bey, *Yeni Ufuklar* dergisini yönetiyordu. *Yeni Ufuklar* edebiyatımızda ve düşünce hayatımızda seçkin yeri olan bir dergiydi. En büyük isteğim yazdıklarımın *Yeni Ufuklar*'da yayımlanmasıydı artık.

Yaz mevsimiydi, okul tatil. Nuruosmaniye'deki *Yeni Ufuklar* yazıhanesine dadandım. Burası o zamanki Konservatuvar'ın karşısında, epey eski bir hanın, küçük, güneş görür odasıydı. Vedat Bey küçük odayı kaktüsler, bitkiler, çiçeklerle sera haline getirmişti. Şurda burda hatıra fotoğrafları: Birinde Nâzım Hikmet, Münevver Andaç, Peride Celâl, bir başkasında Sait Faik, Vedat Günyol, Orhan Burian, diğerinde Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, şurda mavi yolculuk...

İki küçük yazı masası, bir iki tahta iskemle. Sonra kolilerde dergiler, raflarda Çan Yayınları'nın kitapları. Bir şiir duyumsanırdı.

Yeni Ufuklar'ın yazıhanesinde kimlerle tanışmadım ki! İşte o sıralar hayranlıkla okuduğum *Bozgun*'un yazarı Ferit Edgü. Hemen *Bozgun*'u imzalatmıştım Ferit Edgü'ye. Bir gün Nermi Uygur gelmişti. Nermi Bey konuşkandı. Orada Orhan Şaik Gökyay'ı, Cemil Meriç'i tanıdım. Arada bir Rauf Mutluay ge-

lirdi. Bir gün Konservatuvar'dan çıkıp Melih Cevdet Anday gelmişti. Feyyaz Kayacan Londra'dan gelmiş, *Yeni Ufuklar*'a uğramıştı...

Bunlar benim için büyük heyecanlardı. Sonra Vedat Bey, Sabahattin Eyuboğlu'yla buluşmaya giderdi. Ortak çeviriler yapıyorlardı. Kim ne derse desin, büyük emeğin ürünüdür o çeviriler.

Nihayet 1967'de, ya haziran ya temmuz, *Yeni Ufuklar*'da bir yazım yayımlandı, söyledim, öyküyle deneme arası bir çiziktirme. Gözü yaşlı, duygusal bir çiziktirme. Sevinçten uçuyordum.

Kutlamak için, sınıf arkadaşım Şaner Erman'la birlikte Taşlık Gazinosu'na gittik, Maçka'da, şimdi yerinde yeller esen. Biraları tokuşturduk. Şaner, "İstediğin oldu, yazar oldun işte!" dedi. "Yazar oldum!" demiştim, sahiden inanıyordum yazar olduğuma. Bu sözü, bu coşkuyu, sonsuz sevincimi hatırlıyorum. Bir yaz akşamı, uzak esintili hava.

Aradan nice zamanlar geçti. Hayat her birimizi bir yerlere savurdu. Şaner'le Metin Fransa'ya gittiler. Geçen kış, kırk yıl sonra buluştuk, dördüncü yakın arkadaşımız Murat Aytaman da bizimleydi. Metin Tuğ'un Paris'ten gelişi o gece için, bir sürprizdi. Şaner hepimizi toplamış, bir araya getirmiş. Bıraktığımız yerden, kırk yıl geçmemişçesine. Lise son sınavları, sonra ben yazar olacağım...

Bazı sokaklar, resimler...

Bazı sokakların ve resimlerin önüne 'Galatasaray'ı oturtmalıydım. Çünkü o sokaklar ve resimler, Galatasaray Lisesi'ndeki birkaç yılımla ilintili.

Kadıköyü'nden Cihangir'e çoktan taşınmıştık. Firuzağa İlkokulu'nu bitirdiğim günlerde 27 Mayıs yaşandı. Askerî darbe mi olduğu, özgürlük günlerine mi yol alındığı bugün de epey tartışılan 27 Mayıs bende, çok aydınlık bir ilkyaz sabahı –sürüp

gidecek– iç karanlığıdır. O iç karanlığında Galatasaray Lisesi'nin giriş sınavını –gerilerden, epey gerilerden– kazanmıştım.

Galatasaray'ın hazırlık sınıfına başlamadan önce, okulun kooperatifinden özel GS amblemli defterleri, ders kitaplarımızı, 'pöti' Larousse'u ve galiba kalem, silgi, cetvel gibi çalışma gerecini babam benim için satın almıştı. Yaz mevsiminin sonlarında hayli sıcak bir günde okula gittiğimizi dün gibi hatırlıyorum.

Tatil dolayısıyla pek ıssız, ama kış günlerinde de hep karanlık, kasvetli koridorları, basamaklarının mermeri yenik merdivenleri, o yaz gününde terk edilmiş duran sınıfları, bu sınıfların kapı pencerelerinden görülen karatahtaları, üst üste konmuş kapaklı sıraları, merdiven altlarındaki gri-mavi pingpong masaları, o garip, hücreyi andırır, ince uzun, geçitimsi öğrenci berberi salonu, birkaç kocaman kazanlı çamaşırhanesi, şimdi buğusuz hamamıyla, arka bahçeye açılan kapı bitişiğindeki taş mutfağıyla burası hiç de iç açıcı izlenimler bırakmıyordu. Sanki çok eskilerden kalma bir şato. Gotik edebiyatın sayfalarında rastlanabilecek kaygılar uyandırıyor. Güzün, öğrenciler okula dönmüşken de pek bir şey değişmeyecekti.

Annemle babamdan, ablamdan, içe dönük aile hayatımızdan ilk kez ayrılıp burada yatılı okuyacağımı düşündükçe, büsbütün kaygılara, ürkülere kapılıyordum. Neyse ki henüz yaz mevsimiydi, böylesi melankolileri unutmak kolay oluyordu.

Nitekim Cihangir'deki Ümit-Nüvit Apartmanı'na, kira evimize döner dönmez, Le Livre de Français'nin birinci ve ikinci ciltlerindeki renkli illüstrasyonlara dalacak, onlarda kendime özgü bir hayal dünyasının kimi sırlarını çarçabuk bulabilecektim.

Uzun yıllar sonra, bugün, –belki tuhaf kaçacak ama– o resimlerle birlikte, güya onlardan biriymişçesine, Galatasaray Lisesi'nden babamla birlikte çıkıp eve döndüğümüz, Firuzağa'ya inen o arka yolu da çok seçik bir illüstrasyona dönüştürebiliyorum. Bu arka yol, Galatasaray Hamamı'nı karşınıza alırsanız, sağ yakası boydan boya yeni okulumun yan cephe duvarlarıyla çevri-

li, sol yakasıysa dükkânlara ve pasajlara açılan giriş çıkışlarla donanmış. On dokuzuncu yüzyılın batılılaşan İstanbul'undan bir hava hâlâ esiyor.

Sonraları o ara, arka sokaklardan çokça geçecektim, okula giderken. İstiklâl Caddesi'ndeki Hasan Ecza ve Itriyat Deposu'ndan sapın; en aydınlık günde bile daima loş, hep su birikintili, çirkefli sokaklarda sağlı sollu kahveler, müphem Yeşilçam yazıhaneleri, çok eski hanlar ve bu hanların kapı içlerine yapıştırılmış hepsi acıklı Türk filmi afişleri karşınıza çıkardı. Şurda bir kuruyemişçi, az berisinde tütün bayii. Hamburgerler, sosisli sandviçler devri yeni başlamış, işte sandviççinin önünden geçiyorsunuz, tost makinası hafiften tütüyor...

Bazan ihtiyar bir apartmanın küçücük balkonundan bir sopa dışarıya uğrar ve sopaya iki yandan gerili iplerde, yıkanmışlığı, temizlenmişliği kuşku uyandırıcı çamaşırlar asılı dururdu. Bazan bu balkonlardan birinde kimonolu, pijamalı yaşlı bir adam tek başına oturur, âdeta hayatının sonunu beklerdi...

Demin andığım, köşebaşındaki Hasan Ecza ve Itriyat Deposu'nun vitrinindeyse çeşit çeşit kolonya şişeleri göz okşamaktaydı. Ne kadar çok severdim o kolonya şişelerini!

Evimize yalnız limon ve pek ender olarak da Yardley marka lavanta kolonyası girerken; ben ille, Cihangir'deki Rum berberin saçlarıma döktüğü, herhalde azıcık sulandırılmış, uçuk eflâtun, çuhaçiçeği alacası menekşe kolonyasını severdim. (Kolonyanın kokusunu mu, yoksa, şişenin üstündeki etikette hülyalar çağrıştıran koyu yeşil, kalp biçimi yapraklı mor menekşe demeti resmini mi, şimdi karar vermek zor.)

Kıbrıslı babamın akrabalarının, amcalarımın, yengelerimin Lefkoşa'dan getirdikleri Yardley lavantalarının etiketlerinde, geçen yüzyılların sömürge imparatorluklarından mutlu bir genç kadın, mutlu çocuklar, kollarında hasır sepetler, sepetlerde lavanta demetleriyle bize bakarlardı. Kolonya mavimsi zebercet yeşiliydi. Böyle bir de Yardley marka talk pudrası kutumuz vardı. Pudra

bitmiş, teneke kutu duruyor. Demirbaş kutuya yerli talk pudrası konurdu. Mutlu genç kadının, mutlu çocukların yanında bir av köpeği neşeyle sıçrıyordu...

İşte Hasan Ecza Deposu'nun vitrinindedir menekşe kolonyası ve zaten bu deponun mâmulüdür. Yalnız, berber Kriton'daki hep kapaksızken, vitrindeki şişeler hem mor kapaklı, hem eflâtun jelatinle kaplı.

Belki de o ilk 'ayrılık' habercisi günün etkisiyle, o yaz son öğleden sonrası bana da orta boy menekşe kolonyası alınmıştı. Öteki zamanlar, saçlarımı iyice kısa –defalarca tembihlenirdi kısa kesim– kestirtip, annemin nezaretine geri döndüğümde, menekşe kolonyasının kokusu bir mesele halini alırken, hemen saçlarım tekrar yıkanırken, bu kez babamın hediyesi menekşe kolonyasına kimse ses çıkarmamıştı.

Sonunda iki ciltlik *Le Livre de Français* ve Hasan Menekşe Kolonyası'yla baş başaydım. Yalnız etiketteki harcıâlem çiçekler, bu ilk Fransızca kitabımdaki kuşe kâğıda basılı renkli illüstrasyonların yarattığı hayallerle bir türlü uyuşamıyordu. Cılız, pek çarşı pazar işi kaldıklarını hissederek için için üzülüyordum...

Okul başladıktan sonra, çarşamba ve cumartesi günleri evci çıkıyorum. Hemen ara, arka sokaklar! Orada İkinci Dünya Savaşı'nın beyazperdeye geçmiş sığınak sahnelerini çağrıştırır ürpertiler hissederdim. Hani siren, alarm devam eder, fakat dış mekânda kimse kalmamıştır. Kamera, sığınağa geçmezden önce, bütün o boş yolları, sokakları, evleri, avluları, köşe bucağı tarar. Öyle.

Firuzağa'ya iner inmez hayat yeniden başlıyordu. Tabiî bazan hüzünlü bir hayat. Bazan, matemli, siyahlar giymiş, siyah tül peçesi de inik bir Rum madam geçer, pasaj kapısından dalarak kaybolurdu. Bazan Firuzağa Camii'nden yoksulluğu acı bir onur gibi taşıyan ihtiyarlar çıkardı. Camiin az ötesindeki Meraklı Turşucu'nun camekânında domates, hıyar, havuç, hele içleri doldurulmuş fıçıcık patlıcan turşuları sonbaharın geldiğini söylerdi.

Bazan paslı bidonlardan çöpler sokağa dökülüşür, sıska bir kedi bidondan telâşla fırlayarak kaçardı. Meselâ, demir parmaklıklı bir balkonda asılı kalmış 'boş kafes' gönlü yorardı. Sonra başka bir balkonda odunlar istifi artık yalnız sonbaharı değil, kışı da haber verirdi.

Sonra, hemen Galatasaray Hamamı'nı döner dönmez, İtalyan Kız Lisesi'nin ahşap kapısı zaten Ortaçağ'a ilişkin bir resmin kasvetli görüntülerini yansıtmaz mıydı? Yürüyün, eski, döküntü eşya satan dükkânlar, yol tam kıvrılırken tezgâhını kurmuş, camekânı bezeli, lakerdacı. Lakerdacıyı geçin, yokuşa yönelin, yıllar yılı dikişinden başını kaldıramamış erkek terzisi; yokuşun ucunda, 1960'larda hâlâ nasılsa kalakalmış, kırık dökük havagazı lambası...

İnanamıyorum, aklım almıyor: Demek yarım yüzyıl geçmiş!

Çocukluğumda ilkyaz

Mevsimlerin birbirine karıştığı söyleniyor. Hattâ ilkyazın, güzün yaşanmadığı, gelip geçmediği. Birden yaz geliyor deniyor, birden kış...

Demek Gülten Akın o eşsiz şiirinde usul usul yaklaşan tehlikeyi görmüş; "Ah, kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya", şiirin adı "İlkyaz", biliyorsunuz. Demek ince şeyleri anlamazken, mevsimleri yitirmişiz, hem ilkbaharı hem sonbaharı.

Gerçi Gülten Akın büsbütün umut kesmemiştir. "İlkyaz"ın bir dizesinde "Açmaya ilkyaz çiçekleri" diye sessizce, handiyse fısıldayarak söyler.

Bu yıl İstanbul'da birden açtı ilkyaz çiçekleri. Tabiî yine o kaygılı söyleniş: Havalar birden ısındı, bahar yaşanmayacak. Mevsimlik denirdi eskiden, mevsimlik kumaş, hanımlara tayyör, beylere takım elbise filân. 'Mevsimlik' giysiler yalnızca ilkbaharın ve sonbaharındı. Hemen yaz geldiğinden, hemen kış geldiğinden mevsimlik giysiler de ortadan kalkmış. Belki bir iki yaşlıca

İstanbullunun gardırobunda; yıllar renklerini soldurmuş, giyilmeye giyilmeye şekillerini kaybetmişler...

Oysa öyle miydi?! İstanbul'a bahar usul usul, duraksaya duraksaya gelirdi. Nerde 'hemen yaz'! Yaz gelinceye kadar nice günler geçecek, üstelik 'sayılı günler', meselâ nisanın altısı Kırlangıç Fırtınası...

Bu Kırlangıç Fırtınası'm çocukluğumda öyle çok işittim ki, sonra, ilkgençliğim biterken bir öykümün adı yaptım. Sayılı günlere, sayılı günlerin adlarına hayranlığım belki hep bu Kırlangıç Fırtınası'ndan.

Derken Kırk İkindi Yağmurları başlayacak. Gerçekten kırk ikindi sürer miydi? Nisanın sonunda Öküz Soğuğu var! Kaç gün sürerdi Öküz Soğuğu? Mayısla birlikte Çiçek Fırtınası'm, Filizkıran Fırtınası'nı artık saymıyorum...

Ama sevgili anneannem hep sayardı. Günden güne takip eder, mevsimlerin seyir defterini her yıl yeniden tutardı.

Öyle anlaşılıyor ki, eski güzler, eski ilkyazlar birer anı artık, kırık dökük hatırlayışlar. Benimkilerin çoğu Kadıköyü'nden. Geren Apartımanı'nın küçük, hep rutubetli arka bahçesindeydi o yeşil erik ağacı, önce onun çiçeklenişinden anlardık, işte ilkbahar! Beyaz bahar çiçeklerini, pembeler, kırmızılar yakar geçerdi sonra.

Geçmiş zaman mevsimlerinde, doğup büyümeye koyulduğum Kadıköyü o kadar tenhaydı ki, ne trafik uğultusu, ne kalabalığın yankısı, şöyle sokaktan geçerken dinleseniz, baharın sesi.

Bahçeli evler daha bitmemiş. Hayır, handiyse hepsi yerli yerinde. Tam Füruzan'ın hikâyesindeki gibi: "Gül Mevsimidir". Şifa'da Amiral Cevat Beylerin ön bahçesinde renk renk güller, sarılar, turuncular, pembeler, kırmızılar, siyaha çalar şarabîler, sonra "bu yıl" açmadığına üzülünen beyazlar. Sanki bir gül bahçesiydi orası.

Oysa arka bahçeye açılan dar yol da silme ortancaydı. Koca kafalı eflâtun, çividî ortancalar bazan o dar yola taşar, siz geçerken kucaklaşmaya niyetlenirlerdi.

İlkyaz ortalarken fışkıran buğulu mor salkımları Neşecan Yengelerin Göztepe'deki köşklerinden hatırlıyorum. Mor salkım İstanbul'un ilkyaz çiçeğiydi. Şimdi erguvanların modası var ama, 1950'ler İstanbul'u her semtinde, her sokağında mor salkımlıydı. Çağlayan gibi aktıkça akarlar, dallarından eflâtun bir yağmur gibi sarkarlardı.

Dedemlerin Bakla Tarlası Apartımanı'ndaki ön bahçeyi bunca zaman sonra, işte artık yarım yüzyıl sonra iyice küçük, iyice ufalmış hatırlıyorum. Sahi, o kadar mı küçümen, ufaraktı?

Yine de çiçekler şöleniydi. Girişte iki sıska sütun, birinde ille hanımelleri, diğerinde çarkıfelek. Çarkıfelek çiçeğini bütün çocukluğum boyunca efsanevî bir yaratık gibi alımladım. Dakikalarca seyrederdim. Fırıldak çiçeği de deniyor çarkıfeleğe, saat çiçeği de. Cılız sütuna tutunur, sarmaşır, çiçekler açа açа boy atardı.

Dedim ya, saat çiçeği, kadranı, akrebi, yelkovanı gözünüzün önünde. Ne var ki rakamlar biraz silik...

Hanımeli arılara şölendi. Fakat hangi hanımeliydi? Sarı hanımeli mi, tatlı hanımeli mi, yoksa trompetli hanımeli mi? Unuttuğumdan değil; o zamanlar öğrenmemişim.

Oraları hep bakla tarlasıymış. Dedem bu yüzden apartmanın ismini Bakla Tarlası koymuş. Doğrusu pek yadırganmıştı, gülümsemelere yol açmıştı.

Çok daha eskilerin bakla tarlalarından bir şeyler, avuç içi kadar bir yerler kalmış olmalı ki, kıyıda köşede, sağda solda gelincikler açardı, bir ikisi yan yana, kimileri yapayalnız. Gelincik, bakla tarlalarında baharın öncüsüymüş.

Söylüyorum, kimselere inandıramıyorum; gelinciğin kıpkırmızısı herkesçe bilinir, beyaz gelincik, turuncu, pembe, eflâtun, mor gelincikler dediniz mi şaşıyorlar. Gelincikler öyleydi, hele eflâtunları gönül yakıcıydı...

Çok çiçekler anlattım; çocukluğumun ilkyazlarında bahar yalnızca çiçekler değildi. Kuşlar, arılar, arıların vızıltısı, derken

toprak kurbağalarının çekingen vırak vırakları. Doğayı henüz dinleyebiliyordunuz...

Benim için ilkyaz –bir hayli– dil peynirinin ortalarda görünmesiydi. Bayılırdım dil peynirine. Kadıköyü Çarşısı'na ineceksiniz, çarşıda artık hangi dükkansa, tabiî adında 'şarküteri' filan yok, 'mezeevi'nden dil peyniri alacaksınız. Lif lif açıldı mı süt kokar, incecik süt sızar.

Dil peyniri, havalar azıcık ısındı mı, ortalardan çekilir. Gelecek ilkyaza kadar bir daha görünmez. Hasretle beklerdim.

Turfanda meyveler, sebzeler, hepsi öyle. Bir 'ilk' turfanda vardı, bir de 'son' turfanda. İlk turfanda enginarla, domatesle, patlıcanla bezenmiş. Hepsi baharın müjdecisi. Biz orta hallilerin sofralarında sadece adları anılıyor, kayık tabaklarda, salata kâselerinde ilk turfandalara pek rastlanılmıyor.

"Günler uzadı..."

"Günler ne kadar uzadı!"

Bunlar biraz da Kadıköyü Çarşısı'ndan dönülürken söylenirdi. Çünkü çarşıdaki dükkânlar, kapı önlerinde, açık tezgâhların üstündeki çıplak ampullerini daha yakmamışlar. Erken bastıran güz, kış karanlıklarından kurtuluş da bir bahar habercisiydi.

İskeleye inip babanın dönüşünü beklemek, işten yorgun argın dönen babayı karşılamak nisanla başlardı. Mart soğuk geçer, nisanda İstanbul ılınır. Haftanın üç dört günü süren bir törendi bu, törenimsi bir karşılamaydı.

Hele Moda iskelesinde gidilmişse, Bahariye'ye geri dönüş, yollar, kısa yokuş, Kadıköyü'nün çoğu kâgir evlerini, bahçelerdeki maltaeriği, palmiye, şakayık şenliklerini seyretmek artık gönlümde.

Yok, Kadıköyü iskelesine inilmişse, dönüşte ille çarşıdan geçilir, yeşil salata, taze soğan, kırmızı turp alınırdı. Naylon çağı, poşet çağı değildi. Manav, salataları, soğanları uzunca tığla rafyaya geçiriyor. Evde akşam sofrası kurulmuş, yemekler pişmiş; salata taze doğranacak.

Mevsim geçiyor, farkında mısınız? Artık kavun karpuz beklenecek. Karpuz çok önemli. Çünkü karpuz kabuğu denize düşmeden, hava ne kadar ısınmış olursa olsun, biz çocukların denize girmesi yasak. Oysa Doktor Ramiz Bey, yaz kış her gün, Cüce Şubat Fırtınası'nda bile, Kalamış'ta "deniz banyosu alıyor." Üstelik tanışlarına, hastalarına ısrarla salık veriyor: İnsan sağlığı, dinçlik için çok faydalıymış, vücut hemen alışırmış, deniz suyu zaten kolay kolay soğumazmış.

Dedem diyor ki: "Deli Doktor Ramiz bakalım hangi kış zatürreeden mortoyu çekecek?!"

Çoktan yitirdim hepsini. Çoktan yitirdim o ilkyazları da.

Seyrettiğim en eski Türk filmi

Sinema sanatı beni her zaman ürkütür. Çoktan kimisi ölmüş, kimisi iyice yaşlanmış kişiler pelikülde genceciktir, bütün gençlikleriyle gülümsüyorlar, konuşuyorlar, bütün dinçlikleriyle yürüyorlar, koşuyorlar...

Bir acı çöker içime. Gençlik orada, pelikülde durmakta... Bir iki kez, üstü örtük biçimde soracak oldum; yaştaşım sinema oyuncuları eski filmlerini seyrederlerken acaba ne hissediyorlardı?

Kaygılarıma gülüp geçtiler. (Belki de gülüp geçmeyi tercih ettiler.) Onlar, o eski filmlerini seyrederlerken o günlerin, o filmin çekim hikâyelerini hatırlıyorlarmış. Sonra basındaki yankılar, filmin 'gişe'si, eleştirmenlerin değerlendirişi, gala gecesindeki 'izdiham'... Güzel anılar, mutlu anılar. Göçüp giden gençlik handiyse hiçbirinin gönlünü yormuyor.

Ben de aklımdan çıkarmaya çalıştım; sonraları böyle üstü örtük sorular sormaktan vazgeçtim. Hattâ unuttum.

Ama geçenlerde, değerli Agâh Özgüç'ün *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*'ne dalıp gidince, eski endişeler çıkageldi: Olanca gençlikleriyle hepsi bu güzel kitabın özenle seçilmiş, özenle

basılmış fotoğraflarında, film karelerindeydiler. Şimdi hayalimizde beliren beyazperdeden bize bakıyorlardı 'yine'...

Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü, Agâh Özgüç'ün nice yıllara dayanan çalışmasıdır. Enikonu genişletilmiş, 2000'li yılları da kapsayan bu yeni basımı Horizon International gerçekleştirmiş. Daha 1978'de, Özgüç'ün emeği için, Atillâ Dorsay şunları yazmış:

"Özgüç, ülkemizde hiç sevilmeyen, kimsenin uğraşmadığı bir işi yapıyor: Sinemamızın defterini tutuyor, resmi kurumların yapması, hem de geniş kadrolarla yapması gereken bir işi, o tek başına yıllardır sessiz sedasız yerine getirmeye çalışıyor. (...) yaptığıyla, nice iddialı kişiden daha yararlı oluyor sinemamıza."

Dorsay'ın söylediklerine katılmamak elde değil. Bu ansiklopedik sözlükte Türk sineması bütün birikimiyle karşımıza çıkıyor. Agâh Özgüç filmleri yapım yıllarına göre sıralamış. Yönetmen, senaryo yazarı, oyuncular, yapımevi, ödüller, eleştirilerden alıntılar, konu: Usul usul unutulacak filmler hiç değilse bu künyelerde soluk almaya çalışacak.

İnsan ister istemez kendi çabalarını öne alıyor: Ansiklopedik sözlükte önce *Kırık Bir Aşk Hikâyesi*'ni aradım. Yazdığım senaryolar arasında en çok *Kırık Bir Aşk Hikâyesi*'ni severim. Uzun yıllar silinip gitti ve sevgili arkadaşım Ömer Kavur'la bu senaryoya çalıştığımız yaz çıkageldi. On beş yirmi günde yazılan senaryolar döneminde biz mayıstan ağustos sonuna dört ay çalışmıştık. Rahmetli Ömer çok titiz bir yönetmendi.

Hikâyeyi kabaca kurduktan sonra Ömer Kavur ille mekânı saptamak, 'görmek' istedi: Sapanca'dan Eğirdir'e yol almış, sonunda Ayvalık'ta karar kılmıştık. Ayvalık için çok değişti diyorlar, otuz küsur yıl öncesinin Ayvalık'ı eski Rum evleri, bahçe içi köşkleri, alçakgönüllü pansiyonları, uçsuz bucaksız zeytinlikleriyle şirseldi. Senaryo biraz da o mekânların etkisiyle bütünlenmişti.

Kırık Bir Aşk Hikâyesi'nin künyesindeki adlar şu an, bu yazıyı yazarken yüreğimi yaktı: Çoğu hayatta değil artık. Geriye beş altı

kişi kalmışız. Hayli kalabalık bir oyuncu kadrosu vardı filmin. Üç kuşağın hikâyesi bir aradaydı. Kadir İnanır'la Hümeyra'nın başrollerde olacakları baştan belliydi ama, öteki oyuncuları yelpazeyi geniş tutarak özgürce seçmiştik. Sinemaya emek verenlerden Şehir Tiyatrosu'nun emektar oyuncularına geniş bir yelpaze işte.

Küçücük bir künye neler hatırlatmadı ki! Yaz sonunda gitmiştik Ayvalık'a. Neriman Hanım (Köksal) daha gelir gelmez, şişe şişe, içi bademli yeşil zeytinler almıştı. Gerçek bir emektar olan Muadelet Tibet evde, İstanbul'da bıraktığı kedilerine komşusunun iyi bakıp bakmadığını merak ediyor, üzülüyordu. Kâmuran Usluer motosikletini Ayvalık'a getirmediğine pişman olmuştu. Nezihe Becerikli bir akşam, yemekte eski filmlerinden, bir zamanlar başrolünü canlandırdığı *Deniz Kızı*'ndan söz açmış, sonra da kaldığımız pansiyondaki odasına giderek, *Deniz Kızı*'nın afişini getirmişti. Çok şaşırmıştım; demek eski günlerden andaçlarla birlikte yaşıyor, onları yanından ayırmıyordu...

Eleştirmenlerden alıntıları okudum: *Kırık Bir Aşk Hikâyesi*'ni hırpalamamışlar. Kırk yıl önce, yarım yüzyıl önce eleştirmenler Türk filmlerine pek öyle sevgiyle yaklaşmazlardı. Nitekim, hemen ertesi mevsim, yine Ömer için yazdığım *Göl*'ü yerin dibine batırmışlar, sözlükten saptadım. Rahmetli Zeki Ökten'le *Bir Demet Menekşe*'miz de fazla beğenilmemişti.

Sonra zaman geçiyor, bir eski film televizyonda gösteriliyor. Sizi arıyorlar, "Ne güzel bir hikâyeymiş, ne güzel çekilmiş, oyuncular ne kadar başarılı" diyorlar. *Bir Demet Menekşe*'de bunu çok yaşadım ben.

Senaryo yazarı olarak gerçekleştirmek istediğim bir ülküm vardı: Beylik melodramı gerçek yaşamla kaynaştırmak. *Göl* değil, *Göl* gotik bir hikâyedir; *Bir Demet Menekşe*, *Kırık Bir Aşk Hikâyesi*, *Seni Kalbime Gömdüm* hep o ülkü için yazılmıştı. Sonra ben de senaryoculuk çabamı kalbime gömdüm...

Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü'nün sayfalarını art arda açarken, seyrettiğim en eski Türk filmini hatırlamaya çalıştım.

(Gerçi pek çok eski filmi, Sinematek'te, televizyonda, bazı özel gösterimlerde seyrettim ama, ilk Türk filmi hangisiydi benim için?) Elmadağ'daki Şan Sineması'nda *Beklenen Şarkı*'nın fragmanını çok küçükken seyretmiştim; bir köşkün bahçesinde, gece sahnesinde, Cahide Sonku savaşa giden bir zabiti uğurluyordu... Bu belki ilktir, ama filmin kendisini çok sonraları, gençliğim sona ererken televizyonda görmüştüm.

Üç Arkadaş mı diye düşündüm. Beyoğlu'ndaki –hunharca yok edilen– Saray Sineması'nda annemle birlikte izlemiştik. Derin hüznü bende hâlâ sürüyor. 'Kör kız hikâyesi' diye küçümsenmişti ama, sonraları Türk sinemasının en güzel filmlerinden biri olduğu da söylendi.

Lüks Sineması'ndayız, komşumuz Melâhat Hanım biz çocukları toplamış, *Ayşecik* filmine getirmiş. Üstelik loca açtırtmış. İlk *Ayşecik* mi acaba? Küçük, kenar mahallelerin dünyasını eşsiz bir anlatımla dile getirir *Ayşecik*. İpe sapa gelmez gerilim sahneleri bile o mahalle dünyasının öyküsüne yedirilmiştir.

Yoksa Yeni Melek'te izlediğimiz *Zümrüt* mü? Büyük usta Lütfü Akad bu filmini hiç sevmezdi. Oysa bende efsanesi kalmıştır.

Belki de *Öldüren Şehir*; Belgin Doruk Kasımpaşa'dan Beyoğlu'nun ışıklarına bakıyor her gece ve o ışıklar içindeki dünyada neler yaşandığını çok merak ediyor. Günün birinde ışıklı Beyoğlu onu yok edecek... *Öldüren Şehir* de Akad'ın filmi.

Bellek oyunlar ediyor: Cihangir'de oturduğumuz yıllarda, hep önünden geçtiğimiz Taksim Sineması'nın kocaman bez afişleri gözümün önüne geldi, sözlüğün sayfalarını açarken. Hiçbirini görmedim o filmlerin. Gördümse de, kim bilir kaç sezon sonra. Fakat künyelerini okudukça, acaba görmüş müydüm diye şüpheye düşüyorum.

Elbette yine belleğin aldatmacası olabilir ama, sonunda *Kalpaklılar*'da karar kıldım. 1959'un yapımıymış *Kalpaklılar*. Adından anlaşılabileceği gibi, Kurtuluş Savaşı öyküsü. Filmi sey-

rederken, Samim Kocagöz'ün aynı adlı romanından beyazperdeye aktarıldığını bilmeme imkân yok. Yine Saray Sineması'nda seyrettiğimizi sanıyorum. Ala ala hey İstanbul'dan Anadolu'ya, Millî Mücadele'ye gidenler. Başrollerde Çolpan İlhan'la Sadri Alışık. Nejat Saydam yönetmiş...

Agâh Özgüç'ün büyük emek ürünü sözlüğü beni daha birçok anıya götürecek, besbelli.

Bir kez daha Kemal Tahir

İstanbul dışında olduğum için yayınevine epeydir gidememiştim. Perşembe günü gittim; Yusuf Çopur'la buluşacak, *Ölünceye Kadar Seninim*'i konuşacaktık.

Sevgili Aylin bana gönderilmiş kitapları saklamış, bir dolu kitap getirdi. Yusuf, "Tozlu Aşk Romanları" bugüne bir gönderme mi, diye soruyor, beklemediğim bir soru, hem yanıtlamaya çalışıyorum, hem kitapları gözden geçiriyorum. Hafif esintili bir temmuz günü. Sırma Köksal'ın koltuğunda oturuyorum; genel yayın yönetmenimiz bugün Buket Uzuner'le buluşacakmış; odası bize kalmış...

Dergâh Yayınları'nın büyük boy kitapları arasında *Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir / İnsan, Eser, Fikir* işte o sırada karşıma çıktı. Yazarı Sezai Coşkun. Sezai Coşkun adıyla ilk kez karşılaşıyorum. Ama kitabın editörü Ezel Erverdi yarım yüzyıllık dostum, gençlik arkadaşım, mahalle arkadaşım. Kitaba dalıp gitmemek elimde değil: Kemal Tahir yaşamında çok önemli yeri olan bir yazar.

Eve döner dönmez *Esir Şehrin Hür İnsanı*'nı anılar esintisinde okumaya başladım.

Sezai Coşkun "halen Yıldız Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi"ymiş. "İlk kitabı *Bir Mutlak Avcısı A. Turan Oflazoğlu*"; okumak isterim. Bu ikinci eserinde Kemal Tahir, çok geniş bir

perspektiften irdeleniyor. *Esir Şehrin Hür İnsanı*, diyebilirim ki, Kemal Tahir odaklı çalışmaların en geniş kapsamlısı, büyük emek ürünü bir verim. Ezel de sunuş yazısında vurguluyor:

"Kimi sanatçı genç yaşlarda büyük eserler verir. Kimi de olgunlaşıp geliştikçe büyük eserler verir. Kemal Tahir ikinci gruba daha yakındır. Tarihin derinliklerine intikal eden, bu çok yönlü edebiyatçı ve düşünürü, geniş bir çerçeve ile inceleyen, genç akademisyen Sezai Coşkun, doktora çalışmasını geliştirerek elinizdeki kitabı hazırladı. Yayın dünyamıza kazandırdığımız için mutluyuz."

Hafiften içim sızladı: Bugünün yalapşap kitaplar furyasında *Esir Şehrin Hür İnsanı*, Dergâh'ın kahramanca girişimleri olmasa, belki gün ışığına kavuşamayacaktı. Eser, Marmara Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör Emel Kefeli'nin danışmanlığında hazırlanmış; edebiyatımızı koruyanlardan Emel Kefeli olmasaydı, *Esir Şehrin Hür İnsanı*'na acaba yol açılabilir miydi?

Bir yandan da yıllar öncesine dönmüştüm: Kemal Tahir'in Göztepe'deki evi; 'sağ'dan oldukları ileri sürülen bir gençler topluluğu o günün ünlü romancısını ziyarete gelmişler. 'Solcu' Kemal Tahir hepsiyle tek tek tanışıyor. Aralarında Ezel de olmalı. Mustafa Kutlu'yu yine görür gibiyim. İsmail Kara da var mıydı? Semiha Yenge, Kemal Tahir'in eşi, gençler gittikten sonra, "İyi çocuklarmış. Terbiyeli çocuklar" diyecek. O akşamüzeri, 1969 falan, 1960'lar Türkiye'sinde kendinden menkul sağın ve solun ilk buluşmalarından biri olmalı. Türkiye hızla 12 Mart karanlığına sürüklenirken. Hatırlayınca, bu kez, içim daha derinden sızladı.

Sezai Coşkun, öyle sanıyorum ki, *Esir Şehrin Hür İnsanı* adını seçerken, Kemal Tahir'in böylesi sıra dışı tutumlarından da esinlenmiştir. Solun solda, sağın sağda iletişimsiz kalmaya mahkûm edildiği bir dönemdi ve 'marksist' Kemal Tahir, komünist olmaktan yargılanmış, yıllarca –gençliğinin en güzel yılları– cezaevinde yatmış Kemal Tahir kısırdöngüyü âdeta tek başına

yok sayıp, kendisiyle temas kurmak isteyen herkesle görüşmeyi, tartışmayı göze alıyordu...

Kemal Tahir üzerine epey yazdım. Coşkun, *Kar Yağıyor Hayatıma*'daki Kemal Tahir bölümüne yer yer başvurmuş. Kemal Tahir'in eserinden söz açtığım yazılar da söz konusu. Fakat *Esir Şehrin Hür İnsanı*'nı okurken hissettim ki, Kemal Ağbi için yazılacaklar henüz bitmemiş.

Aslında, haziran ortası, Mehmet Tekin'in hazırladığı *Peyami Safa ile Söyleşiler*'i (Çizgi Kitabevi, 2003) okurken de bir kez daha Kemal Tahir için yazmayı gereksinmiştim. Tekin'in derlediği Peyami Safa söyleşilerinden birini 1936'da Kemal Tahir gerçekleştirmiş, yolun başındaki sert, sözünü esirgemez Kemal Tahir. Nâzım Hikmet'le arası açık Peyami Safa'yı epey hırpalıyor. Bu konuda yazmak istemiştim.

Esir Şehrin Hür İnsanı'ndaki Peyami Safa bölümüne ayrıca değineceğim.

Sezai Coşkun'un değerli çalışması beni daha çok, demin söylediğim gibi, anılara çekti. Bu anıların çoğu şimdi büsbütün acı veriyor.

İşte "Önsöz"den bir saptama: "Türkçedeki aydın kavramının sınırlarını zorlayan Kemal Tahir, dostu Cemil Meriç'in yakındığı tecessüs eksikliğini gideren ve Türk düşüncesinde celâdeti temsil eden tavrıyla öne çıkar."

"... dostu Cemil Meriç"; Coşkun bu nitelendirmesini eseri boyunca sürdürmüş. Cemil Meriç'le Kemal Tahir dost muydular? Bugün, gündeliğin hayhuyundan kurtulmuş genç bir yazar, Sezai Coşkun, onları dost görmek istiyor, iyi ki de öyle görüyor. Ne var ki, günün, gündeliğin yersiz, anlamsız yaptırımlarında, Kemal Tahir'le Cemil Meriç tam dost olabilecekken, birbirine sadece saygıyla yaklaşan iki kişi olarak kalmışlardı. Cemil Meriç'in etrafındaki "sükût suikastı"nı yazık ki Kemal Tahir de görememişti.

1970'ler, '80'ler karanlığına sürüklenen Türkiye'de –çok acı ama, bugün olduğunca, bugün de sürüp gittiğince– kimse kim-

senin kolay kolay dostu olamıyordu. Düşünüşten kaynaklanan 'yol ayrımları' git git uzaklaşmalara, kopmalara sebep olabiliyordu. Nitekim Cemil Meriç'in *Jurnal*'i bu konuda pek çok yakınmayı içerir.

Kemal Tahir'in yine Göztepe'deki evinde Cemil Meriç'i hatırlıyorum. Onun coşkun övgülerine Kemal Tahir'in hem utangaç hem de mesafeli teşekkürünü.

Kemal Tahir bir kaygı adamıydı. *Yeni Dergi*'de yazdığım *Yol Ayrımı* tanıtma yazısını keşke bulup yeniden okuyabilsem. Bu yazı yüzünden işittiğim okkalı azarı hatırlıyorum. Kemal Tahir'in geçmişe, mâziye, bir anlamda tarihimize Abdülhak Şinasi Hisar'dan çok farklı yaklaştığını yazmıştım. Aslında çok sevdiğim, bana çok daha yakın Abdülhak Şinasi'yi bir bakıma gözden çıkarıyordum. Kemal Ağbi hop oturup hop kalkmıştı.

Dediğim gibi bir kaygı adamıydı: Yaklaşan yıkımları büsbütün seziyor, edebiyata düşen görevleri sınırsızca genişletiyor, mâzi cennetinden ötesine göremediğini düşündüğü Abdülhak Şinasi'yle yan yana anılmaya bile tahammül edemiyordu. Hayır, kendi adına değil! Bütün kaygısı, toplum adına, memleket adına bir şeyleri, o kadar ürkütücü birtakım gelişmeleri bir an önce durdurmaktı.

O zamanlar hayli kırıldığım azar olayı şimdi gözlerimi bambaşka yaşartıyor. Yitirilmiş nice yılları, dönemleri hatırladıkça, Kemal Tahir'in endişesini anlayabiliyorum.

Kar Yağıyor Hayatıma'da yazdığım ve Sezai Coşkun'un da incelik gösterip kitabına alıntıladığı gibi, Kemal Tahir son döneminde tepeden tırnağa kaygı kesilmişti. Bu kaygıya git git kırgınlık, uzaklaşma, uzak duruş eşlik edecekti.

Oysa onu tanıdığımda, hepi topu üç dört yıl önce, Şaşkınbakkal'daki evde, *Yorgun Savaşçı*'nın hemen sonrasında bir umut adamıydı. Çankırı, Çorum, Kırşehir, Malatya cezaevlerinde haksız yere on iki yıl yatmış bir kişi diyemezdiniz Kemal Tahir'e. Cezaevi yaşamasının yıpratıcı koşulları yüzünde, bedeninde, o

erken yaşlanmışlıkta çok belirgindi ama, geleceğe yönelik tasarılarında, beklentilerinde hep umut ve ülkü doluydu.

İyice orta halli bir yaşamayı bile isteye tercih etmiş, çalışmalarına kapılıp gitmişti. Sonra, o günlerdeki edebiyatımız da, okuryazar ortamı da 'meselesi olan bir romancı'yı göz ardı etmeyecek kadar ağırbaşlıydı henüz.

Onun uçsuz bucaksız 'yazmak' arzusu da elbette acı, çok acı anılar arasında...

Sezai Coşkun'un *Esir Şehrin Hür İnsanı*'nda çok önemli ve şimdiye kadar üzerinde pek durulmamış bir tespiti var:

"Kemal Tahir, 1980'lerin başlarından 1990'ların sonlarına kadar yaklaşık yirmi yıl âdeta Türk aydınları tarafından unutulur. 1980'lerin başlarına kadar hakkında çokça yazı çıkan, değerlendirme yapılan isimlerden biri iken, bu yıllardan itibaren, bir nev'i 'gündemden düşer'."

Peki ama niye? Coşkun yanıtlıyor:

"Bu durumda, Türkiye'nin yaşadığı siyasal ve sosyal dönüşümün izlerinin etkisi muhakkaktır. Bu yıllarda Kemal Tahir'in 'gündemden düşmesi', sadece A.T.Ü.T. tartışmalarının gündemden düşmesiyle açıklanamaz. Bu duruma etki eden birinci husus, Türk aydınının Kemal Tahir'in çilesini çektiği fikirlerle 'uğraşma zahmetine katlanamaması'dır."

Ben bu yanıta çokça katılmak istemiyorum. Kemal Tahir, Sezai Coşkun'un belirttiği gibi, çok okunan, çok tartışılan bir romancıydı. Bu okunuşun başlangıç tarihiyse *Devlet Ana* sonrasıdır. *Devlet Ana* çevresinde sürüp giden olumlu olumsuz eleştiriler, Kemal Tahir'in önceki eserlerine de yeniden gündem oluşturmuştur.

O günlerin iyi kötü tanığıyım. Orta hallinin orta hallisi hayat şartlarındaki Kemal Tahir, *Devlet Ana*'dan sonra, onca yıllık yazı emeğinin bir miktar karşılığını görebilmişti. Meselâ Murat marka bir otomobil alınabilmiş, kardeşi Ratip Tahir'e sürücülük görevi düşmüş, üç dört gün süren memleket içi gezilere çıkılır olmuştu.

Meselâ biz gençler, Naci Çelik, Hulki Aktunç, Taylan Altuğ ve ben o gün Kemal Tahir'in kitaplığını düzenlemeyle uğraşmışsak, akşam sofrasında pirzola, biftek, fırında patates. Kemal Ağbi'nin sesini yine işitir gibiyim: "Semiha gençleri iyi doyur, gençler aç kalmasın..."

Kemal Tahir'in eserine ilgi 1980 öncesinde, onun ölümünden sonra da sürüp gitmiştir. 1970'lerin iyice sonunda, –Bilgi Yayınevi'nin genel yayın yönetmeni konumundaki– Attilâ İlhan bana şunu söylemişti: "Bilgi'nin kitapları arasında Ömer Seyfettin'le Kemal Tahir'inkiler dışında hiçbirimizin yazdıkları Van'a kadar ulaşmıyor. Bizim yazdıklarımıza büyük kentler dışında talep yok."

Sonra, hele Semiha Tahir'in ölümünden sonra, dar bakışlı bir yayımlama politikası Kemal Tahir'in eserini önce ikinci plana itti, derken gündem dışına sürükledi.

A.T.Ü.T.'ye gelince, Kemal Tahir ölünceye kadar A.T.Ü.T.'yle ilgilendi. Ama birlikte yola çıktığı bazı kişiler, git git, uzaklaştılar. Meraklı okur, Halit Refiğ'in o dönemleri anlatan yazılarına başvurabilir.

Coşkun önsözde bir sıkıntısını dile getirmiş:

"Kemal Tahir, çok okuyan ve çok araştıran bir aydındır. Notlarının ölümünden sonra yayımlanması sebebiyle, yazar bu yayını gözden geçirememiştir. Bu sebeple notlarında fazla tekrar vardır. Fikirleri söz konusu edilirken her ne kadar tekrara düşmemeye çalıştıksa da yazarın bu okuma ve araştırma biçiminden kaynaklanan bazı tekrarların önüne geçemedik."

Kar Yağıyor Hayatıma'da yazmış olmalıyım, Kemal Tahir *Devlet Ana*'nın sonrasında yazacakları için büsbütün sorumluluk duymaya başlamıştı. *Kurt Kanunu*'nu bütünlerken Celâl Bayar'la görüşmeye gittiğini hatırlıyorum. Davet Celâl Bayar'dan gelmişti. Romancının yakınları bu görüşmeyi pek tasvip etmemişlerdi. Yine dünya görüşleri arasındaki farklılığın alttan alta denetimi söz konusuydu.

Kemal Tahir ise, Celâl Bayar'dan *Kurt Kanunu*'nun yılları çerçevesinde, o dönem için yeni bir şey öğrenirim düşüncesindeydi. Kemal Tahir'in yarım kalmış ya da son hali verilmemiş başka romanları vardı: Hep bir bekleyiş, son anda çakacak bir ışık, yeni bir söz, yeni bir yaklaşım, bakış açısı... Bu yüzden bekletiliyordu dizi dizi dosyalar.

Bunlardan –kendisi hayattayken– *Bir Mülkiyet Kalesi*'ni okuma imkâm bulmuştum. Eski ve yeni yazı, sayısız çıkmayla, eklentiyle dolup taşan sayfalar. Bir yandan da çoktan kıvamına erişmiş bu romanı yazarının ısrarla bekletmesine, yayımlamamasına şaşırmıştım.

Şuraya gelmek istiyorum: Böylesi titiz bir yazarın, yaşasaydı da, Coşkun'un andığı notları yayımlamasına olanak yoktu.

Bu notlar birkaç cilt halinde okurla buluşturulduğunda üzüldüğümü söylemek zorundayım. Epey zaman geçti, bugün daha serinkanlı tartışılabilir kanısındayım.

Bir yazardan geriye kalan her şey yayımlanmalı düşüncesine katılmıyor değilim. Ama sağduyulu bir 'tutum' içinde. Kemal Tahir'in notları bir dağınıklık olarak yayımlandı. Önemli, ciddi saptamalarla gelişigüzel tutulmuş notlar iç içe.

Buradaki durum Tanpınar'ın güncesindekine hiç mi hiç benzemiyor. Tanpınar'ın güncesinden yaşamdaki Ahmet Hamdi Tanpınar'ı bütün acısı, gizli öfkesi, hayal kırıklıklarıyla yakalıyoruz. Gelgelelim Kemal Tahir'in notları sadece kafa karıştırıyor.

Gündem dışına yol alışta bu soydan yayımların da rolü olduğu kanısındayım.

Kemal Tahir'in olumsuz yönde eleştirilmesi, tıpkı göklere çıkarılması gibi, geçen zaman içinde dindi. Oysa bu eleştirilerin bazıları onu epey düşündürtmüştü. Meselâ *Bozkırdaki Çekirdek*'e yöneltilmiş eleştiriler üzerine, "Kapalı iktisatla bir yere gidilir mi gidilmez miydi tartışacağımıza Alangu'nun Köy Enstitüleri'nden nasıl ayrıldığının dedikodusunu yapıyorlar" dediğini anımsıyorum.

Bozkırdaki Çekirdek hiçbir zaman *Devlet Ana* çapında ünlenmedi. Oysa Kemal Tahir romancılığına özgü paradoksal yaklaşım bu romanda bence daha güçlüdür. *Bozkırdaki Çekirdek* sadece Köy Enstitüleri'yle yakınlığı olan kişileri öfkeye savurdu.

Sezai Coşkun, "Yazar, enstitülerle ilgili herhangi bir tavrı esas alıp onunla ilgili kabul veya red cephesi inşa etmez. Meseleyi bütün boyutlarıyla ele alıp 'anlamaya' ve 'göstermeye' çalışır" diyor. Bununla birlikte Kemal Tahir Köy Enstitüleri'yle ilintili yerleşik, kökleşmiş fikirleri sarsmak ereğini de güdüyordu. Öyle sanıyorum ki, ülküselleştirilmiş bir kurumu –daha doğrusu, ülküyle kaynaştırılmış her şeyi– ille tartışmaya açmak isteğindeydi.

Onun bu isteği yazık ki çok yanlış anlaşıldı. Olumlu değerlendirişlere bakın, okuyun o değerlendirmeleri, Kemal Tahir'in mitleştirildiğini ayırt edersiniz. Olumsuz eleştirilerdeyse akıllara durgunluk verici horgörü alıp başını gider. Hattâ eser değildir artık odak noktası, Kemal Tahir'in kendisidir.

Şüphesiz Kemal Tahir de zaman zaman serinkanlılığını yitiriyor, öfkenin kalemiyle yazdığı oluyordu.

Bugün aradan bunca yıl geçtikten sonra, neye yaradı bütün bunlar diye düşünüyorum. Karşılıklı suçlamalar dışında, beklenen tartışma hiçbir zaman gerçekleşmedi. Yine *Bozkırdaki Çekirdek* 'olay'ına döneyim. Vedat Günyol hocamızın *Yeni Ufuklar* dergisindeki hırpalayıcı ve Kemal Tahir enstitüler konusunda ne biliyorsa hepsini Tahir Alangu'dan öğrenmiş demeye getirdiği eleştirisinden sonra bütün bağlar koptu, kopartıldı. Daha düne kadar saygıda birbirine kusur etmemiş 'karşıt taraf'lar sanki bir anda ortaya çıktı.

Bir tarafta Sabahattin Eyuboğlu ve çevresindekiler, bir tarafta Kemal Tahir ve çevresindekiler. Yani, o günlerdeki alaycı adlandırışla, Eyubîler ve Tahirîler...

Gerisi, birbirini anlamakta diretmekten ibaretti.

Yaklaşık kırk yıl sonra bu büyük kopuşa bakarken, sadece ve sadece, çağdaş Türk düşüncesinin, sanatının, kültürünün bu bü-

yük kopuştan derin yaralar almış olduğunu görebiliyorum. Ve o yaraların bugün de işlediğini.

Kemal Tahir'le gerçekleştirdiğimiz uzunca söyleşi hangi tarihe ait, tam hatırlamıyorum. Bu söyleşiyi Kemal Tahir'in ölümünden hemen sonra *Yeni Dergi*'de yayımladım ama, hayli önce bütünlenmişti. Kemal Ağbi'yse son noktası konduktan sonra, "şimdilik" yayımlanmasını istememişti.

Söyleşiyi Sezai Coşkun da *Esir Şehrin Hür İnsanı*'nda anıyor. Geçmişte başka kişiler de anmış, başvuruları arasında göstermişlerdi. Üzerinde çalışılmış, epeyce uğraşılmış bir söyleşiydi.

Son yıllarında sorumluluk duygusu büsbütün çoğalmış Kemal Tahir, işte her sözünün sorumunu taşımak istiyor, bu sebeple sürekli bir huzursuzluk yaşıyordu. Zaten o söyleşiyi okumuş, kendisi ve eseri çevresindeki 'itham'lara bir yanıt saydığından, yayımlanmasını istememişti. Öylece kaldı. Yine de saklamıştım. Kaldı ki orada söylenenleri önemsiyordum.

Oysa Kemal Tahir'in genel olarak sanattan-edebiyattan, özel olarak da romandan beklentisine git git uzak durmaya başlamıştım. Anılar arasına karışmış bir yazısı var; belleğim kandırmıyorsa, Cemal Süreya'nın yönettiği *Papirüs* dergisinde yayımlanmıştı. (Romancı Kemal Tahir'in hayli hırpalandığı o dönemde Cemal Süreya'nın daha serinkanlı bir yaklaşımı vardı.)

Bu yazıda Kemal Tahir, yazarların çok açık seçik ve herkesçe anlaşılabilir bir düzeyi tutturarak yazmalarını ister. Yarın sabah yazdıklarımızı köy kahvesinde okuyabilmeliyiz, demeye getirir. 1960'ların roman dünyasında, *Beş Romancı Tartışıyor*'da roman sanatına yönelik önemli görüşlerini bir bakıma göz ardı etmiştir.

Onun için şimdi önemli olan, yarının siyasetinde romancının yol açıcılığıdır.

Bunun imkânsızlığını bilmiyor muydu, kestiremiyorum. Yalnız, gerçekten derin bir kaygının pençesinde yaşadığını gönül rahatlığıyla söyleyebilirim. Derin kaygı dediğim, hızla yaklaşan karabasanlı günlerdi. Nitekim Sezai Coşkun'un "Notlar"dan yola

çıkarak oluşturduğu "Fikir" bölümünde, Kemal Tahir'in kaygısı bir kez daha duyumsanıyor. Örnekse, Demokrat Parti için ileri sürdükleri dikkatle okunmalı diye düşünüyorum.

Yaşasaydı Süleyman Demirel için bugün de şu yorumu yapabilir miydi, yanıtlamak enikonu güç. *Esir Şehrin Hür İnsanı*'ndan alıntılıyorum:

"Radyoda dinlediğimiz, meydanlarda gidip dinlemediğim, şimdi çok üzülüyorum, Demirel, bence Türk politik hayatına ilk defa giren gerçek köylülüğü, gerçekten büyük bir ustalık ve kendisine yeter bilgisiyle temsil edebilecek güçtedir. Demirel'in köylülüğünü, Adnan Menderes'in ağalığından gelen ve daha çok kasaba çelebiliğine yakın toprak sahipliği ile katiyen karıştırmamak lâzımdır."

Zaten bu son dönemde "katiyen"ler, "madrabaz"lar, "düzenbaz"lar hızla çoğalmıştı. Bütün bir yakın geçmiş 'şimdi' yaşananların hazırlayıcısı ve sorumlusu sayıldığından, umarsızlık öne çıktıkça çıkıyordu.

Ne var ki, aynı Kemal Tahir, daha birkaç yıl önce, Leyla Erbil'in evinde ve Leyla Erbil'in sorusu üzerine, kendini yıllarca cezaevinde tutanlara hiç mi hiç kırgın olmadığını, "hattâ" cezaevlerinde "memleket insanı"nı yakından tanıdığı için bir bakıma şükran duyduğunu söyleyen kişiydi.

O günlerde böylesi büyük bir huzursuzluğu, sonuçta sözcüklere yansıyan büyük öfkeyi pek anlayamamıştım. Pek diyorum ama, gerçekte 'hiç' anlayamamıştım. Edebiyat çevrelerince özellikle Kemalist ve sol aydınlarca artık hiç mi hiç önemsenmeyişi Kemal Tahir'i herhalde için için yoruyor, bir yandan da sağ kesimce benimsenmesi onu etkiliyor; sonuçta bir yalnızlık insanı olup çıkıyordu. Bunu kavrayabilecek konumda değildim.

Bir gün, Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanından söz açacak olmuştum. Hayli gürültülü patırtılı bir yanıtla karşılaştım. 1930'ların sonundaki görüşlerini işte otuz küsur yıl sonra tekrarlıyordu Kemal Tahir. Peyami Safa'nın roman sanatındaki ustalığını bir

gösteriden ibaret sayıyor, *Yalnızız*'ı önemsemiş olmama şiddetle karşı koyuyordu.

Sezai Coşkun'un çalışmasında özel bir Peyami Safa bölümü var. Coşkun saptıyor:

"(...) Bu dönemdeki fikirlerinin birçoğunu daha sonraki dönemde tashih edip, hattâ zıt fikirler geliştirirken Peyami Safa ile ilgili fikirlerinde herhangi bir düzeltmeye gitmez. Onu burjuva yazarlarının temsilcisi olarak görür ve eserlerinde hiçbir edebî kudretin olmadığım iddia eder."

Bugün bana öyle geliyor ki, hep derin huzursuzluktan.

Kar Yağıyor Hayatıma'da yazdığım gibi, Kemal Ağbi'yle usta-çırak ilişkimiz, gün gelecek, donup kalacaktı. Atıf Yılmaz'ın ısrarı olmasaydı, Kemal Ağbi'yi belki 'son bir defa' göremeyecektim. Son görüşmeyi *Kar Yağıyor Hayatıma*'da ayrıntılarıyla yazdım; burada tekrarlamayacağım.

Kemal Tahir'i kaybedeli handiyse kırk yıl. Geçen kırk yılda, eseri ne ölçüde yaşadı? Halit Refiğ'in çabasını, umutsuz girişimini hatırlıyorum: *Yorgun Savaşçı* karanlığından yılmamış, bu kez de *Devlet Ana*'yı sinemaya aktarmak istiyordu. *Devlet Ana* sonu gelmeyen bir macera oldu ve Halit Bey'i –tanığıyım– epey üzdü.

Sezai Coşkun'un kaynakları arasında yer alan *Hece* dergisinin *Kemal Tahir Özel Sayısı* (Ocak 2012) yazarla ilintili son kapsamlı çalışma. Arada öylesine bir boşluk var ki, Kemal Tahir adı genç kuşaklarca bilinmeyen bir ad olup çıkmış. Şaşmamak elde değil.

Toptan inkâr ve toptan unutmak edebiyatımızın eski hastalığı. Bence Kemal Tahir'in eseri önce toptan inkâr edildi –bir kesimce–, sonra toptan unutuldu, hemen herkesçe.

Onun romanlarını edebî teknik açısından küçümseyenler, sayfalar boyu aralıksız konuşan roman kişilerini sık sık gündeme getirirlerdi. Oysa bu uygulayım *Yol Ayrımı*, *Yorgun Savaşçı*, *Kurt Kanunu* gibi son romanlarda göze çarpar. Derdini anlatmak telâşına düşmüş bir romancıdır karşımızdaki. Aynı romancının

Köyün Kamburu, *Yedi*çınar *Yaylası* gibi romanlarında anlatım inceliklerine yönelik çabası nedense unutulmuştur.

Son romanlarındaki bazı harikulâde güzel bölümler de unutulmuştur. *Yol Ayrımı*'nın Kapalıçarşı bölümünü hatırlıyorum; *Büyük Mal*'da kadınların yürüyüşünü hatırlıyorum...

Fakat o eski hastalık Kemal Tahir'i de –hiç değilse, zaman zaman– esir alırdı. Demin söyledim: *Yalnızız*'ın sayfalarındaki edebî dikkati bile yadsıyabiliyordu. Israrla öne sürdüğü 'madrabaz' Peyami'ydi. Tıpkı Peyami Safa'nın "mahut"ları gibi...

Geçen kırk yıl, Kemal Tahir'in eseri, düşünceleri, soruları ve yanıtları etrafındaki aldırışsızlık bence irkiltici. Önce kırk yıl açısından irkiltici. Çünkü Kemal Tahir'in bazı canhıraş soruları –*Esir Şehrin Hür İnsanı* çoğunu yeniden gündeme getiriyor–, bugün de toplumsal hayatımızın ana soruları arasında.

Gelelim Kemal Tahir'in eserinin genç kuşaklarca bilinmemesine. 'Meselesi olan yazarlar' mı git git gündem dışı kalıyor, yoksa, meselesi olan yazarların ikinci elden kopyaları mı ilgi devşiriyor, kestirmek güç.

Kemal Tahir her şeyden önce coşkun bir yazardı. Meselelere yeni bir bakış açısı getirmek isteğiyle bu coşkunluk nerelere savrulmazdı ki. Ama aynı Kemal Tahir "Bedestan"daki üç beş köhne eşyanın, yırtık fotoğrafın kaderini kaleme getirecek kadar gönül adamıydı.

Öyle hatırlıyorum ve öyle anmak istiyorum.

Anılarımda Cahit Külebi

Bellekten çıkıp gitmeyen dizeler. Yıllar boyu size anlam getiren şiirler. Onlarla hep bir arada yaşamak.

Gerçek yakınlarımızın bu dizeler, bu şiirler olduğunu çok sonra kavrıyorsunuz. Benim öylesi çok şairim var. Yurt coğrafyasının şairi Cahit Külebi onlardan biri. Onu anmak istiyorum.

Cahit Külebi'yi yıllar önce –artık "çok uzun yıllar önce" demeliyim–, Ankara'da, Türk Dil Kurumu genel yazmanıyken tanımıştım. Kurumun o zamanki yönetimi yeni yeni üyeleri, hele 'genç' üyeleri gereksinmezdi. Genç yazarların kuruma üye seçilmesi onun döneminde başlamıştır. "Başvur, seni üye yapalım" demişti.

Türk Dili dergisine yazılar gönderiyordum; öyle sanıyorum ki, onlara da arka çıktı. Türkçeyi önemseyenlere yol açmak isterdi. Ama hep sessizlikler, söylemeyişler ardında...

Türk Dili dergisi yılda bir ya da iki kez özel sayı çıkarırdı. *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*'nın giriş yazısını benim yazmamı istemişti. Kim bilir ne zaman. Çok sevinmiş, kıvanç duymuş, kılı kırk yararak yazmıştım. O günlerin 'moda'sı bir iki hikâyeciye yönelik sözlerim dolayısıyla bu yazı tepkilerle karşılandı. Lise son sınıf Türk Dili ve Edebiyatı hocam Rauf Mutluay *Yeni Ufuklar* dergisinde, koskoca kurumun dergisinde böyle bir genel değerlendiriş acemi bir kaleme mi bırakılmalıydı, diye yazmıştı.

Cahit Bey'e, yol açtığım kargaşalık için özür dileyen bir mektup yazdığımı hatırlıyorum. Hemen yanıtladı; asıl düşüncelerini, gizlisiz saklısız, insan gençken söyleyebilir, hiç üzülme, diyordu...

Ayrı kentlerde yaşıyorduk ve seyrek görüşüyorduk. Şimdi bana hüzün getiren anılar: Cahit Külebi dendi mi, ille ışıltılı bakışlar. Kendisinden gençlere değer veren duyarlı yaradılışı. O hep utangaç tavırları, sözleri. Bir Anadolu çocuğu olmaktan duyduğu övünç. Ankara'da şık bir lokantada yediğimiz öğle yemeği, yazmamı öğütleyen sözleri.

Kral Çiftliği'ydi galiba o lokantanın adı. Sıcak bir temmuz günüydü. Ali Püsküllüoğlu da bizimle birlikteydi. Külebi yaşamından söz açmıştı. Sağ-sol kavgasının sillesini yiyenlerdendi. Bir dönem *Hisar* dergisinin çevresinde olması, *Süt* adlı kitabının Hisar Yayınları'nca basılması, bütün eski arkadaşlarını fena halde kızdırmış.

İkide birde gözleri yaşarıyordu. Bitmeyen sağ-sol meselesinin dışında kalmak istemiş, insanların hiç değilse 'şiir'de birleşebile-

ceklerini ummuş. Döneklikle suçlanmıştı. Nitekim *Hisar* çevresinden ayrılınca, bu kez de *Hisar*'cılarla döneklikle suçlanacaktı. Anlatıyor, dediğim gibi, sık sık gözleri yaşarıyordu.

Oysa şiirleri, eşsiz şiirleri! Nice yıllar "Dost" şiirini ezbere söyleyip durdum:

Bir gece habersiz bize gel
Merdivenler gıcırdamasın,
Öyle yorgunum ki hiç sorma
Sen halimden anlarsın.

Sabahlara kadar konuşuluyordu bu şiirde, sonra mavi bir gökyüzü, kanatlar, "Dokunarak uçalım." Hele son dörtlük:

İnsanlardan buz gibi soğudum,
İşte yalnızca sen varsın.
Öyle halsizim ki hiç sorma
Anlarsın.

Sonra İstanbul'da, Yeniköy'de bir deniz kıyısı lokantası; 1970'lerin iyice sonuna gelmiştik; yaz akşamıydı. Cahit Bey bize yeni şiirini okumuştu: "Gömüt." Bezgindi; bir yirmi yıl daha yaşayacaktı ama, "ölümü düşünüyorum" demişti.

"Gömüt"ün ilk üç dizesi o akşamdan sonra hep benimle yaşadı. Uzun yollarda, yurtiçi yolculuklarda, birden karşımıza çıkan her mezarlık bana hep o ilk üç dize:

Dağ başına gömsünler beni.
Bir yanımda bir küçük pınar,
Bir yanımda sen.

Belki daha eskilere dönüp "Küçük Çeşme"yi de hatırlamak, hatırlatmak gerekir:

Küçük bir çeşmeyim yurdumun
Unutulmuş bir dağında.
Hiç kesilmeyecek suyum
Yıldızların aydınlığında
Boyuna akar dururum.

Behçet Necatigil, "Dost" şairi için, "Zaman zaman kötümser, güvensiz, kendi türküsünü söyledi" diyor. Herkesin özgüvenç-

lerle böbürlendiği bir çağda Cahit Külebi ne kadar başka bir duyarlığın şiirini söylemiştir... Güvensiz miydi? Belki. Galiba 'yarın' kaygısı peşini bırakmamıştı. Tokat'ın Çeltek köyünde doğmuş. Tokat'tan, Sıvas'tan İsviçre'de öğrenci müfettişliğine yaşantılar; ne var ki, doğup büyüdüğü yerleri sık sık özlemle anardı. Büyük kentlere özlemi çocukluğunda, ilkgençliğinde duyumsamış ama, sonraları, oralarda yaşamaya başlayınca kentlileşmeden tedirginlikler... "Toplumsal kötülükler" der bir yazısında, kötümserliğe alıp götürmüştür. Bir dizesi de şöyle: "Doğanın mı bataklığındaydık biz, kişinin mi?"

Dahası, engin bir duyarlılık. *Yeşeren Otlar*'da "Farenin Ölümü" kaç kez gözlerimi yaktı! Evlerin zavallı farelerini bu yüzden sevmedim mi?!

Umutsuzdu, yalnızdı, hali yoktu,
Canı çok yanıyordu günlerden beri.
Ne alnında dolaşan bir dost eli
Ne yardım isteyecek kimsesi vardı
Ne Tanrısı ne de peygamberi.

"Farenin Ölümü"nü televizyonda, canlı yayında okurken kesik bir hıçkırıkla durakalmıştım. "Farecik! Nazlıcık! Garipçik!" Gerisi gelmiyordu. Ertesi gün Bodrum'dan beni aradı; nicedir görüşmüyorduk; sesi titriyordu. Zaten son yılları genç ölüm ayrılıkları, acılar içinde geçti...

Cahit Külebi şiiriyle bire bir baş başa kaldığım dönem, Tokat'ta askerliğim sırasındadır. Unutulmaz "Tokat'a Doğru", "Tokat'a Girerken", "Sıvas Yollarında"... Bu şiirlerde öyle bir ustalık gezinir ki, benim Tokat'a, Avcı Er Eğitim Taburu'na gidişim, şiirlerin yazılışından yıllar sonra, neredeyse kırk yıl sonra, ama üçü de coğrafyanın ruhunu dile getiriyordu.

Tokat'a girerken ve Tokat'tan ayrılırken her tarafı yeşil bir derin vadiyi gördüm mü bilmiyorum. Önemi de yoktu. Çünkü Cahit Bey'in şiiri daha özde yaşananı, duyumsananı da yazmıştı:

Ben hep gece geçtim oradan

Bir su gibi dibinden ekinlerin.

Cebecili Ankara şiirlerinde yeni başkentin ülküleri tek tek saptanabilir. O Ankara'da, Dil Kurumu'nun kurultayı sırasında, Bedrettin Cömert'in öldürülüşüne de tanıklık edecek, korkunçça değişen Ankara'nın yasını tutacaktı.

Külebi 1977'de "Doğu"yu yazdı, unutulmayacak bir yurt şiiri daha:

İşte Doğu bu.
Kesilmiş koyun başı
Gibi bakar orda insan gözleri.
Sevdalar, sıcaklık, yumuşaklık
Türkülerde kalmış, bin yıldan beri.

12 Eylül'ün bitiminde siyasete atılması "uygun" bulunmayanlar arasında Cahit Külebi de vardı. Gazetelerden okuyorduk. Kurucuları arasında olduğu parti yeni 'demokrasi' dönemi için sakıncalı bulunmuştu. O zaman memleket sevgisiyle yüklü bu şiirleri okumak, yeniden okumak ihtiyacını duymuştum.

İlkokul, ortaokul, lise; coğrafya kitaplarımız. Enlemler, boylamlar. Ne öğrendim onlardan? Ama Cahit Külebi'nin şiirleri öyle mi? Bütün yurdu ürpertili bir kucaklayış söz konusu.

Hangi 12 Eylül, "Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin!" diyebilirdi ki?!

Ölümünden dört beş yıl önce, *Argos* dergisinde bir şiirini yayımlamak mutluluğuna kavuşmuştum. Özünü yitiren Bodrum'da acı-çirkin bir sahneyi yansılayan bir ilençti bu şiir. Galiba son şiiri...

Külebi'yi 1997'de kaybettik. Aylardan hazirandı. Ankara'da ölmüş. Son döneminde büsbütün içine kapanmış. Şiirinden söz açarken "(...) yaşama sevincinden kötümser başkaldırmaya yönelişten başka bir değişme göremiyorum" diyor.

Kemal Bilbaşar'a mektup

Sayın Kemal Bilbaşar,

Gelecek hafta cumartesi günü ölüm yıldönümünüze rastlıyor. 21 Ocak 1983'te kaybetmişiz sizi.

1 Şubat 1910'da Çanakkale'de doğmuşsunuz. Balkan Savaşı sırasmda babanız polis komiseri Hüsnü Naim Bey görevi başındayken öldürülmüş. Yıl 1912; daha iki yaşındasınız. Üç yıl sonra anneniz yeniden evlenecek. Birinci Dünya Savaşı, İstiklâl Savaşı... Savaşlar birbirini izlerken öğreniminiz bölük pörçük sürüyor.

Ayrıca çalışmak zorunda kalmışsınız: Kavaf çıraklığı, gazete müvezziliği, bir ara terzi yanında çalışmışsınız. Sonra Edirne Öğretmen Okulu; belki hâlâ çalışıyor, hayatınızı tek başınıza sürdürmeye uğraşıyordunuz. 1929'da ilkokul öğretmenisiniz. Cumhuriyet çok genç. Ülküleriniz var: Ankara Gâzi Eğitim Enstitüsü'ne gidiyor, 1935'te tarih öğretmeni oluyorsunuz. Sonra İzmir'e tayininiz çıkacak, '937'de. Ertesi yıl ilk hikâyeniz, 'Kaza yahut Çımacı Hasan' yayımlanacak.

Öyküler, öyküler yazıyorsunuz. Öğretmenliğiniz hep sürecek ama, siz hep edebiyatla haşır neşir olmak isteyeceksiniz. Öyküler, radyo oyunları, tiyatro oyunları ('947'de *Kadırga*'yı İstanbul Şehir Tiyatrosu geri çevirmiş, epey kırılmışsınız), romanlar... Kuşağınızın kaderi böyle. Yazabilmek uğruna bir başka uğraş alanında ömür tüketmek...

Böyle bugünkü gibi çarçabuk yayımlanmıyor kitaplar. '941'de *Cevizli Bahçe*'yi kendi olanaklarınızla bastırıyorsunuz. Hemen hiç ilgi devşirmiyor. İki yıl sonra *Denizin Çağırışı*'nı –bence bir başyapıttır– Yurt ve Dünya Yayınları basıyor. Bu Yurt ve Dünya Yayınları, malûm, Behice Boran'lı, Boratav'lı, 'komünist yuvası'.

Güzelim *Denizin Çağırışı*'nı 1960'larda 'ne alırsan 1 liraya' kitapları arasında bulmuştum. Deste deste duruyordu kitaplar. Yirmiyi aşkın yıl sonra. Gerçi sonradan da değeri bilinmedi. Bilgi Yayınevi yeniden yayımladı, okur kayıtsız kaldı. Yeni basımda

dilini sadeleştirmiştiniz. Oysa bazı eski sözcükler ne kadar yaraşıyordu *Denizin Çağırışı*'na. Sadeleştirmeyi Bilgi Yayınevi'nin sahibi Ahmet Tevfik Küflü istemişti. Küflü epey yakınmıştır, "Depom *Denizin Çağırışı*'yla dolu" diye.

Tahir Alangu, "*Denizin Çağırışı* kendi kuşağının romandan henüz uzak durduğu bir zamanda, hemen ilk hikâyeleriyle birlikte ortaya atılmış başarılı bir denemeydi" demiş. "Bu romanda ruh sapıklıkları içinde bocalayan aydın bir delikanlının (biraz da yazarın kendisi) kendi küçük dünyalarında ölçülü bir hayat yaşayan küçük insanların çevresine ayak uyduramayışları anlatılıyordu. Aşağılık duygusu düğümlenmelerinin çeşitli görüntülerine sahne olan yaşayışında, birçok yerleri bulanık davranışlar ve duyguların iyice açıklanıp çözümlenmemelerine rağmen, romanda insanı saran bir anlatış, kişisinde ilgiyi çeken bir yaşama tutkusu vardı."

Biliyorsunuz, *Denizin Çağırışı* üzerine epey yazı yazdım. Okur okumaz çarpılıp kalmıştım. *Anayurt Oteli*, *Tutunamayanlar*, Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Vüs'at O. Bener, Bilge Karasu, hepsi –çok gecikerek de olsa– ilgi devşirdi. Siz ve *Denizin Çağırışı*, hele şimdinin ortamında, öylesi bir ilgiyi çekemediniz. Acaba fazla mı 'yerli' kalmıştı romanınız? Gerçi siz de bir daha *Denizin Çağırışı* çizgisine dönmediniz.

Değerli Bilbaşar, size ilk kez yazıyorum. Yetişme yıllarımda, ilk gençliğimde "Üç Kemaller" denirdi, edebiyatımızın üç önemli yazarına: Orhan Kemal, Kemal Tahir, Yaşar Kemal. Dördüncü Kemal, yani Kemal Bilbaşar her nedense unutulurdu. Daha doğrusu, bir türlü 'dördüncü' Kemal sayılmazdı. Fakat neden?

Öyle sanıyorum ki, kendi köşenizde yazışlarınız, İzmir'de, İstanbul'dan uzakta yaşayışınız, 'köy'ü değil, silik, ölgün, iki arada bir derede 'kasaba'yı anlatışınız günün modalarına gönül vermiş okura seslenemiyordu. Unutulmayacak öyküleriniz, *Kendimize Dönebilmek*, *Cevizli Bahçe*, *Zümbül*, *Pembe Kurt*, ötekiler, hele *Çancının Karısı* arada 'kaynayıp gidecekti'.

Romanlarınızın bazıları o yıllarda gazetelerde tefrika halinde kalmış. Meselâ *Etrafımızdaki Duvar*, *Tahtaravalli*, hattâ sonradan, 1960'ların sonunda size son bir kez ün sağlayacak *Cemo*.

Alangu'nun "(...) bir Ege kıyısı kasabasındaki küçük memurlar, yerli tipler, çatışan menfaatlerin, yüzeyden, gerçekleri yumuşatan bir mizah havası içinde tasvirini veriyor" dediği, iddiasız fakat sevimli *Ay Tutulduğu Gece* kitaplaşmış ama, okurla pek buluşamamış.

Senaryolar da yazmışsınız. Bilmiyorum geçim kaygısıyla mı? Sizi onca kırmam bu senaryolardan biri sebebiyle. Hatırlayacaksınız: 1972 mi, 1973 mü, sizi *Yedinci Sanat* dergisinde hırsızlıkla itham etmiştim. Yüz karası bir yazı. Olay Atıf Yılmaz'ın evinde başlıyor. Atıf Ağabey, aradan onca zaman geçmiş, her ne hikmetse, bana *Gelinin Muradı* adlı filmini görüp görmediğimi soruyor. *Gelinin Muradı* 1957'de çekilmiş. "Görmedim" diyorum. Atıf Ağabey ciltli bir senaryo getiriyor, *Gelinin Muradı*'nın senaryosunu, bir de bir kitap. Sizin *Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanınız.

Senaryodan sayfalar açıyor, romanın diyaloglarıyla karşılaştırıyor. Yüzünde üzgün bir ifade, "Kemal Ağabey'e yakışır mı?" diye soruyor. Gerçi *Gelinin Muradı* sizin iki öykünüzden yola çıkılarak senaryolaştırılmış ama, Atıf Yılmaz'ın söylediğine göre, senaryoyu kendisi yazmış.

Şeytan dürtmüştü herhalde. "Bu bir rezalet, mutlaka yazılması gerekiyor" filan demiştim. Atıf Ağabey de onaylamıştı; biri çıkıp yazsa memnun olacak. Jenerikte de Atıf Yılmaz adıydı, şuydu, buydu, yazıyı yazdım. *Yedinci Sanat*'ın yöneticisi Nezih Coş ürktü. "Yok" dedim, "Atıf Ağabe'yle görüşüp yazdım." Nezih istemeye istemeye yayımlamıştı. Ve hemen ardından hakaret dâvası açtınız. Böylece bugüne kadar hayatımın tek dâvası açılmış oluyordu: Kemal Bilbaşar'a hakaret dâvası.

Ne yaptığımın farkına yeni varıyordum. Sevdiğim bir yazardınız, *Denizin Çağırışı*'na deli gibi tutkundum. Ve size 'hırsız'

diyordum... Dava açtığınızı Atıf Ağabey'e söyledim. Soğuk, kayıtsız bir tavırla dinledi. (Niçin böyle yaptığını bugün de anlamış değilim, sevgili Atıf Ağabey'in.) Mahkemeye tanıklığa falan gelmeye niyeti yoktu. "İşlerim başından aşkın" dedi.

Siz ciddi bir tazminat istiyordunuz, ama asla kendiniz için değil. Bu tazminatın Çocuk Esirgeme Kurumu'na ödenmesini istiyordunuz. Tanışmıyorduk o güne kadar. Sizden nasıl özür dileyeceğimi bilmiyordum. Dava devam ediyordu. Nezih Coş beraat etti; fakat benim edemeyeceğim çok açıktı. Araya Doğan Hızlan ve *Cemo*'dan sonra bütün kitaplarınızı basan Tekin Yayınevi girdi. Doğan Hızlan dostunuzdu, sizi, eserlerinizi seviyordu. "Dünyanın en duygulu adamıdır. Niçin yaptın bunu?" diyordu.

Gençliğin kibirli ataklığı mı, bilinmez.

Davayı kaybetmiştim.

Bir akşamüzeri Ankara Caddesi'ndeki Tekin Yayınevi'nde buluştuk. Okumuş muydunuz, dâva sürerken, *Yeni Ortam* gazetesinde sizden özür dileyen bir yazı yayımlamıştım. Bunun üzerine hocam Rauf Mutluay da size telefon etmiş, bağışlanmamı rica etmişti.

Siz, Doğan Hızlan, Kemal Karatekin, ben. Sizinle ilk kez yüz yüze geliyorduk. Her şey hüzün doluydu. Siyah, küçük fakat ışıklı, alevli gözleriniz vardı. Birden gözleriniz doldu. Bunu hiç unutamam. Benim yerime, benim yaptığıma siz üzülüyordunuz. Utanç ve sıkıntı içindeydim.

Anlamıştınız, yüreğimdeki ezginliği duymuştunuz. Olanca duyarlığınızla bana sarılmıştınız. Elinizi öpmek istemiştim, engellemiştiniz. İkimiz de ağlıyorduk.

Şimdi hâlâ o utanç, o azap sevgili, değerli, usta Bilbaşar.

Nezihe Araz'ı anmak...

Kitaplığımı artık düzenleyemeyeceğimi biliyorum. Sonra hangi kitaplık? Yemek masasının üstündeki yığınla kitap mı; yıllardır sofra kurulmayan yemek masası, git git bir kitap yığınağı oldu.

Koridor boyunca, marangoz Ahmet Bey'in emeği, uzayıp giden kitaplığa âdeta tıkış tıkış doldurduğum kitaplar... Yüklüktekiler... Küçük odanın üç duvarını boydan boya örten eski kitaplığın raflarında, önde arkada, iki sıra dizilmiş kitaplar... Eskiciden alınma döner kitaplıktakiler...

Artık imkânsız. Yaşlanıyorum, altmış beş yaşımdan gün alıyorum. Genç dostlarım, "Biz gelelim, yardım edelim" diyorlar; kitaplarım söz konusu oldu mu, kimselere güvenemem.

Bu kargaşada, bu umutsuzlukta, eşsiz Süheyl Ünver'in İstanbul risâlelerini arıyordum, beş cilt, kaçıncısındaydı, Ünver, Fâtih dönemi yemeklerini saray mutfağının kayıtlarından inceler. Birinci ciltte yok. Üçte ya da dörtteydi galiba. Fakat üçüncü, dördüncü ciltler ortada yok...

Küçük odadaki kitaplığın, oda kapısma bitişik bölmesinden, arka sırada kalakalmış bir kitap tam o sırada karşıma çıktı: Nezihe Araz'ın eseri, *Mustafa Kemal'le 1000 Gün*, yirmi yıl önce yayımlanmış. Aldım, evirdim çevirdim, aziz büyüğüm Nezihe Hanım "sevgili Selim'e Afife Jâle anılarıyla" diye imzalamış.

1980'lerin sonuydu, Nezihe Araz'ın Etiler'deki yazıevinde Afife Jâle senaryosunu birlikte yazmıştık. Öneri bana Ertem Eğilmez'den gelmişti, Müjde Ar için bir tasarı. Ertem Ağbi'nin Ayaspaşa'daki evinde o yıllar tasarılar tasarıları kovalardı.

Ertem Ağbi'ye Nezihe Hanım'ın *Afife* adlı oyununu söylemiştim. Nezihe Araz olmadan bu senaryonun altından kalkamayacağımızı da.

Sonra çalışmalar başladı. Nezihe Araz'ın hayal gücü, döneme dair bilgisi, çarçabuk sahneler-sahneler kurması beni şaşırtmıştı. Bir buçuk saatlik bir filmin değil, ucu bucağı bellisiz bir tele-

vizyon dizisinin senaryosu yazılacaktı sanki. Enginlere açıldıkça açılıyorduk. Nezihe Hanım'ın yazdıklarını makaslamak sonunda bana düşmüştü...

Bu, çalışkan, imgelemine hayran olunacak yazı emekçisini ne zaman, nerede tanıdım? Şimdi bir türlü çıkaramıyorum. Hatırladığım, yeniyetmeliğimde okuduğum bir romanı, *Kervankıran*, tefrika ediliyordu, kim bilir hangi gazetenin sarımk sayfaları arasında. *Kervankıran* Selçuklu İmparatorluğu'na dair bir romandı. Tarihi romanlarımızda hemen hiç rastlamadığımız bir çağ. Gönlümde kaldığı kadarıyla akıcı, sürükleyici bir romandı *Kervankıran.*

Kervankıran'a erişemeyeceğime göre, *Mustafa Kemal'le 1000 Gün*'ü yeniden okumaya koyuldum. Nezihe Araz, Lâtife Hanım'ın öyküsünü yarı belgesel anlatımla işlemiş. Gazetecilikten ve oyun yazarlığından edindiği 'konuşturma' ustalığı kitabın bütün yapısına egemen. Kısa, özlü, daima işlevsel konuşmalar. Lâtife Hanım kendi anlattıklarıyla, başkalarımn söyledikleriyle beliriyor.

Nezihe Hanım, sözü başka yazarlara da bırakarak, o döneme ilişkin anıları, röportajları, söyleşi yazılarını bir kez daha hatırlamamıza, değerlendirmemize fırsat tanımış. Çoğu kaybolup gitmiş, iyice unutulmuş bu belgelerde, Mustafa Kemal'le Lâtife Hanım'ın ilişkisinden çok, çağın 'bakış açısı'm yakaladım.

Örnekse, Ruşen Eşref'in coşkun üslûbunun yanı başında, Halide Edib'in (*Türk'ün Ateşle İmtihanı*) farklı, deyiş yerindeyse, ancak bir 'romancı'ya yaraşır anlatımını duyumsadım. Nezihe Araz da, Lord Kinross'tan söz açarken "... o serinkanlı İngiliz üslûbuyla..." demek ihtiyacını duymuş.

İşte bu üç yazar, Ruşen Eşref, Halide Edib, Lord Kinross, Araz'ın görüngesinde, İzmir'e girişi yazıyorlar:

Ruşen Eşref, "önder"e seslenirken "muzaffer kahraman"ı betimliyor, coşkulu bir sesleniş içinde.

Halide Edib, süvarilerin ve atların hayalet gibi göründüklerini söylüyor. Halide Edib, İstiklal Harbi'ne baş koymuş insanların

hangi çetin koşullar altında mücadele verdiklerinin tanığı olmayı yeğlemiştir de diyebiliriz.

Lord Kinross'a gelince, gerçekten bir tutanakçının serinkanlılığı içinde.

Mustafa Kemal'le 1000 Gün'ü okudukça, ister istemez, Nezihe Araz'ın tutum ve seçimini tartmak, saptamak ihtiyacı duyuyorsunuz; bu kez benim için öyle oldu. Lâtife Hanım'la Atatürk'ün evliliği konusunda ciltler dolusu yazılmış, çok söz söylenmiş, ama gerçekliğe pek ulaşılamamıştır.

Nezihe Hanım önce bu olgudan yola çıkmış. Kişisel bir anısını anlatıyor; Lâtife Hanım, yıllar öncesinin genç gazetecisi Nezihe Araz'a suskunluğunu açıklayacak, "Osmanlı hanedanının hüküm sürdüğü yıllar boyunca, hiçbir hükümdar karısı; ne sebeple olursa olsun, ölümle veya talâkla; kocasından ayrı düştüğü zaman hiç kimseye evliliği veya evlendiği kimse hakkında hiçbir şey söylemedi. Yazmadı, konuşmadı.

Böyle bir şey vâki değil. Demek ki bu bizim töremizde var. Şimdi ben, bu haklı ve güzel töreyi bozup, bana verecekleri üç beş kuruş için, ona ait hatıralarımı satacak mıyım? Nasıl bir düşünce bu? Satabilir miyim?" diyecektir.

Genç gazeteci Araz'la Lâtife Hanım'ın bu konuşmalarını Nezihe Hanım'dan ayrıca dinlemiştim. Üstelik çok etkilenmiş, dönüştürmelere uğratarak, *Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver* romanımda yazmıştım.

Nezihe Araz, eseri boyunca, Lâtife Hanım'ın sözlerini bir ölçüt kabul etmiş. Bununla birlikte, süregelmiş suskunluk töresini elden geldiğince sarsmış. Gençlik günlerinde tanıdığımız Lâtife Hanım'la ömrünün son günlerini yakıcı bir yalnızlık içinde geçiren Lâtife Hanım, *Mustafa Kemal'le 1000 Gün*'de, olabildiğince, ete kemiğe bürünüyor.

Geçmişin kültüründe insanların kişisel hayatlarından konuşmaları hoş karşılanmıyordu. Gerçi, hem de imparatorluk çağında, anılarını yazmış mutsuz evliliğinden söz açabilmiş bazı

hanımlara da rastlıyoruz. Şair Nigâr Hanım'ın defterlerinden küçük bir seçme olan *Hayatımın Hikâyesi* önemli bir belgedir. (Âşiyan Müzesi'nde belki de harap olmaya terk edilmiş bu defterleri, bu anıları gün ışığına çıkarmadığımız için ne kadar utanç duysak azdır!)

Siyah giysileriyle andığı Lâtife Hanım'ı Nezihe Araz, fırtınadan sonraki pişmanlıkla yorumlamış. Ayrılıştan sonra bir hüzün insanı. Susmakla kalmıyor, gözlerden ırak yaşamayı seçiyor...

Hep iyilikler konuşulmuştu...

Şunu hissettim: Nezihe Araz, her kesimden okura, bir 'düzey'i ısrarla koruyarak seslenmeyi amaçlamış.

Öyleydi Nezihe Hanım, düzey, sağduyu, karşısındakine saygı duymak onun yaşam ilkeleriydi. Etiler'deki yazıevine, hele TRT'de *Hanımlar Sizin İçin* yıllarında, oyuncular, yönetmenler, kameramanlar, televizyon yöneticileri, asistanlar, daha kimler, gelirler giderler, çekiştirmelerden, dedikodulardan uzak duramazlardı. Nezihe Hanım dinler görünür, kırmamaya çalışır, derken sözü bambaşka bir konuya, çekiştirmesiz, dedikodusuz bir yere çekerdi.

Yeniköy sırtlarındaki evi de gözümün önüne geliyor: Orada, yalnızlığında, kaşık koleksiyonu, Anadolu'dan topladığı oyalı yemenileri, sevgili kedisi, bizi ağırlamıştı, yaz sonu akşamları, birkaç kez. Hep iyilikler konuşulmuştu...

Kendi evi de, yazıevi de saksı saksı bitkilerle, çiçeklerle bezenmişti. Onlarla konuşur, dertleşirmiş, öyle söylemişti.

Bahçedeki dut ağacının yaprağından toprağa düşen tırtılı usulca yine yapraklar arasına bırakışım nasıl anmam?!

Cemil Şevket Bey'in İstanbul'u

Şimdi düşünüyorum da, Cemil Şevket Bey baştan talihsizdi. Çok soğuk bir kış günüydü, onun romanını yazmaya başladım.

Eksercioğlu Sokağı'ndaki küçük çatı katı hiç ısınmazdı; radyatörler yetersiz, Japon sobası işe yaramaz. Cemil Şevket Bey'in romanını üşüdüğümü unutmak için yazmaya başlamıştım.

Ve yine şimdi, düşünüyorum da, her şeye rağmen o çatı katını ne kadar çok severdim! Gözdelik günlerini çoktan yitirmiş Şişli'de bir sığınaktı orası. Anababa evinin artığı eşya pek sığmamış, kitaplar itiş kakış, her yağmurda duvar kâğıtları şişer, damı kim bilir kaç defa aktardım...

Ama bazı ilkyaz ve güz sabahları, terasa çıktığımda, uzak bir İstanbul silueti sisler içinde. Terastaki kırmızı karanfile dadanmış çirkin siyah kargayla çok geçmeden dost olacağız. O kadar ki, her sabah bir dilim kaşarı için, siyah karga bir gün bana, kim bilir nereden, nasıl çaldığı mavi cam, sözüm ona yüzük taşını getirecek, karanfil saksısına gömecek...

Sonra, sevdiğim bazı şeyleri de orada yazmadım mı? Cemil Şevket Bey orada, ilk kez, *Cahide / Ölüm ve Elmas*'ta göründü, yıllar yılı sahne tozu yutsun diye beklediğim oyunumda. Yutmadı. Şimdi hayal kırıklığı bile değil.

Derken, Tokat'tan, kısa dönem askerlikten dönüşte *Argos / Yeryüzü Kültürü* dergisi. Tam da işsiz, beş parasız günlerde. *Argos*'un genel yayın yönetmenliği hikâyesinde başrol Sezen Aksu'da. Teklif sevgili Sezen'den geliyor. Ali Saydam'la tanışıyoruz. Birkaç gün sonra, her sabah, Elmadağı'ndaki Şakir Paşa İşhanı'na, *Argos*'a gitmeye başlıyorum.

Artık hangi sayısındaysa derginin, *Kıskanmak* romanı üzerine uzun incelemeyi yayımlıyorum. Yazıp çizdiklerimden fazla bir şey yayımlamadım *Argos*'ta, yanlış anlaşılır kaygısıyla. Ama o incelemeyi önemsiyordum; usul usul, uğraşa uğraşa yazmıştım. Günün birinde, işte 1990'ların ortasında, *Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver*'in çekirdeği olacağını nereden bilebilirdim...

Zaten o kış günü, o yazı yüzünden: Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*'ı, Halide Edib'in *Handan*'ı, Peyami Safa'nın

Yalnızız'ı, Nahid Sırrı'nın *Kıskanmak*'ı ve Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler*'i üzerine roman incelemeleri, kimi yazılmış, kimi yazılacak, kimi taslak halinde; kitabın adı da *Beş Roman* olacak. Birden vazgeçiyorum, çünkü Nahid Sırrı'nınki başı sonu yazılmamış bir roman parçası gibi geliyor bana.

Nahid Sırrı Örik'in yaşamından esinli bir roman. Fakat bu hayat hikâyesi için kimden bilgi edineceğim? O güne kadar şurdan burdan öğrendiklerim, anılardan okuduklarım, bir iki mektup; ötesi kapkaranlık. Kapkaranlığa kayıtsız, gözü dönük cesaretle başlıyorum. Her romanımın başlangıcı elli defa değişmiştir; *Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver*'inki olduğu gibi kalacak:

"Bunların hiçbirinin olmadığını, geçmediğini söyleyecekler.

Ama seni görüyorum Cemil Şevket Bey. Senden bir türlü kurtulamıyorum. Hâlâ bana bakıyorsun.

Gözlerin, fersiz, açık kalmış ölü gözleri.

Bana niye bakıyorsun?"

Unutmama elbette imkân yok: Yıprak deftere tam bunları yazmıştım, kar yağışını fark ettim. Fizikötesine alıp götüren bir andı. Gerçi kar beni ürkütür, gelgelelim öyle güzel yağıyordu ki; hüzünlerden ibaret bir romanla baş başa kaldığımı hissedebiliyordum...

Bugün, Ocak 2011'de, artık yabancıyım *Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver*'e. On altı yıl geçmiş yayımlanalı, artık yabancısıyım. Yeni basımını evirip çeviriyorum, birçok sayfasına ben yazmamışım gibi bakakalıyorum. Sadece o kar yağışı kalmış aklımda.

İlk baskılar, kâğıt tasarrufuydu, şuydu buydu, biraz tıkış tıkıştı. Elimdeki yeni basım, kellifelli bir roman olup çıkmış. Sevinmedim değil. Geçmişte, değerli dostum, usta yayın yönetmeni İlknur Özdemir telefon etmişti: Punto o kadar küçük ki, nerdeyse büyüteçle okuyacağım diyordu...

Kapaktaki fotoğraf 27 Mayıs 1960 sonrasının günlerinden. Uzun uzadıya inceledim yine. Demokrat Parti iktidardan düşü-

rüldü diye İstanbul sevinç içinde. İstanbul'un dört bir yanında yürüyüşler, mitingler düzenleniyor. Askerî tanklar defne yapraklarıyla bezenmiş. Millî bayram günüymüşçesine bayraklar dalgalanıyor. O sürecin fotoğraflarından. Utku Lomlu çok yaraşır bir paslı kahverengiyle 'geçmiş'i vurguluyor.

Oysa, 'gerçekten' geçmiş mi, bilinemez. Bir dolu genç adamın kimi güleç, kimi heyecanlı, kimi öfkeli yüzleri, kollar havada, üst baş dar gelirliliğe işaret ediyor. İster istemez, gazetelerin, dergilerin 'cemiyet haberleri' sayfalarında bol bol yayımlanmış Demokrat Parti sosyetesini düşünüyorsunuz. Dönemi hatırlayanlardanım: Dolmabahçe Sarayı'ndaki balolar, Ankara'da opera galaları, konuk kralların, devlet başkanlarının şerefine verilmiş davetler, birbirinden şık hanımlar ve beyler. Kapak fotoğrafındaki delikanlılar, balolara, galalara, çağrılara bir kez olsun uğramamışlar, dedim ya, kılık kıyafetleri söylüyor.

Sonra ne oldu, ne değişti? Bugün, yaşıyorlarsa, yetmişlerinde o delikanlılar. Hayat onlara ne getirdi, onlardan ne götürdü! Cemil Şevket Bey roman boyunca biraz da bunu sorguluyordu. Sultan Hamid İstanbul'unda başlayan yaşamı, İttihat ve Terakki'yi, Mütareke senelerini, Cumhuriyet İstanbul'unu, Demokrat Parti'yi, 27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı, 12 Eylül'ü büyük bir karmaşa içinde 'tadıyordu'. Çocukluk yıllarındaki hatıralar çok daha ayrıntılıyken, yaş ilerledikçe, zaman sanki hızlanıyor, hattâ hızlandıkça hızlanıyor; Cemil Şevket Bey de, birbirinin âdeta tekrarı sahnelerle bu hızlı zamana artık yetişemez hale geliyordu. Onca hızlı akışına rağmen, yoksa durakalmış, donmuş, 'dondurulmuş' bir zaman mı?!

Öte yandan, bir şeyler boyuna değişmiş görünüyor! –Kimi okurların Taksim'deki, bir zamanların Maksim Gazinosu sandıkları– Maksim Bar'da Mütareke senelerinin düşman ülke subaylarıyla yarı sarhoş konuşan Cemil Şevket Bey, uzun ömrünün ortasında, Beyoğlu'ndan küskün geçiyor, uzaktan bir yerlerden Hamiyet Yüceses'in şarkısı, gazeteci çocuklarsa Demokrat Parti'nin seçim zaferini haykırıyorlar...

Öyle bir İstanbul ki, ne eski mimarîsini koruyabilmiş, ne yeni zamanın yapılarına ayak uydurabiliyor, eskiler, yeniler yan yana, iç içe, eskiler harap, yeniler çirkin; Cemil Şevket Bey bu şehirde soluk almaya çalışıyor.

Roman ilerledikçe, Nahid Sırrı hakkında bildiklerim işe yaramamış, hattâ daha fazla bilgiye hemen hiç ihtiyaç duymamıştım. Cemil Şevket Bey'i belirleyen, Nahid Sırrı esinli roman kişisi değildi artık; yakın tarihimiz ve İstanbul'du. Meselâ Beyoğlu'ndaki eski Ses Opereti'nin –şimdiki Ferhan Şensoy Tiyatrosu– 1940'lardan, 1950'lerden kalma afişleri çıkmıştı karşıma. Yalnızca o afişler bile ne çok şey anlatıyordu...

İşin içine çocukluğumun, yani yarım yüzyıl öncesinin İstanbul'unu da katınca, elbette sinemalar! Alıntılıyorum:

"Sonbaharın ilk ve henüz sıcak günlerinde gazeteler Beyoğlu sinemalarının o 'sezon' oynatacağı filmleri ilân ederdi. Kimileyin yarım, kimileyin dörtte bir sayfa bu ilânlarda Yeni Melek'te, Atlas'ta, Emek'te hangi filmlerin gösterileceğini öğrenir, birçok hayallere dalardık.

Yine karlı bir kış günü, Yeni Melek sinemasında Elvis Presley'in Havai'de geçen bol güneşli, sere serpe yaz giysili, uçucu müzikalini izlemiştik. Elvis Presley beyaz pantolonlar, kısa kollu rengârenk Havai gömlekleri giyiyordu.

Rengârenk gömleklerin bütün renkleri yaz renkleriydi."

Sonsuz tasarılar kuyumcusu

Yaz tatilleri hanidir yarı genceliş, yarı hatırlayışken bu haziran da aziz dost Ayşe İçinsel'in yazevinde konuktum. Sanki yüzlerce yaz, sonbahar üşüşmüştü.

Yazevi Gündoğan'ın açık denizle birleştiği koyda. Akşamüzeri, her günkü gibi rüzgâr çıkmış. Deniz çividîye dönmüş ve çividîde kabarıp kabarıp sahile vuran irili ufaklı dalgalar. Günlerin

âvareliği ortasında havadan sudan söyleşiliyor. Belki daha çok, eski anılar; sözgelimi, Bodrum'a ilk gelişler, sen 1972'de, ben 1973'te filan, o eski, erden Bodrum...

Sevgi Dilek'in telefonu tam o sırada geldi: "Değer'le biz iyiyiz de, Hulki'yi kaybettik..."

Memedof'a mı gidelim, Hasan'a mı, kapının önünde, bahçe kapısının, kalakaldım. Gençliğimden bir arkadaş, hem çok yakın bir arkadaş, Semra'yla ikisinin nikâh şahitleriydim, Hulki'yi ilk nerde tanımıştım, Kadıköyü Çarşısı'ndaki ev, Boğaziçi'nde uzun yürüyüşler; yaşanmışlık avcunuzun içinde artık. Yaşanmışlık avcunuzun içinde; bu epeydir böyle.

Gerçi beklenen bir acı haberdi. Gönlüm varıp bir türlü arayamamıştım ama, Hulki Aktunç'un onmaz hasta olduğunu aylardan beri biliyordum.

Sitenin bahçesinde kuytuya kaçıp, en eski anıya...

Sahaflar'dan çıkınca 'çınaraltı' yerli yerindeydi. Ulu çınarın çevresinde küçük hasır tabureler, barakamsı ahşap kahve. O gün Hulki'yle tanışmamıza yol açan Edip Cansever'in şiir kitabı. Fakat hangisi? Şimdi çıkaramıyorum. Hatırladığım, ikimizin de kitaplar sevdalısı olduğu. Edip Cansever, şiir, bizi çok çabuk kaynaştırmıştı.

O zamanlar Teşvikiye'de oturuyordum; Hulki de, söyledim, Kadıköyü'nde. Beni bir gün evine davet etmişti: Kitaplarla dolu odası. Türk edebiyatını, dünya edebiyatını benden çok daha özlü bildiği için kıskanırdım. Hiç de varlıklı imkânlarla örülmemiş bu evde, on sekizindeki Hulki'nin odası tek başına bir kütüphane. Yumuk gözlü anneciğini artık daha açık seçik hatırlıyorum. Bardak bardak çay içtiğimizi de.

Rüzgâr esince hepsi dökülüşüyor. En çok, *Cumartesi Yalnızlığı*'na sevinci. Bunlar 'silinen' hatıralar sanıyordum; meğer dipdiriymiş.

Cumartesi Yalnızlığı'nı nasıl yayımladığımı çok anlattım. Yinelemeyeceğim. Fakat Hulki'nin o sıralardaki sevincini yine söy-

lemem gerekiyor: Sanki kendi 'ilk' kitabıydı. Ne yapmış ne etmiş, –kimselerin önemsemediği– *Cumartesi Yalnızlığı*'ndan dokuz on tane 'satmıştı'. Yakın çevresine, arkadaşlarına, kimlere, bilmiyorum. Önce dört *Cumartesi Yalnızlığı*, sonra beş kitap daha.

Rüzgâr esince, onlarca, yirmilerce yıl sonra, öyle durakalmışken soruyorum: Niçin yaptı bunu? Yolun başındaki, yazar olmak isteyen bir arkadaşını mutlu etmek için mi? Oysa beş on gün önce tanışmıştık. Bunu niçin yaptığını, kıvançlarla donattığını, 1968'den 2011'in haziranına neden sormamışım? Neden şimdi?!

Yolun başındaki öteki yazar Hulki Aktunç'tu. El yazısı, daktilo, yüzlerce sayfa göstermişti bana; büyük boy, kareli kâğıt defterlerde günceler cabası. 'Göstermişti' dedim, kolay kolay okutmaz, kendi de okumazdı.

Bir türlü inanmazdı, bir öykünün, bir yazının noktalanabileceğine. Hele 'öykü'nün!

Öyküydü ilk gözağrısı. Roman, şiir, unutulmaz sözlük çalışması *Büyük Argo Sözlüğü*, öykünün ardından.

Noktalandığına nihayet ve nasılsa inandığı ilk öyküsünü *Yeni Edebiyat* dergisine göndermişti. O zamanlar Doğan Hızlan'ın yönettiği *Yeni Edebiyat*, Altın Kitaplar'ın verimiydi. Edebiyata geniş perspektiften yaklaşmayı tercih eden Hızlan, derginin her sayısında yeni, genç şairlere, hikâyecilere sayfalar açıyordu. Şiirleri, öyküleri 'usta'lar seçerdi. Hulki'nin yayımlanan ilk öyküsünü Kemal Tahir seçecekti.

Hep şaşırdığım bir olaydır: Üslûpları, anlatımları arasında bağ kurulamayacak iki yazar. Ama Kemal Tahir'in Hulki Aktunç imzalı öyküyü çok beğendiğini dün gibi hatırlarım. "Eski nesrimizden tatlar taşıyor bu anlatım." Öyle demişti. Onun seçiminden sonra Hulki'nin arkadaşım olduğunu söylemiştim. Kemal Tahir tanışmak istedi. Aşağıda değineceğim: O 'Tahirîlik' meselesi öyle başladı.

Hulki bu ilk hikâyesini, yıllar sonra yayımladığı ilk kitabı *Gidenler Dönmeyenler*'e almadı. *Yeni Edebiyat*'ın sayfalarında kal-

dı o hikâye. Dilinin, anlatımının kuyumculuğunu hiçbir zaman unutmadım. Hulki Aktunç daha ilk veriminde bir ustaydı.

Gündoğan'dan Yalıkavak'a akşam yemeğine giderken için için anıyordum: Naci Çelik, Taylan Altuğ, Hulki Aktunç, ben; Kalamış, Mühürdar, Bomonti Çay Bahçesi, cebimiz şişkinse, Moda'da Koço, akşamlarımız, edebiyatla, heyecanla, yazmak umuduyla dolu geceler, dinmek bilmeyen tartışmalar. Hepsi çoktan sona erdi. Aramızdan ilk ayrılan Hulki olunca, geçmişe geri dönüyordum.

Ertesi sabah *Cumhuriyet* gazetesinden arayan genç hanım arkadaş, Naci Çelik'le Taylan Altuğ'a nasıl ulaşabileceğini sordu. İrkildim: Dağılıp gitmişiz... Taylan Altuğ İzmir'de yaşıyor, üniversitede öğretim üyesi. Naci Çelik galiba TRT'den emekli oldu. Hayır, bende telefonları yok... Böyle bir şeyler dedim.

Kırk yıl önce dördümüze çete gözüyle bakılırdı. Türk Edebiyatı –ne yazık ki– Kemal Tahirciler / Sabahattin Eyuboğlucular bölünmesiyle 'mustarip'ti. Durup dururken, bizler, Tahirî olmuştuk. Sonra da sürüp gidecek aynı kader yakama yapışacaktı: Hem Sabahattin Eyuboğlu'nu hem Kemal Tahir'i 'anlamak' –ve 'benimsemek'– kaygım görmezden gelinecek, hem çeteden kovulacak hem kimselere yaranamayacaktım. İlk sayısını birlikte çıkardığımız *Türkiye Defteri* dergisinden 'ayrılan' ben oluyordum...

Rüzgâr esince, gecede, Yalıkavak'ta, ama sanki burada değiliz, sanki zaman öylesine geçmemiş, rüzgâr yine esiyor ama burada değil, Mühürdar'da deniz üstü taraçadayız, rüzgâr arttıkça yılları savuruyor. Hulki'nin yaşamından izler sürüyorum. Sanki Semra mutfakta patates kızartıyor, az sosisli bol patates kızartması. Uluğ daha çocuk. Sonra sofrada Hulki, Semra, ben; Sevim Burak'ın *Afrika Dansı*'nı konuşacağız.

Oysa buradayız.

"Neden üzgünsün?"

"Çok eski bir arkadaşımı kaybettim. Hulki Aktunç. Hikâyeci. Öykülerini kuyumcu gibi işlerdi."

Meselâ onun *Kurtarılmış Haziran*'da yer alan bir öyküsü. Adı bir türlü aklıma gelmiyor. Ne tuhaf, 1970'lerin sonunda bu öykü için *Dünya* gazetesinde bir yazı yazmıştım. Düğün salonunun cazbandını kaleme getiriyordu Hulki. Nakkaş elinden çıkma satırlar, bir minyatür, minyatürün kendine özgü perspektifinden Kadıköyü, Moda, düğün salonu.

Masasında, çekmecelerinde, dolaplarında, sonsuz tasarılar kuyumcusuydu Hulki. Sonra günceler; dilerim yok etmemiştir Hulki günceleri, bir gün belki Semra Aktunç gün ışığına çıkarır.

Yetkinlik yetkinlik! Yetkinlik, sevgili arkadaşımı yiyip bitirendi. Her sözcüğün hesabını vermek! Bugünün kesekâğıdı edebiyatında o en imkânsızın ardındaydı. Ne uğruna?! Başım dumanlı, bütün gece tekrar tekrar: Evet, ne uğruna?!

Ertesi sabah *Cumhuriyet*'te Refik Durbaş'ın yazısı. "tozunu aldım acının / hüznün bir de rüzgârın" şairi, Hatay Lokantası'ndaki buluşmayı anlatıyor: Aydın Hatipoğlu, Eray Canberk, Naci Çelik, Egemen Berköz, Mustafa Öneş, Necati Tosuner, Hulki, Refik oradaymışlar. "Selim İleri'yi beklemiştik hasretle..." İçim sızladı.

Ben denizde yüzerken, "... bugün Erenköy Galip Paşa Camii'nde kılınacak öğle namazının ardından Karacaahmet Mezarlığı'na..."

Türkân Şoray'la anılar

Sinemam ve Ben nihayet yayımlandı. Sinema anılarını dile getirdiği kitabı için Türkân Hanım birkaç yıldan beri çalışıyordu. Bu dikkatli, kılı kırk yaran çalışmanın tanığıyım.

1960'lardaydı, Beyoğlu'ndaki Yeni Melek sinemasında *Acı Hayat*'ı seyretmiştim. *Acı Hayat*, Metin Erksan'ın unutulamayacak filmidir. Ayhan Işık, Nebahat Çehre, Ekrem Bora, Memduh Alpar, Handan Adalı film kadar unutulmayacak oyunculuklarıyla

hâlâ belleğimde, hepsini bunca yıl sonra bile sahne sahne hatırlıyorum. Ne var ki, manikürcü kızda Türkân Şoray'ı bir film kahramanı gibi görememiştim. O kızın ta kendisiydi.

Para düzeninin ağır bir eleştirisi olan *Acı Hayat*'ı hemen o gün, hüzünlü bir sonbahar günü, hemen sonraki seansta ikinci kez seyrettim. Manikürcü kızın acısına öylesine kapılmıştım ki, ikinci seyredişimde bu acının sıradanlaşacağını, dahası bu acıdan kurtulacağımı umuyordum. Tam tersine, manikürcü kız büsbütün kederler bıraktı.

Türkân Hanım ilk önemli filmlerinden olan *Acı Hayat*'ı *Sinemam ve Ben*'de anlatıyor, o günleri, rolüyle özdeşlik kurmasını, kendi yaşamından manikürcü kıza aktardıklarını.

Türkân Hanım'la yıllar sonra tanıştım. *Azap* filmini hem yönetiyor hem de *Azap*'ın başrolünü oynuyordu. Senaryoyla ilintili bir sebepten dolayı Levent'teki eve gitmiştik. Beyazperdede seyrettiğimiz Türkân Şoray'dan çok farklı bir insanı o akşam tanıdım. Çekingenliği, içe kapanıklığı, susuşları, sonra, sanatına ilişkin bir konu açılınca cesaretle, kararlılıkla konuşması kaldı aklıma.

O akşam *Vesikalı Yarim* için hissettiklerimi söylemiş miydim, hatırlayamıyorum. Tıpkı *Acı Hayat* gibi, eşsiz Akad'ın yönettiği, var ettiği *Vesikalı Yarim* de benim için unutulmaz bir filmdir. Akad'ın anılarını okuyanlar, uzun dönem oyunculara mesafeli yaklaşmış yönetmenin, *Vesikalı Yarim*'de Türkân Şoray'a ve İzzet Günay'a rol tarif etmekten mutluluk duyduğunu da saptarlar.

Zaten Akad'la Türkân Şoray'ın *Ana*, *Seninle Ölmek İstiyorum* filmleri de bugün sinemamızın klasikleri arasındadır.

Azap'ın çekim günlerinde başlayan tanışmamız seyrek görüşmelerle devam etti. Türkân Şoray sürekli arayış içindeydi. Melodram ağırlıklı filmlerin çok sevildiği yıllardı. Sinema eleştirmenleri bu soy filmleri ikide birde küçümsüyor, hor görüyordu ama, melodram bana uzak değildi. Hattâ oldum bittim, ruh dünyama yakındı melodram. Film öyküsü, senaryo arayışlarımız sırasın-

da, Türkân Hanım'a melodram esinli bir iki romanı önerdiğimi hatırlıyorum. İlki, Cemil Süleyman Alyanakoğlu'nun –hakkı o kadar çok yenmiş, ancak Behçet Necatigil'le Cevdet Kudret'in dikkatini çekmiş– *Siyah Gözler* romanıdır. Geçen yüzyılın başlarında yazılmış *Siyah Gözler*. Beykoz Çayırı'na bakan evinde, otuzlarında, yapayalnız bir dul kadının sevgi arayışı...

Dönem, çağ filmi olacağından, yapımı epey masraflı *Siyah Gözler*'den vazgeçilmişti. İkinci roman Orhan Kemal'in *Küçücük*'üdür. Bu incecik romanda melodramla koyu gerçekçilik iç içe geçer ve *Küçücük* Orhan Kemal'in en güzel eserlerinden biridir. (Yazık ki sinemacılar, televizyoncular hâlâ farkında değil.)

Küçücük için şans doğar gibi olmuştu. *Sinemam ve Ben*'de Türkân Hanım, Acar Film günlerini çok sıcak dile getiriyor. İşte o Acar Film'in iddiasız ama hep derli toplu filmlerine imza atmış yönetmeni Nejat Saydam *Küçücük*'ü sinemaya aktarmak istemişti.

Türkân Hanım'ın setlerden setlere koşuştuğu günlerdi. Bir akşamüzeriydi, Levent'teki evde, Küçücük tasarısı için Türkân Hanım'ı bekliyorduk. İlkyazdı, havalar artık geç kararıyordu. Besbelli çekimler uzun sürmüş, Türkân Hanım gelememişti. Hava iyice kararmıştı. Salonda yalnızdık. Işığı açmaya cesaret edememiştim. Rahmetli Nejat Saydam kim bilir hangi yorgunlukların pençesinde, uyuyakalmıştı. Türkân Hanım'ın gelip, "Niçin karanlıkta oturuyorsunuz?" diye üzüldüğünü hatırlıyorum...

Bir başka roman, Güzide Sabri'nin *Münevver*'iydi, ağdalı bir melodram. Fakat içliliğiyle müthiş bir çağ filmi olabilir: On dokuzuncu yüzyılın sonu, Büyükada... O da gerçekleşmedi.

Bu arada Türkân Hanım kendisinin yönetmek istediği bir hikâye anlattı. Melodramdan bütünüyle uzak, alabildiğine gerçekçi bir hikâye: Yoksul bir mahallede oturan, çok zor koşullar altında hayatlarını sürdüren bir aileyi anlatıyor. Adamın kendisi inşaat kalfası, herkese dam kuruyor ama kendi evi barkı yok. Öykünün adı da Türkân Hanım'dan: *Damsız Evler*.

Damsız Evler'i yazmıştım. Bütün o yoğunluk günlerinde *Damsız Evler*'e sıra gelmedi. *Damsız Evler*'den sonra, araya, görüşmediğimiz yedi sekiz yıl giriyor. Sadece *Hazal*'ın ilk gösteriminde karşılaştığımızı hatırlıyorum. Başarılı bir filmdi *Hazal*, Türkân Şoray'ın oyunculuğu enikonu etkileyiciydi. Ama o, her zamanki titizliğiyle, kendi oyunculuğundan pek memnun değildi.

1980'lerin başında Atıf Yılmaz ve Deniz Türkali'yle bir akşam yemeği; Atıf Ağbi yeni kurulan bir şirketin Türkân Hanım'la ille bir film yapmak istediğini söylüyor. *Kırık Bir Aşk Hikâyesi*'nin Ayvalık'taki çekiminden döndüğüm günler. Türkân Hanım senaryoyu benim yazmamı istemiş. Bu kez Hisarüstü'ndeki eve gidiyorum.

Yapımcı, opera sanatçısı Altan Günbay. Filme hikâye aranırken, Altan Günbay bir opera duyarlılığı içinde, *La Traviata*'yla *La Traviata*'nın özünü oluşturan *Kamelyalı Kadın* kırması bir öykü öneriyor. Türkân Hanım veremli kadın öyküsünü hayli eskimiş buluyor.

'Asıl' Türkân Hanım'ı o günlerde tanıyorum. Yalnızca ondan esinlenişle *Seni Kalbime Gömdüm*'ü yazmaya başlıyorum. Nebula gibi bulutsu bir hikâye bu; Türkân Şoray'dan esinlerle var oluyor, şekilleniyor, kurgusunu, akışını ediniyor.

Kırık Bir Aşk Hikâyesi için Ömer Kavur'la beş altı ay aralıksız çalışmıştık. *Seni Kalbime Gömdüm*'ü bir solukta yazıyorum. Ömer çok şaşırıyor: On beş yirmi günde yazılmış bir senaryo. Gece gündüz çalışıyorum. Sözcükler, diyaloglar belki de Türkân Hanım'a söylemek istediklerim. Bu senaryo, *Bir Demet Menekşe*, *Kırık Bir Aşk Hikâyesi*'yle birlikte, bugün de en çok sevdiğim senaryolarım arasında.

Çekimlere İstanbul'da, Pera Palas'ta başlanmıştı. Aslında, ilk çekilen sahneler, filmin son sahneleriydi. İnanılmaz bir oyunculuk gücüyle, Türkân Hanım öyküye daha ilk çekim günü ruh üflemişti.

Türkân Hanım, *Sinemam ve Ben*'de o çekim günlerini de dile getiriyor. Yönetmenle aramızdaki tartışmayı, her zamanki gibi kırgınlığımı sarıp sarmalayıp kenara çekilişimi. Gerçekten çok üzülmüştüm. Hikâyenin sonu değiştirilmek isteniyordu... Her şeye rağmen etkileyici bir film olacaktı *Seni Kalbime Gömdüm*.

Yine araya yıllar girecek, bu kez birkaç yıl. Sinemadan usul usul koptuğum yıllar. Televizyonda eski Türk filmlerini seyrediyorum: Öğleden sonra, hangi kanaldaysa, *Ateş Parçası*. Atıf Ağbi'yle Türkân Hanım'ın birlikte çalıştıkları eski, sıradan bir melodram. Ama bir tılsımı var filmin, beylik melodramın ötesine alıp götüren bir sır. Birden, Türkân Şoray'ın en beylik bir filmde bile, derin duyuşuyla, biz seyircilere yıllar yılı merhamet aşıladığını ayırt ediyorum...

Sinemam ve Ben'i okurken, Türkân Hanım'ın yarım yüzyıl boyunca birlikte çalıştığı uğraş arkadaşlarına gönül borcunu ödemek istediğini düşündüm. Sinemadaki bütün arkadaşlarına.

Biz seyircilerinin de ona gönül borcumuz var: Yarım yüzyıl yalnızca iyilikten, merhametten, başkalarını 'anlamak'tan yana olduğu için.

Dördüncü Bölüm
UNUTULMAYANLAR

Demokrat Parti yılları

"Yaz Yağmuru"nu ve *Huzur*'u okuduktan sonra Ahmet Hamdi Tanpınar'a derin bir hayranlık duymuştum.

Huzur'u yeniden okurken, Tanpınar'ın dile getirdiği İstanbul semtlerini romanla birlikte yaşamaya karar vermiştim. İstanbul'un büsbütün değişmediği, tarihî çehresinin büsbütün yok edilmediği yıllardı.

Yine de bir 'dekor'la baş başa kaldım. Tanpınar'da ve artık 'roman'da yaşayan kent, benim gezintilerimde ruhunu çoktan yitirmişti. Aynı havayı yakalamak için düş gücünüzü iyice sınamanız gerekiyordu.

Sonra *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü okudum. Hayata trajik perspektiften bakan bir yazarın birdenbire kara gülmeceye açılması beni çok şaşırtmıştı. Bununla birlikte *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* mutsuz günlerimin can yoldaşı oldu. Sayfaları arasında kendimden, sıkıntılarımdan kurtuldum. Basbayağı bir şifa kitabıydı...

Aydaki Kadın'ın varlığını *Edebiyat Üzerine Makaleler* yayımlandığında öğrendim. Bir söyleşisinde, Tanpınar yeni bir roman yazdığını söylüyordu, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nden "çok ayrı, çok başka" bir roman...

Ölümün yarım bıraktırdığı bu romanı yıllarca merak ettim. *Aydaki Kadın*'dan geriye kalanlar, Güler Güven'in çabasıyla nihayet 1987'de yayımlandı.

İlk düşündüğüm, Tanpınar'daki yeni üslûp arayışı oldu. Durmuş oturmuş bir yazar, ileri yaşında yepyeni bir üslûbun ardına düşmüştü. Gerçi hem "Yaz Yağmuru"ndaki öykülerde hem *Huzur*'da bu üslûbun belirtilerini yakalayabiliriz. Ne var ki, belirtiler henüz çok siliktir. Ayrıca Tanpmar, bir anlamda bilinç akışı tekniğinden iz sürüyordu.

Sonra *Aydaki Kadın*'ın bambaşka bir özelliğine çarpılıp kaldım: Demokrat Parti yılları. Selim'in rüya deneyimlerinden geçerek uyandığı sabahla başlayan roman, 1920'lere geri dönse bile 1950'lerin atmosferini yansıtır.

Dayımın görevi dolayısıyla o atmosferi uzaktan uzağa sezinlerdik. Dış görünümde hayli şaşaalı bir dönemdi. Kimilerine göre memlekette büyük kalkınma hamleleri yapılıyor, kimilerine göre de memleket sonucu bilinemez sarsıntılara sürükleniyordu. Aslında Türkiye ikiye bölünmüştü: Demokrat Parti yandaşları ve İnönü'cüler.

Ne var ki, iç görünümde, Demokrat Parti'ye iyice yakın kişilerin de zaman zaman tedirginliklerini yakalayabilirdiniz. Dayımın çevresinde Bayar'ı ve Menderes'i kısık sesle olumsuz yönde eleştiren kişiler hatırlıyorum. İnönü'ye genç bir bürokratken küsmüş dayım öylesi eleştirileri nezaketle gülümseyerek dinlerdi. Aile içinde de bölünmüşlükler söz konusuydu. Menderes'e ve Demokrat Parti'ye düşman kesilmiş bazı akrabalarımız dayımla görüşmezlerdi.

Aydaki Kadın'da Selim'le Demokrat Parti mebusu Atıf'ın yemek yedikleri olağanüstü sahne, anlatmaya çalıştığım bölün-

müşlüğü birdenbire karşımıza çıkarır, hem de olağanüstü bir ustalıkla.

Bu romanın yarım kalmış olmasına üzülmemek elde değildir.

Siyasetin ve iktidar olmanın nasıl bir körleşme, çıkar kollayış, kişisel hesaplar sorununa dönüştüğünü Tanpınar hepi topu birkaç sayfada saptar. Sonra, 'viski' hayranlığının başladığı o yıllarda, ülkenin ekonomik durumu üzerinde de duruluyor. *Aydaki Kadın*'ın yan kişilerinden Sabih Bey bakın ne söylüyor, "İşler nasıl beyefendi?" diye sorulduğunda:

"Kötü, hattâ korkunç... Büyük bir krize girmek üzereyiz. Paramız düşüyor ve daha da düşecek. Para yerine itibarî bir değerler silsilesinde yaşıyoruz. Bunun neticesini elbette göreceğiz... Hem enflasyon, hem para darlığı... En korkuncu ikisinin beraber olması. Dolar karaborsada yükseliyor. Dün on üçle on yedi arasında idi. Nasıl, hoşunuza gidiyor mu?"

Fakat Demokrat Parti sadece bu kadar mıydı? Tanpınar'ın 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yazdığı öyle yazılar var ki, hangi ruh karmaşasıyla bu yersiz yazıları kaleme getirdiğini çözümlemek çok güç. (Yalnız yersiz değil, bir o kadar da 'uygarlık dışı'. Bu yüzden *Yağmur Akşamları*'ndaki "Şark ve Garp; Ne Şark Ne Garp"ta Tanpınar - Demokrat Parti - 27 Mayıs ilişkisine hiç girmedim, uzak durdum.)

Menderes'in kişiliği üzerine, gerçekten nesnel yazılmış ilk eser, benim için Samet Ağaoğlu'nun *Arkadaşım Menderes*'idir. İdamdan sonra yazılmış bu önemli kitapta Demokrat Parti'nin yapmak istedikleri, yaptıkları ve yapamadıkları, gitgide kaosa sürükleniş ince ayrıntılarıyla dile getirilir.

Şimdiyse, Aydın Menderes-Taha Akyol ortak imzalı *Demokrasiden Darbeye/Babam Adnan Menderes*'i (Doğan Kitap) okuyorum. Birkaç sayfa okuyup bırakıyorum aslında. Sonra üç beş sayfa daha...

Yalnızca kapaktaki fotoğraf, o, yürek yakıcı, bir roman yazılmaya değer fotoğraf, bize bambaşka bir Adnan Menderes ve

Menderes ailesini söyleyip duruyor. Sık sık o fotoğrafa bakıyorum. 27 Mayıs sonrasının gözü dönük, iftiraya gönül indirmiş ortamı sadece o fotoğrafla çok iyi kavranabilir.

Herhalde o gün çekilmiş olmalı; Sayın Aydın Menderes Taha Bey'e o günü şöyle anlatıyor:

"İkinci gördüğümüzde tabiî çok üzgündü, zayıflamıştı. Akıbet az çok belliydi zaten. Bir anneme, fırsat buldukça bir bize, ağabeyime sarılıp öpüyor, seviyor, her an gözlerinde yaş. Öyle denize baktı, ne kadar denizi sever, oradan deniz bütün güzelliğiyle odalarda."

Fotoğrafta ortadaki adam Albay Tarık Güryay olabilir mi? Çünkü Aydın Bey bir de ilk ziyareti anlatmış:

"Haftada bir gün avukatların görüşme izni var, biz avukatların vapuruna bindik, Yassıada'ya yanaştı. Oradan alıp götürdüler, Yassıada komutanının Albay Tarık Güryay'ın odasındayız. Albay Güryay ful azamet, rahatsız edici derecede kibirli, mütehakkim... O sırada rahmetli babam geldi, 'Adnan Bey sen şurda bir dur bakalım' dedi. Tavrı böyle..."

27 Mayıs 1960 tarihinden birkaç gün sonra ilkokul bitirme sınavlarına giriyordum. Bir sabahı hiç unutmam; annem, ayakkabılarımı boyatmamı söylemişti. Yokuş başındaki her zamanki boyacımız hem sessiz sessiz ağlıyor, hem de "Namık Gedik intihar etmiş" diyor. Namık Gedik'in kim olduğunu bilmiyorum. Fakat intiharı biliyorum. İntihar edenlerin yürek yakacağını... hiç değilse kimi kişilerin yüreğini yakacağını biliyorum. Bulanık bir kafayla okula gidiyorum sonra.

Değerli Taha Bey idamlardan bu yana elli yıl geçtiğini belirtmiş. Durakaldım. Semtimizin boyacısı demek elli yıldır bende hep ağlayıp duruyor...

Yassıada'nın her gece radyolardan yankıyan duruşmaları yeniyetmeliğimin en büyük kâbusudur. Yaşım altmışı geçti, ama o günlerden kalma yaralanmışlık bir türlü iyileşmedi. Hem arkası

da geldi: Bu kez yaşı yirmilerde insanlar asıldı. Benim üniversite çağlarım, sonra otuzlarımdayım...

Kitabın son sayfalarında kapaktaki fotoğrafi bir kez daha görüyorum:

"1961 Ağustos'unda Menderes ailesi Yassıada Komutanı Tarık Güryay'ın odasında son kez birlikteler."

Demokrasiden Darbeye/Babam Adnan Menderes uygarlık çizgisinden ayrılmak istemeyen herkesin çok yararlanacağı bir eser. Dünya görüşünüz, siyasî tercihiniz ne olursa olsun...

İstanbul'un sinemalarında...

Çocukluğum Kadıköyü'nde geçtiği için İstanbul'da hatırladığım en eski sinemalar orada. Meselâ Kadıköyü Çarşısı'na Bahariye'den inerken ille Opera'nın önünden geçerdik.

Annem şöyle bir göz atardı afişlere, Opera'da hangi film oynuyor diye. Ben henüz sinemaya gitmemiştim: İçerde olup bitenleri çok merak ediyordum...

Opera'nın yerinde yeller esiyor bugün. Oysa unutamadığım bir gösterim var Opera'da: Çok gençliğimizdeydi, rahmetli Hulki Aktunç'la birlikte on sekiz otuz seansına Opera'ya gitmiştik. Sinematek gösterimleri çerçevesinde Şarlo'nun unutulmaz *Şehir Işıkları* oynatılıyordu. Onca acısına rağmen Şarlo, zalim hayata yine gülücüklerle, buruk gülümseyişlerle göğüs geriyor. Ama bir hanım seyirci artık dayanamayarak düşüp bayılacak...

Yalnız Opera'mn yerinde yeller esmiyor. İstanbul'un birçok sineması zamana direnemedi. Kimi kılık değiştirdi, kimi küçültüldü, kimi de büsbütün yok edildi.

Kadıköyü'nün sinemalarından Yurt kılık değiştirenlerden. Bu güzel yapı donammlı, çok işlevli bir sanat kurumu olarak tasarlanmış. Sonra sanata mı ihtiyaç duyulmamış, ne olmuşsa olmuş, yarım yüzyıl önce, birçok birimi köreltilmiş. Yurt Kadıköyü'nde

Türk filmlerinin gösterildiği bir sinema salonuydu. Çoğu kez "iki film birden" oynatılırdı.

Sonra İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun salonu oldu. Bazan özel tiyatrolar da yararlanırdı. Güzel oyunlar seyrettim orada. Hangi yıldı, Adalet Ağaoğlu'nun *Evcilik Oyunu*'nu seyretmiştim.

Adı Hâle'ydi, sonra Reks oldu. Yine Hulki'yle Reks'e çok gitmişliğimiz vardır. Reks bugün etkinliğini sürdürüyor mu, bilmiyorum.

Fakat Süreyya'yı unutmuşum! Kadıköyü Çarşısı'na inerken önünden geçtiğimiz ilk sinema o eski, güzelim Süreyya'ydı. Paris'in Champs Elysée Tiyatrosu'ndan esinli kapısı, girişi çok hoşuma giderdi. Buzlu camlarla bezenmişti bu kapı. İçerde, sonradan öğreneceğim, Suzan Lutfullah'ın büstü. O zamanlar Suzan Lutfullah'ın Türkiye'nin ilk primadonnası ve Gülriz Sururi'nin annesi olduğunu bilmiyorum. Çok genç ölmüş Suzan Lutfullah.

Süreyya'yı nasıl unuttuğuma şaşıyorum. Üst katı, fresklerle dolup taşan balo salonuydu. Düğünler, nişanlar, sünnet düğünleri. Bu freskler batılı hayat sahneleriydi, öylesine etkilenmiş, dalıp gitmiştim ki bir sünnet düğününde, fresklerden gözlerimi ayıramamıştım. Yıllar sonra izdüşümlerini *Yaşarken ve Ölürken*'de yazdım.

Balo salonu bir ara depo olarak kullanıldı. Süreyya'nın sonradan düzenlenmiş açık hava sineması da otopark oldu. Kapalı salon şimdilik paçayı kurtaranlardan; orada İstanbul Devlet Operası çalışmalarını sürdürüyor.

İstanbul'da sinema salonlarının macerası biraz derme çatma başlıyor. Burçak Evren'den alıntılıyorum:

"İstanbul'da sinema salonu olarak kullanılan ilk bina, Galatasaray dönemecinde Sponeck Birahanesi olmuştur. Bugünkü Avrupa Pasajı'nın karşısında yer alan mezbaha 5 Haziran 1870'teki büyük Beyoğlu yangınında tümüyle yok olunca yerine ters 'l' şeklinde bir bina yapılmış, bu binanın üst katı birahane olarak

kullanılmıştır. İstanbul'da halka açık ilk sinema gösterisi, 1897'de burada gerçekleştirilmiştir."

1915'ten sonra, imparatorluk başkenti İstanbul sinemaya iyice gönül veriyor. Salonlar çoğaldıkça çoğalıyor. Sinema salonları açısından Beyoğlu başı çekiyor. Ama Kadıköyü de yabana atılamaz. Yakup Kadri, bir yazısında, Kurtuluş Savaşı'na yol alınan yıllarda, İstanbul mutlu azınlığının adamakıllı kayıtsız, Kadıköyü'nde bir sinema akşamını hüzünle dile getirir: Hanımlar pek şık, beyler gayet memnun; Anadolu'da olup bitenler buraya sızmamış...

Benim Beyoğlu sinemalarım ise 1955 sonrasında, Lâle'deki Walt Disney yapımı çizgi filme ailecek gidişimizi, o günkü heyecanımı hatırlıyorum. Sinemanın büyüsüne hemen kapılmıştım.

Uzun yıllar iyi bir seyirciydim. Televizyon denen 'yıkım' evlerde boy gösterinceye kadar, İstanbul'da pek çok kişi sinema salonlarının müdavimiydi. Şehrin bütün semtlerinde kışlık ve yazlık sinemalar etkinliğini sürdürebiliyordu. Koskoca salonlar, sözgelimi Atlas, Saray, Emek tıklım tıkış dolardı. Hattâ gişe önünde kuyruklar, upuzun kuyruklar. Uyanık karaborsacılar yanınıza yaklaşır, bir iki lira farkla bilet satarlar. Annemle babam almazlardı. Kaç kez öyle, Atlas'a giremeden kös kös eve döndüğümüzü hatırlarım.

Atlas'taki Adamo konserini de asla unutamam. "Her Yerde Kar Var"! Artık Galatasaray'da ortaokul öğrencisiydim. Adamo'nun konserini üst balkondan izlemiştim, pike yaparcasına. Ufak tefek çok genç bir Adamo. O günlerde şarkıları çok seviliyor.

Ermeni meseleleri falan patlak vermemiş, Fransa'yla aramız iyi; Fransız şarkıcıların biri gelip biri gidiyor. İstanbul'da Türkler, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler hep birlikte, iç içe, âdeta el ele bu konserlere gidiyorlar. Zaten bütün dünyada görece bir barış havası esiyor. Hollywood bazı yapımlarını Paris'te, Roma'da gerçekleştiriyor. Sophia Loren –henüz bozuk İngilizcesiyle– Hollywood'a film çekmeye gidiyor...

Yarın çok uzak. Yarın olup biteceklerden kimsenin haberi yok.

Yeniyetmeliğimde Türk sinemasının koyu hayranıydım. Yeşilçam yapımlarının gösterildiği sinema salonları ayrıydı. Beyoğlu'nda Lâle, Lüks, bazan Saray; Pangaltı'da İnci, Kurtuluş'ta Yeni Atlas; tabiî Şehzadebaşı'ndaki, Çemberlitaş'taki salonlar. En eskileri de Taksim Sineması. Taksim Sineması sonradan Venüs Tiyatrosu oldu. Çok eskiden de Majik'miş.

Majik'in özelliği, İstanbul'da sinema salonu olarak tasarlanmış ilk yapı oluşu. 1920'de açılmış. Mimarı İtalyan, Givlio Mongeri. Aslında özenli, güzel bir yapıdır. Ne var ki, daha çocukluğumda göçmeye koyulmuştu. İstanbul Devlet Tiyatrosu'nun salonu olduğu yıllarda az buçuk onarıldı, korundu. Ya şimdi?!

Galatasaray'ı geçin, Tünel'e doğru yürüyün, Elhamra Sineması çıkardı karşınıza, sağ kolda. Hazin öyküsünü yine Burçak Evren'den alıntılıyorum: "1923'te yalnız İstanbul'un değil, Avrupa'nın en şık sinemalarından Elhamra Sineması açılmıştır. Atatürk'ün de birkaç kez gittiği sinema, 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki görkemini giderek yitirmiş, 1970'lerden sonra yalnızca avantür ve seks filmlerinin gösterildiği ikinci sınıf bir salon haline dönüşmüştür."

Sözü şuraya getireceğim: Önce köhneleşmek, sonra yok olup gitmek İstanbul'da sinema salonlarının değişmez serüveni mi? Yazlık sinemalar birer ikişer anılara karıştı. Lüks, Tatlıses lahmacuncusu oldu, sonra ortadan kalktı. Saray'ın başına gelenler gözümüzün önünde olup bitti. Tan çoktan yıkıldı. Bakırköy'deki Yıldız da, Çemberlitaş'takiler, ötekiler de.

Şimdilerdeyse Emek Sineması'mn kaderi gündemde. Ben bu yazıyı yazarken (17.12.2011), bugün, Emek yıkılmasın, yok edilmesin diye Taksim'de bir toplantı düzenleniyor. Bir ömür boyu sinema sanatım sevdirmek için kalem kavgasına girişmiş Atilla Dorsay, Emek yok edilirse, günlük basından çekip gideceğini açıkladı. Hep izlemeye çalıştım: Birçok kişi Emek için yazıp çizdi.

Süsü püsü, görkemi, rokoko işlemeleri, güzelliği ve hele hatıralarıyla Emek Sineması'nı koruyamamak İstanbul için bence de derin bir yüzkarasıdır. Gelgelelim yazılıp çizilenlerin etki gücüne inancım gün günden azalıyor. (Daha 1950'lerde Peyami Safa, aman sur içi dokuya ilişmeyin!, gökdelenlerinizi tarihî dokunun dışına yapın, uyarısını kaleme getirmiş. Kim dinlemiş ki?)

Oysa 1958-59 sinema mevsimindeyim. Emek, *Dünyanın En Güzel Kadını*'yla yeniden gösterime başlıyor. İlk kez –eski adı Melek– Emek'i görüyorum. Geniş perdesinde inanılmaz güzelliğiyle Gina Lollobrigida; *Dünyanın En Güzel Kadını*. Bu filmi unutamayacağım...

Beyoğlu'nda Hollywood yıldızları

Ocak sonunda ya da şubat başında sevgili dostlarım Ayşe ve Hüseyin Sarısayın'a anlatmıştım; 1950'ler sonunun, '60'lar başlangıcının Beyoğlu sinema günleri...

Taksim'den Tünel'e yakın Elhamra'ya, Beyoğlu bir sinemalar diyarıydı.

Bana gelince, eski Lâle Sineması'nda seyrettiğim 'ilk' filmden sonra bir sinema tutkunu olup çıkmıştım. Bütün günler yeni yeni filmlerin hayalini kuruyordum.

1930'larda, '40'lardaki edebiyatımız, romanda, öyküde, denemede sinemanın âdeta zararlı olduğu kanısındadır. Server Bedi'nin bir romanı var: *Sinema Delisi Gençkız*. Bilmeyenler için belirtiyorum; Server Bedi usta romancı Peyami Safa'nın takma adı. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nun romancısı kendi adıyla on küsur roman yayımlamış. Roman sanatım çok önemsediği için. Bir yandan da, geçim derdi sebebiyle, Server Bedi olup çıkmış; her kesimden okurun sevebileceği yüzlerce roman yazmış.

Fakat öyle, bugünün çoksatarları gibi değil; en hafifinde bile edebî lezzet söz konusu. Meselâ *Cumbadan Rumbaya* unutul-

mayacak bir romandır. Belleğim aldatmıyorsa, onda da bir sinema sahnesi var: Karagümrük'ün Deli Cemile'si sinemaya gidiyor...

Gelelim *Sinema Delisi Gençkız*'a: Bu romanı okuyamadım; yıllardır ararım, bu romanı bir türlü edinemedim. Ama Server Bedi'nin sinema sanatı için pek hoş şeyler söylememiş olduğunu tahmin edebiliyorum.

Mahmut Yesari 1932'de *Su Sinekleri*'ni yayımlar. *Su Sinekleri* sinema tutkunluğunun yaratacağı yıkımlar üzerine belki de en irkiltici romandır. Döneminde pek çok okuru etkilemiş; değerli Çetin Altan da –bir kez anlatmıştı– etkilenenler arasında, "*Su Sinekleri*'ni neden yayımlamazlar ki?" diye sormuştu.

Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*'nde, romanın özetine şu cümlelerle başlıyor:

"Olaylar İstanbul'da geçer. Sadberk ve dört arkadaşı hiçbir filmi kaçırmayan, artist resimleri toplayan, sinema delisi kızlardır. Ailelerini kandırıp artist bozuntularının Bostancı'da kurdukları kampa giderler."

Sonrası, demin söylediğim gibi, yıkım üstüne yıkım...

Refik Halid daha hoşgörülüdür; sinemanın, film seyretmenin ille felâketlere yol açacağını ileri sürmez. Bununla birlikte bir denemesinde Hollywood sinemasını alayla anar. Beyazperdede görkemli bir ziyafet sahnesi; ne var ki, kızartılmış piliçler, renk renk garnitürler, fırında butlar, sebzeler, kat kat gatolar, kremalar, hepsi karton, her şey karton!

Abdülhak Şinasi için sinemanın sanattan sayılması imkânsızdır. *Fahim Bey ve Biz* yazarı polisiye romanı da adamakıllı küçümsemiştir.

Halide Edib'in *Döner Ayna*'sında da bir sinema sahnesi vardı. Artık hayal meyal hatırlıyorum...

Yazarlarımızın sinema sanatına bu uzaklıklarını uzun süre düşündüm, çözümlemeye çalıştım. Gelgelelim işin içinden çıkamadım.

Gerçi 'Hollywood sineması' sonraları da küçümsenmiştir, o beyaz telefonlu pembe filmlerin beyin yıkadığı çokça yazılıp çizilmiştir.

Öte yandan, yıllar geçince, bütün o melodramlardan, macera filmlerinden, sevimli güldürülerden derin izler kalıyor geriye. Zaten o akşam Ayşe'yle Hüseyin'e Sarita Montiel'i anlatıyordum. İspanyol asıllı bir aktris, bütün filmlerinde 'şarkıcı kadın' rolleri canlandırmış. İspanya'daki ünü dünyaya yayılıyor, nihayet Hollywood Sarita'yı kendi yapımlarında oynatmaya karar veriyor. Sarita'nın adı birdenbire Sara oluyor, Sara Montiel.

Hüseyin Sarısayın bana Sara Montiel'in eski şarkılarından bir albüm hazırlamış, filmlerde söylediği şarkılar, plaklarda kalmış şarkılar. Şu an yine dinliyorum. Bu güzel armağan beni eskilere alıp götürüyor.

1960'larda İstiklâl Caddesi, sosisli sandviç, havuç suyu, hamburger yeni çıkmış. Şu ara sokağa sapın, doğru yürüyün, Yeni Melek Sineması sizi bekliyor! Adı Yeni Melek, çünkü bir de 'eski' Melek varmış, bu eski Melek restore edilip Emek olmuş. Emek'i biliyorsunuz, geçen yılın tartışmaları arasındaydı, o güzelim sinema salonunu göz göre göre 'gömdük'...

Yeni Melek'te *Çiçekçi Kız* gösterime girmiş, *La Violettera*. Başrolde Sarita Montiel. Filmin en sevilen şarkısı "La Violettera". Aylarca, hattâ birkaç yıl, bu şarkı İstanbul'da yankılanacak. İstanbul Radyosu tekrar tekrar dinletiyor, Sarita Montiel plakta dönüyor dönüyor...

Yeşilçam'ın şarkıcı kadın filmleri işte bu Sarita Montiel'in bizde çok sevilmesinden esinli...

Eski şarkılar birbiri ardınca akıp giderken, elbette başka Hollywood yıldızlarını hatırlıyorum. Hollywood, birbirinden güzel aktrisler, yakışıklı aktörlerle dünyaya, kuyruklu yalan bile olsa, barış vaat ediyor!

İşte babamla birlikte Emek'teyiz; beyazperdede *Dünyanın En Güzel Kadını*. Galiba İtalyan sinemasının bir yapımı, ama

her haliyle Hollywood. Dünyanın en güzel kadını Gina Lollobrigida. Bu filmi ve Gina Lollobrigida'yı öylesine unutamayacağım ki, nice zamanlar sonra, *Kırık Deniz Kabukları*'nda o matineyi, o seyredişi bir roman sahnesi yapacağım...

İşte Yeni Melek'te *Yağmur Altında*, *Singin'in the Rain*, 1952 yapımı ama, İstanbul'a gelişi beş altı yıl sonra. Bir cumartesi öğledensonrası, teyzem, ablam, ben, balkonda yer bulabilmişiz. Gene Kelly yağmur altında dans ediyor, tek başına, dekor sokaklar, dekor sokak lambaları, upuzun süren bir dans bu. Bana hayli sıkıcı geliyor. Oysa şimdi planı planına hatırlıyorum.

Marlon Brando ve Eva Marie Saint *Rıhtımlar Üzerinde*'ler. *İnsanlar Yaşadıkça*'da Burt Lancester, Deborrah Kerr, Montgomery Clift, Frank Sinatra. Çok etkilendiğim bir filmdi *İnsanlar Yaşadıkça*. Romanını, James Jones'un yazdığı 860 sayfalık romanı sonra okuyacaktım, kuşa çevrilmiş, iki yüz elli sayfa, Türkçe çeviriden.

Gilda'yı ilk ne zaman gördüm, nerede gördüm, hatırlayamıyorum. Ama Rita Hayworth harikulâde güzelliğiyle hep gözümün önünde. Manuel Puig yıllar sonra bir roman yazdı, *Rita Hayworth'un İhaneti*; Rita Arjantin'deki sinema salonlarında pelikülden yansıyarak seyircileri büyülüyor, dışarda, sokakta, gerçek hayatta faşizm saltanat kuruyor...

Büyük Şarlo, o inanılmaz hüzünlü güldürücü, 1950'lerin sonunda, Beyoğlu sinemalarından birinde, Sahne Işıkları'yla beni gözyaşlarına boğacaktı. Şarlo, yani Charlie Chaplin, sinema sanatının büyük dehası. Fakat *Sahne Işıkları*'nda 'sessiz' güzelliğiyle Claire Bloom'u da unutmuyorum.

Yirminci yüzyılın ikonlarından Marilyn Monroe'yu *Bazıları Sıcak Sever*'de seyretmiştim. 1960'lardı, Adapazarı'ndan, bir düğünden dönüyorduk, trende, *Hürriyet* gazetesinin manşeti, Marilyn Monroe intihar etmiş! İçim sızlamıştı.

Hep 1950'lerin filmleri, hep 1960'lar, Beyoğlu. 'Renkli' *Devlerin Aşkı*'nı seyrediyorum. Siyah-beyaz filmlerin sonuna

gelinmiş, Hollywood rengârenk. Elizabeth Taylor, James Dean, Rock Hudson. Elizabeth Taylor en sevdiğim yıldızlardan biri olacak...

Ava Gardner'lar, Lana Turner'lar, Susan Hayward'lar, İtalya'dan çıkagelmiş Sophia Loren, 'klark çekmek'le Türkçemize karışmış Clark Cable, Humphrey Bogart, adlarını hatırlayamadıklarım, adlarını anamadıklarım... Bir uçtan bir uca Beyoğlu... İlkgençlik çağım!

Sarita Montiel 'büyük' orkestra eşliğinde şarkılarını söylemeye devam ediyor!

Bir seslendirme kraliçesi

Geçen cumartesi yerli ve yabancı filmleri seslendiren sanatçılardan söz açarken, ancak bazı adları anabilmiştim. Çok dikkatli, eski Türk filmlerini besbelli çok seven bir okur aradı; "Abdurrahman Palay'ı, Hayri Esen'i, Nevin Aypar'ı nasıl unutursunuz!" dedi.

Unutmuş değildim. Yazıda belirttiğim gibi, listem eksikti, kısıtlıydı. Öylesine bir listeydi. Okurum, ayrıca Adalet Cimcoz'u sordu; "Tanımışsınız, bize tanıtmayı düşünmez misiniz..."

Adalet Cimcoz'u bir iki kez yazdım. İlki, ***Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi***'nde Adalet Cimcoz maddesidir. Ansiklopedinin hazırlayıcıları "Cimcoz, Adalet"i birimler arasına almamışlar, öneren bendim. Ünlü dedikodu yazılarım anımsattım Adalet Cimcoz'un, Fitne Fücur takma adıyla yazdığı. Fitne Fücur bir dönem, İstanbul sosyetesini epey kızdırmış...

Adalet Hanım'ı en son, ***Bir Yalan Tango***'da roman kişisine dönüştürmeye çalıştım. Her roman kişisi gibi, romancının alımladığı, sonra yansıtmaya çalıştığı, yarısı gerçeklikten, yarısı kurmacadan bir kişiydi. Üstelik, bir başka roman kişisinin gözünden, değerlendirişinden yazıldı...

Şimdi 1960'lara dönüyorum. Adalet Cimcoz'la tanışmam, bir iki kez karşılaşmam, kısacık görüşmelerimiz beliriyor. Ama unutulmayacak anılar. Adalet Hanım çok renkli bir kadındı.

O zamanlar Fitne Fücur'un yazılarını okumamıştım. Aynı renkli üslûp o yazılarda da karşımıza çıkar. Gazetelerde, dergilerde kalmış yazılarda hınzır bir eleştiri söz konusudur. Vurgulamak gerekirse, Fitne Fücur İstanbul sosyetesini darmadağın ediyor, hallaç pamuğu gibi atıyor.

Fitne Fücur'un gözlemlerinden, tespitlerinden zaman zaman yararlandım. Hele, geçmiş günlerin romanlarını yazmak isterken. Bu dedikodu yazıları âdeta yeni bir edebiyat türü gibidir. *Yeni Asır*, *Salon*, *Tef* dergilerinde, *Cumhuriyet* gazetesinde, nihayet Hafta dergisinde, hepsi bir gün 'kitaplaşmayı' bekliyor, İstanbul'un o günlerdeki sosyetesini, kaymak takımım, edebiyat adamlarını, seçkin kişileri, tiyatro oyuncularını, ressamları birer resim, portre gibi yakalayabilirsiniz.

Tiyatroların gala gecelerinden resim sergisi açılışlarına, gazinolardan çeşitli lokallere, konserlerden yılbaşı gecelerine; başta Müzeyyen Senar, Hamiyet Yüceses, Selâhattin Pınar, Ahmet Hamdi Tanpınar, meşhur Terzi Nedret, Peride Celâl, Sezer Sezin, Günseli Başar, birçok kişi boy gösteriyor.

Paris'ten yeni dönen Müzeyyen Senar'ın şıklığını öven Fitne Fücur, aynı gece, filanca barın –galiba Park Otel'in barı– içeriye giren ve o kadar şık Müzeyyen Senar'la karşılaşan Hamiyet Yüceses'in hemen çıkıp gittiğini yazmayı elbette ihmal etmiyordu. Hamiyet Yüceses, üstelik, sosyetenin uğrak yerine ünlü bestekâr Selahâttin Pınar'la birlikte gelmiş...

Fitne Fücur, hanımların giysilerini, süründükleri parfümleri, saç modellerini, makyajlarını, mücevherlerini öyle kolay kolay beğenmiyordu. Beylerin düzmece kibarlıkları, alafranga hal tavırları, centilmenlikleriyle alay ediyor; sosyetemizin gösterişçi tutumunu, iğretiliğini gözler önüne seriyordu.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde Adalet Cimcoz'un yaşamöyküsünü daha sonra şöyle özetlemeye çalışmışım:

"1950'de Beyoğlu'nda Maya Sanat Galerisi'ni kurdu. Plastik sanatlar alanında birçok sanatçının eserlerini kamuya açtı. Alman edebiyatından seçme eserleri duru bir dille Türkçeye kazandıran Cimcoz'un bir başka özelliği de Türk sinemasındaki seslendirme çalışmalarıydı."

Bu 'Maya' galerisi gerçekten önemli. İstanbul'un unutulmazlarından. 1993'te Memet Fuat vurgulamış:

"Yıllar önce Beyoğlu'nun bir ara sokağında Adalet Cimcoz küçücük bir resim galerisi açmıştı: 'Maya'... Şaşırmıştık, özel resim galerisi olur mu, kirası, kapıcı parası bile çıkmaz buranın diye... Şimdi resim galerilerini gördükçe hep Adalet Cimcoz'u anımsıyorum. Maya, hem de ne biçim, tuttu..."

Maya günlerini bazı kişilerden dinledim. Meselâ Azra Erhat'tan, hocam Vedat Günyol'dan.

Azra Hanım, Adalet Cimcoz'u çok seven kişilerden biriydi. Bunu özellikle belirtiyorum; çünkü Adalet Cimcoz'u sevmeyenler, dahası 'suçlayanlar', hem kendisinin hem eşinin 'polis', 'ajan', 'muhbir' olduğunu ileri sürenler de vardı.

Azra Erhat, Adalet Cimcoz'a "Ada" diyordu. Her anlamda: Bu Ada, iyimser ütopyaların da, kötümser ütopyaların da adasıydı. Şehrin dağdağasından, hayhuyundan kaçıp ona sığınabilirdiniz. Ama bir de öfkesi patlak vermeyegörsün, bu ada, bir kaygı yurdu olabilirdi.

Öfkelerinin Ada'ya çok yaraştığını hemen sözlerine ekliyordu Azra Erhat. Durup dururken öfkelenmediğini; biriken kırgınlıkları, âdeta ihanete uğrayışların sonucunda kıyametleri kopardığını söylüyordu, arkadaşının.

Maya'ya emeği geçenler arasında Orhan Veli, Sabahattin Eyuboğlu, o zamanın gencecik bir sanatçısı olan Kuzgun Acar da var. Başka birçok kişi elbette.

Küçücük, gelgelelim o kadar anlamlı galeriden geriye siyah-beyaz fotoğraflar kalmış. Fotoğraflar dergilerde, gazetelerde. Fotoğraflarda Sait Faik, Fikret Ürgüp, Hüsamettin Bozok, Fik-

ret Adil. Yaşar Kemal'i, Nuri İyem'i, Azra Erhat'ı, Oktay Akbal ve Mücap Ofluoğlu'nu olanca gençlikleriyle görüyoruz. Şimdinin dünyasından epey farklı bir sanat ortamını da.

Maya'yı ansiklopedi maddesinde çarçabuk geçiştirmek zorunda kalmıştım. Aynı şekilde, Adalet Cimcoz'un çevirmenlik çabası da güme gitmiş. Bizim kuşağın edebiyatseverleri Adalet Cimcoz'u, şüphesiz, çevirilerinden tanıdı. Ne Maya'nın öyküsü, ne Sabahattin Ali dedikoduları...

Hemen şimdi Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*'ne başvurmalıyım:

"CİMCOZ, Adalet: Cumhuriyet devri yazarlarından. 25 Temmuz 1910-13 Mart 1970, doğ. Çanakkale, ölm. İstanbul. / Ortaokul ve lise öğrenimini Almanya'da yaptı, uzun yıllar 1951'de kurduğu Maya Sanat Galerisi'ni yönetti, film dublajlarında çalıştı, ünlü sinema oyuncularını beyazperdede seslendirdi. 1950-1970 yılları arasında *Varlık*, *Yeditepe*, *Yeni Ufuklar* dergilerinde şiir, öykü, çeviri ve kitap tanıtım yazıları yayımlandı. Fitne Fücur imzasıyla *Aydede*, *Salon*, *20. Asır*, *Hafta*, *Tef* dergilerinde ve *Cumhuriyet* gazetesinde yazdı. / Alman edebiyatından (Bertolt Brecht, B. Traven, Georg Büchner vb.) yaptığı çevirilerle tanındı. Franz Kafka'dan *Milena'ya Mektuplar*'ı ile Türk Dil Kurumu 1962 çeviri ödülünü kazandı."

Yıllar öncesi; artık kırk beş yıl öncesi: Atatürk Erkek Lisesi'ndeyim ama, Galatasaray'daki bazı arkadaşlarımdan kopmamışım. Yaşar İlksavaş'la Ahmet Kaptan hâlâ en yakın arkadaşlarım.

Üçümüz edebiyat tutkunuyuz. Ben, Yakup Kadrilerden, Halide Ediblerden Sait Faiklere, Sabahattin Alilere, Nezihe Meriçlere yeni sıçramışım. Orhan Kemal'i okuyorum bir yandan da. Yaşar, Fransız edebiyatından iz sürüyor.

Ahmet, Kafka'ya öylesine tutkun ki, bütün günler Kafka okuyor, bize de okutuyor. *Değişim*'in kahramanı, kınkanatlılardan bir böcek olan Gregor Samsa'yı Ahmet Kaptan'ın sayesinde tanıyoruz. *Şato*'yu okumaya çalışıyoruz.

Milena'ya Mektuplar o dönemde okuduğumuz bir çeviri. Ahmet Kaptan, Adalet Cimcoz'un diline, Türkçesine toz kondurmuyor. Böylece, Adalet Cimcoz, gençlik yıllarımızın en önemli çevirmenlerinden biri oluyor.

Çevirmen Adalet Cimcoz dendiğinde, nedense hep B. Traven'in kitaplarını hatırlarım. Bu yazarın bir ömür boyu kendini gizlemiş olmasından belki de. Vardır öyle 'soylu' yazarlar. Piyasanın küçük düşürücü koşullarından uzak dururlar. Bir fotoğrafları bile yayımlanmamıştır. Ekranda onları göremezsiniz. Nerede oturdukları bilinmez. Sadece eserleri...

Oysa o zamanlar, yazar olmak isteğiyle yanıp tutuşurken, eseri okurla buluşmuş bir yazarın kendini ön plana çıkartmaması, cafcaflı tanıtımlardan uzak durması, dediğim gibi, sadece eseriyle yetinmesi bana çok garip gelirdi. Yazarlık, bir bakıma, kimliğimizi de kamuoyu önünde kanıtlamak değil miydi? İşte o zamanlar böyle düşünürdüm.

Bu B. Traven ise tam tersini yapmış, herkesten saklanmış.

B. Traven'den önce *Dinamit*'i, sonra *Pamuk İşçileri*'ni okumuştum. *Dinamit* Ataç Kitabevi'nin yayınları arasında yayımlanmıştı. Şair Şükran Kurdakul'un yayınevi Ataç, bizim kuşağa pek çok güzel, değerli kitap armağan etmiştir.

Pamuk İşçileri, Bilgi Yayınevi'nin ilk kitapları arasındaydı. Bu romanın yalçın duyarlığını hâlâ tadarım.

O günlerde 'dedikodu yazarı', Fitne Fücur imzalı Adalet Cimcoz'dan habersizdik. Brecht'i, Büchner'i Türkçeye çeviren kişinin bir zamanlar dedikodular yazmasına herhalde anlam veremezdik. Ne var ki, Adalet Hanım'ın yaşamından iz sürersek, her ikisini gönül rahatlığıyla bağdaştırabiliriz. Her ikisi de Cimcoz'un taşkın dünyasına yaraşıyor.

Kaldı ki, vurguladığım gibi, Fitne Fücur'un yazıları alışılagelmiş dedikodu, magazin yazılarına benzemez. Keskin bir mizahın verimidir bu yazılar.

Derken *Sezuan'ın İyi İnsanı* fırtınası! İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Tepebaşı Dram Bölümü'nde sergilenen, Brecht'in

eseri *Sezuan'ın İyi İnsanı* yaka paça kaldırılıyor. Oyunda komünizm propagandası varmış... Komünizm propagandası vardı yoktu, günlerce konuşuluyor...

Türkiye'nin komünizmden, sosyalizmden öcü gibi korktuğu dönemler. Öküzün altında buzağı aranıyor, ikide birde vatan haini ilân edilen komünistler ortaya çıkartılıyor.

Şimdi hatırlamıyorum, Adalet Hanım'ın Brecht çevirisi toplattırılmış mıydı? Fakat bu kitabı bin bir güçlükle edindiğimizi, gizli gizli, korka korka, bir yandan da övüne övüne okuduğumuzu dün gibi hatırlıyorum.

1966 sonrasında –Fransızca hocam– Vedat Günyol'un Çan Yayınları yazıhanesine dadandığımda, *Yeni Ufuklar* dergisinin aboneler listesinde ünlü çevirmen, Türk filmlerinin seslendirme kraliçesi Adalet Cimcoz'un da adına rastlayacağım. Ortada şaşırılacak bir şey yok ama, yine de çok şaşıracağım.

Dahası, Vedat Hoca'mn hem Adalet Cimcoz'la hem de eşi Mehmet Ali Cimcoz'la yakın arkadaş olduğunu öğreneceğim. Vedat Günyol'un anlattığı "Adalet" çok şık, çok zarif, çok neşeli, candan, deli dolu, çok görgülü bir kadın. Karıkoca, ikisi de, sanata düşkün kişiler, sanatı, sanatçıyı koruyan kişiler de denebilir onlara.

Yalnız bir 'karanlık' söz konusu: Adlarını veremeyeceğim, çok ünlü, edebiyatımızdaki saygınlıkları tartışılamayacak iki yazar, tam o sıralarda, Adalet Cimcoz'la eşinin Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayında ürkütücü bir rol oynadıklarını ileri sürüyorlar. Apaçık bir söyleyiş, suçlama değil bu. Üstü örtük. Yine de can yakıcı.

Son gece, Sabahattin Ali, iddiaya göre, onların evinden çıkıp gitmiş. Ve Cimcozlar büyük yazarın başına gelecekleri biliyorlarmış...

Hemen Vedat Günyol'a koşuyorum. İşittiklerimi anlatıyorum. Vedat Bey kesenkes karşı çıkıyor. Talihsiz bir tesadüfün bir iftiraya dönüştüğünü söylüyor.

1960'ların unutulmaz edebiyat dergisi *Papirüs*'ü karıştıracak olanlar, bir başka tuhaf 'iddia yazısı'yla karşılaşacaklar. Yine çok ünlü bir yazarımız o yazısında, Sabahattin'in nasıl ve neden öldürüldüğünü şimdi anlatamam demeye getirir. Sezdirmek istediğiyse, Sabahattin Ali'nin 'polis'e de çalıştığıdır. Ünlü yazarımız o yazısının gerisini sonraki yıllarda yazmadı, bulanık iddiasıyla yetindi.

Bizler, o günlerin gençleri, Sabahattin Ali'nin hangi koşullar altında öldüğünü, daha doğrusu, öldürüldüğünü bilemezdik. Edebiyatçıların biyografilerini veren eserler, şu tarihte "öldü" demekle yetinirdi. Ayrıca, Sabahattin Ali'nin kitapları uzun yıllar boyunca okura ulaştırılmamıştı.

Varlık Yayınları Sabahattin Ali'nin güçlü eserini, *Sırça Köşk*'ten uzak durmak zorunda kalarak, yeniden yayımlayınca büyülenip kalacaktık. İşte, Sabahattin Ali en sevdiğim yazarlardan biri olmuştu: Hem öykülerini, hem *Kürk Mantolu Madonna*'yı âdeta delice seviyordum.

Belgin Doruk'u, Muhterem Nur'u, Türkân Şoray'ı seslendiren, o etkileyici sesin sahibi büyük yazarı ölüme gönderenlerden biri olabilir miydi? Huzursuzluğu dindirmek imkânsızdı.

Bu Yalan Tango'da Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayı üzerinde bir kez daha durdum. Bir kez daha diyorum, çünkü yıllar önce *Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin* hemen hemen bu öldürülme olayından esinlenilerek yazılmıştır.

Bu Yalan Tango'yu yazarken mahkeme tutanaklarını yeniden okudum. Kemal Sülker'in çalışması *Sabahattin Ali Dosyası* (1968) da içlerinde olmak üzere, öldüren kişinin kim olduğu bellisizdir. Mahkemede yargılanan Ali Ertekin. Ali Ertekin'in sonrası bilinmiyor.

Sülker'in *Sabahattin Ali Dosyası*'nda Cimcozların mahkemeye verdikleri ifadeler ayrıntılarıyla dile getirilir. Fakat o kadar. Bu ifadelerden sonrasını kimse deşmemiş. Eli kalem tutan Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz da yazmamışlar...

1968'de *Cumartesi Yalnızlığı*'nı, ilk kitabımı *Yeni Ufuklar*'ın aboneler listesinde yer alan her yazara, her çevirmene imzalayıp göndermiştim. Pek çoğundan yanıt gelmedi. Samim Kocagöz'ün destekleyici mektubunu, Ahmet Köklügiller'in kitabın Anadolu'daki kitapseverlere ulaşması için çabasını asla unutamam. Bir de, Adalet Cimcoz'un imzalayarak gönderdiği *Milena'ya Mektuplar*. *Milena'ya Mektuplar*, Kafka'dan Adalet Hanım'ın çevirisi.

Kafka 1960'larda ülkemizde yeni yeni seviliyordu, ne var ki, Kafka'nın kâbuslu, öngörülü, karanlık dünyasını benimsemeyenler de vardı, örnekse, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenimiz Rauf Mutluay. Mutluay, *Dava* romancısının ölümünden sonra dünya çapında ünlenmesini, önem kazanmasını Hitler'in Yahudilere korkunç zalimliğine bağlıyor, Kafka'yı da sağlıksız bir edebiyatın temsilcisi sayıyordu. 'Sağlıklı bir edebiyat'ın ne olduğunu pek açıklayamayarak.

Bu yüzden Günyol'la aralarında bir tartışma geçecekti. Mutluay'a saygı duyan Vedat Bey, Adalet Cimcoz'un çevirisinden *Milena'ya Mektuplar*'ı mutlaka okumasını tavsiye edecekti öğretmen arkadaşına. Okudu mu hocamız, bilmiyorum, ama sonuna kadar o 'şişirilmiş şöhret' düşüncesini galiba korudu...

Adalet Hanım, çevirisini "Genç öykücü Selim İleri'ye" imzalamakla yetinmemiş; Vedat Bey'i aramış, o öykülerin yazarıyla tanışmak istediğini söylemiş.

İlk kitabım *Cumartesi Yalnızlığı*'nı önemseyen Adalet Cimcoz sözünde durdu. Vedat Hoca'yla ikimizi Şişli'deki evine davet etti. Soğuk bir kış günü, *Yeni Ufuklar*'da hocayla buluştuk. Sirkeci'ye indik. Epey bir zaman dolmuş bekledik.

İstanbul o zamanlar yoğun trafiğin eziyet şehri değildi, karda kıyamette bile. Sonunda Adalet Cimcoz'un karşısındaydık. "Nerde kaldınız Vedat?!" diyordu. Ama öfkeyle değil, gülerek. Vedat Günyol'un otobüsten, dolmuştan, koşullar ne olursa olsun, asla caymayacağım bilerek. Niçin geç kaldığımızı biz söylemeden o söylüyor, gülüyordu.

Çaya davetliydik. Fakat çay saati çoktan geçmişti. Adalet Hanım bize votka ikram etti. Vedat Hoca'nın sevdiği yöntemle: Votka, buz, soda, bir dilim limon.

Farklı bir evde, farklı bir dünyada hissediyordum kendimi. Zaten bir süredir, Günyol'un evi olsun, Azra Erhat'ın evi olsun, 'sanatçı evleri'nin, çocukluğumdan beri göregeldiğim masum aile evlerinden farklılığını kavramıştım.

Meselâ küçük bir kilim, yazma masa örtüsü, koltukta bir Hint şalı, duvarda Türk ressamlarının eserleri, bir iki süs eşyası... Her biri sanatçı evlerine hemen farklı bir anlam katıyordu.

Adalet Cimcoz'a gelince, gerçekten farklı bir kadındı. Anılarda, hemen hemen bütün kaynaklarda, onun "güzel" bir kadın olmadığı söylenir. Belki, öte yandan Adalet Cimcoz çok etkileyici bir kadındı, albenisi yetip artıyordu. Kişiliğinden özgüven fışkırıyor, sürekli taşkın, sürekli büyük jestler...

Sadeliği içinde inanılmaz şıktı. Kılığının –siyah, dümdüz bir giysi– sadeliğiyle handiyse çelişen ağır bir makiyaj yapmıştı. Koyu renk dudak boyası, pudra, rimel, yaldızlı far. Sanki Bette Davis'i çağrıştırıyor.

Öykülerimi övdü. Ne övmesi, göklere çıkardı. Yolun başındaki genç bir yazar adayına içtenlikle yaklaşıyordu. Bugün bile şaşırdığım bir saptaması var:

"Hepsi acemice yazılmış. Fakat hepsinde siz varsınız. Yarın da hep siz olacaksınız yazdıklarınızda, size 'Başkalarını yaz' diyenlere sakın aldırmayın."

Onca işi arasında ne zaman okumuştu *Cumartesi Yalnızlığı*'nı? Çok geçmeden anlaşılacaktı: Kitaptaki ilk hikâyede, "Hüzün Kahvesi"nde Sait Faik'ten, "Asalak"ta ise Nâzım Hikmet'ten esinlenmiş olmam ilgisini çekmişti.

Eski yıllara dönerek Sait Faik'i, öfkesini ve içe kapanıklığını, sevgisini ve yalnızlığını anlattı "Haritada Bir Nokta" hikâyecisinin. Ondaki asıl büyük değişimin, kendine dönüşün *Havuz Başı*'ndaki bazı öykülerle başladığı kanısındaydı. Belleğim yanıltmıyorsa, özellikle "Güğüm"ü andı.

Derken büsbütün ilginç bir şey söyledi:

"Ben alaturkalıktan pek hoşlanmam. Bu öykülerde, kitabınızda kentli bir alaturkalık var. İstanbullu bir alaturkalık, hanımelleri, leylâklar filan. Yaraşmış. Size de yaraşıyor..."

Gece dokuz buçuğa doğru Şişli'deki evden ayrıldık. Vedat Bey otobüse bindi. Ben, daha Teşvikiye'de, baba evinde oturuyordum. Soğuğa aldırmayarak Şişli'den Teşvikiye'ye yürüdüm. Tuhaf bir sevinç duyuyordum, çözemediğim.

Aradan yıllar yıllar geçti. Bugün bana öyle geliyor ki, sevinci yaratan, Adalet Hanım'm renkli davranışları, baskın kişiliği, tek başına var ettiği bütün bir atmosferdi.

Alaturkalık konusunda hiç yanılmamıştı. O kadar ki, çevirileriyle edebiyatımıza ve tiyatromuza katkıda bulunmuş Adalet Cimcoz kadar, alçakgönüllü Türk filmlerinde pek sık karşımıza çıkan sesin sahibini, belki daha çok o seslendirme sanatçısını seviyordum.

Bu ses, o zamanlar, çocukluğumda, yeniyetmeliğimde, beni öylesine etkilemiş Türk filmlerinde kadın oyunculara anlam katmıştı. Senaryo yazarlarının hep iyilikten, haktan, ezilenden yana, gönül eğitiminden geçmiş, hep duygu dolu diyaloglarını o sese geçirmişti...

Tanıdığım Adalet Cimcoz hayat dolu, gösterişli, alabildiğine hareketli, dinamikti ama, yorgunluk da varlığına sanki sızmıştı. Mine Söğüt'ün güzel bir kitabı var: *Adalet Cimcoz / Bir Yaşamöyküsü Denemesi.* Mine Söğüt fotoğraflardan iz sürmüş. Adalet Hanım'ın son fotoğraflarına bakarken, birden yaşlanmış! diyor. Ben Adalet Hanım'ı tam o sırada tanımıştım.

Eski Türk filmlerinin ses kraliçesini ikinci kez Azra Erhat'ın Topağacı'ndaki evinde gördüm. Bir akşam yemeğiydi. Eşi Mehmet Ali Cimcoz'la birlikte gelmişlerdi.

Adalet Hanım o gece kentli alaturkalıktan da pek hoşlanmadığım düşündürttü bana. Konu yazdıklarımla ilintili değildi.

Tam tersine, hayatın, geleneğin, görgünün zenginleri nereye itelediğiyle ilintiliydi. Sonradan görmelik Adalet Hanım'ı âdeta çıldırtıyordu.

Derken, orta sınıftan kadınların, nişanlara, düğünlere giderken takıp takıştırmalarını, hele, mücevherleri yetmiyorsa, akrabadan, eş dosttan bilezik, gerdanlık, küpe "dilenmelerini" çok bayağı bulduğunu söyledi. Bu gösterinin ve gösterişin kadınları küçük düşürdüğünü, erkekleri, özellikle kocaları hor görüyle alçaltttığını düşünüyordu. O geceden bu itiraz kalmış aklımda.

Son görüşüm ise, Şişli'de, Sıracevizler Caddesi'ndeki bir apartmanın kapısı önünde. Azra Erhat'ın evindeki geceden hemen birkaç ay sonra herhalde ve mevsim yaz başlangıcı. Adalet Hanım'la eşi, az yukarıda oturan ahbaplarından dönüyorlarmış. Biz de bir hikâyecimizin evindeki yemekten.

Kapı önünde birkaç dakika konuşuldu. Adalet Cimcoz hasta olduğunu söyledi. Doktorlar hastalığın ne olduğunu bir türlü teşhis edemiyorlarmış. Dirençliydi yine de, derli toplu, şık. Yine dikkatli, yine özenli.

Sonra teşhisin konduğu haberi geldi: Kansermiş.

Ölüm, hayatınızda iz bırakmış kişileri sizden büsbütün ayıramıyor. Günün birinde Adalet Hanım'ı Belgin Doruk'tan dinledim. Uzun yıllar kendisini seslendiren Cimcoz'a çok şey borçlu olduğunu söylüyordu: "Sesi öylesine kibar, hoş, ölçülü bir şımarıklıktaydı ki, hep onun nasıl seslendireceğini işiterek rolümü canlandırırdım."

Belgin Doruk'a kendi sesiyle oynamasını önermişler. Belgin Hanım kararsız kalmış ve Adalet Cimcoz'u aramış. "... Beni inanamayacağınız kadar yüreklendirdi. Başka dublajcılara da sormuştum, sakın böyle bir işe kalkışma! demişlerdi. Bir tek Adalet Hanım..."

"Bir Seslendirme Kraliçesi"ni bitirirken, yazıp yazmamakta kararsız kaldığım bir gece söz konusu. Sonunda yazmaya ka-

rar verdim: Sabahattin Ali cinayeti çevresindeki söylentileri, bir geceydi, hayli geç saat, Vedat Hoca'ya bir kez daha sormuştum. Geçmişin karanlığından kurtulmak istercesine anlatmıştı.

"Başta Nâzım Hikmet, o yıllarda göze batmış, iktidarın hoşuna gitmemiş kişiler büyük eziyet çektiler" demişti. "Onların yakını olan kişiler de hem korku içinde yaşadılar, hem gözaltında tutuldular, hem de büyük acı çektiler. Ben, Sabahattin Ali'nin öldürülmesinden sonra Adalet'in aylarca kendine gelemediğini gözlerimle gördüm. Günlerce, haftalarca ağladı. Siyasetin karanlığı, çirkinliğiydi hepsi..."

Küçükhanımefendi'yi anmak...

Geçen hafta perşembe günü Boğaziçi Üniversitesi, Mithat Alam Film Merkezi'nde akşam söyleşisine katıldım. Benim için mutlu anısı kalacak, güzel bir söyleşi oldu.

Konuşmalarımızı değerli yazar dostum Murat Gülsoy yönlendirdi.

Yirmiyi aşkın yıl önce noktaladığım senaryo çalışmalarımdan da söz açıldı. Senaryo yazmaktan, sinemadan niye uzaklaştığım sorulunca, "Başka bir sinema artık. O dönem masal, melodram sinemasıydı" dedim. O dönemin havasının esmediğini, belki bir daha da esmeyeceğini söyledim. O oyuncular da aramızda değil artık der demez, Murat Gülsoy bir 'simge-ad'ı anımsattı: Belgin Doruk.

Çok haklıydı Gülsoy: Belgin Doruk yarım yüzyıl öncesindeki Türk sinemasının eğilimlerini, özlemlerini, ülkülerini yansıtan bir oyuncu, yıldızdı. Toplumbilimsel açıdan irdelenmesi mutlaka gerekli bir öyküdür, Belgin Doruk'un sinema serüveni.

Mart 1995'te öldüğünde şöyle yazmışım:

"(...) Sizin bu beklenmedik ölümünüzle birlikte, biliyor musunuz, yeniyetmeliğimizin, ilkgençlik günlerimizin en zarif

simgelerinden biri de sönmüş oluyor. Belki bir anlamda yetişme yıllarımızın en önemli sinema anısı artık sona erdi.

İzdüşümlerini belleğimizde uzun yıllardan beri yaşattığımız 'Küçükhanımefendi' yani sizin kişiliğinizde, fiziğinizde, oyunculuğunuzda belirmiş beyazperde hayali artık bir daha canlanmayacak. Filmler filmleri kovalayacak ama, o kentsoylu genç kadın kolay kolay karşımıza bir daha çıkmayacak. (...)"

'Küçükhanımefendi'nin öncesine, başlangıca dönmekte yarar var. Belgin Doruk, 1936'da Ankara'da doğuyor, yeni, modern başkentte. 1951'de sinema dergisi *Yıldız*'ın açtığı "artist müsabakası"na katılmış. Bu yarışmanın birincileri, erkeklerde Ayhan Işık ve Mahir Özerdem, kadınlarda Belgin Doruk. Belgin Hanım ertesi yıl *Çakırcalı'nın Definesi* adlı sönük bir filmde oynuyor. Tam o günlerde, bu kez de, güzellik yarışmasına katılıyor, Avrupa güzeli seçilemiyor ama, Türkiye'yi o temsil ediyor.

Yeşil Köşkün Lambası'yla birlikte üne erişiyor. Tarihî film *Binnaz*, Kerime Nadir'den *Samanyolu* filan derken Belgin Hanım'ın sinemada yıldızlık dönemi başlıyor. Çok geçmeyecek, Göksel Arsoy'la sinema seyircisinin çok seveceği bir ikili oluşturacaklar. *Aşkın Saati Gelince*, *Bir Demet Yasemen*, Halit Refiğ'in yönettiği *Evcilik Oyunu* hep o dönemin Belgin Doruk-Göksel Arsoy filmleri.

Cahide Sonku, Sezer Sezin ve Muhterem Nur'dan sonra yeni bir yıldız ama, henüz "Türk sinemasının Küçükhanımefendi'si" değil.

Sinema tarihçileri ondan söz açarlarken, büyük kent kökenli şımarık burjuva kızının tipik temsilcisi demişler. Bence epey haksızlık etmişler. Yine Halit Refiğ imzalı, Halid Ziya Uşaklıgil'in eserinden *Kırık Hayatlar*, Belgin Hanım'ın oyunculuktaki çabasına işarettir. Metin Erksan'la *Suçlular Aramızda*'yı, Haldun Dormen'le *Bozuk Düzen*'i de ekleyeyim. Gelgelelim bu çabalar, döneminde, eleştirmenlerin dikkatini çekmemiş...

Gelelim *Küçükhanımefendi*'nin yıllarına. *Küçükhanımefendi* Muazzez Tahsin Berkand'ın romanı, 1945'te yayımlanmış. Yeni nesillerin hemen hiç tanımadığı Muazzez Tahsin uyarladığı ya da kendi yazdığı romanlarıyla çok sevilmiş, çok okunmuş bir romancıdır, birkaç kuşağa okuma sevgisi aşılamıştır. Uyarladığı kitapları, daha çok, Fransız yazarların uçucu aşk romanlarından. *Küçükhanımefendi* de onlardan biri.

Muazzez Tahsin'in en büyük özelliği, kentli, şık giyinen, Batılı yaşamaya açık genç kız kimliğini her kesimden okura sevdirmekti denilebilir. Bu genç kız mutlaka İstanbul'da yaşıyordu, mutlaka İstanbulluydu ve İstanbul görgüsünün inceliklerini taşıyordu.

1960'ların başında beyazperdeye aktarılan *Küçükhanımefendi*, öylesi bir genç hanım görüntüleriyle duyuruldu: Siyah tayyörlü, siyah şapkalı, şapkasının siyah tülden vualetinde beyaz küçük benekler, çok şık bir Belgin Doruk. Gerçek hayatta ender rastlanabilecek bir giyim kuşam.

Kaldı ki, zorunlu koşullar dolayısıyla, İstanbul'a iç göç çoktan başlamış, İstanbul'da çoktan 'taşralaşma' hüküm sürmeye koyulmuş. Beyazperde hayali 'Küçükhanımefendi'yse, 1940'ların heves edilmiş 'modern' genç kadınını yeniden gündeme getirmeyi deniyor.

Deneme 'tutacaktır', o kadar ki, Belgin Doruk handiyse 'ikinci kez' star konumuna erişecektir. O dönemde, İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlerde doğan kız çocuklarına Belgin adı verilir; İstanbul'a yakın Adapazarı'ndaki akrabalarımız da Belgin adını seçmişlerdi...

Üst üste 'Küçükhanımefendi' esinli filmler çevrilir: *Küçük Hanım'ın Şoförü*, *Küçük Hanım'ın Kısmeti*, *Küçük Hanım Avrupa'da*... Yol, Paris'e Roma'ya kadar uzanmıştır.

Belgin Hanım'ın hayranlarına imzalamak için çektirttiği bir fotoğrafını hatırlıyorum: Saçları perçemli, çekikçe gözleri bize göre hafifçe sola bakıyor, boynunda bir sıra inci, şakağına da-

yadığı sağ elinde uzun beyaz eldiven... Söylediğim gibi: Hep Avrupa.

Oysa Türkiye hızla 1970'e, 12 Martlı 1970'e yaklaşmaktadır. Sinemanın zarif hayalleriyle toplumdaki acı şiddet artık örtüşemez hale gelmiştir. İstanbul, İstanbul yaşaması, Muazzez Tahsin'in anlattıklarına / uyarladıklarına artık hiç benzememektedir. Belgin Doruk 1975'te sinemayı bırakır. Git git aşırı kilo aldığı için evine kapanır, gözden ırak yaşar.

Yazmıştım: Belgin Hanım'ı işte o günlerde tanıdım. Bir röportaj için arıyordum; rahmetli Cahit Uçuk'un yardımıyla ulaştım. Ancak aylar sonra, telefon görüşmelerimizde beni "iyice tanıdıktan" sonra, evine davet etti. Bebek'e yakın, canlı renklerine rağmen içe kapanık bir ev.

Asıl Belgin Doruk ise, süslerden, şıklıklardan, gösterişlerden ne kadar uzaktı! Elbette çok zarifti, bir yandan da bambaşka değerlerle donanmıştı. Uzlet köşesindeki hayatını kitaplarla mutlu kılmaya çalışıyordu. Adalet Ağaoğlu'nu, Refik Halid'i, Pınar Kür'ü konuşmuştuk; "Eskileri ve yenileri bir arada okuyorum" demişti. Genç kızlığında okuduğu *Handan* çok sevdiği bir romanmış.

Bana ayırdığı saatlerde onun ev hanımlığını, ikramını, geçmişin güzel günlerini coşkuyla anlatışını izleme, görme, dinleme fırsatı buldum. Ankara'da bir opera gecesi, yanı başında İstanbul'da bir Hamiyet Yüceses konseri... Antonioni'nin *La Notte*'si, yanı başında Akad'ın *Vesikalı Yârim*'i... Şimdi bana bunlar hep gerçek bir sentez kişisinin ufku geniş tercihleri gibi geliyor...

Fanus içinde, kendisine bizim pek ulaşamayacağımız, iyiliklerle örülü bir dünya yaratmıştı. O fanusu hiç kaldırmamak gerekiyordu. Geçmişteki emeğini büyük bir alçakgönüllülükle değerlendirirdi: "Biz bir şey yapmadık. Sadece aileyi Türk filmlerine çektik. Şimdi çok güzel filmler çevriliyor..."

Ben tersini söylerdim; o eski siyah-beyaz filmlerin, televizyon ekranlarından, memlekete muhtaç olduğu iyiliği, merhameti,

sevgi ve şefkati hâlâ söylediğini... Bu "hâlâ" dediğim 1990'lar. 2010'larda yine söylemiyor mu?

Dünyaya küsmemişti ama, iyi kötü tanığı olduğum son döneminde çok az kişiyle görüşüyordu: Üst kat komşusu romancı Cahit Uçuk, Sezer Sezin, Sadri Alışık ve Çolpan İlhan. Tanıştığımız gün Cahit Hanım da bizimleydi. Çay sofrasındaydık; Belgin Hanım bir ara içeriye geçince, Cahit Uçuk, "Ben Belgin'i masal kahramanına benzetirim" demişti...

Zaten bir masal sinemasıydı. O masal sinemasına vaktiyle senaryolar yazmaya çalışmıştım. Murat Gülsoy iyi ki hatırlattı.

Çok zarifti...

Kaç gün önceydi, Küçükyalı'da, küçük ama çok hoş bir bahçe katında, arkadaşlar hep beraber oturuyorduk. Mevsimi geçmesine rağmen bahçede buhûrumeryemler hâlâ çiçekliydi, pembe, beyaz, kıpkırmızı buhûrumeryemler. Şu ateş ağacıymış, şimdi çiçekleri beyaz, yazla birlikte beyaz çiçekler dökülecek ve ağacın yaprakları ateş rengi kesilecekmiş. Havaların serin gittiği bir ilkyaz akşamıydı.

Konuşmalar birbirine karışırken, "o güzellik kraliçesi de ölmüş..." gibisinden bir söz kulağıma çalındı. Kim, diye sordum. Birkaç gün olmuş öleli, fakat adını hemen hatırlayamadılar. Sonra galiba Râna, "Canım hani Avrupa Güzellik Kraliçesi'ydi" dedi.

"Günseli Başar mı?"

"Evet, Günseli Başar!"

Donakaldım, çok da üzüldüm. Günseli Başar, 1950'lerde, 1960'larda İstanbul için bir simgeydi: İlk Avrupa güzelimiz! Özellikle Kadıköyü'nde, özellikle hanımlar arasında adı sıkça geçer, kendisinden sıkça söz açılırdı.

Modalıymış, Güzel Sanatlar Akademisi'nde okurken güzellik yarışmasına katılmış, galiba katıldığı ilk yıl elenmiş, ancak er-

tesi sene güzellik kraliçesi olmuş ve Avrupa'nın bilmem hangi kentindeki yarışmada Avrupa Güzeli seçilmiş. Keriman Halis'in Dünya Güzeli seçilmesinden epey sonra işte Avrupa çapında ikinci bir başarı!

Ne var ki, Günseli Başar'a yaşıt bazı Modalı, Mühürdarlı, Suadiyeli hanımlar onu öyle olağanüstü güzel bulmazlar, "Çok şanslıymış" demekle yetinirlerdi. Dahası, sağ yanağında mı, sol yanağında mı, Halep çıbanından kalma izler varmış... Oysa Günseli Başar'm toplum hayatındaki ünü uzun yıllar sürüp gidecekti.

Güzellik kraliçesi yarışmaları yetiştiğim yıllarda yankılı bir olay niteliğini koruyordu. Gazetelerde, haftalık dergilerde her yılın seçimleri önemli bir haber niteliğiyle değerlendirilirdi. Kavranması zor ama, modern Türk kadınının dünyaca, daha doğrusu Batı dünyasınca kabul edilmesi, onaylanması gibi bir şeydi kraliçelik. O Demokrat Parti dönemine de Günseli Başar damgasını vuracaktı, tıpkı 1930'lara Keriman Halis Ece'nin vurduğu gibi.

Romanlara bile yansımış: Falih Rıfkı'nın *Roman*'ında kraliçe yarışmaları için ironik eleştirisi açık seçik bir bölüm vardır. Muazzez Tahsin Berkand şimdi adını hatırlayamadığım bir romanında güzellik kraliçesi seçildikten sonra mutsuzluğa sürüklenen bir genç kadını anlatır. Nahid Sırrı'nın Anadolu anılarında güzellik kraliçesinin –o yılki– fotoğrafları, resimleri kahve duvarındadır. Son bir değinme, Beşir Ayvazoğlu'nun çok etkileyici romanı *Ateş Denizi*'nde: Ayvazoğlu, Halid Ziya'lı, Peyami Safa'lı seçim gecesini anmadan geçememiş; o gece kraliçe seçilen Keriman Halis.

O gece küçük, güzel bahçeli evden dönerken anılar üşüştü. 1980'lerde, Çetin Emeç yönetimindeki *Milliyet* gazetesi için eski güzellik kraliçeleriyle söyleşilerden oluşan bir yazı dizisi hazırlamıştım. Dizinin adı "Eski Güzellik Kraliçeleri" olacaktı; Çetin Bey, "Yaşayan Kraliçeler yapalım, hanımlar çabuk alınırlar" dedi. Haklıydı; geçip gitmiş zamanı kendilerine sorduğumda eski kraliçeler, çok da geçmedi, ne değişti, neden bunu sordunuz, gibisinden üzgün yanıtlar veriyorlardı.

"Yaşayan Kraliçeler"in gazete kesiklerini ne yazık ki saklamadım. O gece, Gökhan Akçura'yı arayayım, sevgili Gökhan bende var demişti bir defasında falan, diye söyleniyordum. Günseli Başar dizide ilk yazı, ilk söyleşiydi. Hep o akşamüstü aklımdaydı. Şubatta lapa lapa kar yağışlı bir gün. Şişli Eksercioğlu Sokak'ta iki odalı çatı katında oturduğum günler. Günseli Hanım Mecidiyeköy'de cadde üstünde, çoğu dairesi işyeri olmuş bir apartmanda oturuyor, o da en üst katta. Dizinin fotoğraflarını özel olarak çekiyorduk; Günseli Hanım fotoğraf çektirmek istememişti, Mecidiyeköyü'ne yalnız başıma gidiyordum.

"Ben size eski fotoğraflardan veririm" demişti, "besbelli nostaljik bir dizi olacak yazılarınız..."

Saat on sekiz sularında hava kapkaranlık, yeni işhanında çıt kalmamış, asansörle en üst kata çıkıyorum. Kapıyı çalıyorum, önce içerden köpek havlamaları, sonra Günseli Başar kapıyı açıyor: Kraliçeler hep güzel midir bilmem ama, çok güzel bir kadın. Sırtında eskimiş, eprimiş leopar kürk. Diyor ki: "Kaloriferi söndürmüşler, şimdi kapıcıyı çağırıp yaktırtırım, ben de eve yeni geldim." Ev buz gibi! Afgan tazısı iki köpek hemen yanıma geldiler, kanepede birlikte oturuyoruz.

Gelen apartman görevlisi karar alındığını, saat beşte kaloriferin kapatıldığını ve bir daha 'yakılamayacağını' söylüyor. Günseli Hanım teşekkür etmekle yetiniyor. Hattâ defalarca teşekkür ediyor. Bana dönüyor, yeşil beneklerin kıvılcımlandığı balrengi gözlerinde hüzünle alay iç içe. "Ne yapalım; çay içeriz, bir kadeh konyak içeriz, ısınırız" diyor.

Avrupa Güzeli olduktan sonra yaşamı bütünüyle değişmiş. Başta özdenetim, ölçü, insanlarla ilişkisinde daima dikkat, özen... "Sizi bir yere koyuyorlar, hayal kırıklığı yaratmamanız gerekiyor."

Günseli Hanım gerçekten hayal kırıklığına uğratmayan kişiydi. Güzellik yarışması serüvenini sadelikli anlattı karlı akşam: Akademi'de hocaları ısrar etmiş; İstanbul'dan Napoli'ye gidiş, büyük heyecan, yıl 1952. İtalyan sineması Günseli Başar'a derhal

başrol teklif ediyor; yeni kraliçenin sinemada gözü yok, yurda dönecek ve sosyal hayatta görevler kuşanacak: "O zamanlar bütün güzellik kraliçelerinin hayali biraz buydu. Fakat çok geçmez, evlenilirdi." Başar da evleniyor; ancak ikinci evliliğinden sonra kendi kişisel yaşamını enine boyuna düşünme fırsatı buluyor, evet, Avrupa Kraliçesi olduktan sonra bu toplum onu saygın bir konumda tutmuş ama, o, kendisi, kibarlık ve zarafetten başka neyi temsil etmiş?

Gazetecilik dönemi öyle başlıyor, *Hürriyet* gazetesinde 'Günseli oradaydı'lar bir dönem sürüp gidiyor. Toplumsal yardımlaşma etkinliklerinde görevler, sokaktaki hayvanlara tutku derecesinde zaaf, ne var ki galiba en çok 'Türkçe'. Günseli Başar söyleyişte, yazışta güzel Türkçenin koyu bir hayranıydı...

Seyrek de olsa, uzun yıllara dayalı görüşmelerimiz o kış akşamından sonra. Hep incelikten yanaydı, estetik duyuş benliğine işlemişti. Yaptığı her işte gerçek bir estet olan sevgili ortak arkadaşımız Bülent Erbaşar'ın cenazesine gelişini hatırlıyorum Günseli Hanım'ın, geç kalmıştı, telâş içindeydi, "Selim Bey" diyordu, "bize yalnızca güzellik armağan etmiş Bülent'e son vazifemi yapamasaydım..." Gözyaşlarını tutamamıştı.

Gazetedeki söyleşi için bana verdiği birkaç "agrandize" fotoğraf şimdi yazı masamda. İkisini çerçeveletmiş, çatı katındayken bir sanat eseri gibi hep seyretmiştim. Meselâ jozefin kanepede tafta tuvaletiyle, meselâ tafta eldivenleriyle, saçları topuz, objektife gülümsemiş... Daha çok bir roman kahramanı...

Tıpkı apartmandan işyerine çevrilen evi gibi, gün günden değişen İstanbul Günseli Hanım'ı tedirgin ediyordu. Öyle yakınan bir insan değildi; fakat bu şehir artık yabancı gibi yaşadığı şehirdi. Sadece yaz tatillerinde gittiği Bodrum'u daha çok seviyordu. Ani bir kararla Bodrum'a yerleşti. Çok sevdiği doğaya kavuşmuştu.

Büsbütün seyrek, telefonla haberleşiyorduk. Orada, Bodrum'da bile çok sevdiği doğanın göçüp gideceği kaygısındaydı; tasalarını uzun uzadıya anlatırdı.

Bir televizyon programı tasarısı o dönemde: Günseli Başar'la ikimiz gerçekleştireceğiz, dünkü İstanbul, yıllar, anılar, İstanbul'u gerçekten yaşamış kişiler. Ben çok sevinmiştim.

"Bugünün anlayışında sönüp gider" demişti. Ayrıca, Bodrum'daki sakin dünyasından ayrılmak istemiyordu.

Her yaz, Bodrum'a gidince, "Günseli Hanım'ı mutlaka aramalıyım" diyordum. Yaz günlerinin âvareliğinde gecikip durmuşum.

Çok zarifti, bağışlamıştır, biliyorum.

Gerçek bir aktör

Lütfi Akad, *Işıkla Karanlık Arasında* adını verdiği anılarında *Dişi Kurt* filminin çekim öyküsünü anlatır. Yıl 1960.

Yapımcı Naci Duru, Akad'ı çağırarak, eline "kalınca bir dosya" tutuşturuyor. Ali Kaptanoğlu'yla Bülent Oran'ın yazdıkları bir senaryo, *Dişi Kurt*. Naci Duru, "Evine git oku. Acele et, mevsim geçiyor" demeyi de ihmal etmiyor.

Akad biraz şaşırıyor, çünkü bir yıl önce yine Ali Kaptanoğlu imzalı film öyküsü *Yalnızlar Rıhtımı*'nı yönetmiş; senaryoda önemli değişiklikler yapmış, Ali Kaptanoğlu'yla bu yüzden tartışmış, hattâ kavgalar çıkmış. Ali Kaptanoğlu, bilen bilir, Attilâ İlhan'ın takma adı. Attilâ İlhan'ın sinemada var olmak istediği dönemler. Akad şöyle diyor:

"Attilâ İlhan'ın *Yalnızlar Rıhtımı* denemesinden sonra sinemadan uzaklaştığını sanıyordum, oysa ertesi gün Naci Duru'yla konuşurken daha birçok yapımcıya senaryo verdiğini, kimi senaryo çalışmalarına katıldığını öğreniyorum."

Lütfi Bey, *Dişi Kurt*'un ne hikâyesini ne senaryosunu beğeniyor, ama para sıkıntısı içinde. Yapımcıysa hikâyenin iş garantisine güveniyor. Kadroda kimler yok ki, Sezer Sezin, Sadri Alışık, Erol Taş, Necdet Tosun... Tiyatrodan da iki isim: Ulvi Uraz'la Müşfik

Kenter. Akad Ulvi Uraz'ı onaylıyor ama, Müşfik Kenter'i canlandıracağı rol için "uygun" bulmuyor.

"Naci Duru ısrar ediyor, çünkü o sıralar Yıldız ve Müşfik Kenter tiyatroda *Salıncakta İki Kişi* oyunlarıyla İstanbulluları hayran bırakıyorlar."

İşte o günlerden başlamak istiyorum. İstanbul'un tiyatro sanatına gönülden bağlı olduğu, kent ve kentlilik kültürünün saltanat sürdüğü günler. Ankara Devlet Tiyatrosu'ndan ayrılan Yıldız Kenter, Müşfik Kenter İstanbul'a gelmişler, Tünel'deki Karaca Tiyatrosu'nda Kent Oyuncuları adıyla sahneye çıkmaya başlamışlar. Büyük bir tiyatro olayı bu.

Bir güz akşamıydı, belki de ilkyaz, annemle birlikte Karaca'ya gitmiştik. Ablam oyunu seyretmiş, onu alıp eve döneceğiz. Ablam *Salıncakta İki Kişi*'yi çok beğenmiş, anlata anlata bitiremiyor, hele oyuncular, abla kardeş Kenterler! Müthiş kıskandığımı hatırlıyorum...

Salıncakta İki Kişi'yi Kenterlerden seyredemedim. Ne var ki, üç dört mevsim sonra, yaz günlerinin "iki film birden" sinemalarında *Dişi Kurt*'u seyretmiştim. Akad "orta halli iş yapan sıradan bir film" demiş ama, bence garip bir cazibesi vardı. Sezer Sezin, Haydar Reis'in 'tuttuğunu koparan' kızı rolünde, hâlâ gözümün önündedir.

Müşfik Kenter'e gelince, yine Akad'dan dinleyelim: "Tiyatrodan gelen iki yeni oyuncumdan önemli bir sorunum olmuyor. Ulvi Uraz'ın başlangıçta abartılı olan oyununu en aza indirmek zor olmuyor, Müşfik Kenter'in tutukluk ve edilginliğini kırmak daha güç oluyor, filmdeki kişiliğin kendisine uygun olmadığım o da biliyor ama el birliğiyle durumu kurtarmaya çalışıyoruz."

Yönetmenin beklentisiyle seyircinin algısı ne zaman uyumlu olabilmiş ki!

Salıncakta İki Kişi'den hemen sonra, yine Karaca Tiyatrosu'ndayız. Bu kez seyirciler arasındayım. Bir pazar günü. Ailecek *Çöl Faresi*'ni seyretmeye gitmişiz. Hem Yıldız Kenter'i hem

Müşfik Kenter'i ilk seyredişim. Yıldız Hanım'ın oyunculuğu alabildiğine dinamik; bir sahnesi var, eline üç beş kuruş geçince, eve yiyecek içecek bir şeyler alacak, telefon başında, 'tampereman'ı arttıkça artıyor, bir alkış kopuyor. Müşfik Bey daha durgun sanki. Ayşegül Yüksel'in *Cumhuriyet*'teki (18 Ağustos 2012) yazısında belirttiği gibi, "henüz yirmilerinde"ymiş Müşfik Kenter; oysa "saçları aklaşmış 'olgun yakışıklı'yı" canlandırıyor...

Gülriz Sururi, tiyatroda oyunculuğun buza yazılmış yazı olduğuna inanır. Her oynayışta yeniden ve yepyeni bir çaba; ama bir defalık. Oradaysanız, seyrettiniz; sonra her şey yeniden başlayacak... Bununla birlikte seyircinin bir yaşam boyu unutmadığı, unutamadığı oyunlar, oynayışlar da var. Buza yazılmış yazı seyircide inanılmaz bir iz bırakıyor.

Sözgelimi, Müşfik Kenter'in yorumuyla *Hamlet*!

Kent Oyuncuları çok geçmeyecek Karaca'dan ayrılıp Harbiye'deki kendi sahnelerine geçecekler. İlk oyunları ünlü *Hamlet*. Hamlet çok ünlü bir oyun ünlü olmasına, ne var ki seyircinin epey ürktüğü bir eser. Birçok seyircinin sıkıcı bulacağı bu eserde Müşfik Kenter göz kamaştırıcı bir 'Shakespeare oyuncu'suydu. Bunca yıl geçti, tiyatroda sinemada başka Hamletler seyrettim, benim için en derinlikli Hamlet hep Müşfik Kenter kaldı.

Melih Cevdet Anday'ın bence tiyatro için yazdığı en güzel eser olan *Mikadonun Çöpleri* belleğimde dipdiri. Lisede öğrenciydim, handiyse yarım yüzyıl geçmiş. 1967/68 mevsiminin en güzel oyunu seçilmiş *Mikadonun Çöpleri*'nde Yıldız Kenter'le Müşfik Bey akıllara durgunluk verici güzellikte bir oyunculuk örneği vermişlerdi.

Sonra aynı usta aktörü, Müşfik Kenter'i, Turan Oflazoğlu'nun *Deli İbrahim*'inde izleyecektim. Beylik Osmanlı tarihlerinin 'deli' yaftasını yapıştırdığı Sultan İbrahim'e Oflazoğlu bu oyuncuyla bambaşka bir yorum getirir, 'insan' İbrahim'in çıldırıya varan çaresizliğini anlatır. Elbette Müşfik Kenter'in yorumuyla bu çaresizlik büsbütün yansıyordu...

Kendimi artık yazardan saydığım, az buçuk tanındığım yıllarda Kent Oyuncuları Çehov'un öykülerinden uyarlanmış *İnsan Denen Garip Hayvan*'ı sergilediler. İki bölümdü *İnsan Denen Garip Hayvan*; ikinci bölüm doğrudan doğruya "Küçük Köpekli Kadın", Çehov'un o eşsiz son öykülerinden.

"Küçük Köpekli Kadın"da Müşfik Kenter ve Meral Taygun. Hem tiyatromuzdan hem Türkiye'den –bir bakıma siyasî sürgün olarak– ayrılmak zorunda kalmış Meral Taygun büyük bir aktristti. Düşünün, bir bölüm boyunca yalnızca ikisi! İnanılmaz diyeceğim yine, inanılmaz, göz kamaştırıcı bir tiyatro şöleniydi.

O kadar ki, o yaz, galiba *Her Gece Bodrum*'un düzeltileri için Ankara'daydım, on beş gün kadar. Kent Oyuncuları da Ankara'daydılar, turnede. Her akşam tiyatroya koşuyor, "Küçük Köpekli Kadın"ı coşumlar içinde, soluk soluğa izliyorum. "Küçük Köpekli Kadın" Meral'in ve Müşfik Bey'in oyunlarıyla bende Çehov'un en güzel öyküsü olup çıkıyor artık...

Müşfik Kenter iyi ki sinema oyunculuğundan uzak durmadı. *Dişi Kurt*, *Sessiz Harp*, *Dişi Örümcek* sıradan, gelgeç filmler olabilir ama, 1965 tarihli *Sevmek Zamanı* etkisini, anlamını yarın da koruyacak bir filmdir. *Sevmek Zamanı*, Müşfik Bey'den bir hafta önce yitirdiğimiz usta Metin Erksan'ın başyapıtları arasındadır. Issız Büyükada, yağmurlar, bomboş Büyükada köşkü görüntüleriyle âdeta şiirselleşmiş *Sevmek Zamanı*'nda Müşfik Kenter bir karasevdalıyı canlandırır. Bir fotoğrafa duyulan bu karasevda git git imkânsız aşka evrilecek, bir yas olup çıkacaktır.

Sonra, 1980'lerin başında Müşfik Bey benim yazdığım senaryoda, *Seni Kalbime Gömdüm*'de de rol aldı. Tekstil dünyasında bir işadamını canlandırıyordu. Ölçülü, mesafeli, özenli oyunuyla filme 'gerçeklik' kazandıranlar arasındaydı.

Müşfik Bey'le ne zaman, nasıl tanıştığımızı hatırlamıyorum. Zaten sınırlı bir tanışıklık, bölük pörçük, araya hep yıllar giriyor. Bir televizyon çekimi için gittiğimiz gün; en uzun görüşmemiz belki o gün, o akşamüzeridir. Dikkat etmiştim: Kendini hiç mi

hiç önemsemeyen bir insan, alabildiğine iddiasız, şaşırtacak kertede alçakgönüllü, belki çekingen...

Gerçek bir aktör.

Gerçekten büyük bir aktör.

O Ayten Alpman'dı...

1955 veya 1956 olmalı. İstanbul Radyosu'nun stüdyolarında bir sorun çıkmış. Kaydı yapılacak *On Beş Günde Bir* programı bu yüzden Teknik Üniversite'nin stüdyosuna alınmış. O yıllarda adım başı radyo, stüdyo yok.

On Beş Günde Bir adı gibi on beş günde bir cumartesi geceleri yayınlanan bir programdı, alaturka, alafranga şarkılar, skeçler, akordeonuyla Celâl Şahin, sihirli kemanıyla Darvaş... O yıllarda radyonun en güzel eğlence programıydı. Evlerde toplaşılır, akşam sofrası başında *On Beş Günde Bir* dinlenilirdi. Hem yalnız dinlemek de değil; radyonun sesleri git git görüntüye dönüşür, düşsel bir televizyon seyredilirdi.

İşte evcek, büyük heyecanla, Teknik Üniversite'nin stüdyosuna gidiyor, koltuklarımıza gömülüyoruz. Programda neler vardı, unutmuşum. Unutmadığım, daha doğrusu unutamadığım, genç bir kadın. Finaldeki genç kadın. Adı Ayten Alpman ya da Ayten Gencer.

Genizden gelen sesi var. Bu sesin inceliklerini çok daha sonra kavrayacağım. Beyaz bir rop giymiş; öyle denirdi: "Beyaz, ipekli bir rop..." Sahnede dümdüz duruyor, aydınlık gülümseyişiyle. Şarkılar söylüyor.

"Sayanora"yı da söylemiş miydi? "Sayanora": Bu, *Hayat* mecmuasında yayımlanan tefrika romandır ve filmi de Site Sineması'nda oynayacaktır. Filmi ancak kırklarımdayken videodan izledim, bir tür *Madame Butterfly* hikâyesi.

Ayten Alpman "Sayanora"yı söylediyse bile, hatırlamama imkân yok. Çünkü, 1990'ların sonunda, değerli Cemal Ünlü

dinletmişti. "Kim bu Amerikalı şarkıcı? Geçmişten bu ses..." demiştim de, Cemal Ünlü'yü güldürtmüştüm. Ayten Alpman'mış.

Cemal gülmüştü ama; "Sayanora"yı başkalarına da dinletmiştim, çıkaramamışlardı. Güçlü bir söyleyiş, o kadar özenli bir orkestra. "Sayanora" Ayten Alpman'ın gençlik yorumları arasındadır.

Teknik Üniversite, o gün Taş Kışla binasında, radyo kaydından sonra, küçük bir salonda küçük bir çay şöleni düzenlemişti. Babam üniversitede öğretim üyesi ya, biz de katılıyoruz. Ayten Alpman bademezmesinden kırmızı güllerle bezenmiş kremalı pastayı benimle birlikte kesiyor ve bu 'an'ı hemen belleğime çakıyorum. O genç kadın, ilkokul öğrencisine gülümsüyor...

İstanbul Radyosu'ndaki Ayten Alpman, Çatı'daki –Mehmet Barlas *Sabah*'taki köşesinde Çatı günlerini ne kadar özlü yazdı– Ayten Alpman, plaklardaki Ayten Alpman derken, yıllar geçecek, caz şarkıları söyleyen, İngilizce şarkılar söyleyen Ayten Alpman İsveç'e gidecektir. 1960'lar filan. Dergilerde, gazetelerde arada bir İsveç'ten haberler.

Dönüşte, sevgili Naim Dilmener'in saptamasıyla, "her şey altüst olmuştur müzik alanında." Meselâ tangolar eriyip gitmiş, meselâ caz şarkıları tutmamış, gazinolar yalnızca alaturka müzikle yetinmiyor; şimdi Türkçe sözlü yabancı şarkılar dönemi başlamıştır.

Ayten Alpman'ı Türkçe sözlü şarkılarıyla sahnede çok dinledim. Sahnenin, gazinonun 'saz caz' havasına hiç uyum sağlamayan, bu oynak havaya uymaya hiç mi hiç yanaşmayan bir sanatçıydı. Bambaşka. Dümdüz. Hep o aydınlık gülümseyiş. Âdeta kıpırdamadan şarkı söylüyor. Müthiş etkilenirdim. Tanışmıyorduk o zamanlar. Hayranlığımı söyleyememiştim. Gazinonun vur patlasın çal oynasın uçarı dünyası birden söner, 'donuk' Ayten Alpman kalırdı bir tek. Benim için göz kamaştırıcı bir yorumcuydu.

Sahneye çıkan hanımlar, beyler hoplayıp zıplıyorlar; o dimdik, kendisiyle izleyeni arasına handiyse çelik perde germiş...

Bu çok önemli yorumcu, ne tuhaf, "Memleketim", "O Sabah" gibi şarkılarına kadar, sanki onca yorumu, onca değerli çalışması yokmuş gibi, nice zamanlar hep bu iki çalışmasıyla tanındı. Ölümünde "Memleketim" yine manşetlerdeydi. Oysa Ayten Hanım ürkerdi "Memleketim"den. Hattâ sevmediği bir şarkısıydı. Önemsemezdi.

Gerçi "Tek Başına", "Yanımda Olsa" akıllardaydı ama, Alpman'ı toplumsal çalkantılı günlerde "O Sabah"tan hatırlayanlar da azımsanmamalı. Hemen bir 'gerçi' daha ekleyeyim: Ayten Alpman 'kahramanlık' şarkılarını 'hamaset'e asla düşmeden söylemiştir.

Şimdi 1980'lere uzanıyorum. Sonbahar gecesi. Yeniköy'de iskele yanında bir lokanta. Bitişikte Bilsak. Bahçe. Bilsak'ta Ayten Alpman söylüyor, caz, Türkçe sözlü yabancı şarkılar, Türkiye'ye Ayten Hanım'ın sevdirdiği şarkılar. Oturduğumuz lokantanın bütün pencereleri açık, Bilsak'ın bahçesinde Ayten Hanım'ı görüyoruz. Sesi yankıdıkça lokantadaki gürültü eriyor, herkes dinlemeye koyuluyor.

Yaz yağmurunu çağrıştıran bir güz yağmuru başlıyor. Sağanak geçip gidiyor. Yapraklar dökülüşüyor. Bilsak'ta çoğu masa boş. Böylesine usta bir sanatçı! İçim sızlıyor. Ama zaten usta olduğu için böyle değil mi?

Bundan daha etkileyici bir film sahnesi olabilir mi?

Ayten Alpman'ı sahnede son görüşüm. Hâlâ yaşatmak istediğim film sahnesi.

Bir iki yıl sonra tanışmıştık. Ayten Hanım bir söyleşisinde kitap okumayı sevdiğini söylüyor, beni ve kitaplarımı anıyordu. Artık cesaret edip telefon ettim. O günden sonra, toplasanız, yirmiyi geçmez yüzbeyüz görüştüğümüz günler, akşamlar. Çok önemli değil. Çünkü her biri dolu dolu günler, akşamlar.

Ada Müzik "Eski Kırkbeşlikler" dizisinden Ayten Alpman'ı müzikseverlerle buluşturmuş. "İmzalar mısınız?" demiştim Ay-

ten Hanım'a; "Sevgili Selim İleri'ye, 'yalnız kaldıkça dertleşsek seninle'" diye imzalamıştı.

Fenerbahçe'deki kulüplerden birine –adını açıklamayacağım– gittiğimiz gece bende hiç dinmedi. Kulübün yöneticileri tanışlarımdı. O yaz bir akşam, Ayten Alpman'ın konser vermesini istediler. Ön görüşme için Ayten Hanım'la birlikte gittik. Kulüp yöneticileri bol şatafatlı nice şeyler konuşuyorlardı; spotlar, tesisatlar, ekolar...

Ayten Hanım her zamanki sadeliğiyle, "Tek bir piyano, mum ışıkları ve masalar arasında yürüyen mikrofonsuz ben" demişti. Ah Ayten Hanım!

'Yazsonu' konseri gerçekleşmedi.

Ama o yazsonu konserini, piyano, mum ışıkları, mikrofonsuz Ayten Alpman'la hep hayal ettim. Özellikle "Son Bir Defa" şarkısıyla.

İki hafta geçti, telefon mesajıyla öğrendim Ayten Alpman'ın ölüm haberini. Bir ay kadar önce konuşmuştuk. Aydın Doğan Ödülü'nün törenine çağırmıştım. "Belki gelirim belki gelemem. Sizi şimdiden kutluyorum Selim. Yaşlandım ben artık" demişti. İnanmamıştım, benim için Ayten Alpman yaşlanamazdı.

Bir iki ay önce de Naim'in Kanal 24'teki programında izlemiştim; "Bir başarı söz konusuysa çok değerli arkadaşlarla, çok değerli müzisyenlerle çalıştım..." diyordu.

Biliyorum, o, Ayten Alpman'dı.

Sabah gazetelere baktım, "Memleketim"den ötesine kayıtsız kalınmış. Bir papağan toplumu burası diye düşündüm. Onca soylu duruş, onca sanatkârca mesafe, onca geri çekiliş, ancak bir iki yorum yazısında.

Bilsak gecesine geri döndüm, güz yağmuru başladı, Ayten Alpman "Yoksa Yalnız mısın Sen Yine"yi söylüyordu. İstesem yine dinleyebilirdim. Uzun süre dinleyemedim. Bu akşam bu yazıyı yazarken...

Bütün yalnızlar için söylemiştiniz Ayten Hanım. Bütün yalnızlar, bizler, sizi hep, her zaman dinleyeceğiz...

Sevgili Sezen Aksu

Genç arkadaşım Müge İrepoğlu bana beş bölümden oluşan çok güzel bir Sezen Aksu seçkisi hazırladı. Bu antoloji sayesinde, dünden bugüne Sezen Aksu yanı başımda artık.

Epey oluyor, Gül ve Yaman İrepoğlu yemeğe çağırmışlardı. O akşam sevdiği şarkıları çaldı Gül İrepoğlu. Başkalarından da, ama en çok Sezen Aksu'dan söz açıldı. Müge bir ara sofradan kalktı, içeriye gitti. Eve dönüşte Sezen Aksu'larım çantamdaydı.

Fakat o gece hatırlamadım Nezihe Meriç'in hikâyesini: "Narin". Bir başka gün, Sezen Aksu'yu, "Yaşanmamış Yıllar"ı dinlerken. Öylece. Fakat vakit yine akşamdı.

"Narin" Nezihe Meriç'in *Bozbulanık* adlı kitabında yer alır. *Bozbulanık* Meriç'in ilk öykü kitabı, 1953'te yayımlanmış. Bendeki basım 1957 tarihini taşıyor, ikinci basım. Kapak resmi Fikret Otyam'ın. Küçük boy, deyiş yerindeyse, 'elişi' kitapların edebiyatımıza anlam kattığı yıllar.

Sezen Aksu, *Bozbulanık*'tan bir yıl genç, 13 Temmuz 1954'te Denizli'de doğmuş.

"Narin"i 1960'ların ikinci yarısında okumuş olmalıyım. "Yaşanmamış Yıllar"ı dinliyordum, birden *Bozbulanık*'ı okuduğum günler! Evet ama, niye? Hızla beliriyor, billûrlaşıyordu "Narin". Genç bir kızdır o hikâyenin anlatıcısı, yaşadığı, doğup büyüdüğü yerlerden hayli uzakta, "Mona Lisa" adlı şarkıyı dinler. Bizde, 'olaysız' hikâyenin harikulâde örneklerindendir "Narin". Handiyse yarım yüzyıl geçti, bazı başka eserlerde olduğunca, hep "Narin"le yaşadım.

"Yaşanmamış Yıllar"ı epeydir dinlemiyordum. O eski kırkbeşlik kim bilir ne zaman elimden çıkmış. Yeni teknolojinin kadirbilmezliğiyle, hayatımızdan çıkmış bütün kırkbeşlikler.

Oysa "Narin"de anlatıcı, "O şarkıyı duyduğum zaman heyecanlanıyorum" diyor. "Gözlerimi kapayarak dinliyorum. İnsanın içine işleyen bir ses bu. İçinden uçuk sarı ışıklar geçen esmer bir ses. Bana, bazı güneybatıdan esen, o mahzun rüzgârı hatırlatıyor."

"Yaşanmamış Yıllar"daki ses de, "Kaybolan Yıllar"daki de... Yalnız, belki, bu ses esmer değil, galiba biraz eflâtun.

Nezihe Meriç devam ediyor, eski *Bozbulanık* yazı masamda: "Yalnız ve mahzun. Bana dokunan bu işte."

1977 filan olmalı. Radyo bütün günler "Kaybolan Yıllar"ı çalardı. Müthiş etkilerdi bu şarkı beni. Yirmilerinde bir genç kız, hem yorumluyor, beste de onun, sözler de. Çok sonra sevgili Sezen Aksu'ya sormuştum: O yaşta kaybolan neydi, ne kaybolabilirdi ki?!

"Kaybolan Yıllar"ın bestelenmesi, sözlerinin yazılması daha eski bir tarihe rastlıyormuş. Yani Sezen yirmilerinde bile değil. "Bir yaratılış meselesi galiba" demişti, "daha yolun başındayken yitirdiğini, yitireceğini biliyor insan..." Ben o yıllarda, o yaşlarda umutlarla donanmıştım; "Kaybolan Yıllar"dan, bütün hüzünlü yazılardan çizilerden, şarkılardan, filmlerden besleniyordum ama, önümdeki zamanın hep 'kazanılacağı' hayalindeydim. Yalnızlığı yazıyordum ve –yazarsam– yalnızlık geçer, geçecek sanıyordum.

Besbelli, o kadar sevmeme rağmen, Nezihe Meriç'in hikâyesini özümseyerek okuyamamışım:

"Yalnızlar geliyor... Onları gözlerinden bilirim. Kalabalık caddelerde, tenha kır yollarında, dairelerin loş koridorlarında... Nerede rastlarsam rastlayım hemen tanırım. Müstehzî erkekler görürüm. Kısılmış gözleri ve sımsıkı kapanmış dudaklarıyla. Kahredici bakışları bende kalır. Kadınlar bilirim, kabadayı ve yırtıcı görünüşlerinin, boyaların, kokuların altında, ürkek, yalnız kadınlar. O zaman loş ara sokaklar, çürümüş, kokmuş, tiksinilmiş, kusulmuş bir şeyler hissederim. Düşünmemeye çalışırım. 'Bir şey kaybetmiş bunlar...' derim."

Sezen Aksu'yu 1980'lerde tanıdım. Çok ünlü, çok sevilen bir sanatçıydı. O günlerde Müjde Ar'la birlikte Boğaziçi yürüyüşlerine çıkardık. Sonbahara yeni girdiğimiz bir akşamüzeri, Müjde, "Sezen de bizimle gelecek" dedi. Gözümün önünde Kalender'le Sarıyer arası, deniz, hep deniz, sonra eski yalılar.

Biraz çekinmiştim Sezen Aksu'dan. Oysa alabildiğine yakın ve alçakgönüllüydü. Tabiî ben onu daha önce sahnede görmüştüm. Bebek Belediye Gazinosu'ndaki çalışmasından hatırlıyordum. İstanbul'da gazinoların saltanatlı günleriydi. İstanbul'un dört bir yanı gazinolarla doluydu. Yılların solistlerinin yanı sıra, beyazperdenin sevilen yıldızları da gazinolarda şarkı söylemeye başlamış. Sezen Aksu'ysa "Kaç yıl geçti aradan"ı, "Allahaısmarladık"ı söylüyor.

Bir de Atıf Yılmaz'ın yönettiği *Minik Serçe*'yi seyretmiştim. Atıf Yılmaz'la usta-çırak ilişkimiz vardı. Atıf Ağbi Sezen için, "Cin gibi bir kız, fevkalâde yetenekli" diyordu.

1980'lerin sonuna kadar seyrek görüştük. Şurda burda karşılaştıkça. "Firuze"nin yankıyıp durduğu dönemler.

Sonra Sezen bana iş buldu. Maddî açıdan enikonu sıkıntılı bir dönemimdi, Sezen'in çağrısıyla *Argos* dergisini yönetmeye başladım. Asıl dostluğumuz o zamanlar. Nasıl titiz, heyecanlı, uğraşısına tutkun bir sanatçı olduğunu o zamanlar ayırt ettim. Eşsiz bir Sezen Aksu şarkısı olan "Gidiyorum bütün aşklar yüreğimde"nin bestelenişine tanık oldum. Yeni bir albümü çıkacaktı Sezen Aksu'nun o günlerde. Adı ille, "Gidiyorum bütün aşklar yüreğimde" olsun diye tutturdum. Sezen uzak durmadı ama, yapımevi *Sezen Aksu Söylüyor*'u tercih etti.

(İyi ki öyle olmuş. Günün birinde, Sezen Aksu izin verirse, Gidiyorum Bütün Aşklar Yüreğimde benim bir romanımın, herhalde bir anı-romanın ismi olsun istiyorum...)

Sevgili Sezen Aksu bilmez, bir sabahtı, belki kimseye anlatmadım, *Argos* çoktan kapanmış, orta yaş gelip geçiyor, Boğaziçi yürüyüşlerim artık tek başıma, Kireçburnu'nun oralardayım,

bir evin açık penceresinden o erken sabah vakti, ince ince "Yaşanmamış Yıllar" yankıyor. Önce tam çıkaramıyorum, ne var ki durakalıyorum, sonra "... yaşanmamış genç yıllarımı ve sebebini suskunluğumun..." Büyük bir sarsılışla kalıyorum. O sabahı hiç unutamam. Yaz esintisi yine. Şarkı bitiyor. Koşarcasına uzaklaşıyorum Kireçburnu'ndan.

Elbette bilemezdim, işte geçenlerde, bir akşam vakti, "Yaşanmamış Yıllar"ın "Narin"le bütünleneceğini. O sabahtan sonra bir de bu akşam! diyordum. Kendi kendimeydim, evde, dağınık yazı masasının başında, artık altmışımda.

Sezen Aksu Şan'da, Onno Tunç'un bestelediği şarkılar, müthiş konserden sonra Ece'ye gidiyoruz, Sezen, "Yalnızca şarkı söylerken yaşıyorum" diyor...

Oba'da sahneye çıkıyor Sezen Aksu, kış akşamları, önce *La Traviata*'nın uvertürü başlıyor, sahne kararıyor, sonra Sezen geliyor...

Yine Kireçburnu'da Ali Baba'dayız. Bir yaz akşamı. Gelecek için tasarılar konuşuluyor... Levent'teki ev, kar yağıyor, Sezen'e şarkı sözü yazmaya boş yere uğraşıyorum. Derken beceriksizliğime gülmeye başlıyoruz...

Müge'nin seçkisinde şimdi, Sezen Aksu'nun son dönem şarkılarından "Kutlama"; Arto Tunç Boyacıyan'ın bestesi, söz Sezen Aksu. "Başımı omzuna yaslamaya / Hayata yeniden başlamaya..." Artık dayanamıyorum; son görüşmemizde cep telefonunun numarasını vermişti, bir mesaj çekiyorum: "Sevgili Sezen 'Sevgili Sezen Aksu'yu yazmak için meğer ne kadar geç kalmışım!" Tango esintileriyle "Kutlama" devam ediyor. "Kimsiniz" yanıtı geliyor Sezen'den. Yazıyorum. Paris'te konserdeymiş; "... Paris'te sahneye çıkmak üzereyim. 'vay yine mi keder, ama artık yeter...' senin için bu akşam..."

Teşekkür ederim sevgili Sezen Aksu, bütün şarkıların için, hüzünlere, kederlere ruh üflediğin için...

Beşinci Bölüm
MUTFAKTAN

Çocukluğum, daha dün...

Daha dün dediğime bakmayın, altmış yıl geçti. Hatıralarım, altmış yıl öncesinin Kadıköyü'nden.

Aklımı çelen, birçok hatıra, hatırlayış silinip giderken, bazılarının, âdeta daha berraklaşması, sanki dün yaşanmışçasına dupduru görüntüler edinmesi. Bahariye Caddesi'ndeki doğduğum ev sözgelimi.

Geren Apartımanı yerli yerinde duruyor. Fakat bambaşka bir Bahariye Caddesi'nde, bambaşka bir Kadıköyü'nde. Beş altı yaşıma kadar oturduğumuz bu evin en çok mutfağını hatırlıyorum. Özellikle yaz aylarında. Mangalda cızbız köftenin, havagazı ocağında çirozun kokuları burnumda tütmekte. Mangal, mutfağın daracık balkonuna çıkartılırdı. Çirozlar bir yaz akşamında ateşe tutulurdu. Köftenin yanında ille bol domatesli makarna. İncecik kıyılmış dereotlarıyla bezeli kayık tabağa çirozlar dizilir, üstlerine sirke ve zeytinyağı gezdirilirdi...

Yurt, Süreyya ve Opera sinemalarının önünden geçerek, hafif eğimli yokuş aşağı, Kadıköyü Çarşısı'na gidişlerimiz de işte alt-

mış yıldır belleğimde. Kadıköyü Çarşısı, çok şükür, eski havasını iyi kötü koruyor. Ne var ki, benim anılarımda sanki daha tenha, öte yandan daha şenlikli.

Balıkçıların büyük büyük incir yaprakları örtülü kocaman kırmızı tablalarını git git bir natürmorta benzetiyorum. Az beride tavukçu, kafeslerde gıt-gıt-gıdak seslenen zavallı tavuklar; az sonra içlerinden biri seçilecek... Tavukçuya gitmek çocukluğumun en büyük korkularındandı. Ama hem üzülünür, hem gidilirdi. Üstelik sık sık.

Neyse ki balcı, tavukçunun hemen karşısındaydı. Bu balevi de unutamadıklarım arasında. 1950'lerin sonunda 'donatım' imkânları elbette kısıtlıydı. Balcıya gelince, küçük dükkânını bir ışık sarayı yapıp çıkmıştı. Kaynakları bellisiz küçük küçük ışıklar, çeşit çeşit ballarla doldurulmuş kavanozlardan geçer, bal sarısından çam yeşiline, kestane kızılından kavuniçiye, handiyse ebemkuşakları oluştururdu.

Balcıya, balevine girsek de ışıkların oyununu seyretsem diye hayaller kurardım...

Renklere yakınlığım, vurgunluğum çarşıdaki balevinden olduğu kadar, Şifa'daki bahçedendir. Gerçi Şifa'daki bütün evler bahçeliydi, ama, annemin arkadaşı Nezihe Hanım'la eşi Amiral Cevat Bey'in bahçeleri, hiç şüphesiz bahçeler ecesiydi.

Bir masal bahçesiydi de diyebilirim. Kapıdan girer girmez, sağda, arka bahçeye kadar yol boyu sürüp giden tarhlarda, pembe, çividî, beyaz ortancalar açar, koca kafalarının ağırlığına dayanamayarak, taşa taşa, size geçit vermezdi.

Refik Halid ortancaları pek sevmez. Belki haklıdır, kokusuz çiçekler, donuk çiçekler. Bununla birlikte çividî ortancaların çividîsi bana harikulâde gelirdi. Sözcüklerin ayırtılarını yeni yeni öğrendiğim o günlerde, 'mor' diyerek geçip gittiğim o rengin 'çividî' olduğunu öğreniyordum: Çivit rengi, mora çalar koyu mavi...

Sağda ortancalar; solda, asıl ön bahçede, toprak yükselti üstünde geniş bir tarh silme gül ağaççıklarıyla bezenmiştir. Gülle-

rin bütün renklerini bu ağaççıkların çiçeklerinde görebilirsiniz. Hiç, şeftali kabuğunun pembesinden güller gördünüz mü; oradaydı, Şifa'daki bahçede. Kurumuş kan rengi, siyaha çalar kan pıhtısı gül oradaydı. Taçyapraklarının uçları soluk kırmızı beyaz ve katmerli güller oradaydı. Bir ağaççık vardı ki, gülleri keten helvasının saman sarısıydı. Nihayet kıpkırmızı, küçücük ama pek bereketli sarmaşık gülleri, iki katlı villanın dış cephesinde balkona uzanır, balkondan taşar, çatıda uzayıp giderdi.

Yalnız güller değil; asıl bahçeyi çevreleyen tarhlarda, mevsim mevsim çiçekler değişir, horozibikleri, anasınababasınapayverenler, kasımpatılar rengârenk, şenlik olup çıkardı.

Amiral Cevat Beylerin Şifa'daki evlerinden çıkın, çıkmaz sokakta –artık 'çıkmaz sokak' değil, dik merdivenle kıyıya bağlanmış–, Esma Hanımların kayıkhanesine doğru yürüyün. Esma Hanımların evi, kayıkhane üstünde, denize firlak. O da bir masal evi, hiçbir lüksü, görkemi mörkemi yok ama, denize açılıp gidecekmişçesine gizemli.

Geçip gitmiş yılların ne önemi olabilir?! Amerikalı deniz assubayıyla evlenip giden kızı Nezihe için, evet 'ikinci' bir Nezihe, özlemler kuşanmış, gözlerinde hep yaş damlası, yaşlı, çehresi sütlâç kırışığı Esma Hanım, şu an, belleğimde çakılı kalmış, gözümün önüne geliyor. Ve Esma Hanım, anneme yine kızı Nezihe'yle Amerikalı astsubayın taa oralardan gönderilmiş fotoğraflarını gösteriyor.

Bu fotoğrafları şu an, şimdi ben yine görebiliyorum. Bütün bu insanları neden unutmamış olduğuma şaşakalıyorum.

Çocukluğumda yaz bir hayli de plajlardı: Moda Plajı, Fenerbahçe Plajı, Suadiye Plajı... Hepsini çokça yazdım. Gelgelelim, bu yazıda belleğimde dipdiri kalanları saptamaya çalışıyorum, çok şeyin silindiği belleğimde.

Öyleyken Fenerbahçe Plajı'ndan dönüşlerde, tramvay beklerken, tadına asla doyamadığım dondurmayı hatırlıyorum: Külâhta kaymak ve vişne, bazan limon da! Bugünün şatafatlı, fis-

tükezmeli, çikolata soslu dondurmalarından ne kadar farklı, hattâ ne kadar masum!

Vakit akşama iyice yakındır. Moda Plajı'ndan Geren Apartımanı'na, yürüyerek, yorgun argın, çehreler kızarmış dönülür. Yaz güzeldir...

Kadıköyü'nün, İstanbul'un o eski plajlarının yerinde yeller esiyor. Yerineceğime, neredeyse sevineceğim geliyor. Çünkü, bana en çok dokunan nedir bilir misiniz: Çocukluğumun bomboş plaj görüntüleri. Güz ortalamıştır, ilk yağmurlar, İstanbul poyraza esir. Kumsal ıslak, kabinlerin derme çatma kapıları rüzgârla açılmış, çarpıp duruyor, kimseler yok, dalgalar ahşap iskeleye çarpmakta...

Bir de, Moda'da, deniz ortasında 'Raft' var tabiî. O zamanki Deniz Kulübü'ne ait bu deniz köşkü, kulübün üyelerinin caka sattığı yaz günlerinden uzaktır artık. İrice bir martı gibi, bembeyaz, mavi şeritli köşk gelecek mevsimi beklemekte, Moda'nın sonbaharına boyun eğmektedir. Biz Raft'tan denize hiç giremediğimiz için, onun öyle yalnız, ıssız haline pek üzülmezdim.

Sonbaharla birlikte biz çocuklar için sandal gezintileri kesinlikle sona ererdi. Lüfer akınları başlamıştır, bundan böyle denizler, balık meraklılarına...

Balık dedim, ille lakerdacıyı anlatmalıyım. Lakerdanın tadını pek sevmezdim; zaten o yıllarda lakerdayı pek yedirmezlerdi. Öte yandan, unutamadığım görüntülerden biri, Kadıköyü Çarşısı'ndaki lakerdacıdır, seyyar lakerdacı. Tezgâhının üstünde koskocaman, çıplak bir ampul yanıyor. Eflâtunlu pembe lakerdalar, morumsu kırmızı soğanlar, Rum lakerdacı o ışığın altında. Bu görüntüde, camekânlı tezgâhta uzun yıllar yağlıboya bir resim görür gibi oldum.

Derken Kadıköyü'nden Cihangir'e taşındık. Elbette arada bir 'karşı'ya geçiyor, anneannemlere, eski komşularımıza gidiyorduk. Bir koyu sonbahar günü hatırlıyorum: Dedemlerin Şi-

fa'daki Bakla Tarlası Apartımanı'nın en üst katı, balkondayım, ne kadar tenha, yapı yığınağından uzak bir Kadıköyü ki, uzaklardaki tren yolu görünüyor! Haydarpaşa'dan kalkmış tren, düdük öttüre öttüre, duman savura savura, geçip gidiyor. Nereye?

Belki benim şimdiki 'hatıralarla avunma' zamanıma...

Mevsimin ilk çorbası

Geçmiş güzel takvimlerden iz süren Ece Ajandası pastırma yazının 12 Kasım'da başlayacağını söylüyor.

Oysa günlerdir erken bir pastırma yazı yaşar gibiydik. İstanbul günlük güneşlikti. Gerçi akşamlar biraz serin oluyor ama, eninde sonunda ekimi bitiriyoruz filan derken, kasımın ilk günleri de ılıktı, hattâ geceler bile ılıktı.

Geçen yıl tam bu sıralarda –2 Kasım 2011'miş– değerli Yıldız Hanım balık çorbası ikram etmişti. Yemeğin sürpriziydi balık çorbası; Yıldız Hanım "mevsimin ilk çorbası" diyordu.

Balık çorbasının tarifini almıştım, ilerde bir gün bir yazıda işime yarar diye. Değerli Yıldız Hanım şimdi yazdıklarımı okursa belki biraz kızacak: Pek açık bir tarif değildi, hattâ dolambaçlı bir tarif. Bütün usta aşçılar lezzetli çorbalarının, yemeklerinin, tatlılarının, pastalarının, keklerinin tariflerini verirlerken, Türkçeyi, anlatımı, söyleyişi ansızın çetrefilleştiriyorlar...

Yıldız Hanım balık çorbası için hem kefal hem uskumru kullanılabileceğini söylüyor. Şu ya da bu balığın kılçıklarını, kafalarını kullanırsanız balık çorbasına yeter diye de belirtmiş.

Gelgelelim o akşamki nefis çorbanın uskumrudan mı, kefalden mi, çeşitli balıkların kılçıklarından, kafalarından mı kotarıldığını açıklamamıştı.

"Uskumruların kafasını çıkaralım" diye yazmışım; sonra yıkayıp haşlayacakmışız. Bir tencereye içme suyu koyuyoruz, balıkların üstünü iki üç parmak örtecek kadar. Haşlandıktan sonra

balıklar, yani uskumrular çıkartılıyor, kılçıkları çıkartılıp küçük küçük doğranıyor. Balıklar bekletilecek.

Başka bir tencerede sıvıyağda küçük kuşbaşı doğranmış soğan pembeleşinceye kadar kavrulacak. İncecik doğranmış havuç, patates eklenecek, bolca kereviz yaprağı kıyılacak, irice sarımsaklar ortadan ikiye bölünecek, öteki tenceredeki su boca edilecek. Tuz, karabiber; arzuya göre kırmızı pul biber. Sebzeler pişmeye koyulmuşken uskumrular eklenecek, bir limonun suyu da eklenecek. Çorbanız kaynar gibi oldu mu, ateşten alınıp ikram edilecek.

Evet ama tadına doyamadığımız Yıldız Hanım balık çorbası sanki terbiyeliydi. Yıldız Hanım da unutmuş gibi yaparak, "Bir yumurtanın sarısını limon suyuyla çırpın, çorbanın suyundan ilâve ederek ısıtın, terbiye hazır" demişti.

"Sizinki limonlu terbiyeli miydi?" ('Limonlu terbiye'yi üstüne basa basa söylemiş, yemekten, çorbadan, terbiyeden anlar görünmeye çalışmıştım.) Yıldız Hanım gülümsemekle yetinmişti. Uskumrulu mu, kefal balığından mı, nefis çorbanın terbiyeli mi olduğu açıklığa kavuşamamıştı.

Derken Yıldız Hanım, "İki üç kaşık sirke, bir iki kaşık zerdeçal da yakışır" demiş, sonra yine gülümsemeli bir suskunluğa gömülmüştü. Konuklardan bir bey, "Tarçın tadı var" der demez, Yıldız Hanım sofradan kalkıp mutfağa geçmişti.

Bu balık çorbası bilmecesi, muamması gibi, unutamadığım çorbalar arasında, bir de, 'erişte çorbası' bilmecesi var. Erişte çorbasını Sadri Alışık'lı, Attilâ İlhan'lı güzel akşamlarda birçok kez tattım. Sonbahar iyice ilerlemiş, Kanlıca, Körfez'de deniz kenarındayız hâlâ. Hırkalar, kalınca kazaklar, trençkotlar; tam üşümüşken erişte çorbası! Çolpan İlhan'ın sofrası daima bereketlidir.

Erişte çorbası ille ev eriştesiyle kotarılıyor. Pirinç tanesi kadar köftelerle bezeniyor. Bazan köfteye, erişteye yeşil mercimek de eşlik ediyor. Ana yemek yerine geçebilecek besleyici, doyurucu bir çorba.

Bulanık tariflerden anladığım kadarıyla, galiba önce o pirinç tanesi köfteler hazırlanıyor. Köfteler unlanıyor. Tencereye yağ, biber salçası, ince çentilmiş soğan konuyor, bu harç hafif kavruluyor, çorba için yeterli içme suyu ekleniyor. Su kaynayınca ev eriştesi atılıyor. Erişteler yumuşarken köfteler konuyor. Ama bu köfteler önceden pişirilmiş mi, bu anlaşılamıyor.

Ya o yeşil mercimekler? Mercimeklerin önceden ve yumuşayıncaya kadar haşlandığı muhakkak. Onlar da bir ara ekleniyor...

Tabiî kuru naneyi, kırmızı pul biberi asla unutmamak gerek. Özellikle kuru nane erişte çorbasının lezzet sırrı.

Attilâ Ağbi bu çorbanın İç Anadolu'da 'kesme çorba' adıyla anıldığını söylemişti...

Mevsim ilerleyip sonbahar bütün sebzelerini armağan edince, Cihangir'deki evimizde, "senelerce ve senelerce evveldi", 'sebzeli köy çorbası'na gelirdi sıra. Çorbalar için sindirime yararlı denir; sebzeli köy çorbası gerçekten öyleydi.

Yanlış hatırlamıyorsam havuçlu, kerevizli, lahanalı, karnabaharlı bir çorbaydı. Galiba 'konserve' bezelye de eklenirdi. Soğanı, maydanozu açık seçik hatırlıyorum. Sanki, ince kıyılmış üç beş ıspanak yaprağı da söz konusu.

Sebzeli köy çorbasında tereyağı tercih edilirdi. Hep söylediğim gibi, 1950 sonlarının İstanbul mutfağında sıvıyağların saltanatı henüz başlamamıştı. Gerçi 'nebatî' yağlar modalaşıyordu ama, tereyağı da göz ardı edilemiyordu.

Çentilmiş soğan tereyağında pembeleştirilir. Yüz gram kadar az yağlı kıyma eklenir, kavrulur. Bir kaşık salça, çorba için gerekli su, hepsi bir arada. Lahana yaprakları ince ince kesiliyor, şeritler halinde. Kerevizle havuç zar inceliğinde doğranıyor. Yok, galiba küçük küpler halinde kesiliyordu. Ispanak kıyılıyor. Karnabahar çiçeklerine ayrılıyor; iri çiçekler ikiye üçe bölünüyor. Bir avuç bezelye. Tuz da serpildikten sonra çorba pişirilmeye bırakılıyor. Sunulurken yaprak yaprak maydanoz eklenecek. İsteyen, limon suyu koyabilir.

Kemik suyu dün de bugün de çorbaların gözdesi. Kasap Todori'den ilikli kemik alınırdı; kemikler havuçla, soğan, sarımsakla kaynatıldıktan sonra bu su süzülür ve artık çorbalar için kemik suyu olurdu. Tabiî bazan et suyu, tavuk suyu da kullanılırdı. Meselâ düğün çorbası için et suyu, şehriye çorbası için tavuk suyu şarttı.

Mevsimin ilk çorbaları sebzeliler, domates, kırmızı mercimek çorbası filanken, mevsimin ilk karlı gününde yayla çorbası yapılırdı. Neden yayla çorbası; unutmuşum.

Yine kar yağışlı, günün çok erken karardığı bir akşamüstünü anımsıyorum. Mutfaktan görünen Cihangir Parkı bembeyaz. Çok uzaklardaki deniz lapa lapa karda görünmez olmuş. Akşam için yayla çorbası yapılıyor. Aslında ben yayla çorbasından pek hoşlanmıyorum. Zaten yoğurtlu çorbaları sevmiyorum. Yoğurt kesiliveriyor. En becerili aşçı bile işin içinden çıkamıyor. Hanımlar, sıkkın bir sesle, "Yoğurdu kesildi, hay Allah!" diyorlar.

O akşamüzeri de pirinç yıkanmış, bire bir buçuk su ölçeğiyle haşlanmıştı. Sonra bolca su eklendi. Cam kapta yoğurt, un, yumurta, pirinçli sudan eklemelerle bolca çırpıldı. Terbiye çorbaya ağır ağır, yedirile yedirile kondu. Çorba karıştıla karıştıla pişiriliyor. Bir yandan da, ocağın öteki gözünde, tereyağı eritiliyor, kırmızıbiber –pul biber değil–, nane ekleniyor, bu karışım ateşten alınmış çorbanın üstünde gezdiriliyor. Nasılsa yoğurdu kesilmemişti. Ama ben yine pek sevmemiştim.

O günlerin mutfağında yerelması çorbası yoktu. Ya da bizim evde kotarılmazdı. Yerelması hep zeytinyağlı yemekler arasındaydı. Çorbası yeni zamanlara rastlıyor olmalı. Zaten sıvıyağla yapılıyormuş. Ben içmedim.

Soğanlar pembeleştiriliyor, incecik kesilmiş yerelması dilimleri de pembeleştiriliyor. Tuz ve süt ekleniyor. Bir iki taşım daha kaynatılacak. Hemen robottan geçirilecek. Kıtır ekmek çok yaraşırmış.

Acaba tadı nasıl?

Bahar Yemekleri

Dünkü İstanbullular mart ayına pek iyi gözle bakmazlardı. Hattâ marttan biraz korkulurdu. Kış mevsimi geçip gitmiş sanılırken, baharın ilk ayının başa işler açacağı akıldan çıkarılmazdı.

Takvimde mart da kendisinden korkanları yalancı çıkarmaz. Önce 'soğukların kırılması' başlar, hemen ilk günlerde. Üçüncü cemre toprağa düşecek, ilkbahar umutları biraz artacak. Fakat mart ortalamadan ünlü Kocakarı Soğukları başlar, umutlar da bir süreliğine silinir.

Şifa'nın, Yoğurtçu'nun, Fenerbahçe'nin eski bahçelerinde, yollarda körpe ağaçlar aldanmış, bahar çiçeklerini açmışken bu hain Kocakarı Soğukları günlerce devam eder, 'kırlangıçların gelmesi'ne kadar dinmez, bahar çiçekleri de dökülüp gider. Bahar çiçeklerinin böyle erken dökülmesine dünkü İstanbul'da çok üzülünürdü...

Kırlangıçların gelmesine de aldanmamak gerekirdi. Çünkü, çok geçmeyecek, Kozkavuran Fırtınası patlak verecekti. Nihayet Çaylak Fırtınası'yla birlikte çaylaklar gelir, artık ilkbaharın başladığına inanılırdı.

Kış mevsiminin başroldeki seyyar satıcısı –daha önce yazdığım gibi–, turşucuydu. Okul kapılarında, hele okul çıkışı saatlerinde, turşucu ille beklerdi. Ama sokak sokak dolaşan, çinko kovalarıyla yürek hoplatan turşucular da vardı. Patlıcan, lahana, pancar, biber, hıyar ve yeşil domates turşusu, bazan daha 'özgün' turşular, meselâ acur.

Acur için *Kubbealtı Lugatı* "Kabakgillerden, kabuğu beyazımsı yeşil renkli, üzeri oluklu, bazan da tüylü olan büyükçe bir hıyar" tanımını veriyor; Latincesi cucumis angiria'ymış. Mart ortaladı mı, seyyar turşucu sokaklardan el ayak çekerdi. Ama Cihangir Parkı'nın kapısmda çocukları zurnasıyla peşine takan macuncuyu nasıl unutabilirim?! Çok uzun yıllar önce, "Bütün İstanbul Bilsin"de macuncunun hikâyesini de yazmıştım.

Macuncu kışın ortalarda görünmezdi. Martla birlikte ortaya çıkar, ya klarnet ya zurna, bir koca tepsi başında, uzaklardan, kim bilir nerelerden çıkagelirdi. Sonra sonra ne klarneti kaldı, ne zurnası...

Sehpanın üstüne yerleştirildikten sonra tepsinin kapağı açılırdı. O macunların alacaları, renkleri kadar hayalimi okşayan başka bir şey hatırlamıyorum. Dünyanın en güzel renkleri sokak macuncusunun büyük tepsisinde üçgenlere bölünmüştü.

Kavuniçiden de kavuniçi olan o macun gerçekten kavun özlü müydü, bilmiyorum. Bütün bildiğim, altın ışıltılı öyle bir kavuniçiyi bir daha görmediğim... Hem yalnız kavuniçi değil; kızılcık macununun kıpkızılı, vişne macununun alev alev vişneçürüğü, fıstıklı macunun kopkoyu fıstıkîsi, tarçınlı macunun sütlü kahverengisi, zencefilli macunun maviye çalar moru, sonra zümrüt yeşilleri, balrenkleri, yosun yeşilleri, kıpkırmızılar... Bu renk coşkusunda büyülenmemek imkânsızdı.

Macuncunun ortaya çıkışı gibi, martla birlikte –adı sanı konulmasa bile– bahar yemekleri de ortaya çıkardı.

İşte bizim evin bir bahar çorbası vardı. Belki de mart çorbası demem daha doğru olacak; bu çorba, her nedense, kış günlerinde yapılmazdı. Sanki bahar başlangıcına ait bir merasim, ritüeldi. Ve bir sebzeler şenliği!

Gelecek kışa kadar gözlerden ırak kalacak kereviz, ıspanak, havuç, yeni mevsimin taze baklası, bezelyesi, hepsi et suyunda haşlamyor, püre haline getiriliyor, tahta kaşıkla bastıra bastıra. Kimileyin beş on pancar yaprağı da konuyor.

Akşamdan ıslattığınız bir avuç kuru fasulye ayrı tencerede yumuşayıncaya kadar pişirilmiş. Sebzeler püresine ekleniyor, iyice karıştırılıyor. Çorba hazır! Yıllardır içmediğim halde biraz kekremsi tadı damağımda bu çorbanın.

Adsız sansız, fakat harikulâde bir bahar başlangıcı yemeği vardı. Yapılabilmesi için taze sarımsağın manav tezgâhlarında yerini alması beklenirdi.

Artık yaşlılığa merdiven atmışken bu yemeğin daha farklı yöntemle yapılmışını ve daha lezzetlisini, sevgili arkadaşlarım Canan ve Mehmet Barlas'ın sofralarında yedim. Mehmet'ten öğrendiğime göre Antep mutfağının bir güzelliğiymiş. ("Hemen yine yaparız" dediler, ama yapılmadı. Bu yıl belki yaparlar...)

Kemiksiz parça et düdüklüde haşlanıyor. Düdüklü tencere İstanbul mutfağına yeni girmiş, 1950'ler filan; Metin Eloğlu'nun unutulmaz *Düdüklü Tencere*'si 1951 tarihlidir. Düdüklü düdüğünü bazan öttürüyor, bazan her nedense öttürmüyor; dikkat etmek lâzım. Düdüklünün gürültülü patırtılı, âdeta bombardımanlı kapak fırlatışları da var; büsbütün dikkat etmek lâzım...

Kemiksiz parça eti haşladığınız suyu saklayacaksınız. Taze soğan ve taze sarımsakları, üçer dörder demet, iyice yıkayın, dört parmak uzunluğunda doğrayın. Etle birlikte sarımsaklar, soğanlar margarinde hafifçe kavrulacak, et suyuyla un eklenecek, tuz, sirke, karabiber, az miktarda şeker; taze sarımsak yumuşayıncaya kadar pişirilecek. Suluca kalmasında yarar var.

Bahar sofrası dendi mi, Yanyalı Hamide Hanım'ın bezelye salatasını mutlaka anmak gerekir.

1960'lar; rahmetli teyzem Pendik'te Yeni Eczane'yi açmış. Yanyalı İbrahim Bey'le Hamide Hanım eczanenin bitişiğindeki, iki katlı, ahşabı dantela gibi işlenmiş, eski Pendik evinde oturuyorlar. Yanyalı Hamide Hanım birbirinden güzel yemekler yapıyor, komşularına ikram ediyor.

Yanyalı Hamide Hanım bahar aylarının 'sultanî' (sultanlara lâyık anlamına) bezelyesini tuzlu suda haşlıyor. Ayşekadın fasulyesine benzeyen sultanî bezelye, yeşilini korumuş, bir kayık tabağa özenle diziliyor. Taze sarımsak ince ince kıyılıyor, bezelyelerin üstüne serpiliyor, yağsız lor peyniri ufalanıyor, o da serpiliyor.

Tabiî sızma zeytinyağı, tuz, limon suyu, hepsi iyice çırpılacak; sultanî bezelye salatası için bu sos. Ilıkken yenecek.

Baharlarda sıkça yapılan ekşili köfte, annemin mutfağında hafiften İzmir köftesini andırır, yine yeşilliklerle haşır neşirliğinden

bir 'spesyalite' olur çıkardı. Koyun eti gözden düştüğü için olacak, dana kıymasıyla yapılırdı bu ekşili köfte.

Ekmek içi, kıyılmış maydanoz rendenin ince tarafiyla rendelenmiş soğan, dövülmüş sarımsak –kuru, bir iki diş–, yumurta, kimyon, tuz, karabiber, hepsi kıymayla karıştırılacak uzun uzadıya yoğurulacak. Küçük küçük parçalar koparılıp yuvarlak yuvarlak köfteler yapılacak. Bunlar hafif meyaneli pişirilirken, zar gibi doğranmış havuç, bezelye, küçük küpler halinde kesilmiş patates, ince kıyılmış maydanoz, tümü bir arada, çorbamsı bir havada pişirilecek. Çukur tabaklarda sunulacak. Söylemem yersiz, kaşıkla yenecek.

Bahar başlangıçlarında taze baklanın etlisini de hatırlıyorum. Taze baklalar ayıklanacak, kılçıkları alınacak; unlu suda bekletilecek. Unlu suda bekletmenin elbette sebebi var, fakat ben bilmiyorum.

Kuşbaşı etler –kuzu eti– yağda, orta ateşte kavrulacak, pişirilecek. Çentilmiş soğan eklenecek, soğan sararırken taze baklalar tencereye yerleştirilecek. Bakla yumuşarken, tencerenin üstünü örtecek kadar içme suyu, tuz, karabiber; biraz daha pişirilecek. En son kıyılmış dereotu serpilecek. Nefis bir bahar yemeği! Geçmiş zaman baharlarından hatırladığım yemekler işte böyleydi...

Bir asma yaprağı

Geçip giden gençliğimizdeydi, Rumelihisarı'nda bir lokanta, ortasından kocaman bir çınar ağacı geçiyor, yaprak yelpazesi çatıdan gökyüzüne açılıyor. Hep aralık pencerelerden birinden de asma yaprakları girmiş içeriye. O kadar çok severdim ki bu mekânı, günün birinde hep böyle bir evim olsun isterdim...

Sonunda, Şişli'nin köhne apartmanında, daracık balkona kocaman saksıda o asma geldi, teyzemin hediyesiydi, üzüm vermiyordu tabiî, ama yıllar yılı benimle yaşadı. İlkyazla birlikte yap-

raklandı, çardağı sarar gibi sardı balkonun köşe bucağını; güzle birlikte yaprakları sararıyor, dökülmeye koyuluyordu.

İşte o asmanın son yaprağı da döküldü geçen gün ta aralıkta. Kış geldi dedim kendi kendime...

İstanbul'da ilk asmayı nerde gördüm, gel de hatırla, çocukluğumda olmalı, herhalde Kadıköyü'nün kırlık bir yerlerinde. Kısıklı'daki kır gazinosunda çardak var mıydı? İlle çardak, çünkü asma, bıyıklarıyla sarıla sarıla çardağa tırmanır. O 'asma bıyığı' adlandırışı da Türkçenin güzellikleri arasındadır.

Eski romanları okuyun, asmaydı, çardaktı çokça geçer, çardaklı bir kahve, zümrüt yeşili, ham üzüm salkımları, yaz esintisinde kıpır kıpır asma yaprakları... Halide Edib'in cümlesi belleğimde: Üstü asma çardaklı dar bir yol, diyordu... Nazmi Ziya'nın ilkyazda, güzde, yaz ortasında asma yapraklı semt kahvesi resimleri... Gökdelenlerle kirlettiğimiz İstanbul'dan asma el ayak çekiyor. Gönül çelen çardak el ayak çekiyor. Belki, çardak sözcüğü bile yeni kuşaklar için anlam taşımıyor.

Bunlar Sait Faik'in hikayesinde kaldı "Mahalle Kahvesi", 1940'lar:

"... Kahve, sapa bir yerdeydi, yapraklarını dökmüş iki söğüt ağacı ile üzerinde hâlâ üç dört kuru yaprak sallanan bir asmayı kar öyle işlemişti ki, bahar akşamları, yaz geceleri pek sevimli olan bahçenin mora kaçan beyaz bir ışıkla dibinden aydınlık haldeki güzelliğine, girerken şöyle bir göz attığım halde, camın kenarına yerleşip de buğuları silince uzun zaman daldım, hem sevdalandım."

Asma filizi eski süslemeciliğimizde sevilen bir motifti. Hele işlemelerde. Doğaya, doğanın dirilişine tutkunun yansımasıydı.

Ama asma filizine, yaprağına, asma bıyığına, üzüm salkımına hayranlık, yalnız bize özgü değil. Bütün *art nouveau* onlarla bezenmiş, daha eskilerde, epey eskilerde, Yunan'da, Bizans'ta asma dalı mermer sütunların bezemesi. Bu dalda üzüm salkımı hiç eksik olmuyor.

Art nouveau'yla kenetlenen *art déco* da üzümden, asma yaprağından vazgeçmez. Artık 'pastane' işlevini yitirmiş Markiz'de, sonbahar'ı temsil eden mahzun genç kadın panosu İstanbul'da bir örnek, Tünel'den karşı yakaya geçelim, Fenerbahçe'deki Villa Mon Plaisir'in sonbahar panosu da hep aynı süslemelerle Markiz'inkine eşlik ediyor. 1930'ların, 1940'ların İstanbul dünyasında o eski 'asma filizi' artık batılılaşmış, *art nouveau*'lu, *art déco*'lu bir hava estirmeye koyulmuştur...

Türk mutfağına gelince, onun asma yaprağıyla tanışıklığı, haşır neşirliği, ülfeti çok eskilere dayanıyor. Etli yaprak dolmasını zeytinyağlı yaprak dolmasını anmam yersiz; bilmeyeni handiyse yok. İkisini de severim ama etli yaprak dolmasını daha çok severim. Hele, sarımsaklı yoğurt hafifçe gezdirilirse. İtiraf edeyim ki, bir tencere dolusu yesem doyamam.

Çoğu mutfakta bu dolma için dereotu, bilmem neden, kullanılmaz oldu. Dolmalık kıyma, pirinç, rendelenmiş domates tamam, soğan elbette, fakat bu harca ince kıyılmış dereotu da gerekli. Dahası, dereotunun sapları atılmayacak, tencerenin dibine yan yana dizilecek ki, rayihası dolmaya büsbütün karışsın.

Hangi yöremizin yemeği, bilmiyorum: Kuru baklalı yaprak sarma. İstanbul mutfağında rastlanmıyor. Ben bir kez yedim, tadı damağımda kaldı. Akşamdan ıslatılan kuru bakla, önce biraz ufalanıyor; ufalanmış baklaya aşurelik buğday katılıyor. Bu ikisine kıyma, sulandırılmış domates salçası, soğan, kırmızıbiber, karabiber eklenecek. Hepsi iyice karıştırılacak. Bu iç, asma yapraklarına konuyor, yapraklar üçgen biçimi kapatılıyor.

Tencereye yerleştiriliyor, sadece bir bardak su konduktan sonra kısık ateşte ağır ağır pişirilecek. Yaprakların, baklanın yumuşayıp yumuşamadığı saptanacak. Yumuşamışsa, kuru bakla içli yaprak sarmanız pişti! Soğutmadan âfiyetle yiyebilirsiniz.

Yemek yazıları yazmaya başladığım günlerde, işte yıllar önce, bana kuru bakla içli yaprak sarmasını ikram eden eski komşum

Hayriye Hanım'ı rahmetle anıyorum. Belki bizim sarmayı da yazarsınız demişti, gelgelelim bir türlü kısmet olmamıştı...

Yönetmen Halit Refiğ, baş oyuncuları Fikret Hakan'la Sevda Ferdağ, benim de sözüm ona ilk senaryom, (Sözüm ona diyorum, çünkü altından kalkamamıştım, değerli Halit Refiğ oturup kendi yazmıştı.) Mersin'deyiz, kış başlangıcına rağmen havalar açık, ılık, hattâ sıcak, öğle vakti. Güzel bir lokantada 'batırık' yiyoruz. Batırık adı elbette ilgimi çekiyor. Nedir bu batırık? Bulgurlar, ceviziçleri, domates, soğan, dövülmüş dana eti, dövülmüş yerfıstığı, kavrulmuş susam, maydanoz, daha neler, kimyon, yeni bahar, tümü harmanlanmış, asma yaprağına sarılmış, sarmalar geniş kayık tabağa dizilmiş, limon dilimleriyle inceden ekşitilmiş. Bunca yıl geçti, batırık tadıyla tuzuyla gözümün önünden gitmedi.

Boğaziçi balık lokantalarının 'olmazsa olmaz'larından biri, mevsimi gelince, asma yaprağında sardalye ızgarasıydı. Şimdilerde, olmazsa da olura dönüştü ve öylesi sardalye ızgarası sırlara karıştı. O kadar ki, kimileyin, "Izgarayı yaprakta mı yapacaksınız?" diye sorduğumda, yanıt bile alamıyorum. Yaprakta sardalye ızgarasını artık sadece 'hatırlayan' bir iki kişiyse, "O eskidendi, şimdi yapmıyoruz" diye yanıtlıyor.

Vakit alır, özen ister bir pişirme yöntemiydi: Izgara yakılacak; yıkanmış, inceden tuz serpilmiş, kırk dakika kadar bekletilmiş sardalyeler hazırlanacak. Asma yaprağını alıyorsunuz, parlak tarafını sıvı yağla çok az yağlıyorsunuz. Sonra balıkları yağsız yüze sarıyor, yaprakları sigara böreği yapar gibi iki ucundan katlıyorsunuz. Izgaradan biraz yüksekte, korlu ateşte bu sardalyeler önlü arkalı üç beş dakika pişirilecek. Asma yaprağına kömür karası benekler üşüştüğünde ve yapraklar çıtırdadığında sardalyeler sunuma hazır. Limon dilimleriyle süsleyebilirsiniz.

Boyuna bosuna bakmadan ağırca sardalyeye ekşimsi lezzet versin diye sarılmış asma yaprağını herkes çıkartıp ızgara sardalyesini limon sıkarak yerdi. Bense yapraktan asla vazgeçemez, o çıtır çıtır yaprağı da yerdim.

Son yıllarda sardalyeye değil hellim peynirine yaraştırıyorlar asma yaprağını. Oyuncaksız, kolay, çarçabuk. Hellimi dilim dilim kes, asmaya sar, fırına ver. Hellim yapraktan belli belirsiz rayiha ediniyor...

Eskiler çeşit çeşit lezzet arayışında çok daha gayretliydiler galiba. Anneannem üşenmez, yapımı onca sıkıntı verici etli yaprak dolmasına bir de 'ak meyane' yapardı. Ak meyane için tereyağı eritilecek, un sarartılacak, süt eklenecek, karıştırılacak-karıştırılacak. Soğumaya başlayınca yumurtanın sarısı, tuz, karabiber. Ak meyane yoğurt yerine etli sarmaya eşlik edecek...

Balkondaki son asma yaprağı işte bunları yazdırttı.

Füruzan "Yaz Geldi" öyküsünü ilk nerede yayımladı?

Bu sabah bu soruyla uyandım. Daha doğrusu, uyanmakla uyanmamak arasında; "Yaz Geldi" ilk nerede yayımlanmıştı?

Erken saat. Yarı aralık perdeden balkondaki alevli mor Afrika menekşesi görünüyor, güneş vurmuş. Küçücük saksıdaki çiçekler ve yapraklar, tıpkı öyküdeki gibi, yaz geldi diyor. Itırların eflâtun çiçekleri döküldüğüne göre, yaz sahiden geldi. Bahar boyunca açar ıtırlar.

"Yaz Geldi", *Parasız Yatılı*'yı oluşturan hikâyelerden biridir. *Yeni Dergi*'de, *Papirüs*'te yayımlanmış olabilir. Belki, sanat sayfasını Doğan Hızlan'ın yönettiği o eski *Yeni Gazete*'de. Aklıma takıldı işte.

Fakat yıllar öncesindeydim. Yine zaman kayması. Yaşlanışla birlikte bu zaman kaymaları öyle çok artıyor ki. Dün yaşadıklarınız puslu, hattâ silik. Ama kırk yıl, elli yıl öncesi pırıl pırıl.

"Yaz Geldi" pırıl pırıldı. İki sahipsiz çocuktular, biri kız biri oğlan. Dokuz on yaşlarında. Kız, halasıyla yatalak ninesinin yanında yaşıyor, ana babasından söz açılmamış. Oğlanın babası

kömür deposunda çalışıyor, annesi bir aşkın peşinden gitmiş. Boğaziçi'nde vapur iskelesinde karşılaşıyorlar. O içli arkadaşlık, vapurların gelişine gidişine bakarken başlıyor. İkindi vakti...

Yaz nasıl geliyordu? İşte onu unutmuşum. İki ıssız çocuğun arkadaş oluşuyla, belki, kim bilir. Ama yaz geliyordu; yaz, acıları daha az hissettirecekti...

İstanbul'a yaz, çocukluğumuzda, şenliklerle gelirdi. Çocuklar için bugün yine öyle geliyor herhalde. Okullar kapanacak, sınıfımı geçmişim, koca tatil, ders kitapları değil artık, okumak istediğim kitaplar! Yarım yüzyıl öncesinde, önce *Murat Reis'in Oğlu*, *Balaban*, bir iki yıl sonra bütün Reşat Nuri Güntekin'ler. Bu yaz hepsini yeniden okuyacağım. Gencelmiştim, sevinç duyuyordum.

Sonra yeşil erik: Mayıs ve haziran İstanbul'da yeşil erik demekti. Plastik kutulara tıkıştırılmış, çürük çarık yeşil erik değil; dalından kopartılmış, kütür kütür yeşil erik. Meyveliklerde sunumu, ille kırmızı kirazla. Yeşil ve kırmızı, birbirine o kadar yakışarak, natürmort havası estirir.

Ne tuhaf; natürmorta düşkün ressamlarımız –eskilerde, şimdi kimse heves etmiyor–, karpuz dilimleri, üzüm salkımları, portakal, elma, ceviz; gelgelelim yeşil erikle kırmızı kiraza yüz vermemişler. Şeker Ahmed Paşa'da kavun ve incir de var. Süleyman Seyyid'in portakallı natürmortları oldum bittim kış havası estirir, dörde beşe bölünmüş portakalın güney güneşinden gelme alacasına rağmen. Çallı'nın meyveli natürmortunu seyrek gördüm; ama bol bol manolyalı natürmort...

Manolya gençliğimin sonunu hatırlattı: Her sabah Tarabya'dan Kireçburnu'na kadar yürür, sonra yine Tarabya'ya dönerdim. Şimdilerde İstanbul daha manolyalı. O yıllarda romanlara, tuvallere geçmiş bu eşsiz ağaç, ancak eski köşklerin, yalıların bahçelerinde, tek tük kalmış. Tarabya'da sırtta, yaşlı ve harikulâde bir manolya ağacı evi örterdi. Her sabah durup bakardım. Söylemem gereksiz: Yaz sabahlarıydı.

Manolyaların açılışı da, yazı İstanbul'a getirenlerden elbette. Herkes erguvanı söyler; oysa erguvan İstanbul'da hazirana kalmaz, çiçeklerini döker, yapraklanır.

Haziran der demez, Selçuk Baran'ın "Haziran"ı. Ama o hikâye, Ankara'da geçer.

Kırklarındaki Refik Halid, İstanbul'a yazı patlıcan kızartmasının kokusuyla, hattâ yağı kızgın tavadaki cızırtıyla getirmiş, nefis denemesinde. Bir öğleden sonra, Beyoğlu'nun arka sokakları, bir yerlerden buram buram patlıcan kızartması kokusu.

Mevsimler kendi sebzeleriyle birer işaretti. Seraların tatsız tuzsuz domatesi, taze fasulyesi, çalısı, dondurulmuş enginar falan ortalarda yoktu. Bakın, konserve vardı. Kış sofrasında etli türlü, bamya, Ayşekadın fasulyesi hep konserve. Kıştan kalma konserveler, yaz gelirken hemen tüketilir, eh artık tazesi çıkacak. Domates kokan domates yaz mevsiminde. Çengelköy'ün bademi, yaz başlangıcında. Arnavutköy'ün çileği biraz sonra.

Söyledim, birer işaretti: Meselâ, turfanda enginar –pahalıydı, orta halliler yanına yanaşamazdı– göründü mü, soba faslı biterdi. Kestane çıkıncaya kadar. Kestaneyle birlikte sobacılar evden eve.

Sebzeler meyveler bende hep rüya.

Ama dondurmalar da!

Kış ortası o yağ topağı kutu dondurmalarından tat alamıyorum. Oysa, geçmişte, yarım yüzyıl öncesinde, mahallemizin dondurmacısı geçiyor. Her gün küçük bir külâh, kaymaklı, limonlu, vişneli, çikolatalı. Vişnelisinin rengine bayılırdım, limonlusunun buruk tadına.

Geçenlerde Moda'daydım. Çok meşhur dediler, dondurmacıya girdik. Onlarca dondurma çeşidi, hepsinden bir kaşık tatsanız, mide fesadı. Çocukluğumun dondurmaları meğer yoksul dondurmasıymış. Sevinçlerse uçsuz bucaksızdı.

Demin manolyayı andım, ıhlamuru unuttum. İstanbul'a yazın gelişi biraz da ıhlamur kokusuyla. Adalar'da ıhlamur, henüz sayfiye yöresi Göztepe'de, Caddebostan'da, Suadiye'de. Belki başka

yerlerde de. Nedense ıhlamur kokusunu en çok Göztepe'den, Neşecan Yengemizin geniş bahçesinden hatırlıyorum.

Sonrası? Sonrası, Oktay Rıfat'ın şiirindeki gibi:

...

eksilmeyen bitmeyen sadece
gittikçe daha baygın daha dirençli
kokusu mayısta ıhlamurların.

Demek mayıstaymış...

Her şeyin zamanı vardı. Her şey, 'zamanı gelince'. Bekleyişler içinde geçerdi ömür. Kimse yakınmazdı.

İnanır mısınız, dil peynirinin zamanı vardı. O da ilkyaz ortası, yaz öncesi ortaya çıkardı. Cihangir'deki "Mösyö Panayot"un meze evinde, çubuk çubuk dil peynirleri, süt kokar, o kadar taze ki, ilk ısırışta süt damlasını hissedersiniz. Ancak o zaman, mevsiminde...

Karpuz kabuğunu suda gördükten sonra mı denize girerdik, artık unuttum. Yalnız, Fenerbahçe'de, plajda, o tertemiz, duru denizde küçücük yengeçleri yampri yampri yürüyen, kıpır kıpır şeytanminarelerini, peri kızlarıymışçasına uçuşan küçücük ve gümüş renkli balıkları unutmadım. Yosunlar da uçuşurdu suda. Dubalarda midyeler.

İstanbul'un dört bir yanı plajdı. Bir telâş başlardı, yaz gelirken. Kabinler boyanır, iskeleler, atlama tahtaları onarılır, sonra plaj mevsimi!

Şimdi her sabah Cevahir Oteli'nin kapalı yüzme havuzuna gidip, yaşıma "en uygun spor" olan ... evet evet, bir saat yüzüyorum, her sabah, yaz gelirken İstanbul'un sere serpe plajları soluk isimler belleğimde, görünüp yitiyorlar.

Şimdi Oktay Rıfat'ın bir başka şiirini, "Yine Yapraklar", her zamankinden fazla hissediyorum:

...

bir kül bırakarak geçti mevsimlerim
güller yeniden açtı

uzak bir yıldız gibi kaldı
küçük odaların yalnızlığı.

Sofranıza salatalar

Yetiştiğim yıllarda İstanbul mutfağı için salata başlı başına bir yemek değildi. Şimdi öyle mi, öğle akşam salatayla yetinenlerimiz çok. Böylece hem sağlıklı beslenildiği ileri sürülüyor, hem kilo derdinden kurtulunuyor. Söyleyenler, yazanlar çizenler ısrarla vurguluyorlar.

Oysa yarım yüzyıl öncesinin İstanbul mutfağında salata yemeklerle birlikte yenirdi. Geçmişin görgüsünü satır aralarında yansıtan *Kubbealtı Lugatı* şu tarifi veriyor:

"Çiğ ot ve sebzelere patates ve havuçla limon veya sirke, tuz, zeytinyağı, soğan vb. lezzet verici maddeler karıştırılmak suretiyle yapılan ve yemeklerle birlikte yenen yiyecek."

Salata sözcüğü İtalyancadan geliyormuş. Bir de, perhizlere, diyetlere miyetlere pek uymayacak İtalyan salatası var. Bayıldığım bir salatadır İtalyan salatası; hekimlerin sinirini oynatacak kadar zararlıdır, bilmez değilim.

Önce salam! Kibrit çöpü inceliğinde kestiğimiz salamlar, ince dilimlenmiş körpe salatalık (kornişon) turşusuyla harmanlanacak. Eskilerde yine incecik kıyılmış, tuzla öldürülmüş soğan da eşlik ederdi. Soğan şimdi aradan çekildi. Dört beş kaşık mayonez, öğütülmüş beyaz top biber salamlarla, turşularla karıştırılacak, İtalyan salatası soğukça yenecek. İsteyen bir iki damla limon suyu ekleyebilir.

Bazı sofralarda İtalyan salatasının Rus salatasıyla kaynaştırıldığına tanık oldum. Demin anlattığım malzemeye haşlanmış patates ve havuç ekleniyor. Bu, 'melez' İtalyan salatası da pek fena olmuyor.

Fazla besleyici İtalyan salatası ürküttüyse, hemen fevkalâde sağlıklı lahana salatasına geçelim. Şimdi kış, lahananın tam mevsimi. Üstelik çeşit çeşit lahana salatası yapılabilir. Örnekse, yeşillikli beyaz lahana salatası: Beyaz lahananın yapraklarını çok ince şeritler halinde kesin, lahana şeritleri birkaç dakika tuzla öldürülecek, tuzdan arındırılmayarak bir süre de iyice ovulacak. Sonra iyice yıkayın, bol soğuk suda. Kıyılmış maydanoz, incecik doğranmış taze soğan, yaprak yaprak körpe roka ekleyin, karıştırın. Zeytinyağını limon suyuyla çırpın, beyaz lahana salatasının üstünde gezdirin.

Havuç rendeli lahana salatasını salık veririm. Bunda taze soğan yok. Havuç rendeleniyor, lahana şeritlerine karışıyor, ince kıyılmış maydanoz, bir iki diş dövülmüş sarımsak. Kokusundan çekiniyorsanız, sarımsaktan vazgeçebilirsiniz. Limon suyu, zeytinyağı, çok az –bir çorba kaşığı– sirke; sosunuz hazır. Döküp, karıştırıp afiyetle yiyebilirsiniz.

Üçüncü lahana salatamız, diyetisyenlerin hışmına uğrayacak ama mayonezli. Beyaz lahananın yapraklarını buharda öldürün, süzdükten sonra ince ince doğrayın. Kornişonları ince şeritler halinde kesin, lahana yapraklarıyla harmanlayın. Çok az zeytinyağı, mayonez ve limon suyunu bir kapta çırpıp salataya dökün. Mayonez yerine hardal da kullanabilirsiniz.

Uzmanlar, salataları yapılışları açısından üçe ayırıyorlar: Çiğ otlardan, sebzelerden salatalar birinci öbek. İkinci öbekte pişirilerek hazırlanan salatalar yer alıyor, bunlar da ya haşlanacak ya közlenecek. Üçüncü, son öbekte, proteinli yiyeceklerle birlikte harmanlanan salatalar var. Salatayla zayıflayacağına inananlar son öbeği tercih ediyorlar; söğüş tavukları, bonfileleri, yumurtaları tıka basa doldurdukları salatalarla kendilerini kandırıyorlar.

Meselâ 'üçe üç' salatası: Üç tavuk göğsünü haşlayın, ince ince dilin. Üç Çengelköy bademini şeritler halinde kesin. Üç salatalık turşusunu zar inceliğinde doğrayın. Üç sarımsağı dövün. Hepsi-

ni karıştırın. Üç çorba kaşığı yoğurda üç çorba kaşığı mayonezi katıştırın ve üçe üç salatanızın üstüne dökün. Soğuk yenecek. Gerçekten lezzetli.

Üçe üçle öğleyin perhizinizi bozdunuz; akşamleyin aklınız başınıza geldiyse, çalı fasulyesi salatasını salık veririm. Kenarları alınmış, ortadan ikiye bölünmüş çalı fasulyesi buharda fazla yumuşamadan (diriliğini koruyarak) pişirilecek. Kevgirle suyu süzülecek. Yeşilini korumuş çalı fasulyesinin üstüne dövülmüş sarımsak, kırmızı pul biber; zeytinyağı, limon suyu. Hem ılık, hem soğuk yenebiliyor.

Bu salatanın bir de cevizlisi var. Dövülmüş cevizle çentilmiş kuru soğan harmanlanıyor, fasulyeye katılıyor. Bu mevsimde pek tavsiye edilemez; manavlarda çalı fasulyesi ateş pahası.

Gelelim nohut salatasına: Nohut akşamdan ıslatılacak. Sabahleyin iki üç su yıkanacak. Düdüklü tencerede iyice haşlanacak. Biber, domates, Çengelköy bademi doğranacak; piyaz kesilmiş ve tuzda öldürülmüş kuru soğan eklenecek, maydanoz kıyılacak. Nohutlarla karıştırıldıktan sonra zeytinyağı, limon suyu.

Dünkü İstanbul mutfağında zeytinyağı ve limonla yetinilirdi. Kimi salatalarda limon yerine sirke kullanılırdı. Şimdi 'sos'lar birbirinden değişik. Bütün salatalara yaraşacak bir sos tarifi: Zeytinyağı iki ölçek, limon suyu bir ölçek, yine bir ölçek üzüm sirkesi, çok az esmer şeker, hardal, kırmızıbiber, kurutulmuş kereviz tozu; bir arada tümünü iyiçe çırpın.

Kırmızı lahana turşusuyla bezenmiş roka salatasına ne dersiniz? Ama önce şunu sormalıyım: Kırmızı lahana turşusu yediniz mi? Yapımı kolay turşuması on günde. Kırmızı lahanayı (orta boy) keskin bıçakla ince şeritlere bölüyorsunuz. Turşu kuracağınız kavanoza bu şeritleri düzgün biçimde istif edin. Üç dört diş irice sarımsak ayıklayıp kalınca dilin, kırmızı lahana şeritlerine katın. Kavanoz içme suyuyla doldurulacak, limon tuzu ve turşu tuzu eklenecek. Kavanozun kapağı sıkıca kapatılacak. Serin oda sıcağında on gün bekletilecek.

İyice yıkanmış, köklerinden temizlenmiş roka irice doğranacak, kırmızı lahana turşusuyla karıştırılacak, zeytinyağı gezdirilecek. Limon suyuna, sirkeye bu salatada ihtiyaç yok.

Kırmızı lahana derken, aklım yine beyaz lahanaya gitti. Elmalı lahana salatasını anmadan geçmek olmaz. Kabuğu sapsarı ekşi elmalar irice rendelenecek, lahanalar tuzla öldürülüp yıkandıktan sonra elma rendesiyle bezenecek, zeytinyağı ve limon suyu. Tadı farklı, sağlığa yararlı...

Çoktan beri 'tarator' değişti. Şifa'daki evde anneannemin taratorlarını unutamam. Tarator o zaman, yarım yüzyıl önce, daha çok deniz ürünleriyle yenirdi. Sevgili anneannemin taratorları hep ceviz, ekmek içi, sirke, sarımsak, zeytinyağından ibaret. Şimdilerdeyse hem malzeme hem yapım değişmiş. Ceviz havanda iyice dövülecek. Ekmek içi kullanılmayacak. Onun yerine bir fincan tahin. Sarımsak dövülecek, limon suyu, kırmızıbiber, kıyılmış maydanoz, hepsi ceviz içine katıştırılacak.

Cızbız köfte, bol yeşil salata

Böylesi taratorla kuzu ıspanağı salatası tadına doyum olmaz oluyor. Gayet basit: Kuzu ıspanağının yaprakları kıyılıyor, üstüne yeni yöntem tarator ekleniyor.

Bir de yeşil salata var tabiî, kıvırcık salata, top salata, marul, o güzelim koyulu açıklı yeşil yapraklar! Kış marulunu çok severim; kasvetli kış günlerinde baharın müjdecisidir.

İrice doğranmış top salataya roka ya da tere çok yaraşır. Tereyi sunum sırasında ekleyin; çok narin yaprak, hemen soluyor.

Kıvırcık salataya eskiden dilim dilim katı yumurta eşlik ettiği olurdu. Sonraları beyaz peynir modası çıktı, ufalanmış beyaz peynirli yeşil salatadan hiç hoşlanmadım. Arada bir, Ayvalık'ın tuzsuz lor peynirlisi belki...

Hatıralarla haşır neşir gönlümdeyse: Cızbız köfte, domatesli makarna, bol yeşil salata...

O eski mutfakta güzle birlikte...

Şimdi ben, Cihangir'deki Ümit-Nüvit Apartmanı'na bile değil, Kadıköyü Bahariye Caddesi'ndeki en eski evimize, doğduğum eve geri dönüyorum.

Yarım yüzyıl geçmiş olmasına rağmen o evin mutfağında işte yine güz yemekleri pişiriliyor.

Yarım yüzyıl mı? Yoo, daha fazla...

Eylül ortaladıktan sonra, havalar hâlâ sıcak, gökyüzü güneşli olsa bile İstanbul'da sonbahar hissedilirdi. Ya da büyüklerimiz sonbaharın kesenkes geldiğine inanırlardı. Gerçi önümüzde pastırma yazı vardı ama o da gelip geçiciydi, pastırma yazı da sona erince güz sonuna yaklaşılacak, kasvetli kış günleri beklenecekti.

Eylül ortasında bu sonbahar gelişinin en önemli belirtisiyse, güz sebzelerinin, kış sebzelerinin, meyvelerinin ortalarda görünmesiydi.

Nisan mayıs dendi mi, kirazı, eriği, enginarı bekleyen İstanbullular bu kez de, eylül çıkagelince ıspanağı, karnabaharı, pırasayı beklerlerdi. Sebzeler, meyveler, hormonsuz, ancak mevsimi gelince sofranın başköşesindeydiler.

Belki aynı yemekleri şimdilerde yine yesem de, o eski mutfakta pişirilmişlerin tadını alıyor muyum, yanıtlayamam. O eski mutfakta büyüklerimizin, anneciğimin, sevgili anneannemin eli değdiği için mi, her biri daha lezzetliydi?

Tabiî, bazı yemekler de artık pek pişirilmiyor, kotarılmıyor. Meselâ terbiyeli ıspanak kökünü özlemle hatırladığım güz yemekleri arasında sayabilirim. Ispanağın yaprakları kavurma için, pirinçlisi için ayrıldıktan sonra, kökler asla ziyan edilmezdi. 1950'lerin İstanbul'u tasarrufluydu.

Ispanak, önce köklerinden üç parmak uzunluğunda kesilir. Demin söylediğim gibi, yaprakları ayrılır. Kökler uçlarından temizlenir, bıçakla birkaç yerinden hafifçe yarılır. Sonra iyice, de-

falarca sudan geçirecek, yıkayacaksınız. Tencerede, sahanda, ıspanak kökleri sadeyağda öldürülür, üç dört kilo ıspanaktan elde edilmiş köklere üç bardak et suyu eklenir, üç baş soğan bütün olarak konulur, biraz tuz serpilir, ille yarım limon sıkılır.

Kökler pişerken, bir kapta yumurta sarısına, bir iki kaşık suya kaynamış ıspanağın suyu eklenir, bu karışım yumurta vurma teliyle çırpılır, ateşte pişirilerek ıspanak köklerinin üstüne dökülür. Ispanak köklerinin üstündeki soğanları almayı unutmayın!

Ispanak kökünün terbiyelisi yapıldığı gibi kerevizin de terbiyelisi yapılırdı.

Kerevizin terbiyelisini rahmetli anneannem çok sever, ben hiç sevmezdim. Bugün sever miyim, bilmiyorum.

Yine üç baş soğan, bu kez kıyılacak, yağda öldürülecek. Bir bardak et suyu eklenecek, önceden ayıklanıp yıkanmış, irice doğranmış kerevizler harca katılacak. Bir limonun suyu sıkılacak, yeterli miktarda tuz, hepsi pişirilmeye bırakılacak. Terbiye işlemi aynı; yumurtanın kokusu çıktıktan sonra, kerevizin üstüne dökülecek. Bizimkiler, "Hiç yumurta kokmuyor" derlerdi ama, yumurtanın kokusu öyle kolay kolay çıkmazdı.

Terbiyeli kerevizin etlisi vardı. Bilmem neden, yağlıca et seçilir, et önce öldürülür, sonra kerevizle pişirilirdi.

Yarım yüzyıl önceki mutfağımızın sevilen bir güz yemeği, karnabahar musakkaydı. Manavdan büyücek karnabahar alınacak. Kıyma, soğan, sadeyağ, tuz. Kıyma çentilmiş soğanla kavrulacak, şimdi onu bir yana bırakın, beklesin. Karnabaharı bütün olarak bol suda haşlayın. İyice süzün. Tekrar soğuk su koyarak yarım limon, bir dilim ekmekle beraber tekrar karnabaharı pişirin. Bir dilim ekmek önemli, karnabaharın gazını alıyor. Karnabahar yeniden süzgüye çıkarılıyor, çiçekler halinde ayrılıyor, kıyma eklenecek, hepsi bir bardak su eşliğinde pişirilecek.

Ah o ebegümeci, çocukluğumda kıymetini bilemediğim ebegümeci! Alçakgönüllü ebegümeci için *Kubbealtı Lugatı* şöyle diyor:

"İki çenekliler sınıfının ebegümecigiller familyasından, her yerde kendiliğinden yetişen, kökü ve çiçekleri özellikle yumuşatıcı hassaları sebebiyle tıpta kullanılan, kalsiyum, demir, a ve c vitamini taşıyan, yaprakları sebze olarak yenen bitki."

Latincesi 'malvacene'ymiş. Bahariye Caddesi Geren Apartmanı'ndaki mutfakta kuru bamyalı ebegümeci yapılırdı. Böylece yazdan bir hatıra duyumsanırdı. İplere dizili kuru bamya, bol suda ve mutlaka iki limon sıkıldıktan sonra on dakika kadar kaynatılacak, sonra ateşten alınacak. Bu kaynamış suya biraz soğuk su ilâve edecek, kuru bamyayı bir saat kadar bekleteceksiniz. Artık iplerinden özenle çekebilirsiniz.

Bugünkü mutfaklarda zavallı kuru bamyalar iplerinden insafsızca çekiliyorlar: Sıcak suda biraz bırak, sonra çatır çutur çek...

Bamyanın işlemi bittikten sonra, tencerede iki baş soğan kavrulacak, haşlanmış kuru bamya, haşlanmış –hafiften–, süzülmüş ebegümeci konacak, yine yarım limon suyu ilâvesinden sonra üç dört dakika daha pişirilecek.

Kuru bamyalı ebegümeci, şimdi anlıyorum ki, çok yararlı, nefis bir yemekmiş...

Kırlarda ebegümeci ne kadar bol, bereketliymiş ki, etli ebegümeci dolması için iki üç kilo ebegümeci alınırdı. Bu tarifim beş altı kişilik aileler içindir; altı kişiyse ille üç kilo ebegümeci. İki kaşık pirinç, yarım kilo kıyma, dört kaşık yağ, yarım limonun suyu, maydanoz, karabiber, tuz...

Ebegümecinin iri, deliksiz yaprakları sapından koparılacak, sıcak suda şöyle bir öldürülüp süzgüye çıkarılacak. Kıyma, haşlanmış pirinç, incecik doğranmış maydanoz, karabiber, hepsi yoğrulacak. Dolmanın içi hazır, ebegümeci yapraklarına sarılıp tencereye özenle yerleştirilecek, üstüne tuz, limon suyu, yağ, yeterli miktarda su; orta ateşte artık pişirebilirsiniz.

Yazın hemen hiç yenmezken, güzle birlikte, hele yağmurlar, rüzgârlar başladıktan sonra kuru fasulyeye geri dönülürdü. O zamanın imlâsında bu fasulye 'fasulya' diye yazılırdı, kuru fasulya.

Kuru fasulyenin etlisi yapılırdı, pastırmalısı yapılırdı. Sonradan sucuklusunu da yemişimdir. Ama daha çok kuru fasulye pilâkisi ve kuru fasulye yahnisi tercih edilirdi.

Pilâkiyle yahni arasındaki fark, ilkinin havuçlu, kerevizli, sarımsaklı oluşudur. Pilâki soğukça yenirdi. Yahni mutlaka ılık.

Yahni için akşamdan iri, yassı Selânik fasulyesi ıslatılacak. Suyunu çekmiş Selânik fasulyesi, çok ince kesilmiş, yağda pembeleştirilmiş soğanla birlikte tencereye konacak; tabiî kuru fasulye çoktan haşlanmış. Kırmızıbiber serpilecek. Bir su bardağı zeytinyağı konduktan sonra, hepsi gayet ağır ateşte hafif hafif kaynatılacak.

Yarım saat kadar kaynatılması lâzım. Bir kez daha hatırlatayım: Ilıkken yenecek.

Güzle birlikte pilâvlara, börekler ve makarnalara ağırlık verilirdi. Domatesli pilâv daha çok yaz günleri yenirken, tas kebaplı pilâv sonbaharı, kışı beklerdi.

Tas kebaplı pilâv için yarım kilo kadar kuşbaşı kesilmiş et alınırdı. Et, ince kıyılmış soğan, tuz, karabiber, yağla karıştırılacak ve bakır tas içine konacak. Pilâv pişecek tepsiye bakır tas, altı üste gelecek şekilde kapatılacak, öylece bırakılacak. Tepsiye altı bardak su konacak, önce et öylece pişirilecek; tepsinin üstünü kapatabilirseniz ne âlâ...

Tuzlu suda yıkanmış, bekletilmiş pirinç tepsinin ortasında bulunan taşı çevreleyecek biçimde suya konacak, ağır ateşte pişirilecek. Sofraya getirilirken tas kaldırılacak.

Anneannem özel bir yöntemle, pirinç suyunu çekince, pilâvı gayet hafif kıvılcımlı ateşte buğulandırır, yarım saat kadar da bakır tası öylece kapalı bekletirdi...

Ayaküstü atıştırmanın saltanat kurduğu günümüzde bu anlattığım yemekler hep emek isterdi. Büyüklerimiz bu emeği seve seve verirler, sofrayı şenlendirirlerdi...

Bu kez en eskilere dönmek, en eskileri yazmak istiyorum. Kim bilir 1960'larda hangi gündü? Tarih, sanat, mimarî, süslemecilik konusunda hemen hiçbir şey bilmediğim halde, camiin çinileri, kubbe pencerelerinden yansıyan ışıklar ortasında, rüyayı andırır bir etki bırakmıştı. O kadar çini ışıltısını, ancak çinilerde o kadar sır ışıltısına kavuşabilen narçiçeği kırmızısını, yeşili ve uçsuz bucaksız maviyi ilk kez görüyordum.

"Bence Selim İleri kırk yıldan beri emek verdiği edebiyat alanında mutfağından izbesine kadar evleri, sokakları, insanlarıyla, dünü bugünüyle İstanbul'u kucaklamış, her eseriyle biraz daha ustalaşmış, değerli bir İstanbul yazarıdır."

İnci Enginün

Selim İleri, İstanbul belleğine bir eser daha ekliyor...

Everest
www.everestyayinlari.com | facebook.com/everestyayinlari | twitter.com/everestkitap

ISBN: 978-605-141-699
9 786051 41699